Т. LXXIV. Р. 1906 кн. VI. Рік XV.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСЬВЯЧЕНА ПЕРЕДОВСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬОЛЬОҐІЇ Й ЕТНОҐРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVŚKYJ.

B. LXXIV. 1906, VI B. XV Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

Вийшло 16 (29) / XII 1906.

Т. LXXIV. Р. 1906 кн. VI. Рік XV.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСЬВЯЧЕНА ПЕРЕДОВСЇМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬОЛЬОҐІЇ Й ЕТНОҐРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяцї під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE
DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE

REDIGIERT VON

[redacted]CHAEL HRUŠEVŚKYJ.

B. LXXIV. 1906, VI B. XV Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарнї Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

Вийшло 16 (29) / XII 1906.

Зміст LXXIV тому.

1. Зміст тому . . . . с. III—IV
2. Присьвята і портрет Володимира Антоновича (з нагоди його ювилею) . . . . . . с. 1-4
3. До біоґрафії митрополита Онисифора Дівочки, написав Михайло Грушевський . . . с. 5—9
4. Деревляні церкви на Україні й їх типи, написав Вадим Щербаковський (з 26 плянами й малюнками) . . . . с. 10—32
5. Ритміка українських народних пісень, написав Філярет Колеса, IV. Огляд пісенних форм української народної поезії (докінченнє IV розділу) с. 33 68
6. З українського культурного і наукового житя в середині XIX в., подав Олександр Грушевський . . . . с. 69 - 92
7. Село Мшанець Старосамбірського повіта. Матеріали до історії галицького села, зібрав Михайло Зубрицький. Акти ч. CVIII—CXLII . . . с. 93 - 128
8. Miscellanea: а) З незнаної польської рукописи XVII в., под. Др. В. Щурат; б) Польські пісні записані Українцем при кінці XVII століття, под. Др. В. Перетц; в) Кінцеві записки в староруських рукописах, под. Др. І. Франко . . . . с. 129—149
9. Наукова хроніка: Огляд часописей за рік 1905 (докінченнє), реєстр обговорених часописей див. на с. 197 . . . . с. 150—198
10. Бібліоґрафія (рецензії й справоздання, реєстр обговорених публікацій див. на с. 241) . . . с. 199—242
11. Оголошення . . . . с. 243—244

Inhalt des LXXIV Bandes.

1. Inhalt des Bandes . . . . S. III—IV
2. Jubiläums-Widmung des Bandes dem Prof. Vladimir Antonovyč und sein Porträt von Ivan Truš . . S. 1—4
3. Zur Biographie des Metropoliten Onisiphor Divočka, von Michael Hruševśkyj . . . . . S. 5—9
4. Die hölzernen Kirchen in der Ukraine und ihre Typen, von Vadim Ščerbakovśkyj (mit 26 Plänen und Abbildungen) . . . . S. 10—32
5. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von Philaret Kolessa, IV. Uebersicht der Liederformen der ukrainischen Volksdichtung (Schluss des IV Kapitels) . . . . S. 33—68
6. Aus dem kulturellen und wissenschaftlichen Leben der Ukraine in der Mitte des XIX Jhrh., von Alexander Hruševśkyj . . . . S. 69–92
7. Das Dorf Mšaneć im Alt-Samborer Bezirke. Beiträge zur Geschichte eines galizischen Dorfes, mitgeteilt von Michael Zubryćkyj. Aktensammlung, N. CVIII–CXLII . . . . S. 93—128
8. Miscellanea, von Dr. B. Ščurat, Dr. V. Peretz, Dr. I. Franko . . . . S. 129—149
9. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1905 (Schluss) (Register der Zeitschriften siehe S. 197) . . . . S. 150—198
10. Bibliographie (Bücherregister siehe S. 241) . . S. 199–242
11. Annonce . . . . S. 243—244

Inhalt voriger Bände siehe den ersten Band jedes Jahrganges.

Несторови української історіоґрафії

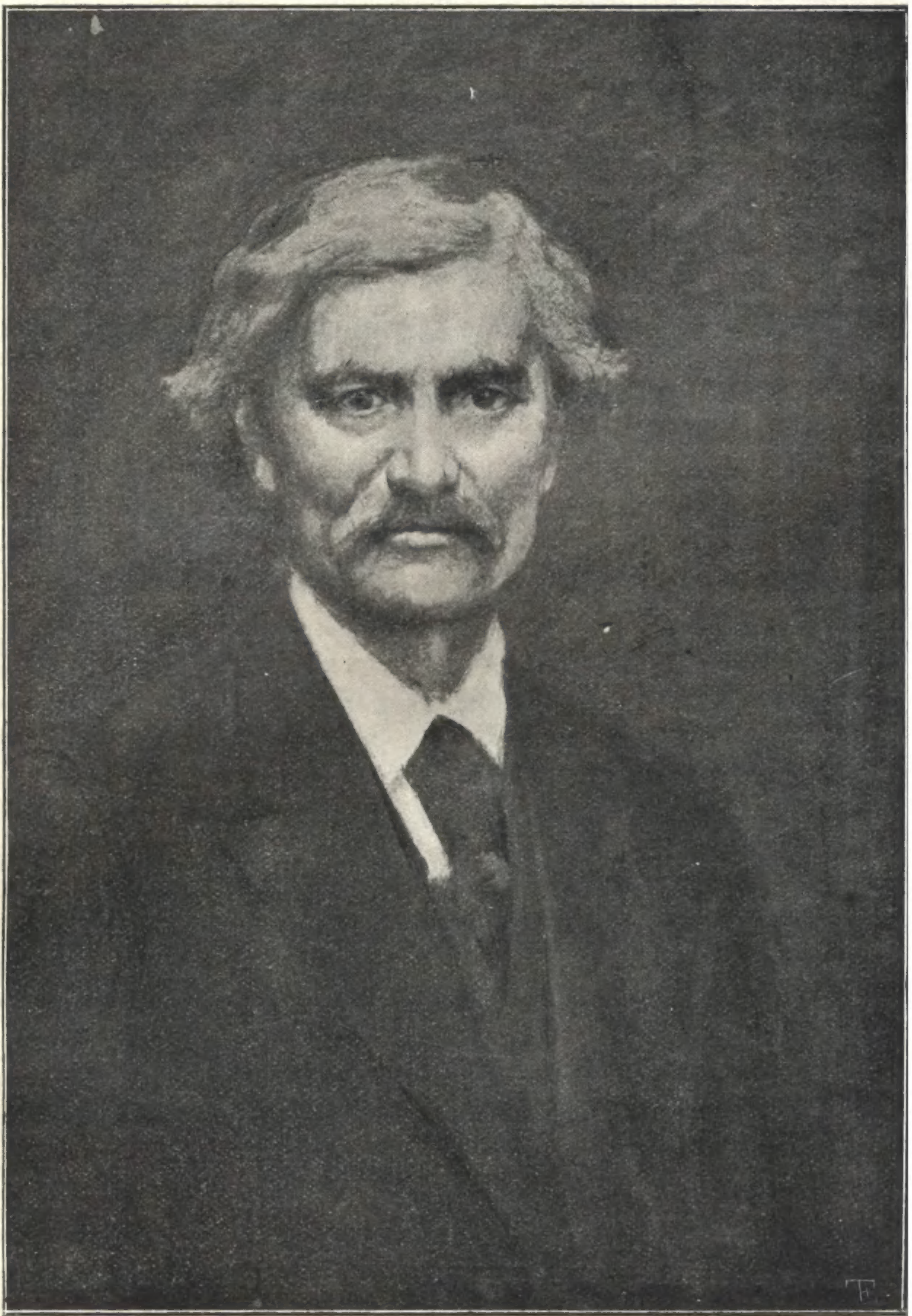
Проф. Володимирови Антоновичу

з нагоди його ювилею

в признанню його високих наукових заслуг
на полї української історії, археоґрафії й археольоґії

присьвячують сей том

редактор і співробітники.

ВОЛОДИМИР АНТОНОВИЧ.

Портрет пензля Івана Труша з 1900 р. з ґалєрії українських діячів Наукового товариства імени Шевченка.

До біографії митрополита Онисифора Дївочки.

Написав Михайло Грушевський

Особа митрополита Онисифора, завдяки головно свому упадку, стала з часом осередком ріжних леґенд, які почали досить скоро наоколо нього обростати, і не перестають обростати й досї.

Почати від самого імени його. Не одного дослїдника інтріґував він своїм незвичайним призвищем. Як відомо, в сучасних актах він зветь ся часом Онисифором Петровичом, часом Онисифором Дївочкою (Дѣвочка — напр. Акты Зап. Рос. IV, ч. 14 і 19), і се друге призвище, по при перше, не одному видавало ся прозиваннєм (Spottname), а не властивим назвищем. Ще недавно такий авторитетний в российських наукових кругах спеціалїст як П. Гильтебрандт писав про Онисифора: „родомъ изъ галицко-русской шляхты, былъ двоеженецъ; на время посвященія покинулъ своихъ женъ, но потомъ сталъ открыто жить съ ними, и за свое пристрастіе къ женскому полу получиль прозваніе Дѣвочки, настоящее же его прозвище (по отцу) было: Петровичъ“ (Рус. историч. библіотека т. XIX, 1903, примітки с. 84). Та вже сам той факт, що митр. Онисифор в королївських грамотах зветь ся тим іменем, повинен був сказати дослїдникам, що се не могло бути глузливе призвище. Припадком стрів ся минї оден документ[1]), що не полишає в тім, як минї здаєть ся, ніякого сумніву. Се випись з актів ґродських воєводства новгородського з 1596 р., мова йде про загадкову смерть слуцького доктора Григорія Ройзія (Ройзыушъ), що мешкав у своїм фільварку під Слуцьком, у двох милях, „під княжною Софією Слуцькою“ і нагло

[1]) Рукописи краківської академії наук ч. 269, л. 5—6.

вмер в ночи з 16 на 17 грудня; висловлено було підозріннє, що він був задушений кимсь з домашніх: або жінкою своєю Ганною Станівною, „с которою дей у великой незгоде жылъ“, або сином Станиславом, „отъ которого дей тежъ великие собе прикрости мелъ и недоброе воли до него былъ“, або кимсь з челяди; тому Єронім Ходкевич, опікун княжни Слуцької і адміністратор Слуцького князївства, посилав намістника слуцького „з вознымъ повету новгородского Щаснымъ Девочкою“ і двома шляхтичами на оглядини небіжчика, але родина небіжчика не допустила їх до оглядин. Отже сей возний Щасний Дівочка, по всякій правдоподібности, був з фамілії митрополита: призвище занадто рідке, аби можна було припускати тут припадкову згідність, а та обставина, що сей возний виступає в митрополичій епархії, в воєводстві Новгородськім, потверджує сю гадку. Як відомо, митр. Онисифор перед своїм іменованнєм на митрополита був ігуменом Лаврашівського монастира в тій же епархії, ще від часів Жиґимонта Авґуста[1]). Здогад, що Онисифор походив з галицької шляхти опирається тільки на тім, що православні галицькі шляхтичі в своїм листї до Онисифора називають себе „братья вашей милости“ (Акты Зап. Рос. III, ч. 146), але се вираз занадто загальний, аби з нього робити такий вивід. З вище наведеного стає далеко правдоподібнійшим, що Онисифор походив з новгородських бояр чи дрібної шляхти, з роду Дівочок, з яких був і той возний новгородський.

Що фамілія Онисифора мала призвище Дівочок, тому він, розуміється, не був нічого винен, але з того імени зробили йому репутацію бабія, женолюбця. В старих джерелах він зветь ся двоженцем, то значить, що був два рази жонатий перед посьвященнєм — з того роблять тепер, що він мав дві жінки разом і навіть жив разом з обома. Але про се ми не маємо ніякої звістки, і сього з певностию не було.

Діло в тім, що так як нетакт і самовільство патр. Єремії в його дійсно нещасливий приїзд на Русь[2]) служили прихильникам унії одним з арґументів за розривом з патріархатом, так з другого боку противники унії старали ся всякими способами

[1]) Акты Юж. и Зап. Россіи I, ч. 200. Зовсїм безпідставним здогадом являють ся слова м. Макарія, що Онисифор був іменований митрополитом „прямо изъ свѣтскихъ людей“, Історія рус. церкви IX, с. 403: нема ніяких вказівок на те, щоб Онисифор не був пострижений, не був дійсним ігуменом того Лаврашівського монастиря.

[2]) Див. т. V моєї Історії України-Руси с. 549 і далі.

виправдати Єремію в його розпоряджениях, а тим самим — мусїли представляти Онисифора в можливо темнім сьвітлї, щоб оправдати такий різкий факт — скинениє митрополита з престола. Але властиво нїчого конкретного не могли сказати проти нього й сї його хулителї, тільки те що він був „зложений“ за двожонство, як каже автор Пересторогн: „видячи митрополита кієвского Онисифора двоженца, съ престола зложилъ“.

Причина була отже марна, чисто формальної натури. Треба згубити всяку перспективу, щоб написати те, що написав пок. Макарій в своїй поважній історії: „Еще прискорбнѣе (того, що Онисифор був поставлен митрополитом просто з мирян — чого одначе ми, як сказано, зовсїм не знаємо) было то, что онъ возведенъ былъ въ санъ архіерея — митрополита, вопреки каноновъ, изъ двоеженцевъ, къ общему соблазну вѣрующихъ“. Канон, що забороняв „двоженцям“ приступ до посьвящення, дуже мало авторитетного походження і ще меньшої льоґіки, дуже мало заховував ся в практицї української й білоруської церкви[1]) — порівняти напр. голосну історію Дениса Жабокрицького, якому московський патріархат відмовив посьвящення через те, що був два рази жонатий, і змусив до переходу на унїю: ті що вибирали Жабокрицького, очевидно, не вважали двожонство, чи лїпше сказати — второжонство за перешкоду, так само як і ті що вибирали й сьвятили Онисифора. Соблазнь та прикрість від його второжонства ледво чи міг хто відчувати, крім спеціальних канонистів. Але стало ся; треба було можливо оправдати скинениє Онисифора, і пішли на нього валити ся ріжні вини й підозріння.

Уже львівське брацтво в своїм меморіалї, писанім в переддень довершення унїї, з усею силою ударяючи на зрадливу єрархію та підносячи роспорядження патріарха, починені для полїпшення церковних відносин, між иньшим сипнуло не жалуючи й Онисифорови, закинувши йому і „лихе пастирство“ і „сумнївність в вірі“, поставивши в вину не тільки його власне друге ожениениє, але й те, що він допускав до владицтва владиків двічи оженених, позволяв їм мешкати з жінками, посьвятив кілька тисяч попів двоженцїв і троженцїв, людей підозрі-

[1]) Пор. статейку пок. Лебединцева Второбрачіе южнорусскихъ священниковъ конца XVIII в. и его историческіе прецеденты (Кіев. Старина 1883, II).

ваних в ріжних проступках[1]). Самому Онисифорови, як бачимо, неприхильні йому автори чи автор меморіалу не уважали можливим закинути, що він мешкав з жінкою, тим більше — з двома жінками разом, і се повинно вистати за відповідь на новійші здогади того рода. Автор меморіалу постарав ся нагромадити иньші обвинувачування, але широкий розмах пера сам найліпше виявляє нерозважність і довільність сих закидів: м. Онисифор, хоч би умисно сьвятив самих „двоженців і троженців“, не міг би посьвятити їх і тисячу за десять літ свого митрополитства; недостача церковної дисципліни в епископаті й єрархії взагалї було явище далеко старше, ніж часи правлїння Онисифора, а закид „сумнївної віри“ сьвідчить хиба про брак яких небудь конкретних провин Онисифора, коли приходило ся аж такі закиди видобувати на нього. Отже й закид „лихого пастирства“ може дуже мало мати значіння в таких устах, і дійсно, всї отсї закиди зістають ся суб'єктивною власністю автора сього меморіалу, і анї автор Пересторогн, нї иньші полемісти не повторили його закидів Онисифорови. Се все могло би бути осторогою й для новійших дослїдників, але ті ж мотиви, які понудили незвісного нам братчика зложити всї гріхи і хиби православної церкви на м. Онисифора, робили своє далї. Пок. Малишевский, ухопивши ся за голословний закид підозрілої віри, зробив з Онисифора „тайного сообщника полужидовствующих“[2]), звязавши з сим дорікання Онисифорови в згаданім листї галицької шляхти, що він попускає „Жидам“[3]). Се, розуміеть ся, дуже непевна гіпотеза, але її повторив і Ор. Левицький в своїх цїнних розвідках

---

[1]) W ktorzych staniech duchownych zamnozyl się nierząd za złem pasterstwem mitropolita kyowskiego y halickiego Onisifora Dziewoczky dwużenca w wierze podeyrzanego, ktory to dopuscił byc episkopom dwużencom, a ynym episkopom y z zonami swemi byc dopuscił, maiącym na sobie stan mniszy, y popow dwuzencow y trzezencow w rozmaitech występkach podeyrzanych kilka tysięcy namnożyl (Monumenta confraternitatis Stauropigianae I, 2, c. 784).

[2]) Подложное письмо Половца Смеры с. 116.

[3]) Лист сей написаний в дуже розжаленім тонї, наслїдком того, що митрополит не прибув особисто на сойм, як обіцяв, щоб помогти православним з Галичини оборонити ся від тодїшнїх атак львівського арцибіскупа Солїковского, тільки прислав свої gravamina на письмі. Галицька шляхта взиває митрополита до більшої активности в боротьбі за православну віру, але всї жалї й закиди, які вона підносить, дотикають загальних відносин в православній церкві, як вони зложили ся протягом столїть. На рахунок Онисифора особисто припадають лише ті неясні листи його „Жидомъ на помощь“.

про социніанство на Руси, заразом передставивши Онисифора крайнім недбалюхом, якого сьвіт не бачив на митрополії—„который вообще отличался крайнимъ нерадѣніемъ къ дѣламъ церкви, за что (sic!) и былъ низложенъ патріархомъ Іереміею, по желанію православныхъ“ (sic!) (Социніанство въ Польшѣ и Югозападной Россіи, К. Старина 1882, IV, с. 57). Се не тільки безпідставно, а й несправедливо.

Д. Гільтебрандт в наведеній своїй замітці справедливо пригадує, що ми за митр. Онисифора знаємо не тільки зле, а де що й добре, як видання служебника його „благословеннєм“, заходи перед королем в інтересах православної церкви, результатом яких було видання кількох грамот на її користь.

За його попередників на митрополичім столї ми не знаємо доброго й стільки, і тому, не маючи ніяких причин анї підстав робити з Онисифора особливого героя: анї взірцевого християнина анї ідеального владики, ми не маємо причин уважати його й найгіршим з митрополитів, яких бачило сонце на київськім престолї. В дійсности Онисифор міг навіть належати до ліпших, а не гірших митрополитів XVI в., але лиха доля судила йому бути жертвенним козлом всіх гріхів української єрархії XVI віка. З сею обставиною повинні ми числити ся та не піддавати ся сій традиційній суґестії, а замість збирати нові леґенди — яких сьвіжу пачку кинув, як бачимо і д. Гільтебрандт в своїй замітці, старати ся глянути на того історичного нещасливця оком неупередженого історика.

Деревляні церкви на Україні і їх типи.

Написав Вадим Щербаковський.

Церкву збудую з двома верхами
З трома верхами, з двома оконці.
Головацький, Пѣсни Гал. Руси, N. 48.

Архітектурний стиль деревляних церквів на Україні почав своє істнуваннє з незапамятних часів, — проф. Гр. Павлуцький приміром початок його веде від часів князївства кн. Ольги. Скінчив же свій розвій сей штиб в 1800 році, коли силою указів московського уряду було заборонено будувати трехверхі церкви і взагалї всякі церкви, які носили на собі знаки українського штибу. Епоха найпишнійшого розвою, розцьвіту сього штибу припадає на віки XVII і XVIII. Вага полїтичного, економічного і релїґійного гніту тяжко відчувала ся в души вільнолюбивого народу, народу артиста і поета, і часто в хвилини знесилення, суму, жалю і зневаги примушувала його звертати увагу на церкву, куди можна було ховатись зі своїми скорботами, виливати свою нудьгу, свої жалї перед Голгофою, де можна було набирати ся сили й енерґії для нової завзятійшої і ще важшої боротьби за волю, за добробут, за щастя рідного краю. І справді вся архітектура сих церквів відповідає такому настрою. Кожна окрема частина такої церкви, як і вся її архітектура взагалї, здаєть ся має одну думку, одну мету, одну яскраву рису: підняти настрій чоловіка, одірвати мисли його від землї, захопити всю істоту чоловіка і обернути, піднести її до гори, до Бога.

Штиб виробив ся яскравий, характеристичний, але шабльону не було і трудно знайти дві церкви ідентичні між собою. Церкви будували ся з одною, двома, трома, пятома і девятьма ба-

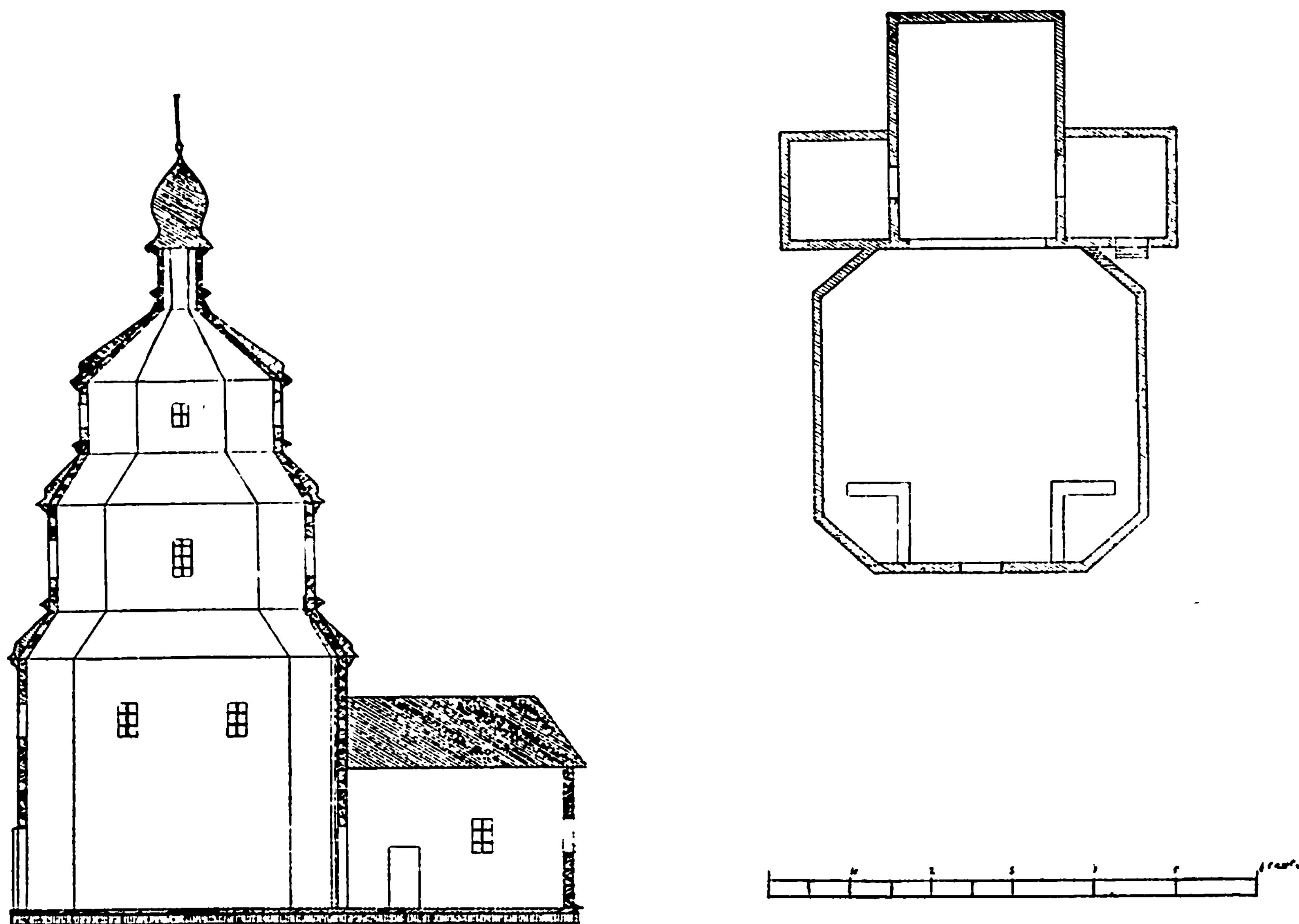
нями (банями, а не головками тільки). Бані були високо підняті, підтримували ся високими вісьмериками, а вісьмерики стояли на заломах теж високих. Вся церква знизу аж до самого верху: і стіни, і заломи, і вісьмерики, і бані і знов маленькі на них вісьмерики будовали ся на зруб. На бані стоїть маленький вісьмеричок, наставлений зрубом, а на вісьмеричку головка, подібна до якогось шолому східнього типу або часом до митри. Часто такі деревляні церкви бувають заввишки сяжнів 15—18. Такі високі церкви мають по три або по чотири поверхи, кожний верхнїй вужчий проти нижчого і звязуєть ся з ним конусовим заломом. Розглянемо церкви кожної із сих систем окремо.

1. Церква св. Миколая в м. Торговицї Уманського пов.

Однобанна система. З таких минї попала ся тільки одна церква в містечку Торговицї Уманського повіту. Плян сієї церкви становить вісьмикутник з одною тільки передною олтарною

абсидою; ніяких иньших прироблв не було (і взагалї не бувало), навіть і притвору (див. плян ч. 2). В 1809 р. ся церква була попсована приробами (див. ч. 1), котрі змінили її вид. Сї приробн були: дзвіниця, звязана з церквою довгими сїньми, сї самі сїни і приробн з південної і північної сторони. Тим часом реставрувати початковий плян фасад і розріз не дуже трудно, що й показано на пляні (ч. 2). Сама церква без сих новітнїх при-

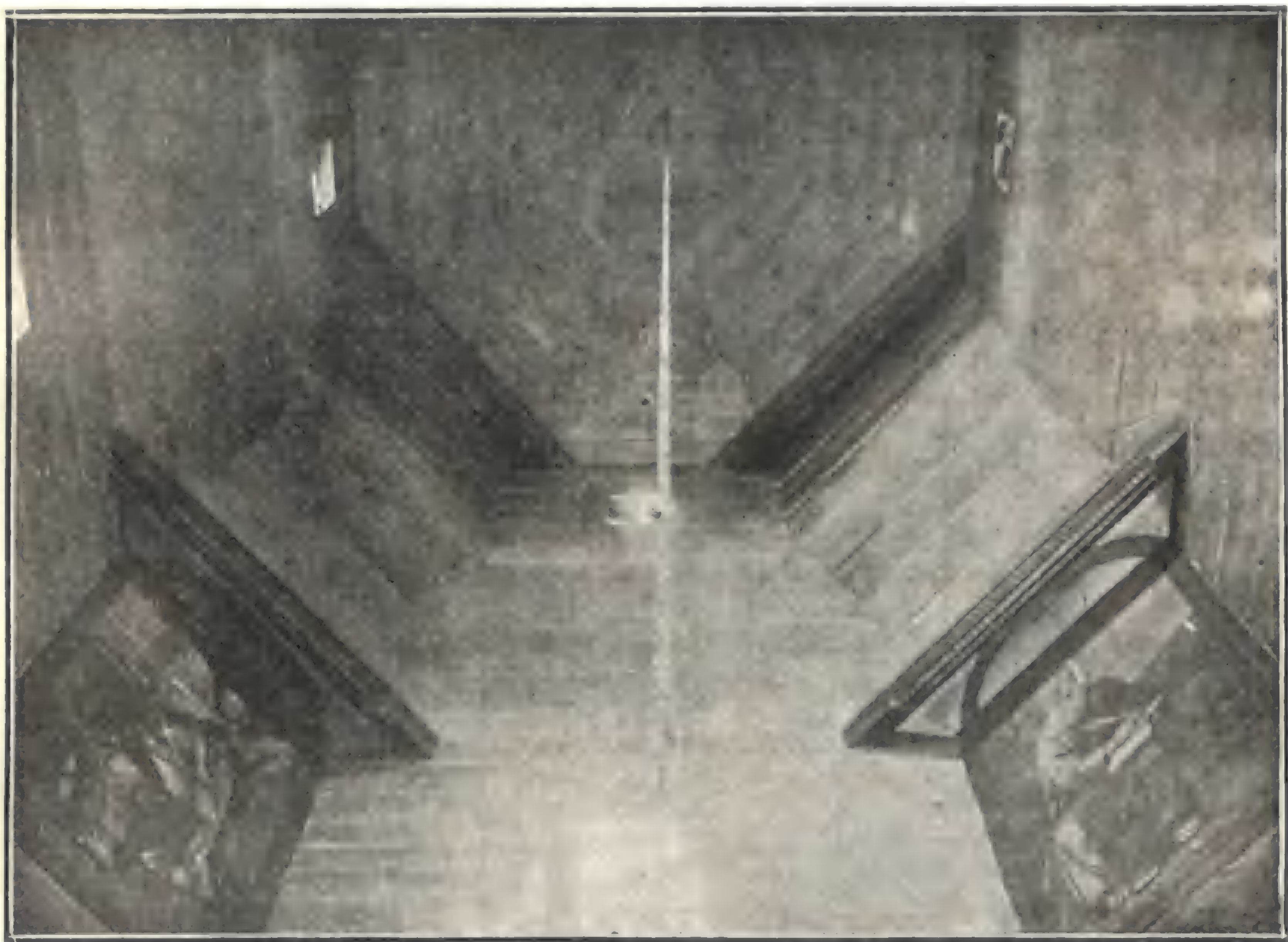

2. Церква в м. Торговиці, розріз, плян (маштаб в сяжнях).

будовань представляє з себе трохповерховий[1]) восьмигранник на взір гранчастої башти, котрої поверхи помалу з'ужують ся і зменшують ся, і верхнїй кінчаєть ся дуже скісною банею, зробленою зрубом, як і всї иньші частини сеї самої і всїх українських церков взагалї. З середини ся баня знята на фотографії ч. 3. Над банею підіймаєть ся і служить її продовженнєм маленький восьмеричок, а на нїм тримаєть ся маленька головка. Реставрована церква робить вражіннє гранчастої башти, сіметрію котрої псує тільки одна олтарна абсида (див. плян ч. 2), поширена або може і вперше зроблена в 1809 р. Через се й иньші прибудовання можна булоб війти в сумнїв, чи правда тому, що ся церква з самого початку була однобанна: може вона

[1]) Чи двохповерховий, як рахують поверхи будинків в Галичинї.

з початку була збудована з трема верхами, а потім два крайнї були зняті, а зістав ся один середнїй (документів же нема). Але менї помогає стояти на свойому одна обставина: сїни низенькі, як се видно з фотоґрафії, і врізані в задню стїну башти нижче, нїж могли б стояти хори, якби вони були, і на такій високости іде над сїньми стеля, а над стелею дах. Тим часом в заднїй стїнї башти, трошки вище від стелї сїней вирубане кругле віконце, закрите знадвору дахом, так що не впускає тепер нїякого сьвіту в середину церкви і, значить, зовсїм тепер непотрібне. Отже як

3 Церква в м. Торговицї — середина банї.

би ранїйш ся церква була трехбанна, то на місцї сїней стояв би бабинець, зроблений баштою. Ся башта звязувалась би з теперішною своїм заломом (див. пляни трехбанних церков), віконце тодї б було нижче залому і вело б з бабинця в середину без всякої мети і користи. Воно тодї тільки було б корисне, мало б свою мету і відповідало б їй, коли б воно нїчим не було закрите, нї сїньми, нї бабинцем, і впускало сьвіт в середину. Зістаєть ся одна можливість: се віконце вело просто знадвору в середину, значить — церква була з самого початку однобанна. Таке віконце завсїди трапляєть ся в трехбанних церквах в ба-

бинці в задній його стїнці над дверима. На пляні (ч. 2) воно видне й означено над дверима (теж див. фот. 4, з трехбанної церкви).

Щоб докінчити реставрацію пляну, треба сказати, що над дверима не повинно було бути ніяких надбудовань, нї ґанків, нї притвору. Двері вели просто з цвинтаря в середину церкви. Одвірки мабуть були поцяцьковані різьбою, як се трапляло ся

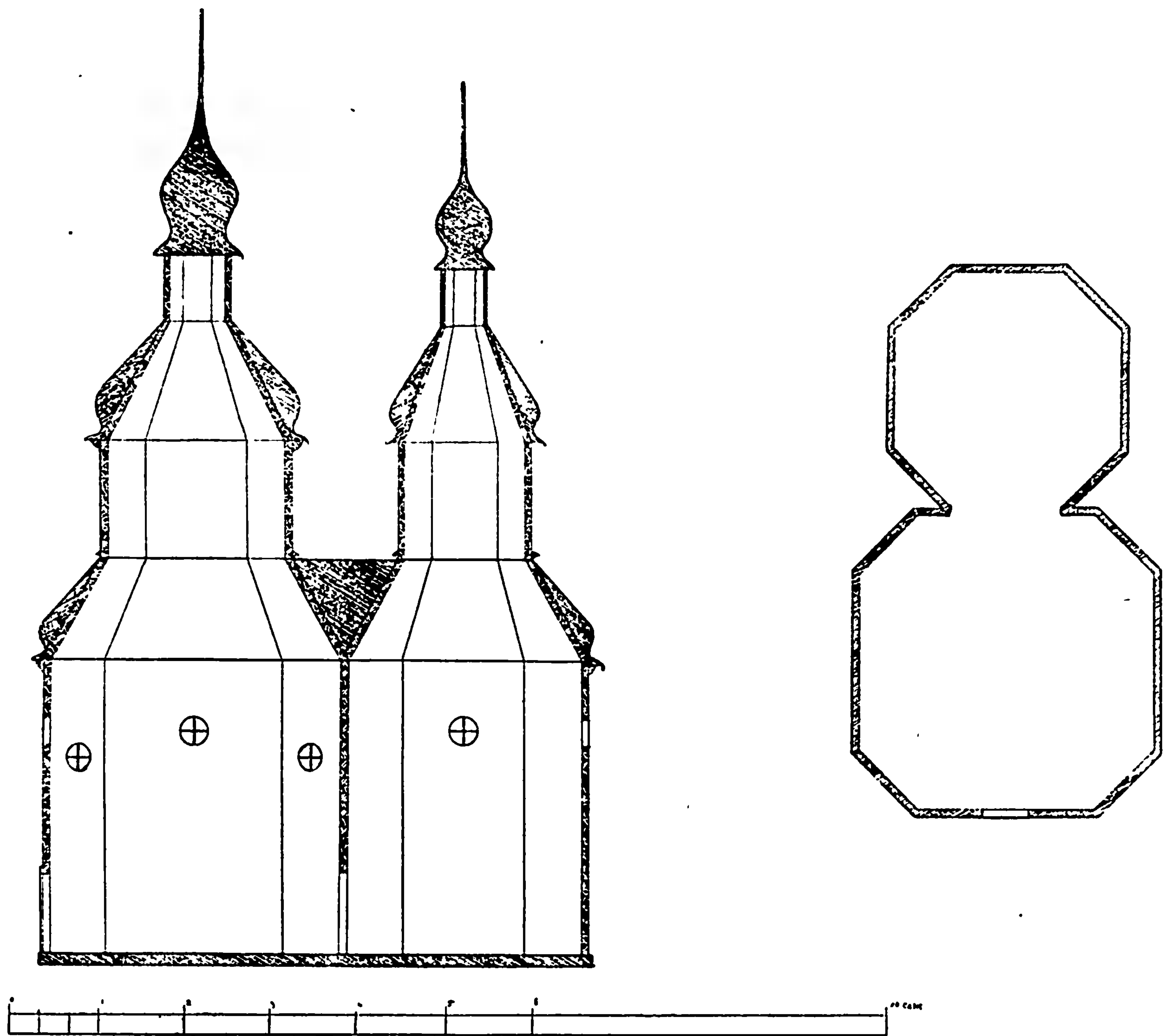

4. Віконце в бабинцї (с. Пологи Васильків. пов.).

бачити минї по всїх церквах, де задержали ся сї старі одвірки (див. фот. 21—24). Яку форму мали давнї двері, на сих фотоґрафіях дуже добре видно.

До нас дійшли звістки, що таких однобанних церков ранїйш було чимало, але вони були тїснї, і їх завше переробляли на трохбанні, через те до нашого часу зістало ся не богато, а минї трапила ся лише одна. Таку будівлю, таку вісьмигранну башту, як минї здаєть ся, старосьвітські українські архітекти

мали ніби за якусь одиницю або елємент церковної архітектури, так що всї иньші системи могли виробляти ся тільки з комбінациї таких одиниць. Се ми й покажемо далї.

5. Двохбанна церква (в реставрациї), розріз і плян.

Двохбанна система. Минї не трапилось знайти нї одної такої чистої системи, бо такі церкви були вже всї перебудовані. До них додав ся ще оден елємент, і він повертав таку систему в трохбанну. Двохбанні церкви в Київській ґуб. минї звісні такі:

1) В селї Гнильцї Сквирськ. пов.; в візитї тієї церкви читаємо: Roku 1740 cerkiew zalozona z drzewa sosnowego krąglakow o dwoch appartamentach. Potem babinec z drzewa dębowego przyrobiony. Се треба розуміти так: два appartamenty були олтар і середня часть, збудовані так як сказано було ранїйш. З початку були вони звязані між собою і двері вели просто з надвору в середню часть. Літ кільканадцять пізнїйше приробили бабинець з заду — такий самий елємент як і перші два. Я бачив сю церкву, як її розбирали, але на жаль

не міг її ні нарисувати ні сфотоґрафувати тодї. Одначе я добре памятаю, що вона мала вид трохбанної.

2) Друга така сама церква була вибудована в с. Снїжках Таращанськ. пов.; про неї ми читаємо у Пахилевича Сказанія о насел. мѣстностях Кіевской губерніи, що вона була вибудована з двома верхами без притвору. Ся добавка: „без притвору“ має велику вагу; вона показує, що ся церква з двома верхами подобала ся людям і без притвору; се здиву-

6. Церква в Снїжках Таращанського пов.

вало сьвященика, котрий уже привик бачити церкви вибудовані иньшим способом, з притвором, він і занотував у себе, а потім се попало ся і Пахилевичу. Ми мусимо підкреслити, що два елементи, стоячи підряд, не псували враження, бо у всїй будівлї була симетрія, і вісь і площа симетрії проходила через ту стїнку, до котрої був притулений іконостас. Длятого, щоб ся симетрія не псувала ся, потрібно було щоб обидва елементи були

однакові, щоб вони мали одну височінь. В Гнилецькій церкві так і було, а в Сніжках, де тепер трохверха церква, бабинець і вівтар нижчі од середнього елементу (див. фот. 6). Може підчас перебудови вівтар і бабинець знижено, а може воно і зпочатку так було зроблено. Чи так, чи инакше, але сї два випадки показують, що двохбанні церкви були, і що такі комбінації з двох елементів відповідали смаку старосьвітських архітектів, а се можливо тільки тоді, коли дивити ся на вісьмигранну башту як на елемент архітектури. Можливий плян такої двохбанної будівлї нарисовано на ч. 5.

7. Церква в с. Россошках Уманського пов., збудована Іваном Гонтою.

Трехбанні церкви. Коли до двохбанної церкви приставити ззаду замісь бабинця третій елемент, то вийде трехбанна церква. Сї три елементи звязані до купи і витягнені по одній простій лінїї роблять вражіннє чогось цілого, закінченого, симетричного, з якого боку не поглянути на нього. Ся система дуже подобала ся нашому українському народови, і ми бачимо сї церкви скрізь по Україні; тут їх розсипано безліч, щирою рукою.

Середня баня в сїй системі була завсїди вищою від двох других, завше піднімала ся над двома другими банями, ніби панувала над ними (див. фот. 7—10).

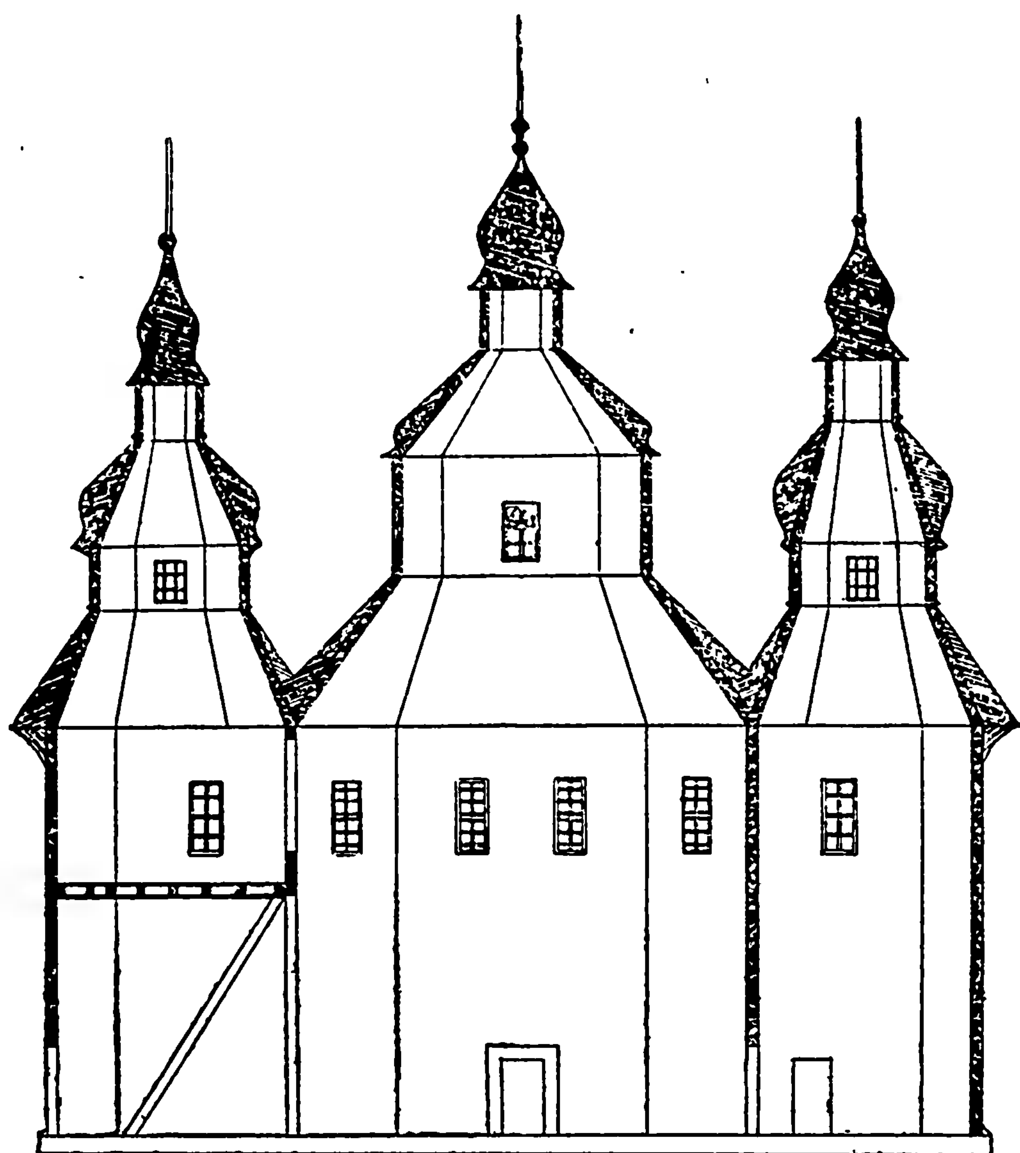

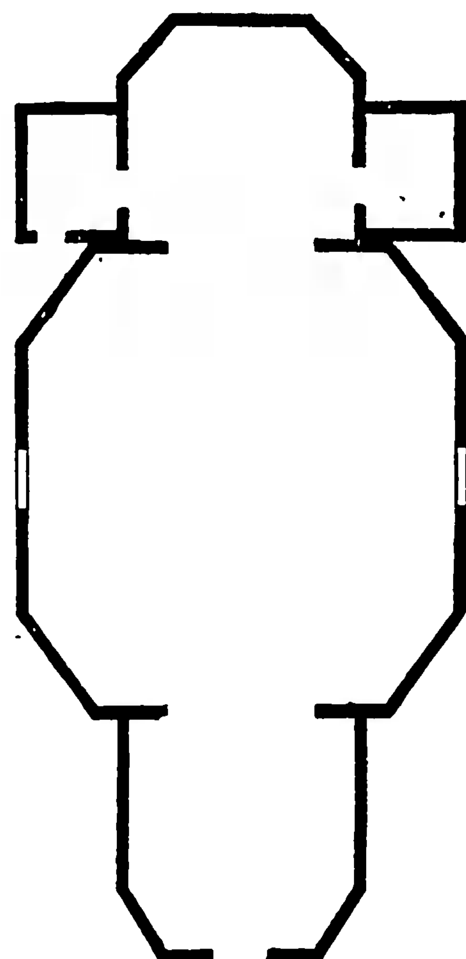
8. Церква в с. Соловіївці Радомиського пов.

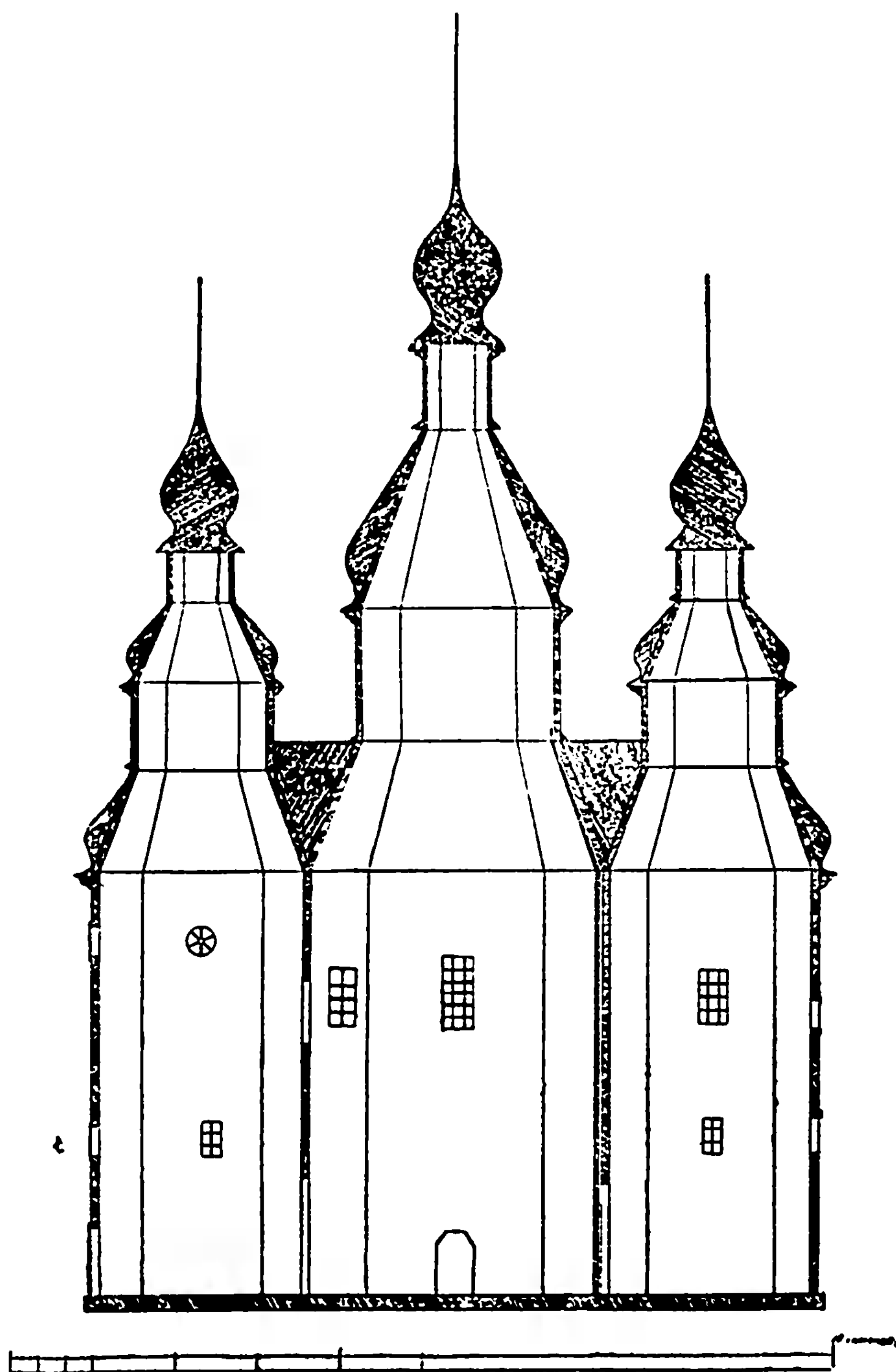
9. Церква в с. Вишопіль, Уманського пов., з 1778 р.

Найвиразнійшим заступником сього типу може служити церква в с. Россошках Уманськ. пов. (фот. 7), збудована славним

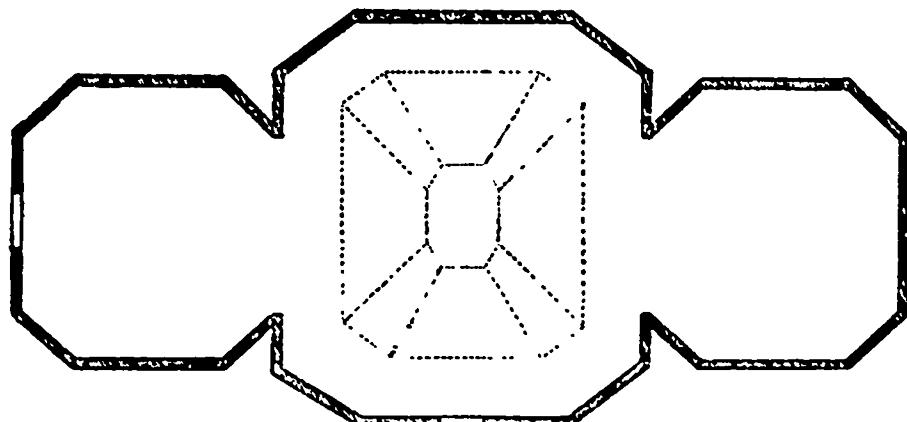

10. Церква св. Миколая в с. Соловіївці, Радомиського пов.

11. Церква в с. Конелї, перекрій.

12 Церква в с. Конелї, плян.

сотником Іваном Ґонтою в 1763 р. В ній середня баня підтримує ся трома поверхами, а кожна з бічних тільки двома. Соловіївська церква (ч. 8) теж має середню баню значно більшу проти двох другких, хоча і вся вона дуже велика, довга і широка. Вишпопольська церква (ч. 9) має дуже легкі верхи і головки; сама вона невеличка і попсо-

вана в 40-х роках прибудованнєм дзвіниці. Одна з найвищих церков звісна мині в м. Конелї Липовецького пов. з 1748 р. (ч. 13). Вона зроблена з дуба, ще й тепер крепка і подає надїю простояти ще довго; заввишки має 15 саж. В бабинцї ззаду і з боків єсть по круглому віконцеви. Ся церква попсована в 1840 р. прибудовою дзвіниці, як і торговицька. Пляни мною додані до двох тільки церков: соловіївської (ч. 10) і конельської (ч. 11 і 12).

13. Церква в Конелї Липовецького пов., з 1748 р.

Пятибанні церкви. Сей тип виходить з трехбанного таким робом: в середньому восьмиграннику зіставались вільними, ні з чим не звязаними дві бокові стіни, південна і північна; до сих стін, щоб поширити систему, можна приробити два крила, два приробі. В наші часи сї приробі будують ся так: вирізують бокові стіни до половини їх височини, і там прирубують ся комори з стелею, дахом на два боки і дверми, часом і вікнами (див. фот. ч. 1 і 6). Старосьвітським людям, нашим прадї-

14. Онуфріївська церква в м. Н. Дашеві.

15. Онуфріївська церква в м. Н. Дашеві, вид від полудня.

дам се не подобало ся, і вони приставляли не комори, а викидали обидві стінки цілком, аж до залому, та приставляли два нові елементи, такі самі як вівтар і бабник. Такі приробі не псували симетрії, заокругляли плян і давали богато сьвіту, бо були двохповерхові, з банями, і в верхнім поверсі все були вікна. Таку церкву ми стрічаємо в м. Дашеві Новому Липовецького пов. (див. фот. ч. 14), се Онуфрівська церква з 1757 р., прироби зроблені в кінці XVIII в. Та ж церква на фот. ч. 15, де подано вид з полудня.

16. Михайлівська церква в м. Старім Дашеві.]

Згадані прироби міняли плян церкви з кораблевого на крестовий. Вони теж додавали цілій будівлї багато трівкости і сили, бо служили для неї контрфорсами. Що правда вони були високі і тяжкі і звязані з середною банею в заломах, а через се заломи не могли виступати в боки. Минї трапило ся бачити в с. Молодецькому Уманського пов. церкву однобанну з 1799 р. з при-

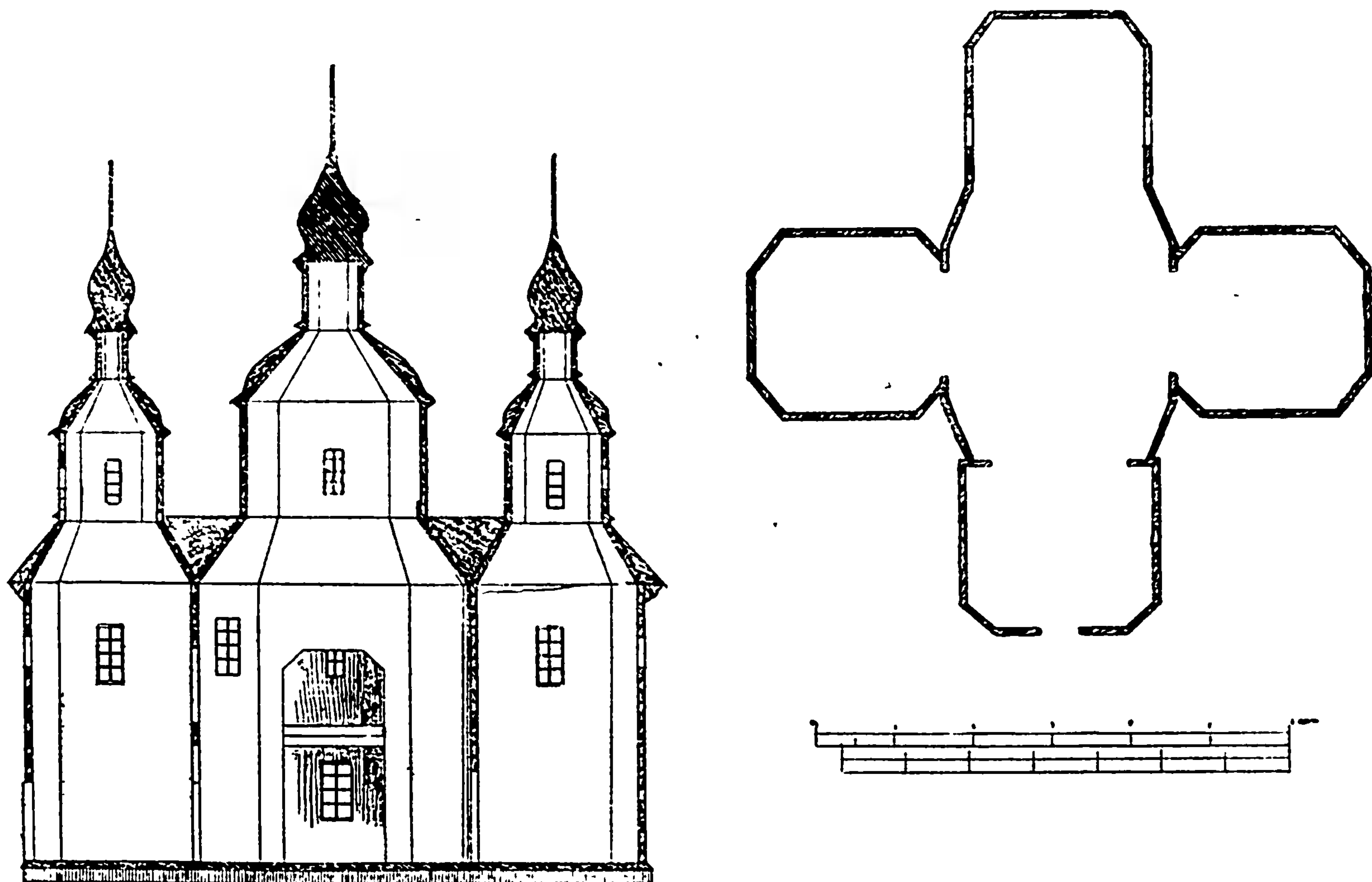
робами нової форми, і вона хоча й молода, але вже зовсім похилила ся.

Тепер легко зрозуміти, що коли можна поширити таким способом стару церкву, то ще легше, простійше і міцнійше можна збудувати таку пятибанну церкву відразу, з першого початку, коли хочеть ся, щоб у ній могло містити ся багато людей. Тоді усі частини такої церкви будуть звязані між собою орґанічно, і міць такої церкви ще більше зросте. Таку церкву ми бачимо

17. Церква в с. Вел. Березянка, Таращанського пов., з 1766 р.

в м. Старому Дашеві — Михайлівську (фот. ч. 16 і плян ч. 18). Правда на фотоґрафії видно, що ся церква знов попсована прибробами по всіх чотирох вільних кутках, але початковий плян легко реставрувати. Сї прироби низенькі і дуже псують враження; українське око не любить такої форми. Струнка пятибанна церква єсть в с. Великій Березянці Таращанського пов. (фот. ч. 17).

18. Михайлівська церква в м. С. Дашеві, перекрій і плян.

Девятибанна система. Сей тип розвинув ся з попереднього дуже просто і льоґічно. Ми уже бачили, як була поширена пятибанна Михайлівська церква в м. Ст. Дашеві: в вільних чотирох кутках поставлені були прироби, але низенькі, так що вони надають всїй будівлї якийсь черепахуватий вид (див. фот. ч. 16). Старосьвітські майстри, як я уже згадав, не любили такої будівлї, в своїм артистичнім почутю вони не зважали ся її так псувати, і коли треба було поширити пятибанну систему, то вони вставляли в вільні чотири кутки знов таки свої елементи — високі, двохповерхові, з банями. Таку систему можна було зробити і з самого початку. Така церква й була вибудована в посадї Новомосковському (Самарі) Катеринославської ґуб. (ч. 19). Середнїй елемент має 4 поверхи; чотири елементи, що йдуть нахрест, мають по 3 поверхи, а ті чотири, що стоять по кутках, мають по 2 поверхи. Над вхідними дверима тут єсть віконця круглі, такі як я їх описував ранїйш. Сьвіта повинно бути дуже багато, бо в кожному поверсї є вікна.

Поширяти сю систему уже не можна далї, бо плян її зовсїм закінчений, зіркообразний, майже круглий. Коли дивитись на таку церкву здалїк, то вона робить вражіннє якоїсь піраміди, високої й гарної, поцяцькованої хрестами. Дальше сеї системи українська архітектура розвивати ся не могла, бо дальша ступінь

була б сімнадцятибанна, але ся була б уже дуже широка, не струнка, і з дерева її не можна було б підняти так високо, щоб вона відповідала основним вимогам українських архітектів.

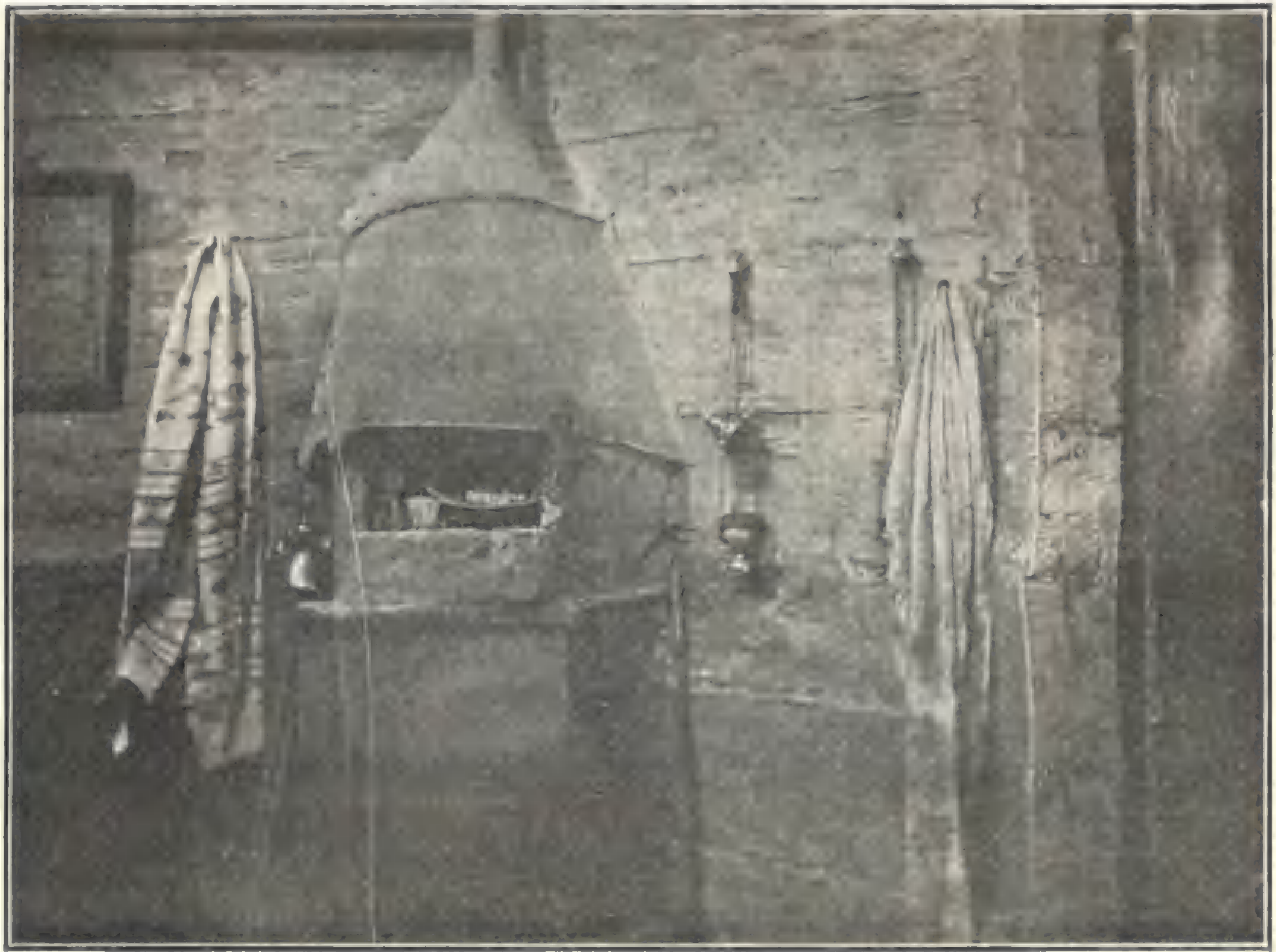
19. Церква в Новомосковському (Самарі).

Таким робом ми можемо сказати, що український церковно-архітектурний стиль істнував в деревляних церквах, що він льоґічно розвивав ся і на прикінці XVIII в. дійшов до великої закінчености, відповідности меті і настрою. Він настільки ж самостійний, оріґінальний і приладжений до артистичного смаку тої людности, серед котрої він виявив ся, як і всї иньші стилї, напр. ґотицький або візантийський. Може він, перейшовши трохи згодом в камяну архітектуру, підняв ся б також високо й істнував би в городах великих, у всіх на очах, що й не прийшло ся б, як зараз, ще тільки доказувати його істнування, відшукуючи його по селах. Але в тім винен московський уряд,

заборонивши його в 1800 роцї. На камяну архітектуру він правда зробив свій вплив, як се було показано проф. Павлуцьким на XIII археольоґ. з'їздї в Катеринославі. На сьому ж з'їздї була установлена самостійність і незалежність його від иньших стилїв.

Додам іще кілька додаткових заміток.

Я не згадував про ризницї і паламарнї, але їх мабуть і не прироблями, бо вони псували б симетрію. Де вони єсть, то мабуть прироблені пізнїйше, а минї попадали ся паламарнї в серединї церкви, у вівтарі (див. фот. 20).

20. Паламарня.

Що до прикрас знадвору і в серединї церкви, то церкви ставили ся зрубом просто на землї, без жадного підмурку, і сей зруб кінчав ся в горі маленьким вісьмеричком, котрий тримав на собі головку (главку), а головка підтримувала великий хрест. Головка завше була гранчаста, вісьмигранна, бо тримала ся на вісьмеричкови й служила натуральним його продовженнєм. Вона не подібна на головки московського стиля, подібні до цебулятих головок, та й ставляли ся головки у нас

зовсїм не з тою метою, що в московському штибі. В московськім стилю головку як і всяку иньшу цяцьку можна тулити де і як завгодно і під такою головкою може не бути жадної банї. В українському ж стилї головка навпаки служила льоґічним і натуральним продовженнем і кінцем банї, і нїколи самостійного значіння не мала. Нїколи не ставили ся головки без банї, і баня нїколи не обходила ся без головки (як у Візантиї). Одним словом ідея головки нерозривно звязана з ідеєю банї.

21. Одвірок церкви с. Россошок з іменем фундатора Івана Гонти.

Наголовні хрести мали дуже гарну форму, були дуже легкі — ажурної роботи. Вони були орнаментовані тюльпанами, лїліями, зірками і кривульками або зиґзаґами, блискавками, котрі стилїзували ся відповідно матеріялови, з котрого робили ся — зелїзови. Чим старший хрест, тим краще орнамент на ньому і чистїйша стилїзація.

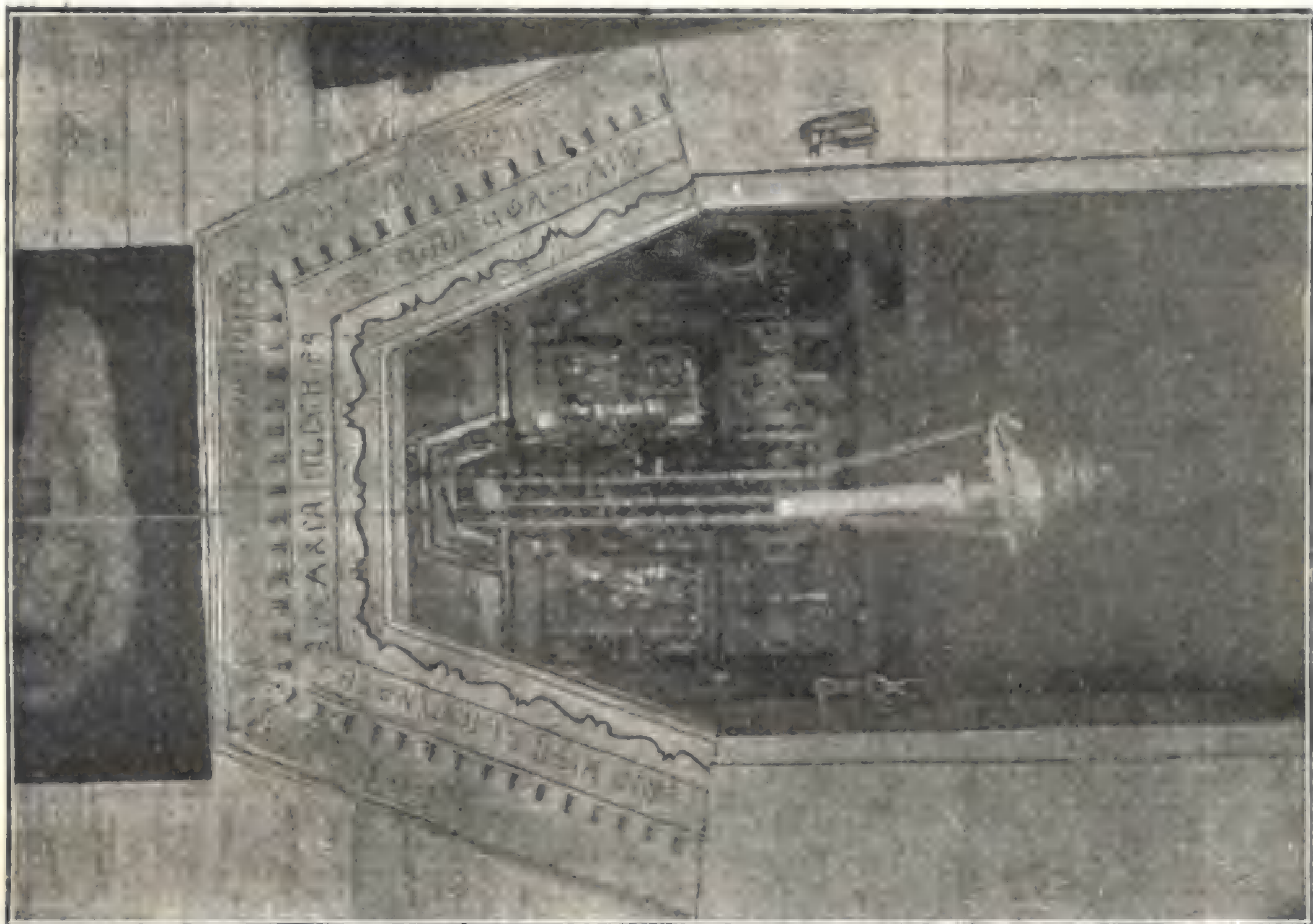
Орнаментація знадвору уживала ся тільки на піддашках (карнїзах) і на одвірках (фот. ч. 20—3). Я вже говорив, що над дверима не було нїякого притвору, і двері вели просто з цвинтара в церкву; при таких умовинах орнаментація одвірків додавала багато краси, бо була видна знадвору. На сих же одвірках вирізувалась дата, коли збудована була ся церква, або коли заложена, й імя того, чиїми заходами і коштом вона збудована.

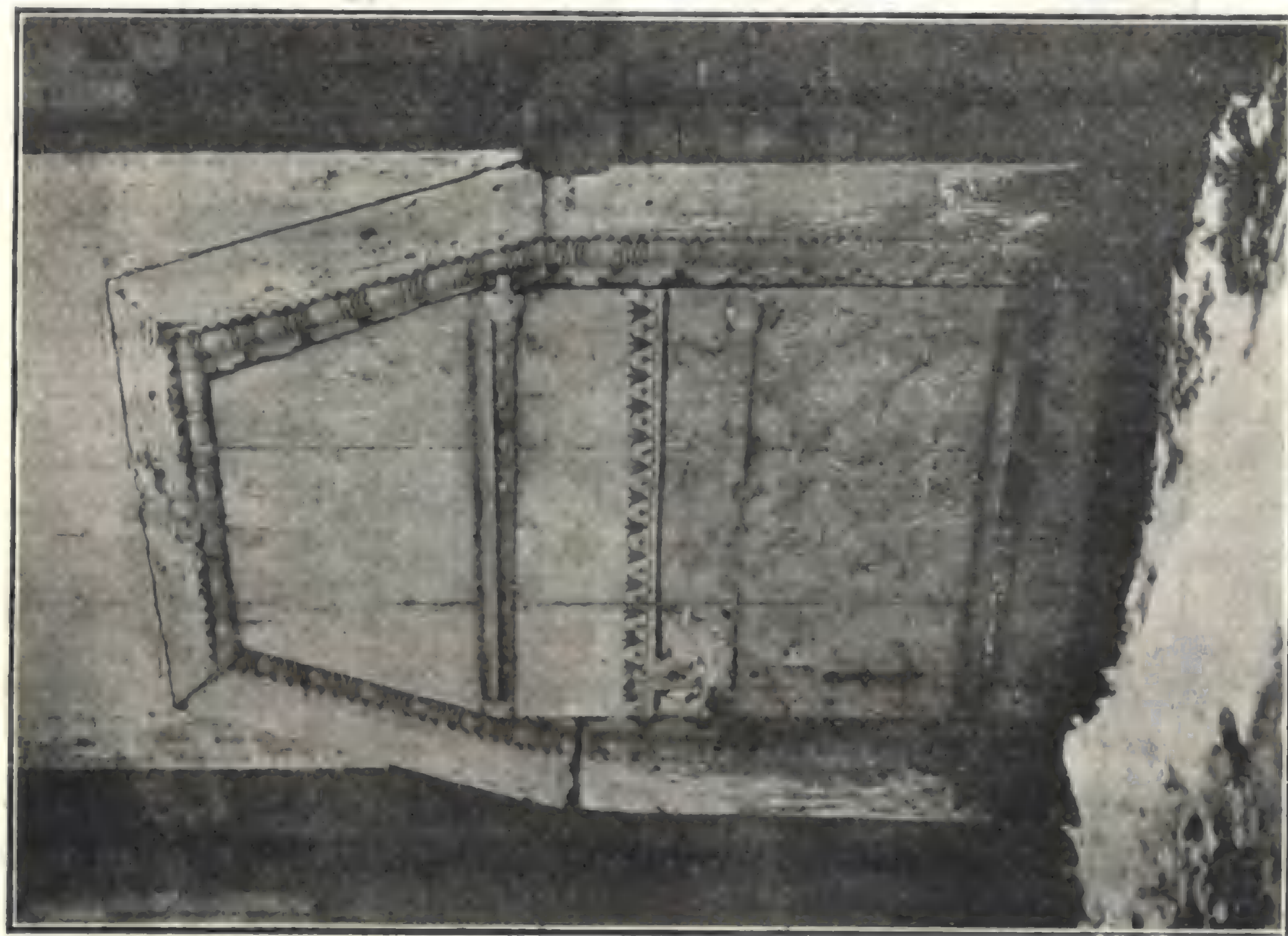

22. Старинний церковний одвірок, з різною написею 176.. р.

В середині орнаментовані були тільки ті балки, що випинали ся і кидали ся в вічі, напр. хори (див. фот. ч. 24) або сволочки (див. фот. 25—6). Мотиви вище помянутої орнаментації нічим не ріжнились від тих, якими цяцьковано сволоки по хатах. Хори в старовину робили ся рідко, а крилоси містили ся далеко від вівтаря в заднїх кутках середньої части. Солеї нїколи не було; підлога була одної високости що в вівтарі, що в цер-

кві. Церкви будували ся з дуба, ясеня, сосни, граба, вільхи і ин. В той час як орнаментація теслярська в архітектурі ви-

23—4. Старинні церковні одвірки.

являла ся дуже скромно, робота різьбярська проявляла ся дуже роскішно й пишно в іконостасі, „майстаті“. Здаєть ся, фантазії

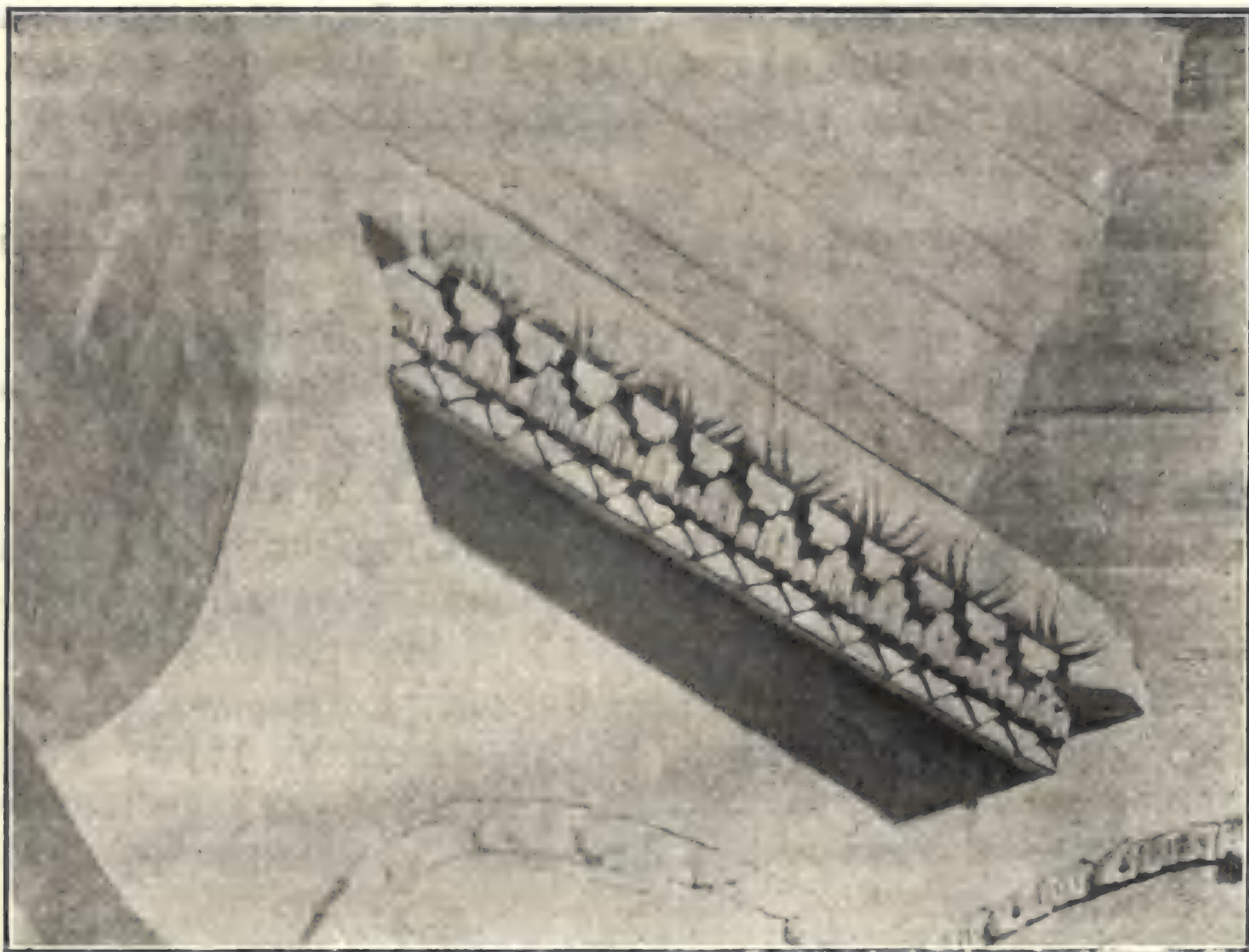
й творчости різбарів не було меж, не було краю. „Майстати“ робили ся дуже високі рядів на шість або й сім. Загальну форму мав він відповідну до архітектури церкви: кожний верхній поверх був лекше нижшого, а останній кінчав ся дуже легким ажуром, відповідно тому як баня кінчаєть ся головкою і ажурним хрестом. По всім іконостасі теж роскидана була різьба, різні кольони між іконами. Мотивами орнамента були виноградна лоза, цьвіти й рослини. На самому версї майстата різьблене роспя-

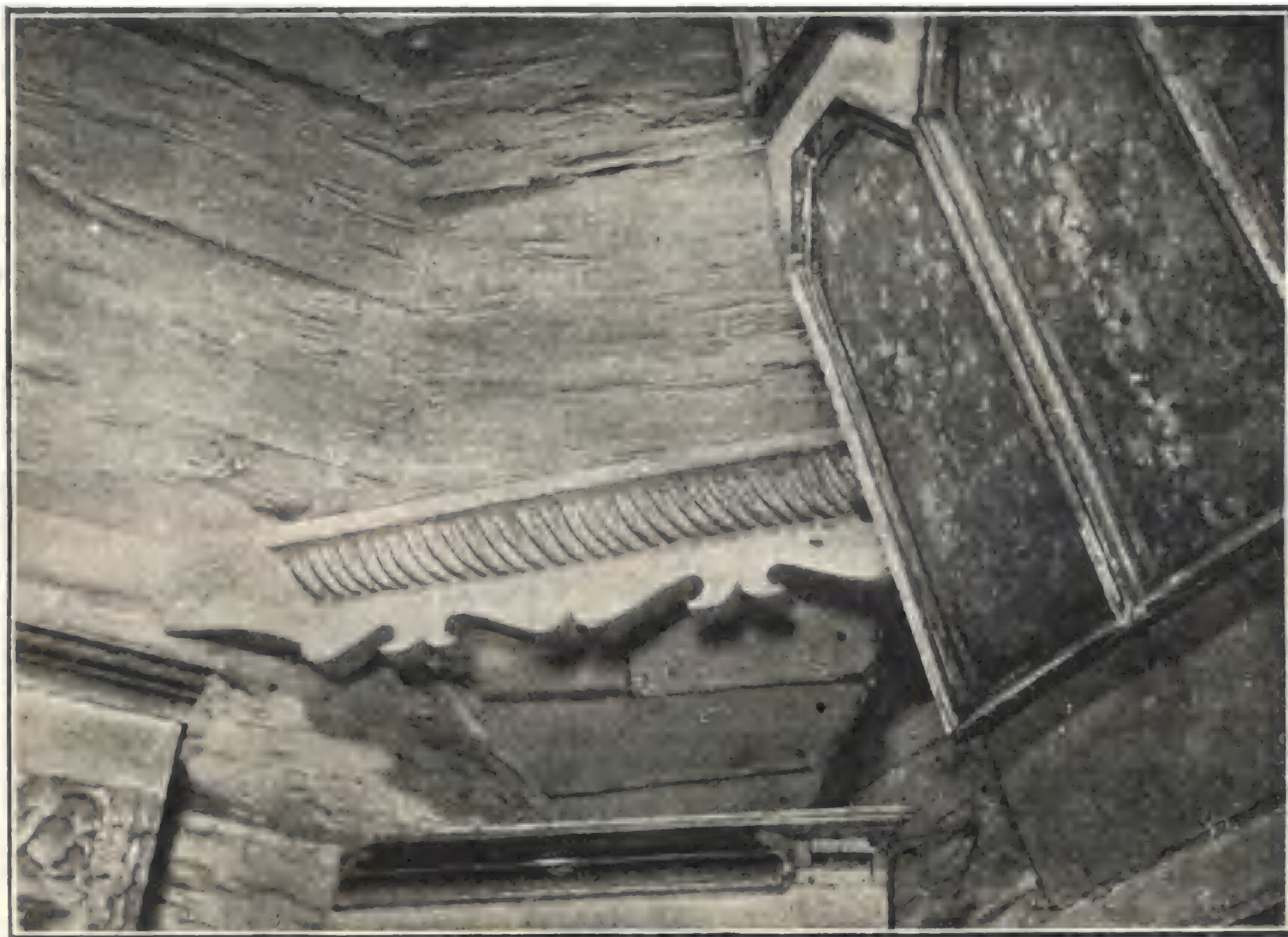

24. Орнаментація хорів.

тиє або ціла скульптурна Голгофа, з Божою матерю, Іваном Богословом, Марією Магдалиною, і ангелами на хмарках. Заввишки майстати доходили сяжень до 8 і верх їх щезає десь у темряві бані. Жертвенники і кіоти були такої самої роботи.

На сім можна закінчити наш огляд. Що дотикаєть ся ріжних аномалій в сій области, котрі з'являли ся як спадщина Візантиї,

25—6. Орнаментовані сволочки.

або вплив ґотики й иньші, то се траплялo ся випадково або спорадично, і ми висловимо наш погляд на се иньшим разом. Тут же ми займали ся тільки матеріялом чистим, стильовим, котрого єсть у нас дуже багато.

Додаю реєстр сіл, де я був і здіймав пляни і фотоґрафії з церков.

Сквирський повіт: м. Вчорашнє, с. Шпичинції, с. Крилівка, м. Верхівня, с. Витовції, с. Липки, с. Криве, м. Корнин, с. Білки, с. Мохначка, м. Лучин, с. Голяки, с. Турбівка, с. Лисовка, с. Гнилець, с. Соболївка, с. Озера, м. Ружин.

Бердичівський пов.: с. Халаїм-городок, м. Білилівка, с. Сестренівка, с. Свитинції, м. Ширмівка, с. Станилівка, с. Люлинції, с. Кулешів, с. Малинки.

Липовецький пов.: с. Должок, с. Очеретна, с. Люлинції, с. Очітків, с. Кожанка, с. Дубровинції, м. Дашів, с. Китайгород, с. Тернава, м. Терлиця, с. Дубрівка, м. Монастирище, с. Хмелївка, с. Рожично, с. Животівка, с. Оратівка, м. Лукашівка, м. Конела.

Уманський повіт: с. Талалаївка, м. Христинівка, с. Россішки, с. Вербовата, с. Дмитришки, с. Ксензівка, с. Старі Бабани, с. Молодецьке, с. Роги, с. Поташ, с. Мошурів, с. Білашки, с. Талянки, с. Майданецьке, с. Вишнопіль, с. Камянече, с. Сверликова, м. Торговиця.

Таращанський повіт: м. Животів, с. Зелений ріг, с. Охматів, с. Житники, с. Кривчунка, с. Тайниця, с. Жидовчик, с. Олександрівка, с. Ненадиха, с. Галайки, с. Лобачів, с. Сніжки, с. Войнарівка, с. Янишівка, с. Лісовичі, с. Велика Березянка.

Київський повіт: с. Мостища, м. Гостомель, с. Вишгород, с. Пріорка, с. Нові Петровції, с. Старі Петровції, с. Демидів, с. Казаровичі, м. Димер, с. Ясногородка, с. Котюжанка, с. Литвинівка, с Лубянка, с. Рубежівка.

Радомиський повіт: м. Брусилів, с. Карабачин, с. Болячів, с. Водотиї, с. Соловіївка, с. Дивин.

РИТМІКА
УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ.

Написав

ФІЛЯРЕТ КОЛЕССА.

IV. Огляд пісенних форм в українській народній поезії.

Б. Двостихи зложені з неоднакових стихів-періодів.

1. Оба стихи-періоди мають однакове число пісенних колїн, але ріжнять ся числом складів **(тип в)**; ріжниця буває невелика (на один- два- три склади) і найчастїйше вирівнуєсь в мельодиї (як показують низше наведені приміри) так, що строфу **в** можнаб звати лишень модифікациєю строфи **б.** Такі строфи можна подїлити на дві катеґориї відповідно до того, чи перший стих коротший, чи довший від другого. Замітна річ, що в укр. народ. піснях далеко більше розширені строфи другої катеґориї.

Перейдїм до примірів:

Перший стих 8-складовий, другий 9-складовий виказує отся пісня:

Під горою | деркач де́ре
А мене мамо | аж жаль бере (2. р.).[1])

Роз. мел. 3 [$^2/_4+^2/_4$].

Перший стих 8-скл., другий 10-складовий:

У недїлю | поза сїллю (за селом)
Ой там поляченьки | пють гуляють (2. р,)[2])

Роз. мел. 3 [$^6/_4+^6/_4$],

[1]) Лисенко З. у. п. V. ч. 34.
[2]) Лисенко З. у. п. VI. ч. 11.

Така-ж строфа:

Ой я в батька | єдиниця,
Полюбила Гриця | чорнобривця. (2 р.)[1]

Роз. мел. 3 [3/4+3/4].

Перший стих 10-складовий, другий 11-складовий:

Побіч односкладових римів подибаємо в сій пісні також двоскладові в суперечности до ритмічних іктів мельодиї.

Перший стих 10 скл., другий 12-скл.:

Ох і бачить ся, | лїсок не висо́к
Я-ж там походила, | заблудила була. (2 р.)[3]

Роз. мел. 3 [5/4+6/4].

Перший стих 10-скл., другий 11-скл.:

Чоловіче мій | дружино моя́,
Та завіз ти мене, | де роду нема́.[4]

Роз. мел. 2 [3/2+3/2].

Перший стих 14-скл., другий 15-скл.:

Ой ще не сьвіт, | ой ще не сьвіт, || ой ще не сьвіта́є,
А вже Гнатко | з Кравчиною || кониченьки сїдла́є.[5]

Єсть се лиш модифікация строфи зложеної з двох рівних 14-скл. стихів, — однакож продовженє другого стиха на 15 складів переведене незвичайно консеквентно протягом усеї пісні з виїмкою одної лиш строфи на загальне число строф 9.

---

[1] Ibid. II. ч. 32.
Подібні строфи: Ibid. III. ч. 32.
Ibid. III. ч. 3. 6.
4-та строфа: Покинь Байдо | байдувати,
Сватай мою дочку, | та йди царювати. (2 р.)
[2] Лисенко З. у. п. II. ч. 24.
[3] Лисенко З. у. п. III. ч. 16.
[4] Ibid. VI. ч. 7. Такаж строфа з двоскладовим римом: Кольберґ Pok. I. ч. 178.
[5] Ibid. I. ч. 7.

Подібна схема ритм.:

Ой мала я | два садочки, ‖ ні один не цвите,
Ой маю я | два женихи ‖ та ні один не ходе. (2 р.[1])

Перший стих 16-скл., другий 17-скл.:

Калиночка | та малиночка, ‖ чом не рано | зацвила,
Гей, та не в ту пору | та не в те время ‖ мати сина | зродила́.[2])

Перший стих 16-скл., другий 18-скл.:

Ой одчепись | лиха доле, ‖ ти од мене | одчепи́ ся,
Піди собі | в зеленії трави, ‖ тай там собі | зачепи́ ся.[3])

Перший стих 18-скл., другий 19-скл.:

Ой прибудь, прибудь | хоч коня добудь ‖ не лугами | берега́ми,
Гей любили ся | та не побрали ся ‖ за лихими | ворога́ми.[4])

Менче знайдесь примірів на строфи, в яких перший стих довший від другого одним двома чи трема складами при однаковім числї колїн в обох стихах, н. пр.:

Перший стих 10-скл., другий 9-скл.:

Гей головонько-ж | моя бідная
В мене мати | тай не рі́дная.[5])

Сх. р. $\begin{bmatrix} 5+5^3 \\ 4\ (\text{рідше}\ 5)+5^3 \end{bmatrix}$ Роз. мел. $\overbrace{3/4+}3/4+\overbrace{3/4+}3/4$
$3/4 \quad +\overbrace{3/4+}3/4$

Замітні в сїй піснї трискладові рими.

Перший стих 13-скл., (в характеристичною приспівкою „гей“ по серединї), другий 10-скл.:

Ой у лузї лузї ‖ гей, ‖ ходять волики в плузї,
А за ними | козаченько в тузї.[6])

Сх. р. $\begin{bmatrix} 6+1\ (\text{пр.})+7 \\ 4 \qquad +6 \end{bmatrix}$ Роз. мел. $\begin{bmatrix} 6/4+2/4\ (\text{пр.})+6/4 \\ 7/8+6/4 \end{bmatrix}$

Перший стих 14-скл., другий 13 (або й 12-скл.):

Ой у полї | ой у полї | та у Баришпо́лї,
Там сидїли | три козаченьки | у нево́лї.[7])

---

[1]) Лисенко З. у. п. IV. ч. 32.

[2]) Ibid. V. ч. 14 a. Що два такти 3/8 відповідають одній ґрупі силябічній. Другий стих розширений однослядовою приспівкою „гей“, якій відповідає надмірний такт 3/8.

[3]) Ibid. IV. ч. 25. (2 строфа).
Така-ж схема рит.: ibid. I. ч. 16.

[4]) Лисенко З. у. п. V. ч. 27.

[5]) Лисенко З. у. п. V. 10. 2. вар.

[6]) Ibid. III. ч. 29.

[7]) Ibid. I. ч. 8.

Перший стих 14 скл., другий 15-скл.;

Та й за тучами | громовими || сонечко не схо́дить,
За вражими | ворогами || мій милий не хо́дить.[1])

Сх. р. $\begin{bmatrix} 5+4+6^2 \\ 4+4+6_6 \end{bmatrix}$ Роз. мел. $^5/_4+^6/_4+\overbrace{^4/_4+^5/_4}$
$^5/_4+^5/_4+\overbrace{^5{}_4+^2/_4}$

Виступає в сій пісні відміна 14-скл. стиха, що протягом усеї пісні консеквентно розширена на 15 складів слівцем „та“.

Також схема рит.:

Та малісіньке | соловятко || по деревцю бє́ть ся
Дурна дівка | нерозумна || за ковзком бєть ся.[2])

Перший стих 18-скл., другий 17-скл.:

Ой там під вишнею, || там під черешнею, || там мій милий лежить,
Ой скаржит він си || та на головоньку, || щого дуже болить.[3])

Сх. р, $\begin{bmatrix} 6+6+6^1 \\ 5+6+6^1 \end{bmatrix}$

2.

Строфи зложені із двох неоднакових стихів-періодів, що ріжнять ся числом колін: перший стих двоколінний, другий триколінний (**тип г.**).

Серед укр. нар. пісень найбільш розповсюджена така строфа сего типу, якої перший стих має двоколінний, а другий триколінний склад. Найчастійше перший стих зложений із двох однакових ґруп 4-5-6-7-складових, а другий триколінний стих має у своєму складі дві чотироскладові ґрупи на початку, і наконечну ґрупу таку, що рівняєть ся половині першого стиха, н. пр.: $\begin{bmatrix} 5+5 \\ 4+4+5 \end{bmatrix}$

Прототипом такої форми можнаб уважати двостихову чотироколінну строфу, якої третє коліно дійшовши до розміру 6-7-8 складів розпадає ся на дві части. Отсе строфа, зложена із самих чотироскладових ґруп, получених по висше поданому пляну у двостихову цілість, яку назвемо строфою *α*.

Ї- хав ко- зак з У-кра- ї- ни, та по-вер-нув
Ти дів- чи- но, ти мо- ло- да, та не дай сї

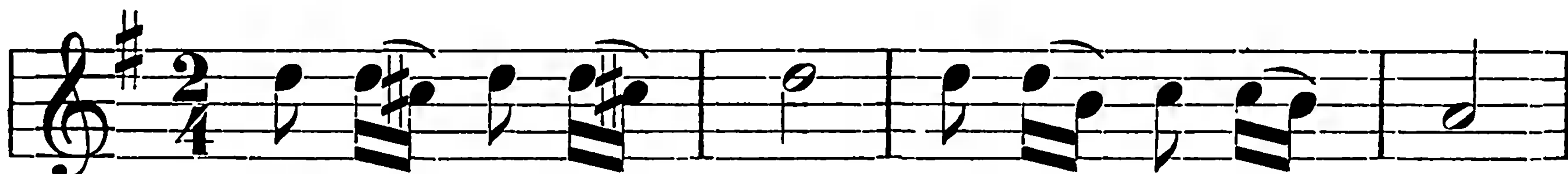
[1]) Лисенко З. у. п. III. ч. 19.
[2]) Ibid. V. ч. 33.
[3]) Ет Зб. XI. с. 148. 2 а.

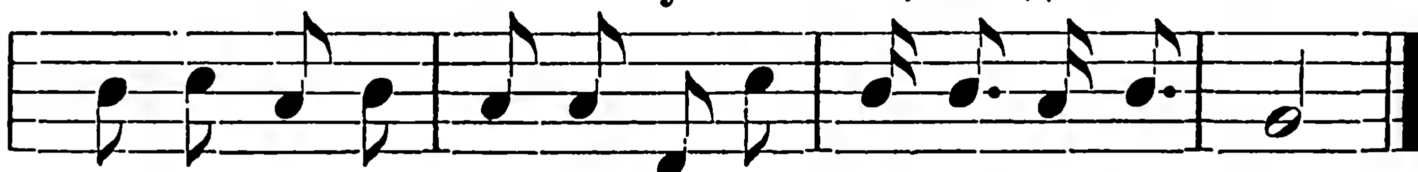
на по-две- рі до дів- чи- ни.
на здра-дочку, бо тьи шко- да.[1]

В мельодиї таких пісень проявляє ся тенденция вирівняти розмір обох стихів пісенних.

β) Двоколінний 10-скл. стих творить з триколінним 13-скл. стихом ось яке полученє строфічне:

Ой пє -жов- нір пє, бо в до- ро- гу йде,
Ой ти си- ну мій, ди- ти- но мо- я,

За ним, за ним є- го нень-ка сльо-зонька- ми ллє.
Не пий, не пий го-рі- лоч- ки в не-ді- лю з ра- ня.[2]

Розміром мельодичним, як бачимо, оба стихи вирівнюють ся.
Схема β) з'являєсь також в отсих відмінах:

Ой знати знати, | в кого є дочки:
Втоптані | стежечки | через садочки[3]

Сх. рит. $\begin{bmatrix} 5+5^2 \\ 3+3+5^2 \end{bmatrix}$

Ой відсіль гора | а відсіль друга,
(Ой) поміж тими | крутими горами | сходила зоря.[4]

Сх. рит. $\begin{bmatrix} 5^1+5^1 \\ 4\ (5)+6+5^1 \end{bmatrix}$ Роз. мел. $^4/_4+^4/_4$
$^4/_4+^4/_4+\overbrace{^4/_4+^4/_4}$

γ) Строфа зложена з двоколінного 12-складового і триколінного 14-сладового стиха належить до найбільш люблених форм пісенних в укр. нар. поезиї; визначуєсь вона строго-симетричним укладом у тексті і мельодиї.

---

1) Етн. Зб. XI. с. 139. Такаж схема рит.:
Лисенко 3, у. п. V. ч. 34: Деркач дере | під горою
А у мене | женишина | під полою.

2) Кольберґ Pok. ч. 385. Порівн. варянт: Ет. Зб. XI. 263. Така-ж схема ритм: ibid. c. 231. ч. 1. (і вар: Кольберґ Pok. II. ч. 441.) с. 120. ч. 6. (і вар.: Кольберґ Pok. II. ч. 89.) Кольберґ Pok. II. ч. 464.

3) Лисенко 2. десяток. Таксамо: Кольберґ Pok. II. ч. 144. Подібно: Е. З. XI. с. 174. ч. 25.

4) Лисенко 3. у. п. V. ч. 24. вар. 1. і 2.

А в лу- зї ка- ли- на весь луг при-кра-
Як го по- ро- ди- ла тем- нень- ко- ї
си- ла, По- ро- ди- ла бід- на ма- ти
но- чи, Да- ла є- му стан во- єн- ский
на жов- ня- ра си- на.
тай чор- нень- кі о- чи.[1])

Звичайно в піснях сего покрою кожда 6-скл. ґрупа силябічна відповідає фразї музичній, зложеній із двох тактів $^3/_4$; усяка-ж ґрупа 4-складова відповідає одному тактови $^3/_4$, так, що оба тії коліна пісенні разом дорівнують розміром другій половині стиха; при мішаних тактах ріжниця меже обома половицями стиха звичайно буває невелика. Така-ж строфа в такті $^2/_4$ єсть звичайною формою шуточних і танкових пісень.

На-пий-мо сьи кум-ко, На-пий-мо сьи ку- мо-сень- ко,
на-пий-мо сьи люб-ко,
А з вершеч-ка кум-ко, А з вер-шечка ку- мо-сень- ко,
а з вершеч-ка люб-ко,

---

[1]) Кольберґ Pok. II. ч. 406. Таку саму будову в тексті і подібну в мельодиї виказують отсї піснї: Лисенко Зб. У. п. І. ч, 18., III. ч. 22; V. ч. 6; І. ч. 22. (варіянт ibid. ч. 21. виказує зміну основного розміру). Е. З. XI. с. 7. ч. 9. (коляда книжного походженя; таксамо вар. у Кольберґа Pok. I. с. 115 ч. 21); с. 132. ч. 24; с. 165. ч. 4; с. 232. ч. 4; с. 241. ч. 3; с. 263. ч. 9; с. 264. ч. 10; Ibid. II. ч. 220 і 405.

Такий самий уклад мельодиї в такті $^3/_8$: Кольберґ Pok. II. ч. 426.

Такти $^3/_4$ мішані з иньшими тактами:

Лисенко З. у. п. IV. ч. 28: $^3/_4+^3/_4+^3/_4+^3/_4 \parallel ^5/_8+^3/_4+^3/_4+^3/_4$

Лисенко З. у. п. III. ч. 8: $^3/_4+^3/_4+^3/_4+^3/_4 \parallel (^3/_4+^7/_8+^3/_4+^3/_4)$ 2 р.

Лисенко З. у. п. III. ч. 18: $^3/_4+^3/_4+^3/_4+^3/_4 \parallel ^4/_4+^4/_4+^4/_4+^4/_4$

Етн. З. с. 227. ч, 23. $^4/_4+^4/_4+^4/_4+^4/_4 \parallel ^3/_4+^3/_4+^3/_4+^3/_4$

Схема ритмічна γ. з'являєсь також в піснях, яких мельодиї укладають ся в ріжнородні такти, заховуючи завсїгди дуже симетричний уклад частий.[2])

Подибаємо ще ось які відміни схеми γ:

Та на біду на горе ‖ козак уродив ся,
В чистім полї | край дороги ‖ ляшкам знадобив ся.[3])

γ^1. Сх. р. $7+6^2$ / $4+4+6^2$ Роз. мел. ${}^5/_4+{}^3/_4+{}^3/_4+{}^5/_4$ / ${}^3/_4+{}^3/_4+{}^3/_4+{}^3/_4+{}^3/_4+{}^3/_4$

Моя мамунцуно, | сватав мене перший.
А той перший | та був несогирший, ‖ та було йти мати.[4])

γ^2. Сх. рит. $\begin{bmatrix}6+6^2\\4^2+6^2+6^2\end{bmatrix}$. Роз. мел. ${}^4/_4+{}^4/_4+{}^4/_4$ / ${}^4/_4+{}^4/_4+{}^4/_4+{}^4/_4$

Ох і горе горе, | гей, ‖ нещаслива доле,
Ізорала | Марусенька ‖ мислоньками поле.[5])

γ^3. Сх. рит. $\begin{bmatrix}6^1+1\text{ (пр.)}+6^2\\4+4\quad+6^2\end{bmatrix}$ Роз. мел. ${}^3/_4+{}^3/_4+{}^3/_4+{}^3/_4$ / ${}^3/_4+{}^3/_4+{}^3/_4+{}^3/_4$

δ). Двоколїнний 14-скл. стих в получеию із триколїнним 15-складовим дає ось яку цїлість строфічну:

Ой ти місяцю зоре ‖ та сьвіти на все поле,
Там десь моя | миленькая ‖ та пшениченьку поле.[6])

---

[1]) Кольберґ Pok. II. ч. 437. Таксамо ч. 438. III. ч. 449, II. ч. 327 і 223. Етн. Зб. XI. с. 121. ч. 8 а. і б.
Лисенко З. у, п. II. ч. 21.

[2]) Ibid. III. ч. 9. і 12.

[3]) Лисенко З. у. п. IV. ч. 8.

[4]) Е. З. XI. с. 165. ч. 5.

[5]) Лисенко З. у. п. I. ч. 10.

[6]) Лисенко З. у, п. II. ч. 32. Такаж схема ритмічна:
Ibid. III. ч. 11. Роз. мел. ${}^6/_4+{}^6/_4$ ‖ ${}^6/_4(={}^3/_4+{}^3/_4)+{}^6/_4$.
Ibid. III. ч. 36. Роз. мел. ${}^2/_4+{}^2/_4+{}^2/_4+{}^2/_4$ ‖ ${}^2/_4+{}^2/_4+{}^2/_4+{}^2/_4$
Ibid. IV. ч, 30. Роз. мел. ${}^2/_4+{}^2/_4+{}^2/_4+{}^2/_4+{}^2/_4+{}^2/_4$ ‖ ${}^3/_4+{}^3/_4+{}^3/_4+{}^3/_4$

Сх. р. $\begin{bmatrix}7^2+7^2\\4+4+7^2\end{bmatrix}$ Роз. мел. $^6/_4+^6/_4$
$^4/_4+^4/_4+^6/_4$

Та строфи δ. частїйше підлягають змінам через те, що 7-складові ґрупи (особливо коли відповідають тактам $^2/_4$ і $^4/_4$) розширюють ся до 8 складів і розкладають ся на чотироскладові ґрупи, 4+4.

Часто подибаємо в укр. нар. піснях строфи, в яких перший двоколїнний і другий триколїнний стих мають зовсїм довільний склад без захованя пропорций висше обговореного типу, та в тих піснях найчастїйше можна сконстатувати перерібку основних взорів α, β, γ, δ. На пр.:

Ой хмелю-ж мій хмелю, ‖ де-ж ти зїмував?
Зїмував я | у темному лузї, ‖ тай не розвивавсь.[1])

Сх. р. $\begin{bmatrix}6+5^1\\4+6+5^1\end{bmatrix}$ Роз. мел. $^5/_4+^6/_4$
$^5/_4+(^2/_4+^3/_4)+^5/_4$

Основна схема сеї пісні змінена, як на се вказує правильна будова в строфах галицького варіянта типу γ:

Сину що ти робиш, | що по ночах ходиш,
Молодії | дївчаточка | в розумоньку зводиш.

Другий примір:

Ой учора орав ‖ і сьогодня орав,
Гей хто-ж тобі, | моє серденько, ‖ воли поганяв? (в.)[2])

Сх. рит. $\begin{bmatrix}6+6^1\\4+5+5^1\end{bmatrix}$ Роз. мел. $^3/_4+^3/_4$ ‖ $(^4/_4(=^2/_4+^2/_4)+^4/_4)$ 2 р.

Се також змінена форма звісної пісні:

А звідти гора, ‖ звідси другая,
Межи тими | гороньками ‖ ясная зоря.

що виказує правильну строфу β.

Як в строфах одної і тої самої пісні можуть виступати по черзї взори α, β, γ, показує отсей примір

α: Дївчино моя, ‖ ти-ж моя мати,
Дай же менї | вечеряти ‖ хоч серед хати. (в.)

β: Дївчино (ти) моя, ‖ ти-ж моя кохана,
Куплю тобі | черевички ‖ в Прилуцї на Йвана.

---

[1]) Ibid. III. ч. 13.
[2]) Ibid. I. ч. 33.
[3]) Ibid. VI. ч. 40.

б: Ой в Прилуці купував ‖ в Пирятині підкував,
А в Лохвиці | дівчиноньці ‖ на ніженьки надівав.

В мельодиї правильний період музичний:

$$\overbrace{2/4+2/4}+\overbrace{2/4+2/4} \parallel 2/4+2/4+\overbrace{2/4+2/4}$$

Рідко лиш можна в укр. нар. піснях подибати строфи, в яких перший стих має дво-колїнний, другий чотиро-колїнний склад:

Ой на горі горі ‖ там церковця стояла.
Ой там ой там | дівчинонька ‖ силуваний | слюбок брала.[1])

Сх. рит. $\begin{bmatrix} 6+7^2 \\ 4+4+4+4^2 \end{bmatrix}$ Роз. мел. $\begin{matrix} 4/4+\overbrace{4/4+4/4} \\ 2/4+3/4+2/4+5/4 \end{matrix}$

Таксамо лишень спорадично приходять строфи з першим три-колїнним і другим чотиро-колїнним стихом-періодом:

Та бодай тая | степовая ‖ могила запала,
Де я вчора | жито жала, ‖ вчора вечір | утеряла.[2])

Сх. рит. $\begin{bmatrix} 5+4+6^2 \\ 4+4+4+4^2 \end{bmatrix}$

В. Розширені форми двостиха, подвоєні, тристихові і складані строфи.

Часто подибаємо основну схему строфи *б*. розширену тим способом, що на початку другого стиха замісь 4-складових ґруп виступають 5- і 6-складові, н. пр.:

Я в понедїлок рано ‖ пішов Івась орати,
Тей паказував | Марисуненьку ‖ обідець віношати.[3])

Сх. рит. $\begin{bmatrix} 7+7^2 \\ 5+5+7^2 \end{bmatrix}$

Оба стихи вирівнюють ся розміром мельодиї, що приймає форму правильного музич. періоду:

$$\begin{matrix} \overbrace{3/4+3/4}+\overbrace{3/4+3/4} \\ 3/4+3/4+\overbrace{3/4+3/4} \end{matrix}$$

Така-ж схема ритмічна з малими відмінами:

---

1) Ет. Зб. XI. с. 210.
2) Лисенко З. у. п. І. ч. 28.
3) Етн. Зб. XI. с. 206. Такасама будова строфи і розмір мельодиї ibid. с. 232. ч. 3.

Я ще кури не піли || кажуть люде день білий.
Ой вийди вийди | молода дївчино || поговори зо мною.[1])

Сх. р. $\left[\begin{array}{ll} 7^2 \text{ або } (4+3^2) & + \; 7^2 \text{ або } (4+3^2) \\ 5+6 & + \; 7^2 \text{ або } (4+3^2) \end{array}\right]$

Роз. мел. $\frac{2}{4}+\frac{4}{4}+\frac{2}{4}+\frac{4}{4}$
$\frac{4}{4}+\frac{4}{4}+\frac{2}{4}+\frac{4}{4}$

Таким способом витворилась 5-віршева строфа **типу ґ**, заховуючи в обох періодах пропорциї типу **г** з наконечними римами, а в мельодиї схему музичного періоду:

Ой у- мруж бо я у- мру, та бу- ду сї ди- ви- ти,
Ци бу- де мій ми- лий та за мно- ю ту- жи- ти.[2])
го- лу- бонь- ко си- вий

Сх. рит. $\left[\begin{array}{l} 7^2+7^2 \\ 6^2+6^2+7^2 \text{ або } 4+4^2 \end{array}\right]$

Така-ж схема ритмічна і розмір мельодичний являє ся в отсих строфах:

1. На вишенцї стояла, | на черешеньку впала.
Три роки ходила, | парубка любила,
Ой коби я | була знала.[3])

2. Ой шумять луги шумять, | ой тей лїс дзелененький,
Не любила мила | свого миленького,
Хоть який був | молоденький.[4])

3. Я приходжу до сїний, | всї вечірити сїли.
Я моя миленька, | любка солоденька
До вечері не сїдає.[5])

Подібний уклад строфи:

---

[1]) Ibid. с. 125.
[2]) Ibid. XI. с. 223.
[3]) Ibid. с. 203.
[4]) Ibid. с. 207. Україньский вариянт сеї піснї (Лисенко Зб. у. п. VI. ч. 9) виказує такусаму основну схему, та вже не визначує ся тою строгою правильностию.
[5]) Етн. Зб. XI. с. 275.

Приїхали свати | до нашої хати,
Тай хотїли | мене молоденьку
За нелюбонька дати.[1])

Сх. рит. $\begin{bmatrix} 6^2+6^2 \\ 4+6+7^2 \text{ (або } 4+4^2) \end{bmatrix}$ Роз. мел. $\frac{3}{4}+\frac{3}{4}+\frac{3}{4}+\frac{3}{4}$; $\frac{3}{4}+\frac{6}{4}+\frac{3}{4}+\frac{3}{4}$

В усїх піснях сего типу замітні двоскладові рими, що правильно лучать періоди а часто також колїна пісенні з собою.

Перші два колїна другого періоду підходять найчастїйше під однакову мельодию. Наконечна ґрупа співає ся звичайно під мотив першого колїна пісенної строфи. На місцї одноцїльної 7-складової ґрупи являють ся на кінцї строфи часто дві 4-складові ґрупи.

Другий триколїнний період у строфі типу **г** може розширити ся також через повторенє двох перших ґруп (під одну мельодию), що в такім разї творять про себе окрему цїлість, супроти послїдного колїна;

Ой гук мати ґук | (та там) де жовняри пют.
Та весола | (тая) уличенька, (2 р.)
Куда они йдут.[2])

Сх. рит. $\begin{bmatrix} 5^1+5^1 \\ (4+4) \text{ bis } + 5^1 \end{bmatrix}$

Такий устрій строфи приготовив появу нового взору, бо коли місце повтореня двох чотиро-складових ґруп виповнив новий стих такого самого складу являєсь нова розширена форма строфи г, яка ріжнить ся від строфи ґ тим, що на місцї третого і четвертого одноцїльного колїна виступають два зложені осьмискладові вірші (4+4); послїдне колїно буває звичайно повторене (**тип д.**):

Із корч-ми і- ду, як пчо-ла гу- ду.
А за мно- ю мо- ло- до- ю Час до до- му час
І- дут хлоп- цї че- ре- до- ю

[1]) Ibid. c. 211.
[2] Кольберґ Pok. II. ч. 90. Зазначені скобками слова — се відступленя від головного взору *β*. (тип г) який строго видержують кращі вариянти сеї пісні.

Подібні строфи:

1. Іду сокочу, | спатоньки хочу. | спатоньки хочу.
Ой склоню я | головоньку
На свекрову | постівоньку
Чей я собі всну. (2 р.)[2])

2. Дбай мати дбай, | та замуж мене дай.
Та не дай мене | за пяничéнька,
Бо спаде краса | з мого личéнька,
То буде роду жáль.[3])

Через подвоєнє першого двоколїнного вірша в строфі д творить ся ось яка доволї скомплїкована цїлість строфова, яку можнаб' уважати за осібний **тип е:**

Таке саме розширенє типу г з'являєсь в отсїй строфі:

Ой бувай здорова, | моя чорноброва,
Не забувай мене, | коли ласка твоя.
Я в дорогу | виїзджаю,
На серденьку | тугу маю,
Тебе покидаю.[5])

[1]) Кольберґ Pok. II. ч. 432. (2-га стор.) Такусаму будову строфічну виказує вириянт сеї піснї: Ет. Зб. XI. с. 183.
[2]) Ет. Зб. XI. с. 204.
[3]) Кольберґ Pok. II. ч. 87. 88.
[4]) Ет. Зб. XI. с. 220.
[5]) Лисенко З. у. п. V: ч. 26.

Галицький вариянт сеї пісні виказує подвоєнє усіх складових частий схеми г (взорець γ):

Бувай ми здорова, | ти дівчино мо́я,
Не забувай о мні, | коли ласка тво́я.
На Вкраїну | виїзджа́ю,
На серденьку | тугу ма́ю,
З тобов розстаю сї, | на Бога здаю сї. (2 р.)[1]

Близьку анальоґію до висше обговорених форм знаходимо в отсих строфах:

1. Ой добрая | годинонька була,
Як матуся | свого сина била.
А він її | сумирив ся,
Низько в ноги поклонив ся,
Прости-ж, прости, ¦ матусенько моя.[2]

2. Нехай же нас | Бог ратує,
Що наш батько | не статкує.
Бере Йвана | і Демяна,
Петра Гриця, | і Степана,
Максима, Семена, | ще й Терешка.[3]

3. Ой на гору | козак воду носить,
Дівчинонька | козаченька просить:
Козаченьку, | мій соболю,
Возьми мене | із собою,
Помандрую | я з тобою.[4]

4. А я хлопец | такий був, || своє житє важив, || своє житє важив
Я що вечір | по вечери || ще сї раз відважив, || ще сї раз відважив.
Я взьив | бучок під полу
Сам не знаю | де я йду.
Іду до чужої || бо не маю свої.[5]

Усі висше обговорені взірці (ґ, д, е) мають спільну основу в двостиховій строфі г, яка приймає нову форму через розширенє, повторенє або й подвоєнє поодиноких складових частий.

---

[1]) Ет. Зб. XI. с. 141. Такаж будова строфічна: Ibid. с. 124. ч. 12. Лисенко З. у. п. III. ч. 35.

[2]) Лисенко З. у. п. IV, ч. 23.

[3]) Ibid. III. ч. 40. (Пісня ремісницка про цехмайстра Куперяна).

[4]) Ibid. I. ч. 26.

[5]) Етн. Зб. XI. с. 84. ч. 2.

Осібний взір виказують строфи, зложені із двох пар віршів, неначе із двох меньших двостихових строф, причім або усї вірші рівномірні (**тип є.**), або вірші першої пари ріжнять ся своїм складом і розміром від віршів другої пари (**тип ж**).

Найчастїйше лучать ся парами в такі 4-віршові строфи короткі 7- і 8-складові вірші.

Строфа, зложена з двох 7-складових віршів, занадто коротка, щоб сама про себе могла остояти ся, т. є. щоб могла своїм розміром виповнити музичне реченє; тому-ж являєсь вона завсїгди в полученю з повторенями і приспівками, або в здвоєній формі, так що дві пари 7-складових віршів получені в більшу строфу виповнюють разом музичний період, як н. пр. в шумках і козачках, що виказують ось яку форму:

$4[4+3^1]$

Ой не хо- ди у го- рох, Та не лю- би ра-зом двох;
Лю- би ме- не єд- ну- ю, Ко-ли я тї ші-ну- ю.[1])

Буквальне повторенє одної чотиротактової мельодиї в обох половинах музичного періоду виказує виразно, що виступає тут полученє двох коротких двовіршових строф в більшу цїлість; се бачимо також по римах аа бб, які найчастїйше стрічаємо в шумках; римованє навхрест аб аб приходить взагалї рідко в укр. народних піснях.

Шумкою називають коротку, скочну пісню веселого, жартливого змісту. Хоч бувають шумки зложені із кількох строф, то взагалї рідко вяжуть ся шумкові строфи в більші цїлости: шумки найчастїйше співають ся на виривки по однїй, по дві строфи, так як і коломийки. Дуже часто складають шумки (і коломийки), ще й тепер принагідно дотепні сїльські гострухи. Мельодиї шумок скочні, держать ся завсїгди в тактї $^2/_4$. Шумку легко можна впізнати по жартливім змістї, уривчастій формі, скочній мельодиї, і типовім розмірі: $4+3^1$ що витворив ся з 8-складового стиха $4+4$ через вкороченє послїдної ґрупи о один склад.

Мельодична строфа шумки творить правильний період музичний, причім кождій ґрупі силябічній відповідає один такт $^2/_4$: Характеристичні закінченя кождої пари тактів фіґурою або

[1]) Етн. Зб. XI. ст. 88. Такий самий склад стиха і мельодиї ibid ст. 232. ч. 2 Кольберґ Pokucie II. ч. 335, 258 (журавель-танок).

♪ ♪. ♩ визначують акцентами послїдні склади стихів. Та подибають ся між шумками закінченя пісенних стихів фіґурою ♩ ♪ ♪, що лучить ся із двоскладовим римом, на пр.:

Ой хмарить ся дощ бу́де
Признаю ся вам лю́де,
Через свою сваво́лю, }2 р.[1])
Попала ся в нево́лю.

В шумках приходить також семискладовий стих 3+4, на пр.:

Ой люби́ | козаче́ньку
Поможи́ | тобі Бо́же,
Ой цїлу́й | моє се́рце,
Поки со́н | тебе зможе. [Лисенко II. 27.]

Від шумки не ріжнить ся ритмічною формою козак, (бо-ж се радше назва танка а не піснї), н. пр.:

А- ні я а- ні ти не хо- чем ро- би- ти;
Ли- ше ї- сти та пи- ти, та хо- ро- ше хо- ди- ти.[2])

Побіч 7-складових і 8-складових стихів, що є типовими формами шумок і козачків, стрічаємо в сих піснях часто 6-складовий стих, що витворюєсь із основного 8-складового через вкороченє першої і другої ґрупи о один склад:

Дївчино, | чия ти?
Ходи д' менї | гуляти.
Не питай ти | чия я,
Гуляй ти́, | буду і я.[3])

У сїне́х | над дверми́
Хто-ж д менї | поверне́?
А поверне | попів Гриць
На макітру | варени́ць.[4])

Строфу, зложену з двох пар семискладових стихів, що в мельодиї виповняють звичайно правильний музич. період, знаходимо

[1]) Лисенко З. у. п. VI. ч. 22. Таксамо Ibid: VI. ч. 19, 39, IV. ч. 39. (Перший стих: 2+3).
[2]) ibid. III. ч. 451.
[3]) Кольберґ Pok. III. ч. 194.
[4]) Ibid. III. 427, таксамо ч. 591.

також в иньших побутових піснях, на пр.:

а). 4[4+3]

Стала нам сї | новина
Кличут війта | до двора,
Стали раду | радити,
Тай до бранки | ловити } 2 р.[1])

Побіч римів односкладових, згідних з наголосами мельодичними, приходять в сїй піснї також двоскладові рими,

б. 4[3+4]

Бодай сї когут знýдив,
Що мене рано збýдив,
Як зачав кокотáти,
Мусїлам рано встáти.[2])

в. 4[5+2] (рідко подибуваний взорець),

Гой ти Джурило, гóй ти
Куда-ж до тебе зáйти?
Ледом дївчата, лéдом,
В мене горілка з мéдом.[2])

Мельодиї наведених під б і в пісень укладають ся в такт $^3/_8$. В першій піснї перша ґрупа кождого стиха відповідає одному тактови, друга двом; в другій піснї на відворот. Закінчене фраз музичною фіґурою $^3/_8$ ♪♩ акцентує правильно передпослїдний склад стиха.

Через зложене двох пар 8-складових віршів 4+4 в одну цілість творить ся строфа 4 [4+4[2]] (з римами аа бб), що в полученю з правильним періодом музичним в тактї $^2/_4$ з'являесь типовою формою шумки.

Ой гу- са- че бі- ло- кри- лий, А ти друж- бо
А я це- го сїм рік жда- ла, Що-бим з дружбов

[1]) Кольберґ Pok. II. ч. 375 і 376.
[2]) Етн. Зб. XI. ст. 73.
[3]) Кольберґ Pok. II. ч. 259. а. б. (танкова). Таксамо весїльна ibid. I. ч. 171:

Вий сї віночку глáдко
Як винное ябко
Ми підем меже люде
Наші славонька бýде.

чор- но- бри-вий!
тан- цу- ва- ла.[1])

Та побіч осьмискладового стиха являє ся в шумках часто також семискладовий, (що повстає через вкорочене другої або першої ґрупи о один склад), або й шестискладовий стих, коли чотироскладові ґрупи заступлені трискладовими. В такім разї мельодия набирає дуже виразної сканзиї через фіґури: ♪ ♪ ♩ або ♩ ♪ ♪, на пр:

Гуляй гуляй | кобис міг,
Та не жьилуй | моїх ніг
Мої ноги | пасталéнї
Замітают | як шьилéнї[2])

Кромі шумок з'являють строфу зложену з двох пар 8-складових віршів получених римами аа бб також иньші піснї, н. пр. колисанка:

Спало дитє | спати буде,
Єму Христос | сторож буде.
А Пречиста | до помочи,
Та як у день | так і в ночи.[3])

Мельодия виказує правильну будову музичного періоду: $4[\frac{6}{8}+\frac{6}{8}]$

Рідше можна подибати 4-віршові строфи типу є зложені парами із віршів, яких розмір перерастає 8 складів, н. пр.:

а). $4[4+5]$

Чи ти менї серденько мúла
Чи ти менї що причинúла
Чи ти менї любощів дáла,
Чи ти мене причарувáла?[4])

---

[1]) Кольберґ Pok. I. ч. 224. Така-ж строфа і розмір мельодичний: Ibid. II. ч. 282., III. ч. 138, 280, 285, 328, 438. Етн. Зб. XI. ст. 45. ч. 17, ст. 47, ч. 10, с. 75. ч. 3, 4, 6, 7.

[2]) Етн. Зб. XI. с. 77. ч. 8. Таксамо ibid. с. 75. ч. 1. 2, с. 88. ч. 2; с. 77, ч. 10, с. 198. ч. 11, с. 196. ч. 1—2, с. 202. ч. 1. Лисенко: Зб. у. п. II. ч. 40.

[3]) Етн. Зб. XI. с. 44. ч. 18. Така-ж строфа: Кольберґ Pokucie II. ч. 28. а, 53, 100, 101, 155.

[4]) Лисенко Зб. у. п. VI. ч. 38.

Роз. мельод.: 4 [$^2/_4+^2/_4+^2/_4$]

б). 4 [5+5]

Через річеньку | через биструю
Подай рученьку, | подай другую.
Ой вийди вийди, | подай рученьку,
Ней не стою тут | цілу ніченьку[1])

Мельодия творить правильний період музич.: 4 [$^3/_4+^3/_4$]

в). 4 [6+6]

Уже трета нічка, | як ти мене зводиш,
Казалась ми прийти, | сама не приходиш.
Сама не приходиш, | коня не віводиш,
Мене молодого | з розумоньку зводиш.[2])

Мельодия в формі правильного періоду музич.: 4 [$^3/_4+^3/_4$]

г), 4 [4+4+6]

Далась мене моя мати за Дунай, за Дунай,
Тепер собі моя мати подумай, подумай,
Дунаю не перебути ані пребродити,
Не буду-ж тя, моя мати, во віки видїти.[3])

Чотировіршову строфу типу ж зложену з двох пар віршів неоднакового складу і розміру подибаємо в ось яких відмінах:

а) А у новій | сьвітлонцї
При тисовім | столонцї
Там голубка вє,
Милий милу бє[4])

Мельодия творить правильний період музич.: 4 [$^2/_4+^2/_4$]

Подібна строфа:

Ой на ґорі | ясенец,
Під ясїнцем | боднарец,
Обручики струже,
Тонесенкі дуже.[5])

---

[1]) Етн. Зб. XI. с. 90.
[2]) Ibid. с. 90. ч. 7.
[3]) Кольберґ Pokucie II. ч. 316. Таксамо ibid. ч. 386,
[4]) Кольберґ Pokucie II. ч. 330.
[5]) Ibid. ч. 228.

Мельодия в формі правильного періоду музич.: 4 $[^2/_4+^2/_4]$

б). Зїздив я коника, ¦ зїздив вороно́го
Скажи мила правду, | ци буде що з то́го?
Ой ци буде (мила) | ой ци нї,
Скажи серце правду | ти менї́.[1])

Мельодия творить правильний період музич.: 4 $[^3/_4+^3/_4]$

в). Ой казала | менї ма́ти,
Щоби хлопців | не коха́ти,
А я собі | не зважала || на матчину волю,
Тепер мушу | нарікати || на нещасну долю.[2])

Сх. рит. $\begin{bmatrix} 2\ (4+4) \\ 2\ (4+4+6) \end{bmatrix}$ Роз. мел. 2 $(^2/_4+^2/_4)$
2 $(^2/_4+^2/_4+\overbrace{^2/_4+^2/_4})$

г). Питала сї | мати до́чки,
Ци садила | огіро́чки
Ой садила | підлива́ла,
Що недїлї | візира́ла
Мої любі | огірочки, | родї́ть сї,
Ци великі, | ци маленькі, | не рві́т сї.[3])

Сх. рит. $\begin{bmatrix} 4\ (4+4^2) \\ 2\ (4+4+5) \end{bmatrix}$ Роз. мел. 4 $(^2/_4+^2/_4)$
2 $(^2/_4+^2/_4+^4/_4)$

Наведені під в і г піснї виказують в мельодиї полученє двох речень музичних в одну цїлість.

Не так часто стрічаємо строфи троїстого складу, зложені із трех стихів пісенних, (**тип и**) як н. пр. в отсїй веснянцї:

Отсе характеристичні признаки сеї форми пісенної: два перші верші двоколїнного складу співають ся під однакову мельодию, причім кожда ґрупа відповідає одному тактови $^2/_4$; послїдний вірш становить чотироскладова приспівка, яка відповідає двом тактам мельодиї, так що усї три части пісенної строфи що до розміру

[1]) Етн. Зб. XI. с. 162.
[2]) Кольберґ Pok. II. ч. 223,
[3]) Ет. Зб. XI. с. 29.
[4]) Кольберґ Pok. I. ч. 67. Такий сам уклад в текстї і мельодиї має також веснянка ч. 70.

мельодиї між собою зовсім рівні. Два перші вірші лучать ся правильно двоскладовим римом; послідний вірш має характер сталої приспівки протягом усеї пісні. В декотрих вариянтах пісні про жучка при кінци першого і другого стиха з'являє ся трискладова ґрупа:

Ой ходить жук | по жуках.
А дївчина | по руках,
Грай жуче грай![1])

Отся основна схема з'являє ся також в розширеній формі:

Плету плету | плетеницю
А на хлопців | шибеницю
На дївочки | віночки
З зеленої | руточки
Грай жуче грай![2])

Подібну трискладову строфу, як в пісні про „жучка", подибуємо також в піснях, що виказують колядкові мотиви, з тою ріжницею, що третий вірш (також з характером приспівки) зложений з двох 4-складових ґруп:

По сім боцї | Дунаю
Не далеко | від краю
Молод козак | потапає.[3]) (приспівка).

Роз. мел. 3 [$^2/_4+^2/_4$]

В весїльних піснях подибаємо також більші цїлости строфові без стало означеної схеми ритмічної; се т. зв. тіради, в склад яких входять 7-складові вірші (без сталої цезури) перемішані із 6- і 8-складовими віршами; н. пр.:

Короваю ра́ю (2 р.)
А в піч зазира́ю,
Ци красно помаще́но,
Ци файно загнїчено.
А ци є тут мі́сце
Коровайови сі́сти.[4])

---

[1]) Ibid. I. ч. 74. Таксамо ч. 64. Подібний уклад Ет. Зб. XI. с. 31.
[2]) Ibid. I. ч. 54. (веснянка). Подібний уклад Ет. Зб. XI. с, 28. ч. 7, і с. 25. ч. 3.
[3]) Етн. Зб. XI. с. 278.
[4]) Кольберґ Pok. I. ч. 144.

Кождому стихови відповідають три такти $^3/_8$ в мельодиї. Що два стихи лучать ся двоскладовим римом, а всї разом творять більшу цїлість (тіраду).[1])

Осібний тип виявляють тії піснї весільні, що починають ся сталим заспівом, спільним більшому числу пісень, як н. пр.:

Наші молода | як калинонька (заспів)
Ми до пана їдемо, (2 р.)
І колачі несемо,
На пани молодії,
На конї цуґовії.[2])

Кождому семискладовому стихови відповідають три такти $^3/_8$ в мельодиї. Таксамо:[3])

Лежьили берви | бервінкові ї (заспів)
Ангели воду носї, (2 р.)
Свиту Пречисту просї:
Свита Пречиста мати,
Ходи до нас до хати (2 р.)
Весїлє зачинати (2 р.).

Взагалї в весїльних піснях подибаємо часто зовсїм свобідні получення чотирох, пяти і більше семискладових стихів у строфові цїлости без стало означеної схеми, котра повторювалаб ся у більшому числї пісень (як н. пр.: Кольберґ Pokucie I. ч. 190), се т. зв. тіради, яких не знаходимо в иньших катеґориях укр. народ. пісень.

Додаток: Паралельні розміри стиха в народній поезиї Словян.

Народні пісні усїх Словян мають в своїм ритмічнім устрою спільні основи і деякі характеристичні признаки, що й дало привід Сокальському признавати осібний пісенний стиль словянський.[4])

---

[1]) Таку саму форму з характеристичним повторенєм першого стиха виказують отсї піснї весїльні: Кольберґ Pokucie I. ч. 112, 147, 252.

[2]) Ibid. I. ч. 247.

[3]) Ibid. I. ч. 211.

[4]) Русс. народ. музыка ст. 365—6. Підставу до такого висновка знаходить Сокальский не лиш у ритміцї, але також у мельодицї словянських (головно в.-руських і українських) народних пісень.

Уже з поданого у вступній частині огляду наукових праць про українську, великоруську і сербську людову ритміку могли ми переконати ся о близькім спорідненю словянських народних пісень що до форми стиха.

Слідячи за історичним розвоєм української людової ритміки у звязи із посторонніми впливами доходимо до висновка, що подібности в будові стиха і строфи між словянськими народними піснями і латинськими церковними гимнами неможна пояснювати односторонно повною залежностию словянських людових пісень від латинських взірців, бо пісенна форма словянської народної поезиї далеко старша від доволї пізних західних впливів. Ми склонюємось до думки, що в людовій поезиї Словян незалежно від латинських взірців витворив ся прінціп музикально-сінтактичної стопи, типові розміри стиха, двостихова строфа, визначуванє акцентом окінчень сінтактичних цілостий, а може навіть і рим. Та мимо наміченої спільности в ритмічних основах пісні поодиноких народів словяньских виказують значні ріжниці не лиш в ритмічнім, але також в мельодичнім устрою. Обговорюванє сих ріжниць лежить поза рамцями нинїшної розправи.

На сьому місцї годить ся лишень зауважити, що ідучи із сходу на захід стрічаємо в словянських народних піснях щораз то більшу правильність ритмічної будови; отсе степенованє слїдне навіть в українських піснях, коли порівняємо галицькі варіянти із наддніпрянськими. Притім уживанє риму не у всїх народів словянських однакове: коли велика часть сербських, болгарських і великоруських народ. пісень обходить ся без правильного риму, то в польських і в переважній части українських народних пісень рим лучить не лиш стих, але й ґрупи силябічні в рамах одного стиха.

Не хотячи обтяжувати тексту отсеї розвідки паралєлями із пісень иньших народів словянських, подаємо отсе коротке зіставленє паралєльних розмірів, що може облегчить перегляд важнійших пісенних форм словянської народної поезиї; притім очевидно не претендуємо на повноту і докладність.

А. Великоруські пісні. За основу отсих помічень беремо „Сборникъ русскихъ народныхъ пѣсенъ составленный М. Балакиревымъ“ з 1869. р. Балакірев намагав ся приложити до в.-руських народних мельодий тактову систему з захованєм сильних і слабих частий тактів, та першорядних і другорядних іктів ритмічних, і через те в його збірнику аж надто часто цезури в тексті пісеннім не сходять ся із тактовими границями. Тимчасом в переважній части великоруських пісень (таксамо як і в українських) мельодия становить ритмічні рамцї для тексту, отже від укладу фраз музичних залежить уклад і розмір ґруп силябічних, а цезури в текстї сходять ся з границями фраз в мельодиї. І справді: коли

з поглядом на се правило укладаємо в такти музичні мельодиї із збірки Балакірева, абстрагуючи лишень від такого розміщеня іктів ритмічних, щоб конечно найсильнїйший акцент визначав завсїгди початок такту, — переконуємось, що в.-руські народні пісні виказують теж симетричний уклад пісенних колїн у згоді з фразованєм мельодиї. Годить ся лишень замітити, що число складів в ґрупах силябічних в.-руських пісень не єсть так строго означене, як в українських піснях: се т. зв. розтяжимі стопи сінтактичні.

Обрядові в.-руські пісні дуже близько підходять до українських своєю правильною будовою ритмічною.

Новійші пісні, особливо салдатські, визначують ся неправильностию та нерівномірностию ґруп силябічних так, що нераз буває трудно означити їх розмір (чч. 18. 23); притім цезури в тексті пісеннім часто не сходять ся з границями фраз музичних в мельодиї.

В збірнику Балакірева знаходимо ось які розміри пісенні:

1). 4+3.

А мы зем- лю | на- ня- ли | на- ня- ли,
Ой дѣдъ ла- до! | на- ня- ли | на- ня- ли.

А мы землю | парили | п. і пр.
А мы просо | сѣяли | с. і пр.

(Ч. 8., такий же стих ч. 9.)

Значне число в.-руских народних пісень (чч. 2, 5, 11, 15, 17, 29, 35) виказує побіч стиха 4+3 семискладові стихи без сталої цезури по середині, так, що треба їх уважати за одноцільні семискладові ґрупи силябічні. Такі стихи перемішані у згаданих піснях із 6- та 8-складовими одноцільними і двоколїнними стихами (3+3, 4+4). Мельодиї усіх висше намічених пісень укладають ся в такт $^2/_4$ [1]) і визначують ся живим темпо; кождому стихови відповідають два такти, а коли стих розпадає ся на дві части, тодї кожда ґрупа силябічна відповідає одному тактови. Як бачимо — отсї пісні своїм укладом близько споріднені із нашими шумками, з тою хиба ріжницею, що шумки мають правильнїйший розмір. Отсе примір такої пісні із мішаними 7- 6- і 8-складовими стихами (ч, 5):

Винный нашъ | ко- ло-дезь, Винный нашъ | глу- бо- кій,

[1]) З виїмкою ч. 35; ся мельодия записана в тактї $^4/_4$, який при означенім темпі „скоро“ можна уважати за alla breve.

Конь воду | выпивалъ,
Грязь копытомъ | выбивалъ.
Нашего хозяина
Дома не случилося.
Уѣхалъ то | нашъ хозяинъ
Во Казань городъ гулять,
Казанскихъ | дѣвушекъ
Дѣвокъ дѣвокъ | выбирать. і пр.

2). 4+4.

Какъ по лугу | по лужечку,
По крутому | бережечку,
Идетъ дѣвка | семилѣтка
За ней парень | бѣлъ кудрявый[1]) і пр.

(ч. 33. таксамо ч. 25).

3). 5+3.

Какъ во городѣ | царевна
Какъ во городѣ | младая
Середи кругу | стояла,
Дорогимъ ключемъ | бренчала. і пр.

(ч. 31.).

4). 4+5.

Какъ по морю | морю синему
Плыла лебедь | съ лебедятами
Со малыми | со ребятами. і пр.

(ч. 3. таксамо ч. 21.).

5). 5 (рідше 4 або 6)+5 (рідше 4, 6.).

Не было вѣтру | вдругъ навянуло,
Не ждала гостей | вдругъ наѣхали.
Полонъ домъ | вороныхъ коней,
Полны горницы | молодыхъ гостей і пр.

(Ч. 1. Такий-же стих ч. 4, 13, 14, 16; та фрази музичні в мельодиях тих пісень не все сходять ся з поділом стиха на ґрупи силябічні).

---

[1]) Порівн. український вариянт сеї пісні в тімсамім розмірі:

Ей ~~Романе~~, Романочку
Задам тобі | загадочку:
А що росте | без коріньи
А що горит | без паліньи? і пр.

(Етн. Зб. XI. ст. 121.).

6). 4 (рідше 5, 6)+6 (рід. 5, 4).

Ой утушка | моя луговая
Молодушка | моя молодая.

(ч. 24).

7). 4+3 (рідше 2, 4)+3 (рід. 4, 5).

Сидитъ наша | гостинька || выше всѣхъ,
А держитъ головушку || ниже всѣхъ,
А думаетъ | думушку || крѣпче всѣхъ. (ч. 12).

8). 6 (рідше 5)+5.

Ужъ ты поле мое | поле чистое,
Ты раздолье мое | ты широкое.
Посреди то поля | частъ рокитовъ кустъ,
Подъ кустомъ то лежитъ | тѣло бѣлое.

(ч. 27. таксамо ч. 28).

9). 4+4+4.

Вылетала | голубина || на долину
Выроняла | сизы перья || на травину. і пр.

(ч. 34).

10). 4+4+5.

Калинушка | съ малинушкой || лазоревый цвѣтъ,
Веселая | бесѣдушка || гдѣ миленький пьетъ. і пр.

(ч. 32. таксамо ч. 30).

Б. Болгарські пісні. Перегляд ритмічних форм болгарських народних пісень подаємо на основі збірки „Народни пѣсни съ мелодии“ заміщеної в „Сборнику за народни умотворения, наука и книжнина изд. Министерство на народного просвѣщение кн. XIII. София 1896. Книжовенъ отдѣлъ“, с. 108—136.

1). 4+3.

Ка-рам-фи-льо | фильфи-льо, А- ли зна- иш | па- мет-виш?

Ч. 11. Таксамо ч. 14. і ч. 4.:

Пиіан идам | от града
Стретиф мома | в ливада.

2). 4+4.

Шѫ́тѫлѫ и | тѫ́нкѫ Не́дѫ
Тѫ́нкѫ Не́дѫ | бьа́лѫ Не́дѫ

Іит сѫ ра́и | ду буіна́ри
Зѫгу́би си | ѫлтѫн гирда́н.

(Ст. 134. ч. 15. Такий-же стих ч. 13, 7; с. 122. ч. 6, с. 123. ч. 10, с. 132. ч. 11, с. 133. ч. 12. і 13).

3). 5+3.

Зѫлиби Стуіа́н | Тудоркѫ,
Либи іѫ Стуіан | лѫгѫ іѫ,
Дуде іѫ у тьах | зѫведи,
Дуде іѫ Стуіан | излѫгѫ і пр.

(Ст. 130. ч. 7; такий-же вірш ст. 131. ч. 9, с. 126, ч. 1, с. 128. ч. 5, с. 136. ч. 18, с. 126. ч. 1, с. 136. ч. 18).

Ст. 125. ч. 13:

Никнало дѫрво | сред море
Пушчило дѫрво | кореіне.
Кореіне му се | стребрени
Гренскьите му се | іалдѫзи. і пр.

4). 5+5.

Ветер ми веит | гора се леит,
Момето викат: | „леле ми студит!“

Ч. 16. Такий-же стих ст. 127. ч. 3; ст. 134. ч. 14.

5). 4+6.

Гьуль, девоіко, | под гьуль ми заспала!
Ветер веит, | а гьуль ми се ронит.

(Ч. 12. Такий-же розмір с. 120. ч. 3; с. 123. ч. 8).

6). 4+4+3.

О шурѫт сѫ | іу ф Цариграт || прудава,
А ци минчо | іут Тѫрнову || купува.

(Ст. 129. ч. 6).

Долетал іе | сиви сокол || избѫрснал
Долетал іе | сиви сокол || на пирга.

(Ст. 169. ч. 3. Такий-же стих: ст. 129, ч, 6; ст. 135. ч. 16).

7). 6+6.

Коіа ми іе ѕвезда | наірано ранила,
Таіа ми іе ѕвезда | воіводова слуга.
Како заслугала, | тако задремала;
Кѫде задремнла, | тука се турила.

(Ч. 7. Такий-же стих: ст. 123. ч. 9; ст. 124. ч. 11; ст. 126. ч. 2; ст. 132. ч. 10).

8). 4+4+5.

Просто стоит | малв о моме || и му се молит,
Девоіка му | стржмен дæржит || и му се молит.

Ч. 5. (2-га строфа) Такий-же розмір Сборн. кн XIV. ч. 10.

В. Сербські пісні. Користуємось збірником Ф. Кугача: Južnoslovjenske narodne popievke. Загреб 1878—81.

1). 4+3,

Šetal se je | Miko mlad
Gore dole | nuz Belgrad
Njega gledi | Jelena
Plemenita | gospoja.

(Kuhač. III. ч. 839. Таксамо ч. 838, 840, 938, 939, 941. 985, 988, 992).

2). 4+4.

Konj junaka | ostavio
Na zlu mjestu | u Kosovu;
Junak konju | besedio:
Oj konjiću, | dobro moje!
Zašto mene | ti ostavi
Na zlu mjestu | u Kosovu?
|: Šta je tebi | dodijalo? :|

(Kuhač III. ч. 801. Таксамо ч.; 802, 803, 810, 814, 816, 817. 818, 835, 877, 878, 880, 883, 884, 922. 923, 924, 946).

3) 5+3.

Koliko noćce | noćas bi
Ne vrgoh sanka | na oči.
Slušajuć' kolo | gdje igra,
U tom je kolu | ma draga.

(III. ч. 834. Таксамо 876, 960, 961).

4). 4+5.

Dobar večer | dušo ljubljena,
Evo sada | prva godina,
Kako nosim | ljubav do tebe;
Ne dieli se | dušo od mene. (III. 913).

5). 5+5.

Bolan mi leži | Kara Mustafa
(Присп:) Bre dji dji deli | Kara Mustafa.
Bolan mi leži, | hoće da umre,
Kraj njega sedi | tanka Stojanka,
Kraj njega sedi, | tiho besedi.

(III. ч. 865. Таксамо 864, 863, 928).

6). 4+6.

Majka Maru | preko mora zwala:
„Jesi l' Mare | to rube oprala?"
„„Nisam majko, | jošte ni počela.""
„Mare kćeri, | ta što si činila?"

(III. ч. 827. Таксамо 805, 811, 829, 830, 831, 833, 836, 837, 841, 857, 892, 906, 920, 929, 968).

7). 5+6.

Jankova majka | rano jutro stala,
Majka je Janka | na put odpravljala.
Stal se je Janko | s tremi Turčinami
Prvi mu veli | beži Janko v goru.

(III. 935, 937).

8). 4+4+3.

Devojčica | smilje brala | vu bašći
Vu bašći je | javor-drevo | visoko.

(III. 911, 914, 915, 919).

9). 6+6.

Zaspala devojka | drenku na korenku
Nju mi soko budi: | „Ustani devojko!
Sunce obasjalo, | lice potavnilo."

(III. ч. 821. Таксамо 824, 832, 842, 858, 860, 894, 895, 896, 934, 949, 951, 967, 969).

10). 4+4+5.

Devojčica | rože brala, || na njih zaspala,
Kraj nje išel | mladi junak, || ki ju izbudi.
Dej se stani | devojčica, || lepa devojka,
Rože su ti | povehnule, || kaj si nabrala.

(III. ч. 846, 807, 808, 845, 847, 851, 853, 854, 868, 870, 871, 897, 899, 900).

11). 4+4+6.

Te- če te- če | bi-stra vo- da || ni je i- me Sa- va,
Da bi zna-la | da bi zna-la, || da bi tvo-ja bi- la

Po nji pla-va | šaj-ka la-dja || srebrom o- ko- va- na.
Z mlekom bi se | iz-mi- va-la || kaj bi lep- ša bi- la.

(III. 886., таксамо 891. Порівн. 887, 888, 893).

Ся пісня виказує такусаму форму як наша коломийка; се моглоб наводити думку про занесенє сего розміру на Русь мандрівними сербськими музикантами-співаками, що по сьвідоцтву польських письменників XVII. ст. доходили при кінцї XVI. і в початках XVII. ст. до Польщі і України;[1]) однакож такий погляд не підпертий доказовим матеріялом остає поки-що гіпотезою.

Г. Моравські піснї. Характеристичні розміри моравських народних пісень подаємо по збірнику Фр. Бартоша: „Narodni písně moravské v nově nasbírani. Ve sbirku upravil František Bartoš, po strânce hudební pořadal Leoš Janácèk.“ Прага 1901. (Накладом Чеської Акад. Наук.).

1). 4+3.

ч. 9.

Ženył by sa | Janko rád,
Nedała mu | stará mat.
Dziewečka mu | zvol'iła,
Sama za nym | chodziła.

(Ч. 9. Таксамо ч, 36, 14, 67, 97, 100.).

A v ponděli | na vóterý
Byl syneček | zarmócený
Přišla k nemu | jeho matka,
Donesla mu | v klíně jabka.

Ч. 10. в.; такий-же стих: чч. 10. 21, 23, 39 a, b, 44, 46, 60, 70, 71, 78, 84, 93, 103 a.

3). 5+3.

Išla Andul'ka | na trávu
Do vinohradu | do sadu

---

[1]) Фамінцин, Домра и сродные ей музыкальные иструменты с. 152.

Išła našła tam | Janíčka
On si napasat | koníčka.

Ч. 12, 45. Таксамо ч. 59, 99.

4). 5+4.

Stała Kačenka | u Dunaja,
Ej nohy ručky | umyévała,
Čornojokého | syna mała,
Dołu vodú ho | uhodziła. (Ч. 41).

5). 5+5.

Mezi horama | l'ipka zel'ená
Zabili Janka | misto jel'eňa.

(Ч. 26. Таксамо: чч. 36 a, b, 38).

6). 4+6.

Co sa stało | v moravskéj kraiině
A to jiště | v městečku Lanžhotě?
Prišeł si zet' | k otci po penize
A však nešéł | chudak odtád' více. (Ч. 54).

6). 6+6.

U téj Biłéj hory | jasný oheň hoří;
U ňho šest zbojnicků | sedmy porúbaný. (Ч. 69).

Сей розмір найбільш розповсюджений, і можна сказати, домінуючий в моравських народ. піснях, як доказують отсї приміри із збірника Бартоша: чч. 13, 16, 17, 18, 20, 29, 31, 32 a, 33, 34, 35, 40, 42, 48 a, b, 50, 53, 57, 63, 64, 65, 68, 72, 75, 79, 88, 102. і пр.

Ч, 13.: Co sa stało v městě | v městě Hodoníně
Utopił sa šohaj, | jak sam brodił koně.

8). 4+4+6.

Co si mysliš | moja miła || se mnú učiniti,
Snad' si myslíš | své panenstvi || se mnu proměniti?

(Ч. 100).

9). 4+4+7 (або 4+3).

Pod'tě sa vy | moja mamko || pod'tě sa vy podivat'
Jak mňa němá | srdco bolét' || ked ju vidim | z iným stat'.

(Ч. 6. (2-га стр.); такс. ч. 74.).

10). Строфа 6+6
4+4+6.

Co sa stało v nove | na vysokéj hore
Prival'iło | tam vojačka || drevo javorove.
(Ч. 15. Таксамо чч. 51, 73, 105.).

Ґ. Польскі пісні. Мельодиї польських пісень укладають ся в однородні такти, найчастійше $^3/_8$, $^3/_4$, $^2/_4$. До рідкостий належать мельодиї, що виказують мішані такти. Також доволї рідкі повільні, розтягнені і сумні мельодиї; польскі народні пісні визначують ся переважно швидким темпо, веселим танковим характером, та дуже виразним, маркантним ритмом. Різке визначуванє рівномірних тактів і фраз музичних в мельодиї потягає за собою таку-ж правильність в розмірі і укладї ґруп силябічних. Цезури тексту правильно сходять ся з границями тактів і фраз музичних.

Характеристичні розміри польських народних пісень подаємо отсе на основі знаменитого збірника Оскара Кольберґа: „Lud, jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusta, zabawy, pieśni, muzyka i tańce.“ Серия II. Сандомірське. Варшава 1865. Серия III. і IV. Куяви. Варшава 1867.

1). 4+3.

W ciemnym le-sie na dę- bie Kru- ka- ły tam | go- łę- bie,

A ten je-den | nie kru-kał, Co pa-nien-kę | wy-słu-chał.

A wołałam: | dyziu dyż,
Nie przyjeżdżaj | Jasiu dziś.
A przyjedź że | w niedzielę,
Łóżeczko ci | wyścielę.

(Сер. IV. ч. 149.).

Семискладовий стих без сталої цезури в обжинк. піснях:

Od zielonego gaju
Ta się żniwiarze walą.
Niesą wianek ze złota,
Żniwiareczek robota.

(Сер. II. ч. 202.).

2). 4+4.

Jaworowe | stoły macie,
A nie rychło | zasiadacie.

Jaworowe | a nie nowe
U Kasieni | są gotowe.

(Сер. II. ч. 20. Таксамо 44, 182, 185, 195.).

3). 5+3.

Lepsa ja sobie | nizli ty,
Bo mam fartusek | wysyty.
Oj a któz ci go | wysywał,
Kiéj ja u ciebie | nie bywał?

(Ср. II. ч, 123. Таксамо 129, 146.).

4). 5+5.

Oj słońce słońce | słońce gorące,
Pasła dziewczyna | wołki na łące.
Przyjechał do nij | na białym koniu:
Zajmij Kasieniu | wołki do domu.

(Ср. II. ч. 164. Таксамо ср. III. ч. 55.).

5). 4+6.

Przyjechali | desperacy z wojny,
Pytają się | o nocleg spokojny
Napotkali | kwaterę spokojną,
Pytają się | o dziewczynę strojną.

(Ср. II. ч. 151. Таксамо ср. III. ч. 33.).

6). 4+4+3.

A wiernie ja | Panu Bogu || słuzyła
A kiedy ja | jabłonecke || sadziła.
Jużci moji | jabłonecce || rok mija,
Juz sie moja | jabłonecka || ozwija.

(Ср. II. ч. 51. Таксамо ч. 48, 45, 66, 103, 149. ср. III. ч. 94.).

7), 5+6.

Oj przy-je- cha- li | żoł-nie-rze z o bo- zu, I wy-szła
I u- sta- ny- li | na pańskim po-dwó-rzu, A cze- go

do nich | Ma-ry-sin- ka w bie-li,
że- ście | to pa-no- wie chcie- li.

(Ср. III. ч. 31.).

8). 6+6.

(Краковяк).

Nic mnie tu nie bawi, | nic mi tu miłego,
Kiedy ja tu niemam | kochania mojego.

(Пор. II. ч. 166. Так само ч. 165.).

9). 4+4+5.

Z tamtej strony | jeziorecka || jedzie Jasio mój,
Malowana | kolasecka || pod siodełkiem koń.
Malowana | kolasecka, || ruciany wieniec,
A któz ci mnie | odprowadzi, || jak nie młodzieniec.

(Ср. II. ч. 47. Таксамо ч. 152.).

10). 5+5+3.

Ozleciały się | siwe gołębie || po błoniu,
Pozganiaj ze ich | moja Kasieniu || do domu
Oj duś duś duś duś | siwe gołębie || do sieni,
Mam ci ja dla was | jarą psenickę || w kiesieni.

(Ср. II. ч. 43.).

11). 4+4+6.

Kole lasa | kole lasa || goniła zająca,
Ukąsił ją | w palec mały || jaze do bolące.
Kole lasa | kole lasa || ctery woły gnała,
Niewiedziała | i nieznała, || komu wianek dała.

(Ср. II. ч. 68. Таксамо ч. 62, 39, 160.).

12). 5+5+7.

Oj jedzie jedzie | Jasiń nadobny || po zielonej dąbrowie,
I ozpuscił se | trusie piórecko || konikowi po głowie.
Porównaj Boze | góry z dołami, || niech będzie równiusieńko,
Przyprowadź Boze | moje kochanie || w niedzielę raniusieńko.

(Ср. II. ч. 9. Таксамо ч. 46., 53.).

13). 5+6+7

Trzaśnij ze workiem | nad moim podołkiem || talarami grubemi,
A nad wstązecką | siedmiurównianecką || pieniązkami drobnemi.

(Сер. II. ч. 21.).

14). 6+6+7.

A cy- li mi we- sła | cy- li mi nie we- sła ||
A z ce-goz ja so-__bie | wia-ne-cek u- wi- ję, ||

mo- ja ru- tka w o-gro- dzie,
az mój Ja- siń sprzy-je- dzie.

(Ср. II. ч. 3. Так само ч, 10, 41, 49, 55.).

15). Строфа: 5 + 5
4+4+5

Sèrzy się sèrzy | bèlica po wsi,
Oj wygnała | Scepanowa | samego ze wsi.

(Ср. II. ч. 136. Так само ч. 144.).

16). Строфа: 2 (5+6)
2 (4+4)
5

A wsiadaj na wóz | moje kochanie,
Da cóz ci nada | twoje płakanie?
Oj nie nada | nie pomoze
Stoją konie | stoją wozy
Juz zaprzęzone.

(Ср. II. ч. 42.).

17). Строфа: 2 (5+3)
2 (4+3)
3

Hej wesołuchu | cy ty spis,
Co mego głosu | nie słysys?
Ja ci dała | trzy grose
Zebyś mi grał | po trosę,
Bez objad.

(Ср. II. ч. 63.)

18). Строфа: 2 (6+6)
2 (4+4)
6+6

„Cemu mnie matulu | za chłopa nie wydas,
Cemu choć ostatka | wiana za mną nie das?“
„„Choćbym ja ci | wiano dała,
Tobym ja cię | nie wydała,““
„Moja matko droga, | wydaj mnie za kogo.“

(Ср. II. ч. 173.).

В польських народних піснях приходять часто довші, зложені з ріжнородних стихів строфи, яких зразки навели ми висше (ч. 16—18). Такі строфи подибувані також в українських колядах і народних піснях з'являлись у нас мабуть під польським впливом; що декотрі з укр. пісень сего типу — дословні переводи або перерібки польських взірців, на се вказує також їх язик, як се бачимо із слідуючого зіставленя:

1.

Siadaj że siadaj | moje kochanie,
Nie pomoże | twoje płakanie
Nic płakanie | nie pomoże
Stoją konie | w ślubnym wozie
Wszyscy czekają.

2.

Nie będę jeszcze z wamy siadała,
Bo'm się z matulom nie pożegnała
Ostanj z Bogiem miła matko,
Wychowałaś ci mnie gładko
Ostaj że z Bogiem.

3.

Siadaj że siadaj i t. d.

4.

Nie będę jeszcze z wamy siadała,
Bo'm się z tatulem nie pożegnała.
Ostaj z Bogiem miły ojcze,
Bolały cię na mnie oczy,
Ostaj że z Bogiem.

5.

Siadaj że siadaj i t. d.

1.

Гей сядай сядай | кохані моє,
Нїц ти не поможе | плакані твоє.
Плакані ти | не поможе
Штири конї | а два вози
До закладанї.

2.

Ой давно би я с тобов сїдала,
Ще-м свому батенку пе дьикувала.
Дьикую ти, мій батеньку,
Ховав-єс мі молоденьку,
Тепер не будеш.

3.

Ой сядай сядай і пр.

4.

Ой давно-ж би я с тобов сїдала,
Ще-м свої матїнцї не дьикувала.
Дьикуюти моя матко,
Кохалас мі барзо гладко,
Тепер не будеш.

5.

Ой сядай сядай і пр.

6.

Nie będę jeszcze z wamy siadała,
Bo'm się i z siostrom nie pożegnała.
Ostaj z Bogiem miła siostro,
Bywałaś ci na mnie ostro,
Ostaj że z Bogiem. ect.

О. Кольберґ: Люд. сер. III. Куяви. ч. 27.

6.

Ой давно-ж би я с тобов сїдала,
Ще-м свої сестрици не дьикувала.
Дьикую ти моя сьостро,
Кохалас мі барзо остро,
Тепер не будеш. і пр.[1])

Етноґр. Зб. XI. с. 183. (Галицько-русь. народ. пісні з села Ходович стрийського повіту).

[1]) Порівнанє українських народних пісень з польськими показує, що на західних границях українсько-руської етноґрафічної териториї відбувала ся довгі віки жива ендозмоза лїтературних впливів; специяльна студия в сьому напрямі моглаб пояснити також мандрівку ритмічних форм.

З українського культурного і наукового житя в середині XIX в.

Подав **Олександр Грушевський.**

Перед нами 20 томів біоґрафії Поґодіна пера Мик. Барсукова[1]): двайцятий вийшов в сім році й обіймає він — як і всї останнї, що обіймають кождий по одному року, — оден рік 1863, рік польського повстання. Таким чином сею многотомовою серією видання далеко ще не закінчено, і воно протягнеть ся ще на десяток років. Цїкаво занотувати, що Поґодіну одному випало щастє й честь мати таку докладну й величезну біоґрафію, між тим, як взагалї російська наука дуже бідна докладними й науковими біоґрафіями, наприклад досї нема наукової працї про житє поета Пушкина й иньших більш замітних і впливових діячів, як Поґодін.

Не зайвим буде подати кілька заміток про се виданнє. Задумано воно Барсуковим ще в 1882 р. по намові вдови Поґодіна, яка передала йому всї папери свого чоловіка. Перший том вийшов в 1888 р. Задумана з початку була ся біоґрафія не так широко, а розросталась з виходом нових томів: перший том обіймає 26 перших років житя Поґодіна, перші пять томів обіймають всї разом перші 40 житя Поґодіна, далї кождий том обіймає по два роки, а останнї вже по одному року. Таке поширеннє видання йшло в залежности не від самої біоґрафії Поґодіна, а в залежности від того, що сам автор розширяв рамки видання, й біоґрафія Поґодіна зробилась по

---

1) Николай Барсуковъ. Жизнь и труды М. П. Погодина, т. I—XX, 1888—1906.

волї — з початку хронїкою наукового й лїтературного житя российського з другої половини сорокових років, а пізнійше й взагалї — хронїкою суспільного житя — приблизно від кримської війни.

Цїкаво занотувати також фінансову сторону видання. Барсуков не мав видавця, чи підприємця на цїле виданнє. На перші два томи дала гроші вдова Поґодїна, а дальші томи вже йдуть на припадкові й ріжнородні фонди: томи III—VIII друкував Барсуков на власні гроші, IX і XV на уваровську премію Академії Наук (отриману двічі), X—XIV на гроші фінансїста Мамонтова, XIX на гроші отримані від дітей Т. І. Філїпова і т. и. Треба занотувати й енерґію й витревалість автора, що взяв ся вести таке виданнє, не маючи на се певних фондів, й потім не кидав, коли гроші вичерпували ся.

Для ширшої сьогочасної публїки праця ся має значіннє, певне, не як біоґрафія майже забутого Поґодїна, а як хронїка российського лїтературного і наукового житя, а потім, пізнійше — й взагалї житя российської суспільности. Барсуков сам — консерватор і з його оцїнками й осьвітленнєм дїячів і фактів не завсїди можна згодитись, але він совістно користуєть ся своїми джерелами, наводить їх цїлї уступи, нарештї ґрупує, як совістний хронїст, цїлї купи фактів з ріжнородних, іноді доти невідомих джерел — і се робить його книгу користною і для читачів иньших поглядів, нїж має сам автор. Оброблена більш зручно, ся праця може-б мала подекуди прикмети памфлєта, але поки що автору не можна закинути натягання фактів під певну прийняту їм схему. Основна хиба його в иньшім — бажаючи зробити хронїку сю більш повною й користною, він детально застановлюєть ся на подїях, що мали дрібне значіннє суспільне, а бажаючи використати усї свої джерела, він не відріжняє більш важних сьвідоцтв від меньше чи цїлком неважних, ґрупує пять-шість, там де досить лиш двох, і се перетяжує працю і втомлює читача.

З великої маси фактів, чи вперш наведених автором, чи вибраних з відомих вже джерел, я вибираю декілька цікавих епізодів з історії українського суспільства, ґрупуючи їх коло імен колишнїх українських дїячів — Максимовича, Бодянського й Костомарова[1]).

---

[1]) Нотки на працю Барсукова зроблені просто вказівкою тома (римським) і сторони (арабським числом).

I. Максимович і Поґодін.

Максимович і Поґодін — се сполученнє може показатись дивним з першого погляду. Що було в них спільного? З одної сторони — мягкий чулий Українець з поетичною вдачою, з другої — практичний реаліст Росиянин. Максимович з міцними, глубокими симпатіями до рідного, місцевого — й централїст з переконанєм про безперечну висшість свого московського не тільки над чужим провінціяльним, але й над західно-европейським. Нарештї два вчені, що в історичнім студіованню тримали ся ріжного методу, приходили до відмінних виводів в спірних питаннях і часто через те полємізували між собою. Се, здавалось би, люди зовсїм далекі оден від другого, але в дійсности вони були все житє в великій приязни між собою.

Максимович був один з давнїх і щирих другів Поґодіна. Порівнюючи наведені у Барсукова листи Максимовича з надрукованими ранїйше листами Поґодіна, легко зазначити ріжницю в відносинах одного до другого. Мягкий Максимович любить більш чуло й нїжно, нїж тверезий прозаїчний московський його друг. Доводить ся висловити своє співчутє з приводу якогось горя чи просто побажати здоровля й успіху — у Максимовича се виходить більш сердечно, більш глубоко[1]).

Почавши ся майже відразу, ся приязнь між ними міцна була все житє. Максимович в своїх листах висловлював завсїди глубоку сердечну симпатію до Поґодіна, як до людини. І в Києві й на хуторі Максимович чуло прислухуєть ся до московських звісток й завсїди — в годину радости чи горя для його московського друга — звертаєть ся до нього зі своїм виразом сердечного співчутя.

Листуваннє їх повне обопільних сповіщень про наукові інтереси, про задумані чи початі наукові працї, нарештї про особисте житє[2]). Всякий свій новий твір Максимович зараз же

---

[1]) Почутє глубокої симпатії до Поґодіна чуємо у всїх листах Максимовича, навіть коли йому доводить ся виговорювати чи доводити помилки свойого кореспондента. Вирази як — „возлюбленный друже Погодине!“ XIX, 386 — зустрічають ся дуже часто. Кілька прикладів: „да не отпадетъ отъ пріязни твоей преданный тебѣ Максимовичъ“ — V, 44. „Какъ жалко и больно мнѣ даже до сего дня, что я прозывалъ тебя“ – VII, 60 і т. д.

[2]) Становище Поґодіна — й офіціяльне й суспільне було лїпше, нїж Максимовича: професор московського університета, він був відомий

посилає Поґодїну, бажаючи від нього критики твору й розбору поглядів[1]). І хоча Максимовичу нераз доводилось нотувати помилки свого вченого друга, але всеж таки він був високої гадки про критичні здібности Поґодїна.

Окрім загальної приязни, окрім спільности наукових інтересів — оба працювали над історією давнїйшого часу, над тими-ж самими питаннями, — була й ще одна спільна риса. Вони вважали один другого товаришами по напряму[2]), вченими одної школи: в сїм повільнім—розвою российської історіоґрафії, в сій зміні нових методів студіовання, нових впливів і на-

і в ширших московських верствах, як вчений і суспільний діяч. Але разом з тим він був дуже самолюбний і бачив приводи для невдоволення й скарги на молодше поколїнє, що не вміє й не хоче шанувати старших, шанувати авторітети, — навіть коли сього в дійсности й не було. В порівнянню з Поґодїним Максимовичу жило ся важче й труднїйше, бракувало часом і матеріяльних засобів житя. Через те часто в листах Максимовича чуємо отсе почутє суму за своє невдале житє; але він не підкреслює, не виставляє сього на очи людям, і коли часом вихопить ся гірке слово — закінчує вже шуткуючи вказівкою на свою фортуну. Див. в моїй статї „М. А. Максимовичъ“ с. 7—8, ще приклад: „Тамъ все — пише Максимович про київську археоґрафічну комісію — предсѣдательская воля и дѣлопроизводительное исполненіе: тотъ хватаетъ звѣзды, а другому достается что иное, въ томъ числѣ — петличная вмѣсто нашейной; а нашего брата до сихъ поръ отбывали только одобреніями, одобреніями и обѣщаніями, которыя до сихъ поръ не исполнились IX, 166. Береги здоровье... я поздно слишкомъ за это хватился, какъ сталъ невидущій и небѣгущій, — а теперь только насаждаю не столько розъ, сколько шиповинку, а отъ лавра наслаждаюсь только листомъ въ супъ (1843), VII, 269.

[1]) „Пусть и не согласенъ со мною ты, но, братъ любезный, пора сказать твое мнѣніе ученое, когда ни одинъ журналъ не далъ ничего кромѣ обычныхъ имъ бранчливыхъ статеекъ“ — V, 45 (се про розвідку „Откуда идетъ Русская земля“)... „Вѣдь ужь теперь отъ Погодина Русская исторія должна быть не то, что его прежняя или Устряловская. Она должна быть монументальная, должна быть цѣльнымъ, изряднымъ изданіемъ, поэмою“ IX, 93. Але Максимовичу доводило ся нотувати помилки й нетактовности Поґодїна: хоч він і підкреслює у Поґодїна „ученую вѣротерпимость мнѣній, какую показалъ ты распостраненіемъ Эверщины и Венелевщины со всѣмъ противоположнымъ твоему мнѣнію“ (V, 43), але в иньшім місцї М. щиросердечно зазначує: ты другъ исторіи — всякъ знаетъ это, какъ дважды — два четыре; но почемуже тѣ не друзья, кто не такъ думаетъ, какъ ты. Не сердись на меня за эти непустыя тебѣ слова... IX, 145, пор. в статї „М. А. Максимовичъ“, с. 10—11, 22, 40-41.

[2]) Поґодїн Максимовичу: „Я радуюсь вообще на твои работы. Все мы же. А молодые?...“ V, 46.

прямів, історичних схем і сьвітоглядів, вони почували себе вченими старої марки, чужими отсім історичним „єресям“, уживаючи відомий вираз Поґодіна, і ставили ся підозріло до сих нових поглядів. Признаючи за автором праці талановитість чи заслугу в збиранню джерел і матеріялів, вони підозріло приймали всяку пробу утвореня нової історичної схеми, нового порядковання основних поглядів чи нової комбінації давнїх тезисів. Розбираючи якось історичні праці Максимовича, Поґодін висловив своє враження від них порівняннєм узятим з сюжетів російських казок: як приємно, каже Поґодін, мов після блуканини в страшнім дикім лїсї, повнім ріжних страховищ і небезпек, почути нарештї „русскій духъ“[1]): так ставив ся Поґодін до нових напрямів і методів в тодїшнїй російській історіоґрафії.

Ворожо дивив ся Поґодін й на діячів нової лїтератури й критики. Відомі його дуже різкі слова про Бєлїнского, голови тодїшньої лїберальної критики[2]). У Максимовича не зустрічаємо таких різких осудів: він взагалї не був швидкий на гострі слова — але він співчував таким виданням, як Поґодінський „Москвитянинъ“ і вважав дуже користним його консервативний напрямок супротив нових впливів в лїтературі і в критиці[3]).

І в історичних працях, і в своїх публїцистичних памфлєтах і в виданню часописи — Поґодін завсїди був репрезентантом „русскаго духа“, се нераз занотовує й Максимович в своїх листах[4]): „русскій духъ“ — головна риса, основа сьвітогляду Поґодіна. Але сього не можна в тій самій мірі прикласти до Максимовича, і Барсуков — ставлячи його поруч з Поґодіним і Шевирьовим, робить тут помилку[5]). Як Максимович сам висловлює ся в листах про свої погляди і як можна простежити в його віршах і статях — в сих поглядах було досить спільного з поглядами Поґодіна, але була й велика ріжниця. Хоч як Максимович міцно почував свій духовний звязок з московським унїверситетом, з московськими науковими й лїте-

---

1) V, 47. 2) VI, 81.

3) „Впрочемъ, если — сверхъ чаянія — заваришь „Москвитянина“ — то и я не премину подкинуть въ него дробокъ чумацкой соли, а можетъ быть и цѣлого чабака всунуть, а коли размахнется рука, то и галушку для писального горла“, V, 111. Пор. VI с. 62 (истинно усладительно читать), с. 63, V, 107, VII, 268, IX, 394, XIV, 352.

4) Нпр. V, с. 8, 10, 44, 130 і т. д. 5) VI, 62.

ратурними кружками[1]), ще міцнійше був звязаний Максимович з Україною, її сьогочасним і минулим житєм.

Українські симпатії Максимовича були дуже глубокі й міцні. Ще будучи фаховим ботаніком, Максимович видає збірник українських пісень (1827 р.), перший — по тим часам — науково виданий збірник пісень, і ціле се виданнє, — від передмови до кінця, переняте горячим коханнєм до рідної мови, рідної пісні. Максимович міг би повторити про себе відомі слова Гоголя про своє замилуваннє до рідних пісень: „моя радость! жизнь моя, пѣсни!“[2]).

Припадково змінивши свою московську катедру ботаніки на київську катедру „русскаго языка и словесности“, Максимович цілком захоплюєть ся стариною українською взагалї й славним минулим самого Київа, його археольоґією й топоґрафією. Максимович дорожить кождим відгомоном далекого минулого, кождим спомином, кождою памяткою, і невтомно дбає про те, щоб заховати від знищення монументальні й письменні останки старини. Він працює і в історії і в історії літератури, розроблює питання археольоґії й історичної топоґрафії, збирає документи й комбінує звістки про місця того або иньшого давнього монастиря чи села, невтомно працює — не тільки як талановитий вчений, що приїхавши в чужу країну, знайшов дуже богато цікавого й захопив ся сим новим для нього сьвітом, — нї, ві всїх працях Максимовича ми чуємо щиру любов Українця до свого краю, до його минувшости, котрому так боляче, що ся минувшість забута і занедбана не тільки людьми взагалї, але й навіть вченими.

Але підкреслюючи щирі й глубокі симпатиї Максимовича до України, його замилуваннє її старовиною й сум з приводу її сьогочасного стану[3]), ми всеж таки не можемо назвати Мак-

---

[1]) Див. в моїй статї „М. А. Максимовичъ“, с. 8-10.

[2]) Нпр. пише М. про себе: „...перебирая только украинскія пѣсни и наслаждаясь ими до упоенія. Фу, братецъ, какъ это хорошо, неописанно хорошо! Сколько души и жизни отозвалось въ этихъ звукахъ...“ V, 359, в иньшім місцї: „языкъ развязывается и рука размахивается и тянется то къ старинѣ Кіевской, то къ языку Русскому, а всего охотнѣе хватается за пѣсни украинскія“ (1843), VII, 268.

[3]) Нпр. „нравственный упадокъ моихъ земляковъ наводитъ скорбь на душу мою: но онъ ей Богу не отъ горѣлки“ — VII, 61 (1843): замітка на слова Поґодіна про сучасних Українцїв — після вражінь з подорожі й переїзду через Україну.

симовича навіть українофілом, — се була-б помилка. Він і сам тримав ся окремо від українофілів — наприклад під час полєміки Костомарова з Поґодіним він підтримав Поґодіна супротив Костомарова[1]: справді, тут і давня дружба, і почутє солїдарности з ученим старої школи супротив нових впливів і поглядів, але всеж таки з сього і з иньших фактів ясно, що Максимович не вважав українофільство близким для себе. В листах до Галичан Максимович вважає цїлком зрозумілим і природним прийнятє народньої української мови за лїтературну, але здержує ся зробити такий же вивід і для российських Українців. Люблячи щиро й глубоко рідну Україну, Максимович всеж таки не поділяв гадок і плянів українофілів про самостійну українську мову, лїтературу й науку: се знав і Поґодін і він звертаєть ся до Максимовича намовляючи його „образумить" українофілів редакції „Основи"[2]).

Максимович за покликом Поґодіна — образумлювати-ме українофілів „Основи" — се здавало ся-б іронїєю, і до сього не прийшло, але Поґодін знав добре погляди свого товариша[3]). Вчений Українець міг би прикласти до себе відомі слова Гоголя, що він властиво не знає, яка в нього душа — українська чи российська: так богато міцних звязків сполучали його з российським житєм, культурою, наукою. Старі суперечки України з Москвою — се річ минула, річ історії; сьогочасна ріжниця індивідуальности двох народів Максимовичеви промовляла мало: сї ріжниції, сї інвивідуальні відміни щезали для нього в синтезї єдиної сьвятої Руси[4]) й він не повторив би навіть слов Гоголя про культурну о с і б н і с т ь Київа — „онъ нашъ, онъ не ихъ, неправда ли?", а скорше прийняв би вираз Поґодіна під час його полєміки з „Основою", що Київ не може бути українським, бо він однаково спільний і Українцям і Росиянам.

2. Бодянський.

На ювилеї Поґодіна, висловлюючись з великою пошаною про наукову й суспільну діяльність ювилята, Бодянський з подякою згадав, який добрий був для нього Поґодін з самого

---

[1]) Пор. в статї „М. А. Максимовичъ", с. 10—11.
[2]) Дивись низше прим. 1 на ст. 81. [3]) XX, 332.
[4]) Пор. в статї „М. А. Максимовичъ" с. 15. Занотуємо також вказївки М. в статї його за Гоголя супротив обвинувачень Кулїша — наведені в XVIII, 129—131.

початку знайомости. Нераз доводило ся Бодянському сварити ся й потім знов мирити ся з Поґодіним, але ніколи не забував він тої симпатії, з котрою зустрів його колись, ще студента, Поґодін. Рано помітивши в молодому студенті здібности до самостійної наукової праці, Поґодін вже не спускав його з очей і не мало причинив ся пізнійше до обрання Бодянського кандидатом на катедру славістики.

Будучи в університеті, цікавив ся Бодянський історією: викладав тоді російську історію ще Каченовський, відомий репрезентант т. зв. скептичної школи російської історіоґрафії. Сї скептичні погляди на давню історію, обяснення минулого з становища скептиків і сувора критика загально прийнятих поглядів — се все робило враженнє на слухачів, і вони, пишучи студентські праці на теми з історії, проводили в них звичайно погляди скептичної школи. Написав і Бодянський таку працю — „О мнѣніяхъ касательно происхожденія Руси“. Цікаво, що й пізнійше Бодянський, вже займаючись иньшими працями й змінивши в дечім свої погляди, готовий був боронити принціпіяльно виводи отсеї своєї праці від критики оборонця звичайних поглядів — Буткова[1]).

Иньші інтереси Бодянського лежали в области української народньої поезії. Він сам збирав пісні українські й назбирати встиг їх дуже богато[2]). Застановляючи ся над аналізом українських пісень, Бодянський розглядав також разом і народні пісні иньших славянських народів: так повстала тема його маґістерської праці — „О народной поэзіи славянскихъ племенъ“ (1837). І ранїйше ставило ся питаннє про звязок загального характера української народньої поезії, народніх пісень з самою історією українського народа, але Бодянський поставив задачу більш широко, взявши для порівняння й народні пісні

---

[1]) V, 403, листи до Поґодіна: „Мнѣ теперь не до студенческихъ продѣлокъ, хотя могу сказать, что сочиненіе писано мной тогда по крайнему моему разумѣнію и съ спокойною совѣстію. Я никогда не отрекусь отъ него, не смотря на то, что о многомъ теперь я совсѣмъ иныхъ мыслей... Я готовъ защищать свои старые грѣхи, только противу подобныхъ обличителей, какъ Руссовъ и его братія, вовсе не умѣющихъ владѣть мечемъ наѣздника, и то для потѣхи православныхъ и науки старыхъ неуковъ...“

[2]) Бодянський згадував про 8 тисяч українських пісень в своїй збірці, але Максимович висловив свій сумнів про таке велике їх число і питав Поґодіна, чи се дійсно так, V, 102.

иньших Славян. Для тих часів се була дуже замітна праця і вона звернула на автора увагу.

Разом з тим працював Бодянський і над дорученим йому Поґодіним перекладом Шафарика „Славянских Древностей“ — вийшов сей переклад р. 1837—1838[1]). І дісертація й переклад причинили ся до репутації молодого вченого, дали йому славу талановитого славіста і таким чином дали напрям його будучій науковій карєрі. Коли зайшло питаннє про приготованнє професорів для будучих унїверситетських катедр славістики, московський куратор Строґанов від себе рекомендовав Бодянського для московського унїверситета; сей вибір був затверджений, і Бодянський отримав наукову командировку в славянські землї (1837 р.).

Дуже швидко вибрав ся Бодянський в наукову подорож. Ще по дорозї, їдучи на Прагу через Київ і Волинь, він оглядає біблїотеки — Семинарську в Переяславі, а в Київі — Софійську, Братську, Михайлївську. В Переяславській семинарській знайшов Бодянський два харатейні євангелія, а в київських позанотував цїкаві уступи в старих книжках і рукописях[2]).

В листах Бодянського до Поґодіна ми знаходимо богато фактів для характеристики житя молодого вченого підчас наукової подорожі. За дану йому наукову задачу узяв ся він з незвичайною енерґією, бажаючи передовсїм найбільше побачити в наукових цїлях, найбільш пізнати. „Я не ворочусь къ вамъ безъ того, чтобы не говорить на всѣхъ нынѣшнихъ словенскихъ языкахъ“ — пише він Поґодіну з Праги[3]). Дійсно, молодий славіст працював, не жалуючи здоровля, й встиг богато зробити за короткий час.

Працюючи в Празї під проводом Шафарика, Бодянський з великою пошаною й симпатією згадує про чеського вченого, підносячи його великі знання й невтомну енерґію серед важких матеріяльних умов житя. З свого боку й Шафа-

---

[1]) Занотуємо, що переклад сей звернув увагу тодїшньої „Библіотеки для чтенія“ і Бодянський досить остро, хоч коротко відповідав на її критичні уваги, між иньшим про росийську мову перекладу Бодянського, V, 95—98.

[2]) Листи до Поґодіна, V, 100—102 (цїкава замітка про себе — „я таки довольно порядочно смыслю въ Малороссійской исторіи...“).

[3]) V, 106 (з виданя „Письма къ М. П. Погодину изъ Славянскихъ земель“). А се дрібничка для характеристики житя Бодянського: „отъ чая я отказался и остался при одной водѣ...“ V, 105.

рик від першої стрічі прийняв дуже щиро перекладчика його Древностей й далї був для нього прихильним[1]).

Серед своїх занять славістикою Бодянський всеж таки не забуває Москви і з живою цікавістю прислухаєть ся до звісток з її наукового і лїтературного житя: так з великою симпатією зустрітив він звістку про задуману Поґодїним часопись, співчуває його замірам і плянам і бере на себе в будучій часописї відділ про славянські народи.

З глубоким сердечним жалем відповідає Бодянський на звістку про смерть С. Строєва й про вмираючого від сухот Станкевича. Й се гірке почутє невіджалованої втрати молодих й талановитих людей тим більше в сїм листї Бодянського, що й він сам був важко хорий і бачив на власні очи всю невідрадність важкої хороби й — може бути — смерти одинокому далеко від своїх на чужинї, між чужих людий. Яким важким почутєм глубокого одчаю перед несподїваною смертю серед початих студій і праць дише лист Бодянського до Поґодїна з Фрейвальдау в маю 1840! Але кінчилось щасливо, небезпека минула й закінчивши свою наукову подорож Бодянський в вереснї 1842 р. почав в московськім унїверситетї свої лекції[2]).

Не розбираючи взагалї наукової діяльности Бодянського під час його професорства в московськім унїверситетї, треба занотувати ще один епізод з його житя — се редаґованє „Чтеній“ московського Історичного Товариства з огляду на уміщені тут Бодянським важні джерела для української історії.

Виступаючи з московського унїверситета, Поґодїн зрік ся також і секретарства в історичнім товаристві, рекомендуючи замість себе Бодянського. Бодянський дійсно більшістю був вибраний на секретаря й разом з тим перейняв і редаґованнє видань товариства (1845).

Між окремими виданнями, між иньшим, порішено було видати лїтопись Величка. Були деякі непорозуміння з сього приводу з Поґодїним[3]), властителем манускрипта, але нарештї їх уладжено, й здаєть ся Бодянський думав виданнєм Величка розпочати цїлу серію джерел для української історії[4]). Але

---

[1]) Епізод з поданими Бодянським звістками про матеріяльні умови житя Шафарика — V, 193—196.

[2]) Листи Бодянського до Поґодїна під час подорожі видані в книзї „Письма къ М. П. Погодину изъ Славянскихъ земель“ і звідти наведені уривки в V і VI.

[3]) VIII, 150-152, 154. [4]) VIII, 399—400 (1846).

з 1846 р. почали виходити „Чтенія“, завдяки енерґії[1]) Бодянського ставши тепер реґулярним й більш науково цікавим орґаном московського товариства, і Бодянський порішив частину місця присьвятити джерелам української історії.

Ми знаємо, що Бодянський не тільки офіціяльно був професором славістики, але й сам щиро цікавив ся славянським сьвітом; з другого боку українські інтереси його завсїди були міцні, й переглядаючи перші книжки Чтеній, коли їх заповняв майже виключно сам Бодянський, ми ясно бачимо тут сполученнє славянських і українських інтересів видавця; його власні статї по славянським темам і переклади творів Шафарика, Полацкого, Суровецкого йдуть разом з джерелами й статями по питанням українським[2]).

Треба було передовсїм звернути увагу читачів на се виданнє, призвичаїти публїку до публїкації своїх фамілїйних паперів, до посилання їх на перегляд редакції чи для друку. Бодянський мав се на увазї — він зазначує се і в самих Чтеніях і разом з сим, посилаючи „Чтенія“ на Вкраїну, зазиває своїх кореспондентів до участи в сьому виданню. „Пора уже, давно пора не скрывать подобнаго рода богатствъ подъ спудомъ и тѣмъ сколько можно облегчить изученіе и познаніе исторіи Южныхъ Руссовъ для всѣхъ и каждаго, особенно же для самыхъ Русскихъ“ — пише Бодянський нпр. в передмові до „Исторіи Руссовъ“. Ті-ж самі гадки проводить він і в приватних листах і закликаючи до співучасти в „Чтеніяхъ“, додає: „если между своими не будетъ взаимности, то отъ кого же прикажете ждать ее? Ужели отъ чужихъ?“ „Для первой (т. е. Южной Руси) тружусь почти въ каждой книжкѣ своего журнала — пише він Сахарову — если Богъ поддержить, на-

[1]) Див. нпр. лист Сахарова Кубарьову: „...хвала Бодянскому. Дай Богъ, чтобъ съ него началось возстаніе и новоя эпоха... Духъ бодрости и терпѣнія пошли, Господи, Бодянскому...“ Бодянський щиро дякував за сї добрі бажання Сахарова: „какъ мнѣ васъ благодарить за ваше слово, согрѣтое такимъ сочувствіемъ къ моему дѣланію“... Симпатизував тодїж Бодянському й Кубарьов. Барсуковъ, Русскіе Палеологи.

[2]) Один з перших звернув увагу на нові „Чтенія“ Кулїш, але він разом з тим зауважив, що незручно розпочато публїкації українських історичних джерел з „Історії Руссов“, і з свого боку рекомендував для видання „одинъ украинскій современный мемуаръ о войнахъ Хмельницкого и о междуусобіяхъ, бывшихъ въ Украинѣ по его смерти“ VIII, 401 (лист до Поґодіна).

дѣюсь сдѣлать многое...“ [1]).

Але сей спеціяльний інтерес видавця „Чтеній“ до українських матеріялів звернув увагу й занепокоїв московських археольоґів та істориків. Се здавало ся деяким з них образливим; їм привиджувала ся в тім якась спеціяльна інтриґа зі сторони зайди-Українця, що навмисно — мовляв — не друкує більш цікаві джерела й статї по росийській історії. Відносини до Бодянського міняють ся, й ті самі, що висловляли йому подяку за енерґію й вдатне редаґуваннє, тепер обкидають його докорами, а в приватних листах навіть досить некультурними лайками, не забуваючи при тім підкреслити прикметник „малороссийский“ чи просто „хохолъ“ [2]).

Ся зміна відносин до Бодянського дуже ясно проявила ся з приводу т. зв. Флетчерової історії, цілком несподіваного випадка, який звернув на Бодянського увагу всього тодішнього інтеліґентного круга, викликав симпатії цілком сторонніх людий, звязавши імя мало відомого професора з загальним питаннєм про свободу науки[3]).

Цікаво, що сам Бодянський знав, як иноді поруч з науковими інтересами треба ще рахувати ся з иньшими, далекими від науки обставинами. Так наприклад він досить побоював ся друкуючи „Исторію Руссовъ“ з приводу її репутації й автономних її тенденцій: він вагав ся почати виданнє, але почавши й потім всеж таки думав, що може доведеть ся згодитись на деякі скорочення чи відміни в тексті. „Историія Руссовъ“ пройшла цілком без перешкод, але з Флетчером цілком несподівано трапила ся біда[4]). Бодянському було предложено перейти в казанський університет, він побоював ся навіть адміністративної висилки в північну Росию, до Вологди, але від казанського університета відмовив ся й вийшов цілком з уні-

---

[1]) Передмова до „Исторіи Руссовъ“. Барсуковъ, Русскіе Палеологи. Порівн. Кіевская Старина, 1887, IV і 1899, VII.

[2]) X, 154—155 й Барсуковъ, Русскіе палеологи.

[3]) Нпр. Никитенко: „...Строгановъ — по выраженію Гоголя — нагадилъ Уварову, Уваровъ Строганову. Это въ порядкѣ вещей на Святой Руси... Но зачто погибла книга Флетчера — книга полезная для нашей исторіи? За что пострадалъ секретарь Общества — Бодянскій, котораго велѣли удалить въ Казань? За что парализовано Общество, оказавшее немало услугъ наукы?“ X, 160—161 (з „Дневника“ Никитенка). Уваги Хомякова, X, 173. Відносини Самаріна — X, 163.

[4]) Епізод з Флетчером переказано в X, 154—173.

верситету. Несподівано, заходами ґр. Строганова справа скінчила ся ліпше, Бодянському можна було знов заняти свою катедру в московськім університеті, але редаґуваннє „Чтеній“ всеж таки лишилось на довший час в руках Бєляєва: пізнійше вернув собі Бодянський і „Чтенія“, але всеж таки перші роки „Чтеній“, перша доба редаґування їх, завдяки зібраним й надрукованим там матеріялам по українській історії, лишить ся на завсїди памяткою зусиль й енерґії Бодянського коло систематичного публїковання українських джерел.

3. Костомаров і полеміка в російських часописях з українофілами.

Стара полеміка про українську мову й самостійний культурний розвій української людности стала більш горячою й живою в 1861 р. Почалось тепер з видання Основи, яка при своїй умірковaній проґрамі, всеж таки показала ся підозрілою і шкідливою більшости російської інтеліґенції. Тільки що почало ся виданнє Основи, як Поґодін вже почав на неї скаржити ся Максимовичу, щоб той вплинув на „ослѣпленныхъ“ видавців нової часописи[1]). Поґодін бачить в замірі петербурської громади, в проґрамі Основи тай в її статях заклик до подїлу мови, лїтератури і всього культурного житя і вважає такий подїл дуже шкідливим[2]).

Иньшу сторону підносив в сїй справі Катков: він доводить, що українська мова в творах української інтеліґенції цїлком штучна і в своїм замірі утвореня української лїтературної і наукової мови ся українська інтеліґенція іде хибним шляхом, іде супротив вимог і вказівок реального народнього житя: в сїй справі, по гадцї Каткова треба йти навпаки, за „писателями Червоной Руси“, які дбають — по Каткову — зробити свою лїтературну мову більш подібною до лїтературної російської[3]).

---

[1]) „Да что ты не хватишь по лбу ослѣпленныхъ!“ Письма М. П. Погодина къ М. А. Максимовичу с. 79, XVIII, 124.

[2]) „Что затѣваютъ малороссійскіе то писатели? Тамъ силятся соединить ся Неаполь съ Піемонтомъ, и Венецію съ Римомъ, а мы хотимъ дѣлиться въ Полтавѣ, Курскѣ, Воронежѣ, Кіевѣ! Пусть воздѣлывается языкъ, процвѣтаетъ литература, развивается жизнь, — а дѣлиться то для чего?...“

[3]) „Языкъ, употребляемый южно-русскими писателями въ Галиціи, гораздо ближе къ нашему литературному языку, чѣмъ то Малороссійское нарѣчіе, какимъ пишутъ наши украинскіе литераторы. Каждый изъ насъ совершенно легко можетъ читать все, что пишется на южно-русскомъ

Більш повно висловив ті самі гадки росийських централїстів, з своїм звичайним завзятєм Іван Аксаков: він пише до Костомарова, що не бачить можливости для істнування окремої української літературної мови й не хоче ніяких штучних проб розірвати цїлість загально-русского розвитку й відвести українських письменників від писання по росийськи. Й разом з тим Аксаков кидає Костомарову докір в націоналїзмі, племіннім еґоїзмі й вузости, штучнім самообмежованню. Закінчує він ефектовною вказівкою, що все суперечить житю й історії[1]). З об'єктивного становища Аксаков признає за українською інтелїґенцією право на уживане рідної мови, але не утримав ся від злого закиду про грецьких героїв і богів в українськім кожусї, закиду злого і безпідставного.

В порівнянню з Катковим Аксаков висловлює ся більш мягко, лагідно, не заперечує[2]) за українською інтелїґенцією права плекати рідну мову, але тримаючи ся в души погляду, що окрема українська лїтература непотрібна й шкідлива, чи міг він далеко відійти від „точки государственной принудительности“[3]), на яку потім стали ріжні критики українського лїтературного руху?

нарѣчіи, равно, какъ и русскіе люди въ Галиціи совершенно свободно и съ особенною охотою читаютъ русскія книги. Писатели Червонной Руси стараются болѣе о томъ, чтобъ сблизить свое нарѣчіе съ литературнымъ, не слѣдуя примѣру нашихъ украинскихъ литератовъ, которые передразниваютъ всѣ оттѣнки и тоны народнаго говора“. Современная Лѣтопись 1861 г., XVIII, 124.

[1]) Я не вѣрю въ возможность образованія Малорусскаго общаго литературного языка, — кромѣ чисто-народныхъ художественныхъ произведеній, — не вижу къ этому никакой возможности, не желаю и не могу желать никакихъ искусственныхъ попытокъ нарушить цѣльность общерусскаго развитія, отклонить Малороссійскихъ художниковъ отъ писанія на русскомъ языкѣ. Слава Богу, что Гоголь жилъ и дѣйствовалъ раньше, чѣмъ возникли эти требованія: у насъ не было бы „Мертвыхъ Душъ“; вы бы или Кулишъ наложили бы на него путы племеннаго эгоизма и съузили бо его горизонтъ кругозоромъ одного племени! И какая, признаться сказать, звучитъ во всемъ этомъ фальшивая нота... Чувствуете ли вы, какъ все это противорѣчитъ жизни и исторіи! Но, разумѣется, никто изъ насъ никогда не хотѣлъ и не думалъ мѣшать вамъ. Пишите, сколько угодно, переводите Шекспира и Шиллера на малорусское нарѣчіе, одѣвайте героевъ Гомера и греческихъ боговъ въ Малороссійскій кожухъ — вольному воля!“... XVIII, 124—125 (в видання листів Аксакова).

[2]) Хоч ся заява — „никто изъ насъ никогда не хотѣлъ и не думалъ мѣшать вамъ“ не ясна: хто се „ми“ — „изъ насъ“?

[3]) Вираз Костомарова.

„Для мене малороссъ и великороссъ одно — русскій“ пише на иньшім місці Аксаков: „и потому никакого союза или федераціи и т. п., я тутъ не предполагаю“[1]). Через те співчуваючи культурним змаганням Українців в Галичині[2]), Аксаков підкреслює їх симпатії до Росії й так страшно обурюєть ся на статю Мик. Чернишевского[3]) про літературні змагання галицьких Українців. Але в анальоґічній справі[4]), — що до культурного розвитку Українців в Росії — ставить Аксаков певну умову, щоб національна основа такого розвитку не шкодила культурній „общерусскій“ єдности. Через те Аксаков обмежовує самостійну українську літературу лише межами народньої осьвіти[5]), й ви-

---

[1]) „Я знаю лично всю колонію петербургскихъ Малороссійскихъ „патріотовъ“. Это именно „патріоты“, а не народные люди. Они мечтаютъ о раздѣльности и о федераціи и чувствують влеченіе къ Полякамъ, но эти послѣдніе не умѣютъ пользоваться ихъ расположеніемъ и сдуру не признають Малороссію“... Лист Аксакова до Кохановської, XVIII, 141 (листуваннє з Кохановською видано в часописї „Русское Обозрѣніе“ 1897 р.).

[2]) „Въ Галиціи я былъ... Нужно имѣть каменное или Польское, но не Малорусское сердце, чтобы не сочувствовать стремленіямъ народа, который страданіями своими выработался до потребности ограничить свое племенное самолюбіе... А вы его подчуете особностями ..“ Лист до Костомарова, XVIII, 134.

[3]) Статья эта — „оскорбляя Галичанъ въ самыхъ задушевныхъ, теплыхъ ихъ стремленіяхъ осуждаетъ ихъ старанія писать русскимъ литературнымъ языкомъ, предлагаетъ имъ держаться Малороссійской племенной особности“... статя Аксакова „День“ 1861, XVIII, 133.

[4]) Сю ріжницю в відносинах Аксакова до українського відродженя в Галичині і в Росії зауважила йому самому в листах своїх Кохановська, наприклад вона пише: „Хомяковъ встрѣтилъ горячимъ привѣтомъ проповѣди Гречулевича на Малорусскомъ языкѣ. „Русская Бесѣда“ объявила, что ей дорога всякая народность: вы сами и вашъ „День“ думаете быть (и должны быть) пріемниками и распространителями идей „Русской Бесѣды“ и высокаго чувства Хомякова. А между тѣмъ, что выходить на дѣлѣ? Вы и „День“ въ открытой непріязни съ представителями заявляющей себя Малорусской народности...“ Або в иньшім листі: „въ васъ, такомъ логическомъ, какая это непослѣдовательность? Вы хлопочете о пробужденіи, о поддержаніи литературы въ Галиціи, а литературное пробужденіе Малороссіи не встрѣчаетъ въ васъ никакого привѣта и ни слова участія“... XVIII, 138—139.

[5]) В листі до Кохановської з приводу наведеного нею погляду Потебні на мету окремої української літератури, XVIII, 137—139, занотуємо тут, що для української мови в межах народнього ужитку Аксаков бачить велику задачу в західній Росії в боротьбі з польськими культур-

таючи українські казання Гречулевича, ворожо дивить ся на Чорну Раду й иньші літературні твори по українськи для інтеліґенції, бо для інтеліґентних читачів має бути лише одна мова: нема чого вважати на місцеві відзнаки мови, бо й московської мови добре не зрозуміють, може бути, Рязанець і Новгородець.

Критиком „Основи" разом з цїлим українським літературним рухом виступив також і славіст Ламанский. Батарею доказів і арґументів против окремої української літератури доповнив він ще вказівкою на спільну працю українських і російських письменників коло утвореня російської літературної мови[1]). Гадка про можливість окремої самостійної української літератури здаєть ся вченому славістови „величайшею нелѣпостью".

Такі то погляди на українську літературу висловлені були з приводу нової „Основи". Не висловлюючи ся за суворі репресії супротив нового літературного руху, і Аксаков і Ламанский всеж таки висловились ясно, що на їх гадку се все й шкідливе й непотрібне. Такий осуд відомих публицистів мусїв

ними впливами: „Я посовѣтую ей (Основѣ) воспользоваться Малороссійскою племенною особенностью для того, чтобы въ западныхъ губерніяхъ подъемомъ мѣстнаго элемента противодѣйствовать польской цивилизаціонной стихіи, точно такъ, какъ въ Бѣлоруссіи надо возбудить въ народѣ чувство Бѣлорусской племенной особенности. Все это, разумѣется, касается простаго народа, а отнюдь не общества, которое вооружено всѣми орудіями народнаго Всерусскаго самосознанія"... XVIII, 142.

[1]) „Огромное, непосредственное вліяніе имѣли на языкъ нашъ Южно-Русскіе ученые и писатели съ конца XVII в. до самого Ломоносова. Малоруссы господствовали тогда у насъ въ іерархіи, въ школѣ и образованности. Они, повидимому, имѣли всѣ средства образовать Русскій литературный языкъ на Малорусской основѣ. Исторія рѣшила иначе... И такъ, нашъ литературный языкъ нынѣшнимъ своимъ видомъ обязанъ общимъ совокупнымъ усиліямъ Велико-Мало-Руссовъ. Онъ есть плодъ исторической жизни всего Русскаго народа... Въ основѣ своей Великорусскій языкъ нашъ принадлежитъ одинаково въ значительной мѣрѣ и Малороссіянамъ. Отказавшись отъ него, они бы отказались отъ значительной части своего прошедшаго, своей исторіи и все таки бы не успѣли образовать на своемъ нарѣчіи такой литературы, которая бы имъ сдѣлала излишнею литературу Русскую. Отказавшись отъ Русской образованности, они принуждены бы были примкнуть къ Польской, съ которою тоже словесность Малорусская не сравняется. Пока же Малоруссы не создадуть своей образованности, на своемъ нарѣчіи, до тыхъ поръ должны они учить ся и писать или ни Русскомъ или на Польскомъ языкѣ... „День" 1861, XVIII, 126—128.

зробити певний вплив на ширшу публїку, яка не могла сама розібрати на сїй стороні правди.

Українцї — видавцї „Основи“ — розуміли ріжницю між поодинокими своїми опонентами й критиками. Сю ріжницю відчуваємо ми й тепер в полемічних статях Костомарова: йому боляче, що славянофіли, як Аксаков, не хочуть зрозуміти значіння нового українського руху й йдуть против його, замісць того щоб підтримати лїтературнї й культурнї змагання Українців. Сей тодїшнїй настрій Костомарова легко можна завважити по його відповіди на докази Аксакова: се статя „Правда Москвичамъ о Руси“, де Костомаров докоряє славянофілам за їх вороже становище супротив українських змагань[1]). Се дуже зрозуміле почутє жалю, що чесні й розумні люди не можуть уявити собі, на який шлях ступають, висловлюючись так ясно й різко против українських змагань, і таким чином самі того не бажаючи, підтримують централїстів, як Катков з його заявою про небезпеку від українського руху.

Але Аксаков, полемізуючи з Українцями, кинув Костомарову докір, що Українцї йдуть в супереч з житєм й історією. Сам історик, Костомаров відповідає йому поясненнєм свого демократичного розуміння історії; супротив звичайного розуміння історії, Костомаров ставить[2]) своє розуміннє її як історії народньої думки, народнїх почувань і народнїх ідеалів: такій

---

[1]) „Въ Москвѣ существуютъ люди, называющіо себя славянофилами, еже сказуется славянолюбцами, но въ сущности они не таковы, каковыми себя выставляютъ; они хотятъ воспитать въ своемъ народѣ непріязнь противъ другого славянскаго народа, который и малочисленнѣе и слабѣе того народа, къ которому они сами принадлежатъ... Вотъ, эти славянофилы — добрѣйшіе, честнѣйшіе, умные и свѣдущіе люди, а отъ него (національного тщеславія) не могутъ избавить ся. О Москва! какъ въ нынѣшнихъ чадахъ твоихъ зрятся отцы и дѣды ихъ!“... „Основа“ 1861, X, XVIII, 123.

[2]) „Вы находите, что стремленіе писать по малорусски и создавать особую литературу противно Исторіи и жизни. Да противъ Исторіи. Но какой? Исторіи войнъ, трактатовъ, министерскихъ распоряженій, кабинетскихъ соображеній, насильственнымъ размежевкамъ краевъ, составленію данныхъ и купчихъ на милліоны человѣческихъ душъ, живущихъ и грядущихъ въ земной жизни. Но оно не противно Исторіи народной мысли, народныхъ чувствованій и побудженій, слѣдовательно не противно и жизни. Коль скоро существуетъ народъ съ собственною физіономіею, съ своеобразными пріемами, съ собственнымъ нарѣчіемъ, то не противно жизни и его своеобразное свободное развитіе“... Лист до Аксакова, XVIII, 125.

історії бажання утвореня окремої української літератури цілком не противні. Разом з тим Костомаров зазначує, що Аксаков іде нельоґічно, висловлюючись против репресій, але всеж таки бажаючи відвести й вдержати Українців від писання на рідній мові[1]).

Се були-б теоретичні дебати на тему про самостійну українську літературу й українські національні змагання, але припадково знайшов ся реальний приклад для критиків і опонентів: се був т. зв. Гоголевський епізод. Справа в тім, що Куліш надрукував в „Основі" статю про оповідання Гоголя з українського побуту на российській мові, де заперечує знаннє українського житя в сих оповіданнях Гоголя і взагалі висловлює осуд на Гоголя, яко артиста-маляра українського житя і побуту[2]). Коли згадати, що Куліш в своїй біоґрафії Гоголя висловив ся кілька років ранійше з великою похвалою про українські оповідання Гоголя, то легко зрозуміти здивуваннє публіки, наприклад Максимовича, що виступив зараз же боронити Гоголя від критики Куліша. Але российські читачі, ті, що знали про українські літературні змагання, побачили тут відгомін національних змагань, побачили тут пімсту від Українця-критика Українцю-письменнику, за те, що той полишив рідну мову й перейшов до чужої мови. Відси почались докори й обвинувачення Українців в національнім шовінізмі, в племіннім еґоїзмі, що вони, мовляв, відрекають ся від кождого, хто пише чужою мовою, що вони бажали-б силоміць обмежити діяльність Україн-

---

[1]) „Будьте логичны и вѣрны себѣ. Откройте намъ принципъ вашъ и дѣйствуйте съ нами сообразно съ нимъ. Либо станьте на точку государственной принудительности и дѣйствуйте за одно съ III-имъ отдѣленіемъ, либо уважайте право Южно-Русскаго народа и не приказывайте ему молчать на своемъ языкѣ и говорить на вашемъ. Позвольте ему самому рѣшать свою судьбу, а не закидавайте ему на шею помочей, чтобы вести его; судите южно-русскую литературу по ея плодамъ, а не отдавайте подъ судъ ея существованія и не осуждайте ея на смерть за то единственно, что она имѣла несчастіе родиться вблизи васъ"... XVIII, 126.

[2]) „Мы, всѣ тѣ, кто, въ настоящее время, имѣетъ драгоцѣнное право называть себя украинцемъ, объявляемъ всѣмъ, кому о томъ вѣдать надлежитъ, что разобранные и упомянутые типы Гоголевыхъ повѣстей — не наши народные типы, что хотя въ нихъ коечто и взято съ натуры и угадано великимъ талантомъ, но въ главнѣйшихъ своихъ чертахъ они чувствують, судять и дѣйствують не по украински, и что по этому, при всемъ уваженіи нашемъ къ таланту Гоголя, мы признать ихъ земляками не можемъ". „Основа", 1861, XVIII, 130.

ців з походження лише рамками своєї вузької мови, й самого Гоголя навернули-б до рідної мови, обмежуючи змагання таланта вузким виднокругом одного лише українського народа[1]).

Досї в сїй полєміцї про окрему українську лїтературу й взагалї цїлий український культурний рух і критики і оборонцї не виходили поза границї українсько-российських відносин, про польські відносини ще не згадували. Але дійшло нарештї до вияснення деталїв українсько-польських відносин в минулім і сьогочаснім. Сталось се так. Чернишевский в часописї „Современникъ“ умістив статю під заголовком: „Національная безтактность“, де радить Українцям в Галичинї тримати ся своєї рідної мови, своєї національної індивідуальности. Аксаков і Ламанский виступили супроти Чернишевского з різкими статями, дотикаючись при тім і польських відносин. Другий привід згадати про польські відносини був т. зв. Городельский ювилей литовсько-польської унії, сьвяткований в осени 1861 р. Й знов, як звичайно, виступив Аксаков з різкою статею в відповідь на змагання польського суспільства. Костомаров висловив ся в листї до Аксакова і против статї Ламан-

---

1) Лист Аксакова до Костомарова: „вы бы или Кулишъ наложили бы на него (Гоголя) путы племеннаго эгоизма и съузили бы его горизонтъ кругозоромъ одного племени“... XVIII, 125. Лист Аксакова до Кохановської: „жалко видѣть, что тупоуміе Кулиша и прочихъ стремится добровольно ограничить развитіе Малороссійской народности, указывая ей тѣсныя племенныя границы, съузить ея горизонтъ, лишить достоянія, лишить доли въ общемъ достояніи Русскаго самосознанія. Если бы школа „Основы“ привела къ тому, напр. чтобы лишить Россію Гоголя, она принесла бы зло, а не добро“. XVIII, 140. Костомаров відповів на закиди й обвинувачення досить спокійно: „я самъ думаю, что если бы Гоголь былъ живъ теперь, то вѣрно свои повѣсти, напечатанные въ „Вечерахъ“ написалъ бы по южно-русски и, конечно, упрочивъ себя напередъ лучшимъ запасомъ знанія народности*). Но это ничуть не помѣшало бы ему писать „Мертвыя Души“, которыя и не могутъ быть написаны по южно-русски“... XVIII, 126.

Цїкаво занотувати що ся полєміка дала Аксакову привід підкреслити більшу вузкість української інтелїґенції в порівнанню з російською: „но Хома Брутъ, Черевикъ, — типы Гоголевыхъ вечеровъ на хуторѣ близь Диканьки, — развѣ они близки великоруссу? Однако же Русское общество сочло ихъ себѣ близкими и родными, — потому именно, что наше общество свободные отъ племенной узости, въ какую непремѣнно хотять упрятать себя Кулишъ и К...“ Лист до Кохановської, XVIII, 140.

*) Натяк на оборону Гоголя від обвинувачень Кулїша в незнанню українськото житя.

ського і против обвинувачень Аксакова, а Аксаков відповідаючи Костомарову, висловив свій погляд на відносини українсько-польські й российсько-польські[1]).

І відносини українсько-польські — як ми бачимо — поки що обговорювали ся спокійно, страшне слово: сепаратизм, польська інтриґа — ще не було вимовлено. Ужив їх Катков уже в 1863 р. під міцним впливом вражінь від польського повстання. Не браковало й відповідних звісток з півдня, в яких висловлювано про небезпеку від українського руху та й подавали ся ріжні перекручені факти й чутки. Трохи несподівано зустрічаємо тут і харковського вченого Лавровского, який сповіщає Поґодіна про вражіння свої від розмов про українську мову й українську літературу: в кінції листа додав харківський професор, що буде спеціяльно про се писати Аксакову, аби таким чином знали про се ті, кому се треба знати[2]). Такі відомости й інформації з півдня зміцняли й без того ворожий погляд цен-

---

[1]) Костомаров назвав статю Ламанского против Чернишевского „доносомъ“, підкреслюючи, що Чернишевский з огляду на цензуру не може так повно розвинути свої гадки, як сам Ламанский чи Аксаков. Виступив Костомаров також різко й против статї Аксакова про Поляків. Аксаков відповідає: „вы говорите, что моя газета („День“) задираетъ двѣ родственныя народности, Южно Русскую и Польскую, и нападаетъ на лежачого беззащитного. Во 1-хъ, это фактически несправедливо. О Полякахъ не было и рѣчи, покуда они не вздумали задирать насъ, русскихъ... Во 2-хъ, на Малорусскую народность никто не нападалъ, а если напали, такъ не на народъ и не на народность, а на тенденціи нѣкоторыхъ патріотовъ, касающіяся вопроса объ языкѣ...“ Після ряда докорів на адресу петербурських Українців, Аксаков закінчує: „и вы послѣ того станете утверждать, что ваше сердце бьется однимъ чувствомъ съ народомъ! Нѣть, вы ему чужды совершенно — съ своею аристократическою привиллегіею патріотизма и историческаго пониманія...“ На се Костомаров відповідав: „вы пишете, что знаете его (южнорусскій народъ); да вы знаете край, его внѣшность; это доказываетъ ваше превосходное сочиненіе о ярмаркахъ. Но едва ли вы знаете глубину народной души“... XVIII, 135, 118—120.

[2]) „Замѣчательны возраженія, сдѣланныя мнѣ (з приводу лекції про українську літературну мову) не столько по содержанію, потому что оно поверхностно, а по тону и тенденціямъ. Громовая лекція, послѣ замѣчаній, поразила агитаторовъ, задумавшихъ въ полномъ смыслѣ слова эксплуатировать юные умы. Я записалъ разговоръ съ дѣлавшими мнѣ (Замѣчанія); напечатать его нельзя безъ ввода въ это дѣло тайной полиціи; но въ перепискѣ пошлю И. С. Аксакову, чтобы знали тѣ, кому вѣдать надлежитъ, что за идеи, за понятія и за стремленія у нѣкоторыхъ изъ южныхъ Руссовъ“... XX, 323.

тралїстів і консерваторів з адмінїстрації й публїцистики на український рух і українську лїтературу.

Відкриваючи в Основі збір грошей на систематичне виданнє книжок наукового змісту на українській мові для української людности, Костомаров висловлював разом з тим і свою проґраму, досить умірковану. Лишаючи на боцї наукове питанє — „нарѣчіе ли, языкъ ли“ українська мова, відрекаючись від думки підняти українську мову до рівеня загально-лїтературної, від думки заведеня української мови в унїверситет й ґімназію, Костомаров підкреслює, що справа йде лише про сільську школу й книжки для народнього читання; зазначуючи далї своє неспочутє до писаня повістей на українській мові, Костомаров підносить реальну потребу народньої мови для народньої начальної осьвіти й закінчує вказівкою, дуже характеристичною для того часу, що тут нема жадної підозрілої солїдарности з польськими змаганнями[1]).

Але Катков не повірив такій ясній заяві тодїшнього шефа петербурських Українцїв. Почавши свою статю підкреслюванєм єдности „русскаго“ народа, занотувавши розвій українофільства за два-три останнї роки („вдругъ почему то“), він оповідає про сьогочасні змагання українофілів і зазначує тут польську інтриґу: вкінцї, звертаючись до Костомарова, каже, що не буде більше друковати справоздань Костомарова про складки на виданнє народнїх книжок українською мовою[2]). Пізнїйше, в дальшій полеміцї про українофільство, Катков підносить ту велику шкоду, яка, по його думцї, вийде з державної санкції українофільських проб утвореня і ширеня загальної лїтературної української мови[3]).

---

[1]) „...нелѣпое подозрѣніе о возможности солидарности какого бы то ни было Малорусскаго дѣла съ какимъ бы то ни было Польскимъ. Это было бы очень смѣшно, еслибъ не было такъ оскорбительно“. XX, 325—327.

[2]) „...Не пора ли этимъ украйнофиламъ понять, что они дѣлаютъ нечистое дѣло, что они служать орудіемъ самой враждебной и темной интриги?...“ XX, 327—329.

Зазначимо тут ще замітку Поґодїна в статї „Польскій вопросъ“. Окрім звичайного підкреслюваня єдности „русскаго“ народа й українського співробітництва в руській історії, окрім гірких слів на адресу змагань українофілів (нелѣпость, смѣшно и жалко) тут ще є згадка й про „сепаратное Малороссійное государство“: цїкаво-б знати походженнє сїеї згадки. XX, 330.

[3]) Катков радить Костомарову видавати такі твори, як „Чорна

В сих різких статях і брутальних обвинуваченнях Каткова треба розріжняти дві гадки: загальну — про небезпечність українофільського руху, й другу, більш спеціальну про польську інтриґу в українофільськім руху. Перше обвинуваченнє, що цілий український рух небезпечний, шкідливий — було більш глубоке й його не можна було так легко збутись. За те Катков виявив себе більш лагідним і мягким що до обвинувачення українських діячів в участи в польській інтризї. Відповідаючи Каткову на його ворожу статю против українського руху, Костомаров вимагає від публіциста фактів, які запевнили-б його докір і обвинувачення українських діячів. Друкуючи сю заяву Костомарова в своїм виданню „День", Аксаков підтримує Костомарова і запевнює: ми цілком віримо Костомарову, що як в нього, так й у його товаришів змагання цілком чисті й щирі й ніколи-б ми не дозволили собі підозрівати його не тільки в солідарности з польською справою, але навіть в співчутю до польських елементів на Україні. Катков згодив ся нарешті, що у Костомарова нема тїсних безпосередніх звязків і зносин з польською інтриґою, але запевняє, що Костомаров сам того не розуміючи і не бачучи, підтримує своєю діяльністю ворогів „русскаго единства" й робить на користь польській справі[1]).

Відповідь Костомарова Каткову умістив Аксаков в своїм виданню, й Костомаров дякує йому окремим листом за се. Але Костомаров не міг вважати Аксакова прихильником українського

Рада": „ихъ никто не читаетъ, а читая, никто не понимаетъ. Но учебники назначаются для учащихся, а учащіеся, волею или неволею, будуть читать и усваивать собѣ языкъ, на которомъ они писаны, а писаны они будутъ на языкѣ, никогда на-существовавшемъ, который будетъ сработанъ нарочито на этотъ предметъ... Нѣкакая наука еще не не выражалась по Малороссійски. Нужно, стало быть, создать цѣлый лексиконъ и образовать правильную, методическую рѣчь, словомъ, нужно создать языкъ... И когда, благодаря неразумію общества, этотъ нарочито сочиненный языкъ будетъ навязанъ 11 милліонамъ народа — оно спохватится тогда, — но тогда придется уже силою искоренять существующее и бороться со зломъ окрѣпшимъ и возмужавшимъ... Умное, чуткое, бодрое общество предупреждаетъ зло, когда оно еще въ зародышѣ, и непренебрегаетъ его начатками, какъ бы они были незначительны"... XX, 340. Останні слова, певно, звернені против ради Аксакова дати повну волю, не забороняти свободи змаганням українського руху, бо саме житя вияснить, що тут хибного і що правдивого. Аксаков, XX, 334, 336.

[1]) XX, 332—336.

руху й українських змагань: ми наводили вище погляди славянофіла Аксакова, й він лишив ся вірним взагалї своїм давнім поглядам, а в дечім найшов і нові арґументи против українського руху. Вважаючи бажаннє писати й читати на рідній українській мові — цїлком приватним, індивідуальним бажаннєм, признаючи повну свободу приватних шкіл з українською мовою, Аксаков остерігає перед можливістю санкції уряду в отсїй справі. В сїм він непомітно підходить до Каткова, що також вважав найбільшим лихом заведеннє української мови, яко загально шкільної, в Українї в українських школах. Висуває Аксаков також і фільольоґічну трудність: як же прийняти українську мову загально шкільною, коли в нїй істнують відміни — наприклад ріжницї в вимові слова вовк. Але окрім таких арґументів Аксаков не здержав ся й від натяків на наукові погляди й методи Костомарова: згадав він між иньшим і про федеративну теорію Костомарова[1]). Таким чином дякуючи Аксакову за надрукованнє відповіди Каткову в часописи „День“, Костомаров разом з тим мусїв полємізувати з тим же Аксаковим з приводу його заміток і натяків[2]).

Така була в головних рисах полєміка про українську мову й український культурний рух: сумно стежити, як почавши з спокійного обговорювання справи, критики й опоненти перейшли до цїлком иньших обвинувачень, а се мало певний вплив на утвореннє поглядів уряду на українську мову. Так отся полєміка причинила ся до ворожнечі й підозрінь супроти українського руху, а нарештї закінчило ся все забороною.

Погибла між иньшим і справа українського перекладу євангелїя, а він готував ся до друку сорок лїт тому. Сумна справа й тільки одна сьвітла згадка з усеї справи — се погляд, офіціяльно висловлений тодїшнїм мінїстром осьвіти А. В. Головнїним на запитаннє мінїстра внутрішних справ про українське євангеліє й народнї українські шкільні книжки. Ми наводимо його в примітцї[3]). Невимовний жаль стискає серце, коли

---

[1]) „...ложная теорія федерализма... не смотря на всю ненародность ихъ украйнофильскихъ патріотическихъ и ученыхъ федералистическихъ теорій“, XX, 334—335. Занотуємо також і докір Костомарову за лїтописні цитати в книзї „Сѣверно-русскія народоправства“, XX, 335, 349.

[2]) XX, 332—354.

[3]) „Сущность сочиненія, мысли, изложенныя въ ономъ и вообще ученіе, которое оно распостраняетъ, а отнюдь не языкъ или нарѣчіе, на которомъ написано, составляютъ основанія къ запрещенію или дозволе-

згадаєш, що обійшлось би без цензурних утисків й заборон і що ціле житє українського суспільства за останнє півстолітє мало-б иньший вигляд, як би сї погляди перейняті були й иньшими.

нію той или другой книги, и стараніе литераторовъ обработать грамматически каждый языкъ или нарѣчіе и для сего писать на немъ и печатать, весьма полезно въ видахъ народнаго просвѣщенія и заслуживаетъ полнаго уваженія. По сему министерство народнаго просвѣщенія обязано поощрять и содѣйствовать подобному старанію. Затѣмъ, если стараніе это производится нѣкоторыми лицами какъ личина, прикрывающая преступные замыслы, и если книги писанныя на Малороссійскомъ языкѣ, употребляются, какъ орудіе вредной антирелигіозной или политической пропаганды, то цензура обязана запрещать подобныя книги, но запрещать ихъ за мысли, въ нихъ изложенныя, а не за языкъ, на которомъ писаны, и если таковыхъ сочиненій представляется въ Кіевскій цензурный комитетъ значительное число, то комитетъ сей могъ бы просить о временномъ усиленіи личнаго состава цензоровъ. Требованіе же комитета, чтобы приняты были мѣра противъ систематическаго наплыва изданій на малороссійскомъ языкѣ, я нахожу совершенно неосновательнымъ. Что же касается до мнѣнія кіевскаго генералъ-губернатора, что опасно и вредно выпустить въ свѣтъ малороссійскій переводъ Новаго Завѣта, розсматрываемый Духовною цензурою, то, изъ уваженія къ г. генералъ-адъютанту Анненкову, я объясняю себѣ подобный отзывъ какою то канцелярскою ошибкою. Духовное Вѣдомство имѣетъ священною обязанностью распостранять Новый Завѣтъ между всѣми разноплеменными жителями Имперіи на всѣхъ языкахъ и истиннымъ праздникомъ нашей церкви былъ бы тотъ день, когда мы могли бы сказать, что въ каждомъ домѣ, избѣ, хатѣ и юртѣ находится экземпляръ Евангелія на языкѣ, понятномъ обитателямъ. Министерство народнаго просвѣщенія, съ своей стороны, всемѣрно старается о распостраненіи въ своихъ училищахъ и чрезъ нихъ въ народѣ книгъ духовнаго содержанія, печатаетъ ихъ въ числѣ десятковъ тысячь экземпляровъ, и въ ряду этихъ книгъ Новый Завѣтъ на мѣстномъ нарѣчіи долженъ бы занимать первое мѣсто. По сему малороссійскій переводъ Евангелія, исправленный Духовною цензурою, составитъ одно изъ прекраснѣйшихъ дѣлъ, которыми ознаменовано нынѣшнее царствованіе, и Министерство народнаго просвѣщенія должно желать этому дѣлу скорѣйшаго и полнаго успѣха“. XX, 323—324.

Село Мшанець Старосамбірського повіта.

Матеріяли до історії галицького села.

Зібрав **Михайло Зубрицький**.

АКТИ.

CVIII. Тестамент Івана Волощака, солтиса з Мшанця, 30 лютого 1804 р.

W imie Oyca y Syna y Ducha Swiętego. Amen. Ja Iwan Wołoszczak będąc podobnieyszy tamtemu swiatowi, nizeli temu y przy pamnięci dobrey, czynie dispozycyę duszy moiey grzyszney, rozporządzam tym testamentem sumienia mego oraz y wyrazam, co mam gruntu swego własnego sołtyskiego prentow cztery, wszystkie kupne za moią własne fortune, od granicy bandrowskiey do granicy groziowskiey; dwa prenty Dycmanowe zwane, po zonie w posagu mnie dane, od miedzy dulney Iwana Wołoszczaka brata stryiecznego, a gurney miedzy Wasyla brata mego rodzonego; łazy do tych dwoch prentow pód Tiniu pod pułtrzecia pługa, ława i miarka, iako intercyza opiwa, na dzielney pod ieden plug orania, iako intercyza opiwa, miarka pod Jachowskim. Co się tyczy drugich dwoch prentow, zwanych Butrymowstwa, ktore są kupne u Iwana Butryma, na ktore karta kupna opiwa y wszystkie łazy w karcie są opisane. Ten grunt wyz opisany zapisuię dzieciom moim, to iest Hryciowi starszemu, młodczemu Maksymowi, dwa prenty, iednemu dwa y drugiemu dwa prenty, łazy wss(y)tkie do gruntu wyrazonego obopolnie synowie moie wzywac powinni rownym podziałem. Chałupa, stodoła y wszystka krescensia, ktora znayduie się gruncie, to zapisuię synom moim obopulnie rownym podziałem; plac kupiony, na ktorym budynek stoi, to iest kupiony za moię własne pieniędzy, a łaz na gruncie Kudeliczowskim miedzy wodami wolny

synom moim bydz powinien. Na ten plac karta opiwa, wiele szyrokosci y długosci y za iakie summe. Co się tyczy ogrodu, na gruncie Drahuczowym z Łoziny wykopanego, od drogi ciągnie się az do wody, szyrokosci na prentach czterech, iako karta opiwa, wieczno posesią mnie przedano bez wszelkich podatkow y cienzarow — ten ogrod wyz wyrazony zapisuię synom moim obopulnie, plac na dwuch prentach Butrymowych gruncie sołtyskim moim dzieciom wolny byc powinien. Zas co się tyczy placu na drugich prentach dwuch, gruncie sołtyskim pod budynkiem brata mego, ale zeby był wyiazd wolny dzieciom moim. Co się tyczy gruntu oycowskiego prenta iednego y puł, zagon trzecy i wolny bydz powinien dzieciom moim, zas co się tyczy długu u pana Jankowskiego na zastawie na gruncie talerow bitych trzydziescie y ieden, Nro 31, ten dług zapisuię corce swoiey na imie Marunie y zrebica (!), ktorey mają dac synowie moi teyze samey czerwonych dziesięc, to wszystko na posag curki moiey. Krowy dwie zapisuię zonie y synowi młodczemu, azeby y matkie szanował az do smierci, dwie pary wołow, para synowi iednemu, a para drugiemu y krow po dwie, po krowie synom obydwom, a ktoby się wazył łamac albo kasowac, ten sąd boski miec będzie na tamtym swiecie. Na to się podpisuię znakiem krzyza swiętego, iako nieumieiętny pisma. Iwan Wołoszczak † Przy tym testamencie bytnosc ludzi niep[om]ału wiarygodney (!): Iwan Paszko Wołoszczak † Iwan Wołoszynowski † Wasyl Bybka † Lies Paraszczak † Sawka Senyda † Iwan Steckiewicz † Maksym Sysyn † Wasyl Wołoszczak † Iwan Guła † Łukasz Misiow, przysięzny † Michał Michalikowski mp. Datt. Mszaniec d. 30 febr. 1804 m roku.

CIX. Передшлюбна умова між Василем Стецкевичом і Анастазією Стецкевичівною, 20 січня 1805.

Stanęła pewna nie odmienna y na zawsze trwać mająca ugoda między stronami Wasylem Steckiewiczem, młodzianem z jedney, a Anastazą, zmarłego Łesia Steckiewicza corką, z drugiey strony w następujący sposob, iz wyż pomienieni zamyslają zawrzeć między sobą dożywotnią przyjaźń. Którym strony obydwie na dalszy proceder zycia dać przyrzekają, iako to: Jan Steckiewicz synowi swoiemu zapisuie gruntu połtora pręta, od granicy do granicy w obydwie strony z łazami, sadami, ogrodami, pastwiskami, sianożęciami, placami i innemi przynale żytosciami. Z chudoby wołow dwa, krow dwie y zrebice, tudzież budynki wszystkie, jakoto: chałupę y stodołę z wszystkiemi ruchomosciami y sprzętami gospodarskiemi, z krescencyą, jakowa się wszelakiego gatunku zboża znayduie na gruncie. Druga zaś strona, to iest Jan Steckiewicz po siostrze swoiey na imię Anastazyi posagu dać obo-

wiązuie się na woły czerwonych zlt. 10 i krow dwie. Którą ugodę strony obydwie akceptują i takową, ile że pisma nieumiejętni, znakiem krzyża swiętego przy uproszonych przyiaciołach podpisuią: Jan Steckiewicz † oyciec młodego, Jan Steckiewicz † brat młodey. Swiadkowie: Łukasz Misiowicz † przysiężny, Ihnat Paraszczak † woyt prawny, Łuć Matiyczyk † sąsiad, Jędrzey Jankowski † sąsiad. Działo się w domu Jana Steckiewicza dnia 20 stycznia roku 1805.

CX. Передшлюбна умова Феля Когута і Сенї Кравчишакової, 31 сїчня 1805 р.

Stanęła pewna, nieodmienna y zawsze trwać mająca ugoda między stronami, z iedney Fediem Kogutem wdowcem, a Senią, zmarłego Hrycia Krawczyszaka zoną z drugiey strony w ten nastempujący sposob, iz Fedio Kogut zamysla dożywotnią zawrzeć przyiaźń z Jewą (?) Krawczyszakową, ktory to Fedio Kogut ma we wsi Mszancu gruntu swego własnego prętow trzy z łazami, sadami, ogrodami, sianozęciami, pastwiskami y chałupę dla pomieszkania y stodołę na krescencyę wszelakiego gatunku zboża, a z chudoby ma parę iednę bykow y krow dwie y jałowek dwie. Y na ten majątek zamysla wziąc wyz rzeczoną Senię Krawczyszakową, ktora ma z sobą wniosku z pieniędzy talerow bitych siedem, krowę iednę y owsa korcy cztery. I takową ugodę strony obydwie akceptują, a dla lepszey wiary, ile pisma nieumiejętni, przy uproszonych przyiaciołach znakiem krzyza swiętego podpisuią się. Fedio Kogut † wdowiec, Senia Krawczyszakowa † wdowa. Przy tym będący: Jacko Paraszczak † Macko Riabiniec † Macko Krawiec † Działo się we wsi Mszancu w domu Pazi Stasyszyney, a siostry rzeczoney Seni, dnia 31 ianuariy 1805.

CXI. Андрій Янківський з синами Ігнатом і Михайлом продають лаз поля Ільновище Грицеви Кіщакови за 72 зол. п., 3 вересня 1805 р.

My nizey podpisani y wyrazeni Jędrzey oyciec z synami swoiemy Ignacym y Michałem Jankowskimi, będąc my posesorami pewney czensci woytostwa mszanieckiego, z antenatow łaz nazwiskiem nayduie się Ilnowiszcze, liezoncy od granicy z gory y z boku bandrowskiey, iako y z boku ode wsi Bandrowa owy łaz przypira do miedzy Iwana Pozniaka, z dołu po Kniazski Kont nowosadzki, my, wyz wyrazeni a nizey podpisani, przedalismy Hryciowi Kiszczakowi do uzywania tego łazu o (!) wieczne czasy y potomkom iego, a to za summe zlt. pols. 72, (ten łaz krzakami iest zarosły), Hryc Kiszczak dobywac sobie ma y uzywac ma spokoynie. Ktore to pismo iawnie y dobrowolnie chentnie krzyzami

swiętemy stwirdzamy y podpisuiemy. Działo się w domu Jędrzeja Jankowskiego, przedawcy dnia 3 7-bris 1805 roku. Dokłada się y to, [że] Hryc Kiszczak do lat 6-ciu bez zadney płaty nic płacic nie ma. Po szesciu latach ma płacic po złt. pol. 4. Na to się podpisuiemy. Jędrzy Jankowski † Ignacy Jankowski, syn † Michał Jankowski, syn † Przy tym pismie bytność ludzi niepomału wiary godney: Łukasz Misiow, przysięzny † Iwan Petreczkiewicz † Andry Petreczkiewicz † Łuc Kibało † Fedio Paraszczak † Fedio Kohut z gromady †

CXII. Грпць Волощак вносить до лімнянської префектури поновно жалобу на свого шваґра Грпця Лемака жадаючи звороту решти посагу, 11 цьвітня 1806 р.

Przeswiętny urzędzie prefektury łomnianskiey! Nizey podpisany zaniośłem zazalenie na Hrycia Łemaka, a to za winnego (!) resztę posagu po siostrze moiey, talerow bitych 14, ktora za synem iego będąc bezpotomna umarła. Y ia z oycem moim chudobę odebrałem, pieniądze zas pozostałe, to iest talerow bitych 14, oyciec móy, Jan Wołoszczak, umierając, ostatnią swoią wolą przy ludziach, zadysponował, ażeby poszły na potrzebę cerkwi mszanieckiey, ktore do tych czas u Hrycia Łemaka zostaią, ale jak on powiada, ze juz nie w całosci, y prawi, ze z tych pieniędzy ośm talerow bitych y złoty ieden wydał prowizorom na ich potrzeby, jako to: podczas zadusznego dnia na wodkę talerow bitych dał 5, reszte na insze ich potrzeby dał, a prowizorowie mu nieprzyznają, tylko sześć talerow bitych, na reszcie zas mają sprzeczkę. Więc jakokolwiek on z prowizorami niechay się rachuie y godzi, ja w to nie wchodzę, tylko przeswiętnego urzędu jako naypokorniey dopraszam się, aby te pieniądze, ktore oyciec moy na potrzeby cerkiewne ofiarował, nie poszły na wodkę, ile ze prowizorowie, kiedy chcą dnie zaduszną sprawiać, niechay z swoiey kieszeni składkę czynią a nie z cudzych pieniędzy, ktore wprost cerkwi, a nie ich potrzebom są zlecone A zatym iako naypokorniey dopraszam się, azeby Hryc Łemak tych 14 talerow bitych mnie w całosci powrocił, a co dał prowizorom, niechay sobie od nich odbierze, a ja za te pieniądze podług woli oyca moiego do cerkwi mszanieckiey to kupię, co nasz imci xiądz paroch za naypotrzebnieysze uzna, to iest: czyli trzeba xiąg jakowych, albo apparatow, lub tez co będzie potrzeba, to za nich (!) sprawię, a na wodkę iako oyca mego zamiarem nie było, azeby te pieniądze [nie] poszły, tak tez y ia o to iako naypokorniey dopraszam się y zostaię przeswietnego urzędu prefektury łomnianskiey nayniższym podnozkiem. Hryc Wołoszczak † Do przeswiętnego urzędu prefektury łomniańskiey od Hrycia Wołoszczaka na dzisieyszy termin, wyznaczony

przeciwko Łemakowi Hryciowi powtorna prosba, w ktorey dopraszam się, aby Hryc Łemak mnie a nie prowizorom 14 talerow bitych, na cerkiew zapisanych, dla przyczyn wewnątrz wyrazonych powrocił. Pokorna prosba powtornie dnia 11 aprilis 1806 roku podana.

Сю просьбу писав о. Іван Демянівський, тодїшний парох в Мшанци.

CXIII. Василь і Гриць Волощаки жалують ся на свою братанку Галю, що хотїла подружити ся з сином Василя Михайликівського, закидаючи йому, що хоч пристав з попівства на солтиство, не хоче повнити повинностий солтиса, 24 жовтня 1806 р.

Przeswietny cesarsko-kroleski urzędzie prefektury łumniańskiey! Nizey podpisany suplikant skłoniwszy się s pokorno prozbą pod stopy przeswietnego urzędu y pokazuiąc okolicznosc krzywdy moiey od bratanki moiey na imie Hali Wołoszczazki, ktora teraz zabira się w stan malzenski wstompic z synem Wasyla Michalikowskiego, co się nizey punktami wyrazac będzie, iako to: 1-mo. Ten Wasyl Michalikowski przystał z spo(po)stwa (попівства) na sołtystwo na dwa prenty gruntu; 2-do, tego gruntu powinowac niecce, do pospulstwa zaden podatek oddac nie mozna bez bidy y bez kotentacyi (!) przez niego, gdyz powinowac w czasie niechce, y przez niego wielgą kontetacyą (!) znosiemo, przez nieposłusznego; 3-tio, zaden powoz co przypadnie za rozkazem gromadzkim odbydz niechce; 4-to, w zagrodzie przeczołku zagrodzic nie chce y przez niego wielga skoda się czyni; 5-to, przez tegoz Michalikowskiego na łanie Hryniowym zwanym po trzy razy komissią sprowadzono z trzech wsiow, iako dekret opiwa pod dniem 6 maja 1799 roku, a to przez kłutnika Michalikowskiego, jako y suplika pod pod datto dnia 28 aprilis 1799. 6-to. Co się zas tyczy gruntu pułtora prenta gruntu oycowskiego pod Halo, bratanko naszą nie iest dzielony, a ma bydz dzielony na troie iedna cząstka z pułtora prenta Hali bratance, druga Hrycio[wi] Wołoszczakowi, trzecia Wasylowi Wołoszczakowi, iako testament zas[w]iadcza Iwana Wołoszczaka. 7-mo, nakoniec ten, ze trafiały się inne ludzie na przystawstwo, a Wasyl Michalikowski odbiia innych ludzi, a ia go obsyłam ludzmy Michalikowskiego, aby on temu dał pokoy, a Michalikowski syna swego przystanowic chce na grunt nasz nie podzielony, iako testament opiwa. 8-vo. Co iako naypokorniey upr[as]zamy przeswiętnego urzędu w nasze krzywdę, ktore na pismach w przeswietnym urzędzie prezentuiemy, weyzryc w cało okolicznosc, [jaką] od lat kilkanastu od niego ponosiemo; 9-no, bo y nawet ze swoją teszczą przez lat 3 sądził się, nie tylko mogła gromada mszaniecka osądzic, ale z krainy rozłuckiey gromady iako y urzędnicy prefektuonalne osądzic go nie mogli kłutnika. O co iako naypokorniey

upraszamy swiętey sprawiedliwosci, za ktore swięto sprawiedliwosc dla nas czynione (!) maiestatt boski ublagiwac będziemy za miłe zdrowie y szczensliwe panowanie przeswietnego urzędu. Wasyl Wołoszczak, suplikant † Hryc Wołoszczak, suplikant † Datt. Mszaniec die 24 8-bris 1806.

CXIV. Акти в процесу о поле між Андрієм і Іваном Стецковичами, 20 цьвітня 1807 р.

Przeświętny Sądzie kameralney sekcyi staromieyskiey! Nizey podpisany żądam łaski y sprawiedliwosci przeswietnego sądu w pokrzywdzeniu, ktore brat moy rodzony, Jędrzey Steckiewicz, zamyslał mi uczynić, a to iest nastempuiące: Było nas braci w początku trzech, to iest: Jędrzey, ja Jan y Teodor naymłodszy. Y oyciec nasz przed smiercią na lat kilka swoim własnym gruntem podzielił nas wszystkich trzech równie y ia do śmierci dotrzymałem go przy sobie. Po śmierci zaś naszego naymłodszego brata Teodora y tą cząstką oyciec nasz podzielił nas, ale pod tym warunkiem, ażeby ja, dopóki matka nasza żyje, tey cząstki całey używał, ktora po bracie Teodorze na Jędrzeja spada, a dopiero po śmierci iey ta iego zostać ma. Podczas rozdzielenia zaś gruntu woytowskiego po śmierci Jozefa Piorkowskiego, dożywotniego w Mszańcu possessora wóytowstwa, gdy ludziom ten grunt był rodzielany, wydzielono na nas z bratem Jędrzejem pręt pola tak, jako i dla innych, y oyciec nasz tym gruntem równie nas podzielił. Ponieważ zaś moy brat Jędrzey zaciągnął w magazynie samborskim kilka korcy zboża y nie miał zkąd zapłacić, a gdy przyszła exekucya, odezwał się, że ktoby za niego do skarbu należący dług zapłacił, tedy swoią cząstkę tego gruntu wziętego chciał ustąpić. O czym ja dowiedziawszy się y nie chcąc iego pokrzywdzenia, zapłaciłem za niego do skarbu talerow bitych 7, a ponieważ wiedziałem, że on nie ma oyczystego gruntu tylko pręt ieden, a ma dzieci, tedy tę cząstkę, na ktòrą 7 talerow bitych nadałem, nie odbierałem od niego, ile że y oyca nakazu w tey mierze słuchałem, ktoren zawsze mi radził, ażebym jako nad bratem miał miłosierdzie, a tak móy brat Jędrzey rok po roku aż do teraz tey połowy gruntu, za którą ja zapłaciłem 7 talerow bitych używa, a ja od niego y iednego kraycara prowizyi uwodząc się miłością braterską nie wziąłem. Lecz teraz, nie wiem z jakowey przyczyny, przysłał mi pół siodma talera bitego przez urząd wieski, ktoren oddając mi nakazał, ażebym tą połowę, którą mi ieszcze oyciec nasz wydzielił y ktorey już 20 lat używam, nie ważył się orać. Więc ja łaski y miłosierdzia przeswiętnego sądu oczekuię y pokornie dopraszam się, aby on raczey mnie (kiedy ja te dla niego łaskę wyświadczyłem, że grunt

od niego, zapłaciwszy za niego dług, nie odbierałem, a on teraz wypłaca się niewdzięcznością) przynaymniey prowizyę za te lata od 7 talerów bitych zapłacił, a do tey cząstki, która mnie iest wydzieloną ieszcze przez oyca, aby się nie wdzierał. Albowiem tegoż gruntu woytowskiego y insze familie pobrali po prętowi, a podzielili się onym, choć małym kawałkiem dwa y trzy bracia, spokoynie używaią. A nas oyciec ieszcze podzielił y brat moy nie kontentując się oycowskim podziałem y tą cząstką, za ktorą ja zapłaciłem dług za niego, teraz szuka sobie na mnie niewinnym napaści y gwałtem moją własność wydrzeć chce. Więc w takowey dolegliwości, sprawiedliwości y miłosierdzia oczekuię zostaiąc przeswiętnego sądu kameralnego nayniższym sługą. Jan Steckiewicz z Mszańca † Pokorna prośba dnia 13 kwietnia 1807 r. podana.

Jeżeli supplikant aż do tego roku był w używaniu gróntu, teraz w kontrowers pociągnionego, tedy urząd mieyscowy ma go pod własną odpowiedzią nadaley przy używaniu utrzymać, tym czasem iednak, ieżeliby oskarzony Jędrzey Steczkiewicz zdawał się mieć jakie prawo do tegoż spornego grontu, urząd ma w tey mierze obydwie strony pogodzić starać się, którą ugodę, ieżeliby uskutecznić nie mógł, tedy obydwie strony mają się do urzędu ekonomicznego końcem (!) pogodzenia się udać, a gdyby i tam zgoda do skutku przyprowadzona bydź nie mogła, więc dopiero z zaswiadczeniem tentowaney, a do skutku nie przyprowadzoney zgody do drogi prawa udać się będą mogli. Smolnica die 20 kwietnia 1807. J. Wesołowski, iustitiarius.

Przeswiętny urzędzie prefektury łomniańskiey! Nizey podpisany udałem się w pokrzywdzeniu moim do sądu kameralnego, w którey prosbie, jakową mam dolegliwość, opisałem dostatecznie y do Przeswiętnego urzędu z rezolucyą litt. a) podaie. a) Ponieważ zaś sąd kameralny odesłał mnie nayprzód do ugody urzędu gromadzkiego, a ieżeli by ten nas nie mógł pogodzić, tedy do przeswiętnego urzędu ekonomicznego. Więc ja widząc dostatecznie, że gromadzki urząd nas nie pogodzi, ile że my w tym urzędzie nayprzód byliśmy y gromada za Jędrzejem Steckiewiczem zawsze ciągnie choć y w rzeczach opacznych, ile że ten iest ich pisarzem, a z niemi zawsze przesiaduie y cokolwiek zyska, z niemi się minie, a ja na gruncie siedzę y gospodarstwa patrzę, a wszelkie powozy, forszpany, szarwarki odbywam, a za to przecie nigdy grosza nie widzę y żadnemu nic złego nie uczyniłem, a wiedzieć nie mogę, dla czego teraz w rzeczy opaczney na mnie swiadczą y moją należytość chcą odemnie odebrać. Ja jako w nocie do sądu kameralnego wyraziłem y teraz wyrażam, że za brata mego Jędrzeja Steckiewicza, za jego cząstkę dług za niego do skarbu

zapłaciłem y tey używać jemu jako bratu pozwoliłem, a on teraz zamiast wdzięczności szuka niegodziwych sposobów, aby to mógł ode mnie odebrać, co z podziału zawsze było y iest moie. Więc dopraszam się przeswiętnego urzędu, abym ja został przy spokoynym mego kawałka wydzielonego używaniu, ile że już go używam przez lat 20 y więcey y czemuż brat móy dawniey tę cząstkę nie odbierał nie dla inszey przyczyny tylko dla tey, bo znał, że to iest moje, a teraz z jakowychś niegodziwych naradzeń wziął się do mnie y gwałtem chce wydrzeć moją własność. Jeżeliby mi to chciał zarzucić, że ta cała cząstka na niego zapisana została, tedy y ten zarzut nic nie waży, bo komissya y reszte tego gruntu kawałkami takiemi iednym tylko dawała osobom, a teraz takichże cząstek po trzy bracia y po dwa używają, jako naprzykład Jan Pozniak tylko iest zapisany na cząstkę, a przecie wziąwszy ją teraz używają Łesio, Jan y Piotr Pozniaki tey cząstki po kawałku spokoynie y inni także, chociaż nie bracia y nie iedney familii inszemi cząstkami podzieliwszy się do teraz onych spokoynie zażywają. Więc y ten jego zarzut iest nic nie wartujący, ile że nas tém kawałkiem pola z komissyi nadanego sam oyciec nasz podzielił. Więc niechay przeswietnego urzędu laska nastąpi, aby ja przy spokoynym używaniu został, a brat móy Jędrzey Steckiewicz z swoją mniey godziwą y niesłuszną pretensyą aby mnie zaniechał. Przydaię ia ieszcze, że do mego brata Jędrzeja Steckiewicza mam pretensyę słuszną y sprawiedliwą, a to z tego powodu, że ten chciał wyrobić dla nas wszystkich legitymacyę y odemnie na tę rzecz wziął talerów bitych 10, a takowe pieniądze dał był bratu żony swoiey, Pawłowi Towarnickiemu we Lwowie. Lecz ten robiąc rzecz, a nie mogąc do końca trafić, nareszcie zachorował y przed śmiercią ze Lwowa przysłał wszystkie pieniądze na ręce siostry swoiey, a żony Jędrzeja Steckiewicza, bo obawiał się iemu samemu w ręce dać, aby nie zmarnował, a przecie z tych pieniędzy mnie y grosza nie oddali y ia cierpliwoscią się uwodzę chociaż w słuszney pretensyi. W takowym więc moim pokrzywdzeniu żądam sprawiedliwości y ocalenia mego interesu, abym uwolnionym od wszelkich mniey godziwych impetycyi został na zawsze y zostaię pomyslney rezolucyi oczekując przeświętnego urzędu prefektury łomniańskiey nayniższym sługą. Jan Steckiewicz † Pokorna prośba dnia 21 aprilis 1807 roku podana.

Przeswiętny urzędzie prefektury łomniańskiey! Niżey podpisany w sprawie między mną y Jędrzejem Steckiewiczem, a rodzonym bratem moim, na polu zachodzącey, otrzymałem od sądu kameralnego pierwszą rezolucyę, którą in originali oddałem bratu moiemu, ażeby mi ten żadney przeszkody w oraniu nie czynił. Ja iednak widząc, że on

iest bardzo zajuszony, udałem się powtórnie do tegoż sądu y otrzymałem rezolucyę, ażeby nas urząd gromadzki pogodził. A gdyby nie mógł, tedy do przeswiętnego urzędu ten urząd wieski miał nas odesłać, gdzie, gdybyśmy z decyzyi nie byli kontentemi, drogę dalszą sądową nakazano y ia powodując się temu wszystkiemu, stanąłem był tu w urzędzie w sobotę. Lecz ponieważ y święta zachodziły y insze okoliczności tego wymagały, tedy tenże termin na wtorek, to iest na dziś iest odłożony. Jędrzey zaś Steckiewicz nie słuchaiąc ani sądowey rezolucyi, chociaż mu pod odpowiedzią było zakazano, ani czekając urzędu gromadzkiego jakowego rozsądku, ani nakazaney decyzyi, mającey być od prześwietnego urzędu, nie zważając, w sobotę, kiedy ia poszedłem za mandatem, pole, które było naprawione obornikiem, poorał y tam gdy przyszła żona moja y syn móy, tych bił, włosy poobrywał, a syna mego nadto związawszy bił do upodobania. Więc niechay przeswiętny urząd łaskawie chce zważyć, jeżeli tak się godzi czynić y takowemi krokami ieżeli można postempować. A zatem ja podlug rezolucyi sądu kameralnego oczekuię łaskawego rozsądku, tudzież za niegodziwe żony y syna mego pobicie sprawiedliwosci dopraszam się y zostaię przeswiętnego urzędu prefektury łomniańskiey nayniższym sługą. Jan Steckiewicz †

Jako ja widziałem idąc na sessyę do Łomny, na dniu dzisieyszym, to iest w wielką sobotę, iż Jędrzey Steckiewicz grunt ten, ktorego brat jego Jan Steckiewicz przez lat kilkanascie używał, orał, tak na to, ile pisma nieumiejętny, znakiem krzyza swiętego podpisuię się dnia 29 aprilis 1807. Stefan Hospodarczyn † przysiężny płoszczański.

Iwanowi i Jendrzejowi Steckiewiczom we Mszancu. Z uczynioney przez urzędy gromadzkie wsi Grąziowy i Płoskiego w przytąnosci (!) urzędu gromadzkiego wsi Mszanca indagacyi względem kontrowertowanego między wyzey namienionemi braćmi puł prenta gruntu nowosadzkiego okazuie się, ze Iwan od 20 lat w używaniu tegoz puł prenta, Jędrzey zas drugiego puł prenta az do tego roku spokoynie zostawali. Cała kłutnia ztąd szczególnie pochodzi, ze Jędrzey zastawiwszy Iwanowi połowe swego pułprenia za złt. pols. 54 oddaiąc te summe i odebrawszy swoy gront, takze drugie puł prenta Iwanowi nalezącego sobie w tym roku przywłaszczył i w niebytnosci brata samowładnie zorał i zasiał. Poniewaz podczas inkamerowania woytowstwa tegoz przy rozdzieleniu grontow kazdemu z tych dwoch braci po puł prenta nadano zostało, a zatym zaden z nich za swoie, lecz za skarbowe własność poczytać powinien, tym miey udzieranie sobie pozwalać moze, przeto ninieyszemi urzędowi wsi Mszanca nakazuie się, azeby Iwanowi Steckiewiczowi puł prenta grontu kwestyonowanego w iego possessyi od lat

20 będącego, natychmiast nadał, z ktorego rzeczony Iwan powrociwszy Jędrzejowi nasienie zbierac będzie. Za robotę zaś polną zadney nagrody dla tego pretendewać Jędrzey Steckiewicz nie będzie mogł, poniewaz bez wiedzy i rozsądku swoiey zwierzchnosci swoią mocą gront zorał i zasiał. Łomna dnia 10 lipca 1807. H. H. kraynik.

Niżey podpisany urząd wsi kameralney Mszańca z przybranemi do siebie ludźmi czyniąc zadosyć rozkazowi przeswietnego urzędu prefektury łomnianskiey, a bardziey zapatrzywszy się na dekret od tegoz urzędu wydany na dniu 10 lipca r. b. chodzilismy na to pole, ktore Jędrzey Steckiewicz upornie i niesłuchając rozkazu, ani czekaiąc dekretu, samowładnie poorał, a poniewaz teraz dekretem, ktoren iak opiewa („a przeto ninieyszemi urzędowi wsi Mszanca nakazuie się, azeby Iwanowi Steckiewiczowi poł pręta gruntu kwestyonowanego, w iego possessyi od lat 20 będącego, natychmiast nadał, z ktorego rzeczony Iwan powrociwszy Jedrzejowi nasienie zbierać będzie"), — toż pole teraz zostało Iwanowi Steckiewiczowi przysądzone. Wiec summienie zeznaiemy, iż na tym polu zostaiącym przed tym w kwestyi, a teraz Iwanowi z obsiewkiem przysądzonym, Jędrzey Steckiewicz wysiał owsa korcy 5 y garcy 24. Tudzież wdowa Starzewska na tymże polu wysiała korzec ieden owsa, a Jędrzey Steckiewicz od niey zapłatę wzioł. Co wszystko my jako sumiennie zeznaiemy, tak dla lepszey wiary, ile pisma nieumiejętni znakiem krzyża s. podpisuiemy się. Dat. w Mszańcu dnia 13 lipca 1807 roku. Łukasz Misiowicz, przysiężny † Jurko Dylin z gromady † Hryć Paraszczak dto † Sawka Dylin dto †

Przeswietny urzędzie prefektury łomniańskiey! Nizey podpisany podług wylazku (!) urzędu mszanieckiego y ludzi, jako litt. a) swiadczy, oddać chciałem bratu memu Jędrzejowi Steckiewiczowi za obsiew korcy 5 owsa y garcy 24 dekretem nakazanego, ale że ten w obecności urzędu powiedział, że zboże brać nie będę i tego dekretu nie słucham, bo ja z tem inaczey myślę. Tudzież, ponieważ na tym kawałku do mnie za dekretem należącym znayduiącą się trawę poczoł kosić, więc w tey okoliczności łaski prześwietnego urzędu i zarządzenia jako naypokorniey oczekuię, jak sobie mam postąpić y zostaję prześwietnego urzędu prefek. łomn. nayniższym sługą Jan Steckiewicz † Pokorna prośba dnia 13 lipca 1807 podana.

Przeświętny Sądzie kameralney sekcyi staromieyskiey! Niżey podpisany łaski y miłosierdzia przeświętnego Sądu jako naypokorniey w nastempuiącey okoliczności dopraszam się. W sprawie między mną y bratem moim rodzonym Jędrzejem Steckiewiczem już przez kilka czasów agituiacey się moja naypokornieysza prośba y żądanie iest nastempuiące, to iest: ażeby ten pręt pola nowosadzkiego, o którym

iest kwestya, y ktorego połowę ja przez kilkanascie lat używałem, jak oyciec nasz za żywota swego rozdzielił nam, tak też y teraz mocą finalnego dekretu, ażeby nam dwom braciom na pół podzielony został, ile że y oyczysty nasz grunt w pół trzymać powinniśmy, a luboć ja teraz ż powodu ieszcze żyiącey y przy mnie zostającey matki naszey więcey poł pręta trzymam. Lecz po śmierci tey tę cząstkę bratu moiemu Jędrzejowi Steckiewiczowi ustąpić powinienem bez naymnieyszey pretensyi, ponieważ tak sam naturalny podział każe. Więc ztąd dla mnie wielka by wyniknęła krzywda, ile że brat móy został by na dwóch prętach pola, a ja na jednym tylko pręcie musiałbym zostawać. Z tego tedy powodu niechay przeświętny sąd na de mną mizernym niechay raczy sprawiedliwość y miłosierdzie swoie okazać. Co się tyczy obsiewu na tym półpręcie zostaiącego, luboć uporczywie przez brata moiego zasianego y mnie rezolucyą przeświętney prefektury całkiem przysądzonego, jak sprawiedliwa decyzya przeswiętnego sądu nastąpi, gotów iestem powodować się. Że zaś móy brat Jędrzey Steckiewicz powiada, że kommissya iego tylko iednego podczas rozdawania tego gruntu zapisała, to nic stanowić dla iego w tey mierze powagi nie powinno, ponieważ jawny dowód ztąd się pokazuie, to iest, że Pozniaki trzy bracia, Demuszkowie dwa bracia y inne familie, nie ci tylko sami, którzy są zapisani przez kommissyę sami używają, ale inney familii dwa, inney trzy bracia rozdzielili między sobą takowy pręt pola y spokoynie używają. Więc tym bardziey my dwa bracia, luboc by on sam w kommissyi był zapisanym, przez pół tego pręta używać powinniśmy, kiedy oycięc nasz przed swoią smiercią nas równie podzielił. Podobnie też y to, co prawi Jędrzey Steckiewicz, że chciał Hryciowi Łemakowi zastawić pół pręta pola, żadney u przeswiętnego sądu dla niego nie powinno uczynić ważności, ile że on swoją cząstkę, a nie moją chciał zastawić, bo ja swoiey zawsze używałem, a dla niego tą łaskę wyswiadczyłem y dla iego dzieci, że grunt przy nim został, a ja swoie pieniądze za niego zapłacił za nabrany magazyn, bo Hryć Łemak gdy był dał za niego pieniądze, to by był nie tylko zagon ieden, ale y skiby iedney byłby mu nie pozwolił używać, a ja jako brat y pieniądze za niego dałem y grunt używać pozwoliłem jako bratu, czego cudzy nigdy był [by] czynić nie chciał. Dokumentow żadnych na ten grunt obydwie strony nie mamy, oprócz że móy brat Jędrzey Steckiewicz ludźmi chce dowodzić, że kommissya iego tylko zapisała za nowosadka, ale niechay że wszystcy, ktorzy tylko zapisani zostali, wyznają, czyli sami tylko używają. A że to się nie pokaże, bo jako wyżey powiedziałem, że bracia, wiele ich było, dzielili się y teraz się zgodnie dzielą, więc to swiadectwo ta explikacya umorzyć by powinna. Takową więc expli-

kacyę u przeświętnego sądu złożywszy łaski y miłosierdzia teskliwie oczekuię. A jako ludzie, którzy byli od przeświętnego urzędu prefektury dla pomiarkowania zesłani obce, to iest: Wasyl Sawczak, wóyt z Groziowy, Stefan Hospodarczyn, przysiężny Płoskiego y Wasyl Olenicz z Płoskiego, z gromady, zważyli y sumienne pomiarkowali y relacyę swoją do urzędu uczynili, abysmy y na dalsze czasy tak, jak do teraz, używali, tak też y przeswiętny sąd zapatrzywszy się y zważywszy moie sprawiedliwe dowody niechay łaskawie raczy swoim dekretem przy possessyi questyowanego pół pręta mnie zachować. Za ktorą łaskę, otrzymawszy spokoyność, majestat boski za długoletne y szczęsliwe panowanie sądu przeświętnego do zgonu życia mego błagać zapisuię się zostając przeświętnego sądu kameralnego nayniższym sługą. Jan Steckiewicz † Do przeswiętnego sądu kameralnego sekcyi staromieyskiey od Jana Steckiewicza, obywatela wsi Mszańca przeciwko Jędrzeja Steckiewicza zarzutow względem pół pręta pola zostającego w questyi, pokorna explikacya dnia 16 sierpnia 1807 roku podana.

CXV. Угода між Андрієм і Іваном Стецьковичами в справі поділу поля, 22 серпня 1807 (пор. CXIV).

Między Jędrzejem y Janem Steckiewiczami, braciami między sobą rodzonemi, stanęła pewna y na zawsze trwać mająca ugoda względem podziału gruntu w nastempuiący sposob: Ponieważ Jędrzey y Jan Steckiewicze mamy oycowskiego gruntu woytowskiego prętow trzy y po zmarłym Jozefie Piorkowskim wydzielony został niby na osobę Jędrzeja pręt pola ieden, a zatym my bracia sami między sobą nastempuiącą ugodę czyniemy, ktora nam y naszym dzieciom dla zachowania wieczney zgody y spokoyności w naypoznieysze lata służyć, trwać ma y nigdy odmienić się nie powinna, to iest: Tak grunt nasz oycowski, jakoteż y wydzielony po zmarłym Jozefie Piorkowskim, na pół nam dwom braciom podzielonym być ma. Y ten rownie podzielony tak my sami dwa, jakotéż y nasze nastempcy, używać w wieczney zgodzie powinnismy, do ktorego podziału wszelkie y wszędzie znayduiące się pola orne, sianożęci y naymnieysze, gdziekolwiek znayduią się, kawałki wchodzą. Że zaś Jędrzey Steckiewicz, na ktorego niby osobę grunt po zmarłym Jozefie Piorkowskim wydzielonym został, dobrowolnie połowę, to iest poł pręta bratu swemu y potomkom iego ustempuie, więc za tę cząstkę, a bardziey za przychylność y zgodność Jan Steckiewicz bratu swemu, Jędrzejowi Steckiewiczowi złotych polskich dwiescie, dico Nro 200, dać przyrzeka. Wymieniony podział ma być uczyniony roku teraznieyszego 1807 po zrobku chleba y w ten czas rownie uczyniony podział na zawsze y na wieczne czasy trwać nam y naszym

potomkom ma niezłamany y niewzruszony. Wszystkie zaś w tey mierze pisma, to iest stron obydwoch, gdyby się u ktorego znaydowały, lub w jakowym sądzie, albo urzędzie zaniesione (ile że my byliśmy w kontrowersyi) zostawały, takowe zawsze y wszędzie za nieważne mieć chcemy y tak iednostaynie stanowiemy, aby ani nam, ani naszym potomkom nie służyły, ale ta ugoda, ktorą teraz stanowiemy, ma nam y potomkom naszym być na zawsze niezłamaną y niewzruszoną. Co się tyczy budynkow, chudoby y innych ruchomości gospodarskich na tym wszystkim, ponieważ dawniey podział między nami już nastąpił, a zatym tym kontentować się y w tym trwać na zawsze bez naymnieyszey uformowaney kwestyi powinniśmy. Takową więc dobrowolną ugodę, jako za ważną y nigdy niezłamaną, mieć chcemy. Tak dla lepszey wiary strony obydwie, iedna ręką własną, druga znakiem krzyża swiętego trzymając się pióra przy urzędzie wieskim y uproszonych przyjaciołach podpisuiemy i strona iedna drugiey intabulacyi dopuszczamy. Działo się w Mszańcu dnia 22 sierpnia 1807 roku. Ję. Steckiewicz, Jan Steckiewicz †

My jakośmy przy tey ugodzie byli, tak dla lepszey wiary, ile pisma nieumiejętni, znakiem krzyża świętego podpisuiemy się. Ihnat Paraszczak † wóyt, Łukasz Misiowicz † przysiężny, Łesio Sysyn † z gromady † Paweł Sysyn † Wasyl Hrycuna.

Praesentem complanationem libro fundorum dominicalium inscribtionum pag. 204 et 205 Nro 169 imgrossatam esse hisce confirmatur (!). Łomna die 24 junii 1808. Philipp.

CXVI. Тестамент Федя Москалика, 10 вересня 1807 р.

W imie Oyca y Syna y Ducha Swiętego. Amen. Ja Fedio Moskalik, będąc cielesną chorobą od Pana Boga nawidzony, a na umysle zdrowy, czynię dyspozycyę duszy moiey y porżądek między synami swoiemi to iest: Łuciem naystarszym, srednym Michałem, naymłodszym Assafatem. Łuciowi synowi zapisuie prętow dwa z łazami do do dwoch prętow, ieden łaz pod Teremem do dwoch prętow orania. Zaś Michałowi zapisuie prętow trży w obydwie strony, łaz za polankow pod dwa pługi, to pod dzień orania. Iwanowi, któren na strone wyposażony, łaz zarosły od granicy bandrowskiey aż do potoka, z dołu miedzy Michałkowey. Za Macka Oliynika wydałem długu złotych polskich pięćset, Nro 500, za trzy pręty, a panu Kozłowskiemu, Kraiowskiemu y Jaworskiemu. Córek dwie wydałem, iedne do Bystrego w całości wyposażyłem, a drugie do Mszańca i tem wyposażył. Długu zadnego nikomu nic nie winienem; syn Assafat swoie ugode ma intercyzą, pod Potockim dwa pręty pola, to ieden nalezy do Ho-

łowki, a drugi do synow moich, do Łucia i Michała. Datt. Mszaniec 10 7-bra 1807. Fedio Moskalik † Iwan Kohut † Jurko Kohut † Stefan Hołowka †

CXVII. Родина Паращаків зрікає ся чверти поля Вавциного в хосен її дотеперішного посїдача Василя Грицуни, 27 вересня 1807.

Kwitowanie. Niżey podpisani, familia nasza Paraszczakowska, dajemy kwitowanie Wasylowi Hrycunie na cwierć gruntu zwanego Wawcynego, do ktorego gruntu my z dawnieyszych naszych przodków pretensye mieli, a na dniu dzisieyszym przy obecności ludzi uproszonych dobrowolnie i bez żadnego przymuszenia wyznaiemy, iż do pomienioney cwierci gruntu ani my sami, ani potomkowie nasi zadney i naymnieyszey pretensyi miec nie powinnismy i nie będziemy, ale takowego gruntu cwierci wawcyney Wasyl Hrycuna tak w biegach, od granicy do granicy w obydwie strony, iako też ogrodow na tey cwierci znayduiących się, sadow, łąk, sianożęci, tudzież łazow do tey cwierci należących y pastwisk znayduiących się, przy wszelkiey spokoynosci i naypoznieysi potomkowie iego zazywać powinni. Na co dla lepszey wiary, ile pisma nieumieiętni, znakiem krzyża swiętego, trzymaiąc się własnemi rękami piora podpisuiemy się. Działo się w Mszańcu dnia 27 wrzesnia 1807 roku. Ihnat Paraszczak † woyt, Iwan Paraszczak † Fedio Paraszczak † Ilko Paraszczak † Jacko Paraszczak †

Przy tym kwitowaniu my uproszeni będąc obecnemi, iako swiadkowie tey prawdy dla lepszey wiary, ile pisma nieumiętni, znakiem krzyża swiętego podpisuiemy się dnia, miesiąca i roku iako wyżey. Łesio Sysyn † z gromady, Iwan Wołoszczak † z gromady, Fedio Kohut † z gromady, Jiędrzey Petreczkewicz z woytowstwa.

CXVIII. Михайло Янківський просить у фервальтерії в Лімнї дозволу женити ся без згоди домінії, 26 сїчня 1808 р.

Przeswiętny ich cesarsko-krol. mosci urzędzie prefektury łomniańskiey! Nizey podpisany w nastempuiącey okoliczności łaski y miłosierdzia przeswiętnego urzędu dopraszam się. Ja będąc od naydawnieyszych antecessorow moich zaszczycony herbem szlachetstwa, jako swiadczy allegat ·/. przyłączony, teraz zaręczyłem sobie wsi Potoku wdowę Maryannę, zmarłego Jędrzeja Łeseyka żonę, gdy więc imc xiądz paroch wsi Potoka obawia się y mnie slubu dać nie chce, ale każe sobie przynieść od własnego dominium pozwolenie, tym sposobem jako ludziom prostym służące, więc ja żądam łaski przeswiętnego urzędu prefektury łomniańskiey, ażeby łaska iego nastąpiła wydać do wymienionego imc xiędza, parocha wsi Potoka, resolucyę, iż by mnie bez

takiego pozwolenia, jako zaszczyconemu szlachetstwem bez naymnieyszego w tey mierze obawiania się iakowey odpowiedzi slub pobłogosławić raczył. O tę łaskę dopraszam się jako naypokorniey y zostaję przeświętnego ich c.-krol. mości prefektury łomnianskiey urzędu naynizszym sługą. Michał Jankowski, mieszkający w Mszańcu †

Do przeświętnego ich ces.-krol. mosci urzędu prefektury łomniańskiey od Michała Jankowskiego względem wydania rezolucyi, aby temu, ile szlachcicowi, bez pozwolenia prostym ludziom własnego, slub danym być mógł, pokorna prośba cum allegato ./· adnexo dnia 26 januariy 1808 podana.

CXIX. Юрко Ґула зрікає ся всякої претенсії до батьківщини в хосен свого брата Івана за відповідною сплатою, 4 лютого 1809 р.

Ja nizey na podpisie wyrazony znam tym kwitem moim, danym Iwanowi Gule, bratu swemu, ktorego kwituię z gruntu y s chudoby y z budynkow y z krestensyi, na mnie przypadaiąco czensc odbieram owsa korcy 4, z golizny (голини, т. є. з голого зерна, пр. жита) korzec, a z pieniędzy czerwonych 10, ktorego kwituię o (!) wieczne czasy y potomkow iego, do ktorego zadney pretensyi miec nie będe, ani potomkowie moie y dla liepszey wiary y wagi, nie umieiąc pisma, znakiem krzyza s. podpisuię. Działo się w Mszancu dnia 4 febr. 1809. Jurko Guła. Przy ktorym kwitowaniu bytność ludzi niepomału. Hnat Paraszczak, woyt † Łukasz Mysiow, przysiężny † Fedio Oliszczak † Wasyl Sawczak, woyt groziowski † Petro Pozniak z gromady † Ję. Steckiewicz, pisarz.

CXX. Мшанецький громадський уряд вставляєть ся перед префектурою за Андрієм Петричкевичем, якому війт з с. Серафинець силоміць віддав сина в рекрути, 1 червня 1809 р.

Ствердженє сього префектурою і самбірським окр. старостом, 17 липня 1809 р.

Przeswiętny urzędzie prefektury łomnianskiey! Niżey podpisany urząd y cała gromada wsi kameralney Mszanca łaski y miłosierdzia przeswiętnego urzędu jako naypokorniey w nastempuiącey okoliczności dopraszamy się: Ludzie ze wsi naszey Mszańca na kupienie owiec[1]) poszli byli aż do miasta Kutow z przyzwoitym zaswiadczeniem, a kupiwszy owce z towarem powracali do domu. Ale przyszedłszy do wsi Serafinca, w cyrkule zaleszczyckim zostaiącey, tamteyszy urząd szukaiąc

[1]) Див. мою статю: „Годівля, купно і продаж овець у Мшанци, старосамбірського пов.“. Матеріяли до укр. руської етнольоґії, том VI, стор. 26—34.

sobie napasci iednego z między nich, to iest Fedia Petreczkiewicza wziął y do miasta Zaleszczyc ze swoiemi rekrutami odprowadził, gdzie zdał się na zołnierza[1]). Nad ktorym przypadkiem, jako nad wszelką sprawiedliwość wydarzonym my ubolewając, ządamy przeswiętnego urzędu prefektury łomniańskiey, jako pierwszey instancyi, łaski to nasze pisanie potwierdzic, z ktorym aby Jędrzey Petreczkiewicz a oyciec wziętego Fedia Petreczkiewicza y Iwan Piznak mogły (!) wolną drogą poyść y wynaleść, gdzie się wzięty iego syn obraca tudzież aby mógł to od nas wydane pisanie w wyższych urzędach pokazać. Ktore to urzędy mogą być łaskawe, a obaczywszy nie sprawiedliwie wziętego mogą onego uwolnić y na gospodarstwo przywrócić, ile że my pomienionego Fedia Petreczkiewicza, jako dobrego y do wszelkiego ciężaru pociągłego gospodarza tudzież w naymniejszym złym nigdy nie poszlakowanego, ani łapalismy[2]), ani nawet w mysli naszey to nie postało, abysmy kiedy iego y iego majątek na taki upadek przyprowadzili, bo dzisiay dom pustka, cały majątek za nic, a zona y dziecie sierotami zostają. Słowem: wszystko na nic przyszło. Z tego więc powodu łaski przeswiętnego urzędu dopraszamy się, aby to nasze żądanie mogło wszędzie być przyięte y uskutecznione zostać, swoją powagą potwierdzić, a dopraszając się tey łaski y miłosierdzia zostajemy przeswiętnego urzędu naynizszemi sługami. Ignacy Paraszczak † woyt, Łukasz Misiowicz † przysięzny, Jurko Dylin † z gromady, Piotr Sysyn † dto, Sawka Dylin † dto, Jan Pozniak † dto, Paweł Sysyn † dto, Łesio Sysyn † dto, oraz cała gromada † † † † † † † † Do przeswiętnego urzędu prefektury Łomniańskiey od urzędu y całey wsi Mszańca pokorna proźba dnia 1 junii 1809 roku podana.

Vidit Prefektura Łomnianska i rekwiruie się wszelkich zwierzchnosci, aby przytomnych wszędy i nazad iako niepodeyrzanych ludzi przepusciły. (Нечиткий підпис і стерта печать з ляку).

Vidit k. k. Kreisamt und werden von hier über Stryi—Stanisławow nach Zaleszczyk mit dem Beisatze instradiret (!), dass sie sich bei erstern (!) zween Kreisämtern lang (?) Vidimung dieses Passes zu melden haben. Sambor den 17 july 1809. Herr Kreishauptmann abwesend. Ketten, печать.

Poniewaz przeszłego, to iest 1809 roku, Jędrzey Petreczkowicz ze wsi kameralney, w cyrkule samborskim leżącey a do dominium Łomna należącey, z wziętem od nas pisaniem y z otrzymaną pod pieczęcią od

---

[1]) Див. мою статю: „Рекрутчина в Галичині при кінци XVIII і до половини XIX в.“ Записки Н. Т. ім. Шевченка том 42. ст. 1—18.

[2]) в рекрути.

własnego dominium relacyą dla przeszkody uczynioney od woyska rossyiskiego nie mogł do mieysca zamierzonego, to iest do wsi Serafinca w cyrkule zaleszczyckim zostaiącey, dla powzięcia wiadomości o synie swoim tam wziętym y do woyska oddanym doyść, więc gdy tenze Jędrzey Petreczkiewicz tego roku 1810 z tąz relacyą na toz mieysce udać się pragnie, a zatym ktokolwiek zechce o iego podrozy mieć wiadomość, po wyczytaniu powtorzonego od nas pisania niechay łaskaw będzie pomienionego Jędrzeja Petreczkiewicza przy wolnym przechodzie na żamierzone mieysce y powrocie do własnego domu otrzymać, tego się dopraszamy, a dla lepszey wiary, ile pisma nieumiejętni znakiem krzyża swiętego podpisuiemy się. Datt. w Mszancu dnia 15 july 1810 roku. Ignacy Paraszczak † woyt Łukasz Misiowicz † przysięzny.

Gesehen k. k. Stryer Kreisamt und wird von Stry(j) über Bolechow-Dolna-Kałusz bis Stanislau, alwo er sich beim löbl. k. k. Kreisamt um die weitere Beförderung zu melden hat, befördert. Stry(j) den 17-ten July 1810 нечиткий підпис. Gesehen k. k. Sniatyner Kreisamt und wird samt mithabenden Dienstschreiben der Łomniansker Ca(mer)alherrschaft an das Dominium Serafince angewiesen und anhin instradirt. Sniatyn den 24-t July 1810 нечиткий підпис.

Федьо Петричкович таки й не вернув вже до свого села, мабуть і згинув у війську. В 1813 р. записано в метриці уроджених, що його жінка породила дитину, але він не записаний як батько, потім нема про нього найменшого сліду в парохіяльних записках. Внук Федя Петричковича оповів мені недавно, що спільники його дїда в купні овець принесли в Мшанець сїрак, лейбик, торбу, шапку і палицю. З сього виходило би, що війт в Серафинцях приставив Федя Петричковича до бранки перебравши його в тамошню одїж за якогось леґіня з свого села. За викуп Федя жадали в Серафинцях 18 овець. Той сам внук потвердив мій здогад, що його дїдо вже не вернув в рідне село.

CXXI. Поквітованя з чиншу заплаченого мшанецькими новосадками і війтами 1810—11 рр.

Nowosadki z Mszanca płacą restę liferunku dla c. rossyiskiego woyska 27 ryn. 26 xr. Łomna die 15 Juny 1810. Philipp.

Den 31-t 8-br 1811 bezahlten die Vogten von Mszaniec an Messalien 7 fr. $38\frac{4}{12}$ xr. in Bancozetteln. Precovski.

CXXII. Передшлюбна угода між Ільком Перилом і Касею Намулячко, 30 сїчня 1810 р.

Intercyza czyli kontrakt slubny stanowi się między Ilkiem Peryłem, wdowcem, mieszkańcem czyli obywatelem wsi kameralney Mych-

niowca z jedney, a z drugiey strony Kasio Namulaczko, wdową ze wsi Bystrego, staie pewna y w niczym nie odmięna ugoda w następuiący sposób. 1-mo. Ilko Peryło mając grąt cały y nierozdzielny, wdowiec ze synem swoym iedynakiem, sukcessorem, wszelako, gdy Bog raczył zony moiey, a matki syna mego ze świata zebrać, otoz my wyz wyrazeni strony obydwie przy uproszonych przyiacioł stosuiąc się za pomocą wolą Boga naywyzszego w stan małzenski wstąpić zyczą, ktoren Ilko Peryło po skonczonego (!) swego wieku, ile bezpotomna zostanie, syn moy iey moze y powinien do smierci dotrzymać y do ziemie przydać. Na to się (!) przy ludziach wiarygodnych rękami własnemi znakiem k. s. podpisuiąc się stwierdzają. Mychniowiec die 5 augusti 1809. Ilko Peryło, aktor † Kasia Namulaczka 2-do voto † Iwan Peryło syn † Przytomny woyt Wasyl Łeseyko †

Praesentem donationem libro fundorum dominicalium inscriptionis pag. 240 Nro 312 ingrossatam esse, hisce confirmatur (!). Łomna die 30 januarii 1810. Wesołowski.

CXXIII. Тестамент Івана Петричкевича, 21 цьвітня 1810 р.

W imie Oyca y Syna y Ducha Swiętego Amen.

Ia Ian Petreczkiewicz będąc na ciele chorym, lecz na umysle bardzo dobrze zdrowym y przy dobrej pamięci zostaiąc, czynię dyspozycyę duszy moiey grzesznej oraz wyrażam tym testamenten sumnienia mego, wiele mam gruntu mego własnego, po oycu moim Łucin Petreczkiewiczu, zostawionego. Mam tedy gruntu woytowskiego prętów dwa a gromadzkiego także prętów dwa zginanych y ten grunt cały zapisuię Fediowi, Ilkowi y Hryciowi synom moim. A ten grunt ciągnie się w obydwie strony, od granicy do granicy między miedzami, z góry od miedzy Fedia Petreczkiewicza a z dołu od miedzy Iana Petreczkiewicza. A gdyby który z młodszych synów moich znalazł sobie mieysce do ożenienia się na stronę albo y obydwa młodsi, tedy zostający na mieyscu, ieden lub dwa, powinien lub powinni, tego lub tych, który się będzie na stronę zabierał, podług słuszności z oyczystego gruntu wyposażyć. Także mam dwa pręty łanu wolniczego, któren pustym zowią. Te dwa pręty leżą o miedzę, z góry Iana Lemińskiego a z dołu Fedia Petreczkiewicza, który także dwa pręty pomienionym synom moim zapisuię tak, jako y wyżey opisany grunt. W łazach także mam pola, które nastempuią: łaz na Brysztanczat zwany, pod dwa pługi, tego łazu dzieci moie zażywać powinni na pół z brataniczami moiemi, Fediem y Fediem Petreczkiewiczami. Ten łaz leży między miedzami, z dołu od Kiskowych y od Przekopów. Tamże po drugey stronie potoczyny ode wsi łaz pod ieden dzień orania y ten obopolnie ma być

dzieciom moim y brataniczom moim, y ten leży między temiż samemi miedzami. Itt. (item) łaz Waśkow zwany, na którym się trzy dnie orze, dzieciom moim z brataniczami moiemi do używania obopolny być powinien. Ten leży między miedzami: z góry od Kiskowych a z dołu od miedzy Jędrzeja Petreczkiewicza. Itt. łaz za chaszczem zwany, pod trzy dnie orania, podobnie jak y wyżey wyraziłem, trzymać powinni na pół dzieci moie z brataniczami moiemi, ten lezy z dołu od potoczyny, Wiwczego zwanego, a z góry po wywóz, a przypiera do pola Kiskowych wzdłuż. Dotąd opisane łazy należą do gruntu gromadzkiego. Nad gacią miarki dwie: iedna Seńkowego a druga Fedia Krawciowicza. Seńkowego zastawiona u oyca mego za złotych polskich 12 y za korzec skołozdrzy[1]), a Fedia Krawciowicza zastawiona za złotych pols. 12 y za sukna swicianego na chołosznie. Do tych dwoch kawalkuw sami synowie moi należą, a bratanicze nic nie mają, y tak Seńkow, jako y Krawciowicz, powróciwszy synom moim opisany nadatek, dobrowolnie odebrać sobie mogą. Łazy do woytowstwa należące są nastempuiące: łaz nad Werchowiną, pod dwa pługi orania, być powinien synom moim z brataniczami moiemi do używania obopólny. Ten łaz leży między miedzami, z dołu od miedzy Piotra Dycmana a z góry po drogę. Item łaz na Dilnycy zwany, pod ieden dzień orania, należy dzieciom moim z brataniczami przez połowę do używania, a Jan y Łukasz Leniński uporem odebrali, któren to łaz dzieciom y brataniczom moim koniecznie powinni do używania powrócić. Item łaz nad Werchowiną około kołodiazia czyli studni leżący, pod dwa pługi, y ten łaz należy synom y brataniczom moim do używania przez połowę, a co iest ieszcze zarosłego iałowcami, to y to wykorczować powinni obydwie strony y przez połowę używać. Ten łaz lezy z dołu od miedzy Iana Petreczkiewicza a z góry od miedzy Jana Petreczkiewicza. Item łaz u Tiny, pod ieden dzień orania, od miedzy z góry Jana Wołoszczaka a z dołu od miedzy Jana Lenińskiego y ten obopolnie synom moim z brataniczami moiemi należy. Nad Tiniu łaz pod dwa pługi także synom moim y brataniczom moim wspolny do używania. Ten leży wzdłuż między miedzami, z iedney strony od Jędrzeja Petreczkiewicza a z drugey strony od miedzy Michała Petreczkiewicza.

Item łaz zwany nad Walą pod ieden dzień orania, obopolny do używania dzieciom y brataniczom moim, leżący między miedzami z dołu Jana Wołoszczaka a z góry od miedzy Jędrzeja Petreczkiewicza. Iest także do synow y brataniczow moich należący pręt pola woytowskiego Zukow zwany, któren teraz znayduie sie pod Ianem

---

[1]) овес що скоро доспіває.

y Łukaszem Leninskiemi, synowie moi z brataniczami moiemi Ianowi y Łukaszowi Leninskim oddać powinni talerów bitych 10, a pręt odebrać. W drugę (!) stronę to iest ku Grozowie, gdzie się jakie kawałki znaydują pola ornego, te wszystkie obopolnie synowie moi z brataniczami moiemi używać powinni. Na Hryniowie zwane pola do woytowstwa należy (!), co tak do moich synow, jakoteż y do całego pospolstwa należy. Za Sieczką nad brodem potoka Bucznika pole z lasu dobyte do woytowstwa należy, tego synowie moi z brataniczami moiemi spolnie zażywać powinni. Kawałek pola zwany w Sieczce, z lasu wykorczowany, do gruntu gromadzkiego należy, to pole do samych synów moich należy. Bratanicze do tego kawałka nic nie mają, bo mają podobny kawałek w drugim mieyscu. Plac, na którym zostaie chałupa moia, iest móy własny y oprócz dzieci moich nikt zadney pretensyi do niego nie ma. Co się tyczy placu, więcey, nieżeli staynia została (?), iest opłacony od oyca mego Łucia Petreczkiewicza wiecznemi czasami. Przy granicy, wedle lasu Bandrowskiego, na polu pod Poharami zwanym, od czasów naydawnieyszych a bardziey od osiadłosci wsi znayduie się łąka kwasna y pole orne, do woytowstwa należące. Na tey łące y na polu ornym y synowie moi, tak jako y inni woyci cząstkę przyzwoitą mieć powinni. Na miarkach pod Kosową Debrą staie iedne, tych stay sami synowie zażywać wiecznemi czasami powinni. Co się tyczy budynkow znaydujących się na placu, to iest: chałupa, staynia y przy stayni komora, te wszystkie budynki dzieciom moim zapisuię, albo też może ieden drugiemu spłacić podług okoliczności, jakowe Bóg Naywysszy między nimi raczy sporządzić. Obsiewem, jakowy się na gruncie znayduie, ciż synowe moi, albo się w rowności podzielić powinni, albo ieden drugiemu może spłacić, przez dobrowolną zgodę. Toż samo rzeczami ruchomemi y naczyniem gospodarskim, jako to: skrzyniami, sąsiekami, tudzież pługiem, broną, siekirami y innemi w gospodarstwie znayduiącemi się rzeczami, ciż synowie moi powinni się zgodnie podzielić. Ten testament ja niżey podpisany przy dobrey pamięci y z wielką uwagą zadyktowałem, a ktoby się ważył go albo w jakowym punkcie nadruszać (!), albo cały kassować, takowego przed naywysszego sędziego Boga trybunał powołałbym y za nieupoważanie (!) moiey ostatniey woli sprawiedliwości na niego domagałbym się. Teraz zaś tęż ostatną wolę moią dla nazawsze trwać mającey pewności y ważności, ile pisać nieumiejętny znakiem krzyża swiętego, trzymając się własną ręką piora, przy urzędzie wieskim y ludziach zgromadzonych, których podpisy ani im samym, ani ich potomkom szkodzić nie mają, podpisuię. Działo się w domu Iana Petreczkiewicza. Dnia 21 kwietnia 1810 roku. Jan Petreczkiewicz † umierający, Ihnat Pa-

raszczak † wóyt, Łukasz Misiowicz † przysiężny, Michał Petreczkiewicz † sąsiad, Fedio Petreczkiewicz † sąsiad, Stefan Petreczkiewicz † sąsiad.

Po napisanym testamencie ja Jan Petreczkiewicz y to ieszcze dokładam: co się tyczy pola w Rzekach woytowskiego, tak moi synowie, jako też y inni cząstkę przyzwoitą mieć wszędzie powinni. Dzień, miesiąc y rok ten sam, jako wyżey. Ian Petreczkiewicz † umierający.

CXXIV. **Фервальтерія в Ломнї наказує громадї на долученім формулярі списати все поле кождого мужика під загрозою відобрати незаписаний кусник поля на скарб, 9 вересня 1810 р.**

Cyrkularz do gromad krainy lipeckiey! Gdy naypryncypalniey y naypierwszym obowiązkiem iest prefektury, w jakim stanie majątek kazdego z poddanych tuteyszego panstwa zostaie, jak nayscisley wiedzieć, zas prawdziwy majątek iedynie w posiadanych gruntach przez poddanych zawiera się, zatem nakazuie się gromadom, aby w przeciągu 6 tygodni, podług przyłączonego formularza peiedynczo grunta kazdego spisali y prefekturze wręczyli. Zaleca się przytem gromadam (!) jak naysurowiey oraz y przestrzega się, aby podczas spisywania gruntow zaden naymnieyszy kawałek nie wypuscili albo nie zataili, gdyz w czasie nastąpić mającey subrewizyi kazdy zatajony kawałek grunta natychmiast na skarb wzięty będzie. Dodaie się nakoniec, ze zacząwszy od dnia dzisieyszego exekucya za latry do zupy dostawiać się mające odwołuie się gromadom tak długo, az pozyskana (**може пискова?**) choroba bydła zupełnie nie zaspokoi się. Łomna dnia 9 septembris 1810.

CXXV. **Лімнянська фервальтерія наказує мшанецькій громадї віддати до маґазину позичене збіже, 9 лютого 1811 р.**

Z sessyi dnia 9 lutego 811 Nro 1. Urzędowi gromadzkiemu wsi Mszańca. Gromada tamteysza przez niektore lata brała z magazynu tuteyszego zakłady w zbozu, tak na obsiew iakotez y na zywność, y na takowe individualne konsygnacye złozyła; poniewaz tedy dług winny dotychczas zupełnie niezaspokoiony a potrzeba wymaga, azeby urząd gromadzki wiedziec mogł, wiele gromada wsi Mszanca zakładowego zboza do magazynu tuteyszego ieszcze winną zostaie, wyciągnioną z regestrow, iż (od) kapitału 88 korcy owsa garcowe przepisane z tego kapitału wynosi 5 korcy 16 garcy owsa. Z powodow, ze ten dług nie iest znaczny, nakazuie się gromadzie, azeby w czasie teraznieyszym naymniey połowę do magazynu tuteyszego zaspokoiła, inaczey surowa exekucya nastąpi. Łomna dnia 9 februarii 811. Precourt praef. Philip.

CXXVI. Передшлюбна умова між Федем Петричкевичем і Іваном Михаликовським, 10 лютого 1811 р.

W niedostatku stempla intercyza. Mniędzy Fediem Petreczkiewiczem z iedney, z drugiey Janem Michalikoskim jawnie, dobrowolnie staneła ugoda (w) nizey podpisany sposob, jz Fedio Petreczkiewicz przystanawia brata swego na imie Ilka do curki Jana Michalikowskiego na imie Maruni. Oyciec teyze Maruni Jan Michalikowski zapisuie curce y zięciowi swemu Ilkowi Petreczkiewiczowi gruntu prentow dwa zwanego łanu Koszelat w obydwie strony: z gury miedzy Staszyney wdowy, z dołu miedzy Pozniakowey. Do tych dwoch prentow należące łazy zwane na Hryniowem, pod dzień orania, od miedzy dulney Sieninskiego, z gury Staszyney, zas drugi łaz zwany pod Chomino Grządko tych miedz wyz wyrazonych. Zas w Bzowatym pod dzień orania z proczynami od gurney miedzy Iwana Wołoszczaka w storc a dulney miedzy mnie samego wyz wyrazonego Michalikowskiego. Tenze Michalikowski zapisuie staynio we dwa rzędy od rzyki. Jedna strona: Jan Michalikowski †

Zas druga strona Fedio Petreczkiewicz zapisuie bratu swemu Ilkowi na wniosek na woły czerwonych złotych sto, Nro sto, krow dwie, jałuwek dwie y zrybie, owsa korcy osm, zyta garcy 8, jęczmienia garcy 8, chałupe, iako dla brata swego pobudować ma. Zas łaz pola ornego pod dzień orania w Bzowatym, od miedzy gurney Dylinowey i dulney takze Sawki Dylinego, zapisuie bratu swemu Ilkowi. Co więcey nimy (!) nic do wyrazenia. Te intercyze strony obydwie stwirdzamy y na to się podpisuiemy. Ta intercyza datowana w domu Jana Michalikowskiego przy ludziach wiary godney przy zaręczynach dnia 10 febr. 1811. Długow zadnych na tych dwoch prentach nima. Na to się podpisuię Fedio Petreczkiewicz. Przy bytności swiadkach (!): Hnat Paraszczak staro... † Lies Sysyn z gromady † Jaćko Sysyn † Fedio Petreczkiewicz † Jan Wołoszynowski † Jan Steckiewicz † Michał Michalikowski mp. Ję. Steckiewicz mp.

CXXVII. Савка Дилїн з товаришами жалують ся в префектурі на Андрія Сивака, що неправно вдираєть ся в їх поле, 24 червня 1811 р.

Przeswiętny urzędzie prefektury łomniańskiey!

Nizey podpisani ze wsi kameralney Mszańca zanosiemy pokorną naszą prośbę w nastempuiącym pokrzywdzeniu. We wsi Mszancu znayduią się przy granicy bandrowskiey krzaki, pomiędzy które znać brózdy, co iest znakiem, że tam kiedyś było orne pole. Z powieści zaś nie przerwaney, ktorą nam nąsi przodkowie zostawili, czyli, jak mowi

się pospolicie, z tradycyi przodkow naszych y z dokumentow, ktoreby się ieszcze gdzie między nami wynaleść mogły, dawnych, można zawsze bespiecznie y rzetelnie wnosić, że ten kawałek zarosły y do tychczas tylko dla paswiska służący, o ktorym iest kwestya, do naszego gruntu zwanego Szmaniowiąt, ktoren my teraz prawnie posiadamy, należy. Nie dawno, to iest w tych dniach, nie wiemy z jakowego powodu, albo z jakowych dokumentow, lub za czyim pozwoleniem nayprzod Jędrzey Siwak z synem swoim Hryciem Siwakiem wyszedł był te krzaki rąbać na pasiekę y my w ten czas odpędziliśmy go, ale potym pomieniony Jędrzey Siwak przybrawszy do siebie Jacka Paraszczaka z synem Stefanem, Jana Paraszczaka z synem Hryciem y niby zbroyną (!) wyszli na wymienione pole krzakami zdawna zarosłe i zrąbali na pasiekę nie maiąc na to żadnego prawa ani pozwolenia, oprocz iedney zuchwałości. Ponieważ do gruntu Szmaniowego należy Prokop Późniak, a zięć woyta mszanieckiego, ktorem Jędrzeja Siwaka z synem Hryciem pierwszy raz zaczynaiących rąbać odpędził, więc gdy wszystcy skupili się razem y szli pomienione krzaki rąbać, sądzili, że i do nich wyidziemy bronić, otoz dał się słyszeć Hryć, Siwaka Jędrzeja syn, z temi niegodziwemi słowami: gdyby teraz wyszedł woytow zięc bronić, ja bym go na sztuki posiekał. Ale że tak Prokop Poźniak, jako y my wszystcy sypplikujący spokoynie zawsze chcemy się znaydować y prawnie chcemy przy naszey własnosci być ocalonemi, a buntowniczego sposobu zawsze unikamy, więc przeswiętnego urzędu łaski jako naypokorniey żądamy, aby wymienionym, jako spokoynosci gwałcicielom y w cudze należytość wdzierającym się, ten zaczęty postempek pohamowanym został, gwałcicielowi spokoyności y zuchwałemu ażeby pokora zalecona została. A to pole, ktore luboć nam przysłuża, niechay będzie dla pastwiska imnym y nam pospolite. Oczekuiemy łaski y miłosierdzia od sprawiedliwego urzędu y zestajemy przeswiętnego urzędu nayniższemi slugami. Sawka Dylin, supplikant † Jędrzey Suchy, supplikant † Wasyl Gawłeczkow, supplikant † Jan Choma, supplikant † Prokop Pozniak, supplikant † Przy tym będący Ihnat Paraszczak † woyt, Fedio Oliszczak † przysiężny. Pokorne zażalenie względem uczynioney szkody y krzywdy w krzakach przez zrąbanie dnia 24 iunii 1811 roku podana. (!)

CXXVIII. Мшанецька громада вносить до префектури жалобу на Ґалївецьку громаду, що хотїла ставити на мшанецькім ґрунтї млин, 12 липня 1811 р.

Przeswiętny urzędzie prefektury kameralney Łomniańskiey. Niżey

podpisani, obywatele wsi kameralney Mszańca, przeswietnego urzędu łaski i miłosierdzia w nastempuiący (!) okolicznosci z głemboką uniżonoścą dopraszamy się. Wieś kameralna Gałowka zamyslała na naszych polach młyn stawić z wielkim naszym pokrzywdzeniem. Co że tak iest y że ten ich zamysł iest wielce nam szkodliwy, nastempuiące powody dostatecznie pokazuią: 1-o: Na naszych gruntach przy końcu wsi Mszańca dwa młyny z dawna zostaią wystawione, ieden mszaniecki a drugi płoszczański, y ten na mocy funduszu od 282 lat gromada płoszczańska na naszych polach utrzymyie, a luboć z wielką naszą krzywdą, bo oprocz tego, że woda z jazu zalała nasze łąki y pola, ieszcze corocznie mamy pokrzywdzenie w niwach, bo chodząc y ieżdząc do młyna, kazdego czasu zboze nasze psuią, a nadto płotu nigdy utrzymać nie możemy, bo zabieraią do młyna y palą. Jednakże ten młyn, ponieważ prawnym sposobem iest na rzece naszey, bo według funduszu, jako wyżey już od 282 lat założony, a zatym musieliśmy y musiemy to nasze pokrzywdzenie cierpliwie znosić. 2. W roku teraznieyszym 1811 między wyzey wspomionemi młynami nasza wieś Mszaniec nowy młyn zaczęła stawić y przez ten młyn mamy pokrzywdzenie, bo oprócz tego, że woda zalała kawałki gruntu pobliskie, ieszcze zboże musiemy kosić niedoscigłe y ten grunt nazawsze pod chałupę na młyn odstąpić, przecież i ta krzywda dla nas iest znośna, bo spodziewamy się, że przynaymniey kiedyś wygodę będziemy mieli. 3-tio. Między temi wymienionemi trzema młynami ieszcze wieś Gałowka zamysla czwarty młyn na naszych polach stawić. Więc ta okoliczność iest dla nas naynieznosnieysza dla tych przyczyn: a) Ponieważ nie wielką ale naywiększą każdego roku będziemy mieli szkodę, bo między samemi zbożami myslą stawić chałupę, a jaz wiele zatopi zboża y myslą brać fossę więcey niżeli przez dwoie ugony samym zbożem, z którey fosy, ieżeli kiedykolwiek woda wylew uczyni, zawsze nasze zboża zatapiać y mulić będzie. A nadto do młyna przystempu inaczey mieć nie będą, tylko naszym zbożem. Y teraz, ieżeli by chcieli las na jaz y drzewo na młyn sprowadzać, to uczynią nie iednemu na kilka kóp szkody. A cóż mowić o tych, ktorych gruntem fossę kopać zamyslaią, jaką będą mieli szkodę! b) Tudzież, ponieważ obywatele wsi Gałówki dawniey młyn swoy stary z granicy starey y prawdziwey na nasze pola przeniesli obiecuiąc dać w zamianę na swoich polach tylko, ile młyn zastąpi, a oni nietylko przyrzeczoną zamianę nie oddali, ale nadto ieszcze uporczywie y, jak mówią, kadukiem naszych pól więcey, jak na 70 morgow odebrali z powodu tego młyna y niegodziwie sobie przywłaszczyli y tym sposobem wielką nam krzywdę uczynili w granicach tak dalece, że my teraz nie mamy gdzie ani wyiść, ani bydła wypuścić, bo zaraz bydło

nasze zabierają y w areszcie trzymają dopoty, dopoki im z naszych prawdziwych pól spaszę musiemy płacić y tak bydło nasze odbieramy. Y my przed kilkoma latami, chcąc podług funduszu z aktów wyiętego swoją należytość odzyskać, sprowadzalismy kilka kommissyi y expensowalismy nato więcey, niżeli 8000 y otrzymaliśmy byli dekret finalny naszey stronie podług funduszu wymienionego sprzyiający, a przecie pomieniona gromada Gałowka swoiemi niegodziwemi podstempami w tą potrafiła, ze naszą oczywistą prawdę w nieprawdę zamieniła, y przez te niegodziwe ich postępki musiemy dotychczas w niesławie zostawać, a na słuszności y poniesionych expensach osychać. Y ieżelibyśmy chcieli kiedy do swoiey własności przyiść, tedy musiemy na nowo w proces z gromadą gałowską wchodzić. A ztąd niezawodnie wypływa, że ieżeliby wieś Gałówka tam młyn postawiła, gdzie zamyslała, więc za kilka czasów ich potomkowie u naszych potomków mogliby y reszte naszych własnych pol zabrać, bo oni zawsze po młyn graniczą, a ten już byłby trzeci, a oni na pierwszy, gdzie był na prawdziwey granicy, nie uważają, ale zawsze za wystawieniem niższego młyna inszą granicę sobie wynachodzą, jako ludzie niespokoyni. Nadto, ieżeli wieś Gałowka tam będzie młyn stawiła, gdzie teraz zamyslała, to my daremnie około nowego naszego młyna pracuiemy, bo do naszego nowego młyna dopiero położyli dwie warstwy jazu, a już woda pod stary młyn nie daleko podstąpiła y już niema więcey jak na poł stay, a gdy jako mayster mówi, że ieszcze drugie dwie warstwy będzie kładł, to zapewnie stary młyn podtonie. Ieżeliby (!) Gałowka tam gdzie chce młyn stawić, jaz założy, to nasz młyn nowy ieszcze prędzey podtonie y daremna nasza praca będzie. Nakoniec my, ktorzy około tego mieysca mieszkamy, gdzie te młyny zostają y ieżeli ieszcze gałowski będzie wystawiony, żadnego wychodu ani wyiazdu mieć nie będziemy, bo woda około nas stanie głemboko, przez które (!) ani bydło przegnać ani z wozami podług naszey potrzeby w pole wyiechać nie będziemy mieli sposobu. I gdyby tey naszey prośbie wiara nie była dana, tedy niechay sam przeswiętny urząd raczy nieomieszkać y ziechać na kommissyę, a dopiero okaże się, że my nie zmyslamy, ale potrzebą uciśnieni uciekamy się do przeswiętnego urzędu, y gdybyśmy w tym przeświętnym urzędzie nie mogli sprawiedliwości pozyskać, tedy do wyzszych y naywyższych urzędow dla odebrania sprawiedliwosci udawać się będziemy. I lubo przeświętny urząd wydał swoją rezolucyę, aby prośby tylko w piątki były podawane, iednakże nie raczy nam to poczytać za wystempek, że na dniu dzisieyszym te prosbe podaiemy, bo do piątku wieś Gałowka może, nie uwazaiąc na nasze zboża y szkodę w polu,

może, mowie, albo drzewo na plac, albo las na jaz sprowadzać zacznie, a wtenczas bylibysmy w odpowiedzi, że przed czasem nie udawaliśmy się do urzędu. Podług wyrazonych dowodow prośby naszey czekamy łaskawey y pomyslney rezolucyi y przyiazdu samego przeświętnego urzędu na plac dla widzenia przełożoney krzywdy naszey, a odebrawszy pomyslność w żądaniach naszych maiestat boski za długoletnie y nayszczęsliwsze panowanie przeświętnego urzędu prefektury Łomniańskiey do zgonu życia naszego błagać zapisuiemy się. Ignacy Paraszczak † woyt, Teodor Oliszczak † przysiężny, Teodor Steckiewicz † Jan Steckiewicz † Lesio Sysyn † Jurko Dylin † Paweł Sysyn † Jan Michalikowski † imieniem całey gromady † † † † † Do przeswiętnego urzędu prefektury Łomniańskiey od urzędu y całey wsi kameralney Mszańca pokorna prośba dnia 22 iulii 1811 roku podana. Nakazuie się ninieyszym, ażeby urząd gromadzki wsi Mszańca y Gallowki z 4-ma ludźmi z gromady dnia iutrzeyszego z rania w kancellaryi tuteyszey nieochybnie staneli. Łomna dnia 23 iuly 1811. Philip.

CXXIX. Передшлюбна умова між Максимом Волощаком і Анною Бердиціївною, 27 січня 1812 р.

Stanęła pewna, nieodmienna y na zawsze trwać mająca ugoda między stronami, z iedney Maxymem Woloszczakiem młodzianem, a Anną Hrycia Berdyca corką panną, z drugiey strony w nastempuiący sposób, iz młodzian Maxym Wołoszczak zamysla zawrzeć dozywotną przyiazń z Anną Hrycia Berdyca corką, ktoremu to Maxymowi Wołoszczakowi brat iego rodzony Hryć Wołoszczak daie wiana cząstkę na niego spadaiącą, to iest: 100 duk. w bankocettlach starych, krow dwie y owsa korcy cztery. Annę zas Hrycia Berdyca corkę Jewka, zmarłego Jana Wołoszczaka zona wdowa będąc bezpotomną, bierze na swoją opiekę a zostając już w słabosci, zapisuie iey cały swoy majątek, jako to pręt pola ieden z łazami, sadami, ogrodami, pastwiskami, potokami, sianozęcami, placami y innemi wszystkiemi przynależytosciami. Budynki na placu stojące, to iest chałupę y stodołę, z chudoby woły wartujące duk. 150 w bankocettlach starych, krow dwie, iałowkę iedne, krescensyę wszelkiego zboza, jakowe się na gruncie znayduie y wszystkie ruchome y nieruchome gospodarskie rzeczy y sprzęty, a słowem: pomieniona Jewka Wołoszczakowa Annie Hrycia Berdyca, a siostrzenca swego corce y Maxymowi Wołoszczakowi, a zmarłego męza swego Jana Wołoszczaka stryinemu bratowi cały swoy majątek nieruchomy y ruchomy wiecznemi czasy daie, daruie y zapisuie, nic tam ani sobie, ani pokrewnym swoim nie zostawuiąc i teraznieyszą

ugodę iako za wazną, godziwą y na zawsze za niezerwaną mieć chcą, tak dla lepszey wiary, ile pisma nieumiejętni znakiem krzyza sw. trzymając się własnemi rękami, przy uproszonych sąsiadach a tey prawdy swiadkach, ktorych podpisy ani im samym ani ich sukcessorom szkodzic nie mogą, podpisuią. Działo się w Mszancu w domu Jewki Wołoszczakowey wdowy dnia 27 ianuari 1812 roku. Maxym Wołoszczak † młodzian, Anna Berdycowa † panna, Hryc Wołoszczak † brat młodego, Jewka Wołoszczakowa † wdowa opiekunka. Obecni tey ugody Jhnat Paraszczak † woyt, Fedio Oliszczak † przysięzny, Jan Wołoszynowski † sąsiad, Jędrzey Dylin † sąsiad, Jan Guła † sąsiad.

CXXX. Лист о. І. Ясеницького з Жукотина коло Турки до о. Івана Демяновського, пароха в Мшанци, в справі позичення гроший, 6 лютого 1812 р.

Z Żukotyna dnia 6-tego februarya VS 1812. Przewielebny w Bogu mosci xięże Janie Demnianowski, parochu mszaniecki, bracie kochany i dobrodzieju! Upraszam łaski Jmc dobrodzieja iako brata kochanego wraz z Bazylim Szaydzickim, szwagrem moim, póyść do Paraszczaka nn., wóyta mszanieckiego gromadzkiego i pożyczyć u niego na mnie 111 (дукатів), to iest dwa tysiące polskie i zaręczyć się za mnie lub vexel dać na moie osobę, bo ia bardzo chory i w lekarstwie zostaię iuż dwie niedzieli od pana Bawmana. Pobiłem ziobra szedłszy do chorego spowiadać, potym poiechawszy do Łosinca (під Туркою) na obzoryny do imc pana Jana Ilnickiego Rypczyca, kawalera, który stara sie o moie corkę Ewę, i tam iechawszy do Łysinca, wywruciłem się z sani i znowu pobiłem te same ziobra na lewym boku. Proszę oboyga wm. panstwo dobrodzieystwo na wesele przyiechać w przyiszyły poniedziałek na noc, to iest 12 februarya VS 1812 roku, bądz łaskaw, uczyń moie płaczliwe proźbę, a 13 februarya vs. rb. wesele będzie się agitowało. Straszniem chory, nie mogę sobą władnąc, więcey lezę iak co robię, bądz łaskaw x. bracie kochany, dopomóż ten akt weselny rozporządzić y moie mieysce zastąpić, bo ia iuż wcale niepotrafię temu aktowi zadosyćuczynic. Ja u wm. dobrodzieia rozkazach gotow iestem odsłuzyć ile moznosci moiey. Zostaię z wszelką estymacyą wielm. imc pana dobrodzieia i modlitwam swiętym polecam się raz na zawsze. — X. J. Jasienicki mp. paroch Żukotynski.

CXXXI. Іван Михайликівський продає свому зятеви 2 лази поля за 1044 зол. п. 26 жовтня 1813 р.

Karta. Ja nizey podpisany daie ninieysze karte Ilkowi Petryczkowiczowi a zięciowi memu, jakom przedał mego własnego y dziedzicz-

nego gru(n)tu przy urzędzie gromadzkim y przy całey gromadzie, iako to wyrazam, wspomiony grąt nazwisko (?) onego, pod dwa pługi orania, łaz ieden nazwiskiem nad Kątem od Groziowy, drugi zas łaz polia pod dwa pługi orania od Bandrowa nazwiskiem na Pasiekach. Więc wspomione dwa łazy polia dobrą moją wolą y nieprzymuszoną przedałem y wiecznym darem darowałem zięciowi memu za summe całkowite, iakoto złt. poll. tysiąc ieden y cztyrydziescie y cztyry, ad numerą (!) 1044, od ktorego wyz wspomionego grątu wyrok czynie, nietylko ja przedawca, ale y zona moia. tudzież y dzieci moie od tego gruntu na dalszy czas wyrok czynią.

Na to wszystko, jak nieumiętny pisma, ztwierdzam znakiem k. sw. Jan Michayłykoski, przedawca † Nastunia Mychayłykoska, zona † Przytem swiadki będące ztwerdzaią na to wszystko 1. Pawło Sysyn, woyt † 2. Ignaś Jankoski, przysięzny † 3. Ihnat Paraszczak, woyt stary † 4. Andriy Petryczkowicz, przysięgły † 5. Iwan Cmaj z gromady † 6. Petro Sysyn z gromady † 7. Jan Stetkiewicz z gromady † 8. Iwan Wołoszczak z gromady † 9. Fedio Stetkiewicz z gromady † 10. Jacko Sysyn z gromady † 11. 11. Iwan Petryczkowicz z gromady † y imieniem cała gromada † † † † † † † Działo się w urzędzie gromadzkim dnia 26 octobra 1813 roku. Inn wiem (**мабуть**: in vim) Theodor Swidzinski p. gr. mp.

CXXXII. **Громада Плоске просить, щоби її позволено довжні тяглі дні при направі доріг заплатити грішми, 30 мая 1814 р.**

Prozba do iego (!) c. k. przeswięt. prefektury w krainie lipeckiey. My imieniem cała gromada wraz z urzędem gromadskim wsi Płoskiego jak naypokornie dopraszamy się łaski przeswiętney, gdyz my winni zostaiemy nieco remanętu drog i. c. k. z roku 1813, jak kwity u nas znayduiące się y prottokoł drogowy zaświadczyć w potrzebnym czasie moze, a zatem na rok 1814 odrobilismą (!) już dni ciągłych Nro 24. Więc jak naypokornie dopraszamy się łaskawego miłosierdzia mianego nad nami, gdyż my cała gromada uradzilismą, (!) aby całkiem jak remanęt za wyz okazany rok, to iest 1813 y za 1814 całkiem pieniądzamy (!) zapłacic podeymuiemy się, tak jak inne gromady cyrkuliarzem uwiadomionymi zostali z przyczyny tey, gdyz pomiędzy nas gdzie niektore nawet nie mają tego sposobu in natura dni ciągłe czym odrobic, gdyż wołow nie mają, y rekrutki znayduiące się w naturze odrobic za nich niepotokmimy się na tym, a w kwocie pieniężney potokmić zmozemy, o co łaskawie dopraszamy się. Co dla liepszey wiary y walioru jako nieumieiętni pisma ztwierdzamy nato (!) wszystko z. k. sw, imieniem

cała gromada † † † † Michał Mączak, woyt † Ihnat Olenycz, przysiężny † Iwan Pawełkow, przysięgły † Dat w Płoskim dnia 30 maja 1814 anno.

CXXXIII. Розпорядженя окружного самбірського уряду в справі садженя овочевих дерев на публичних місцях, 2 січня 1816 р.

Vom kk. Samborer Kreisamte Nro 10782. Dem Chaszczower gr. k. Dechante (!). Im Grunde hoher gub. Verordnung vom 1 X-ber v. J. Zl. 47969. haben der Hr. Dechant (!) durch die unterstehenden Pfarrer kundmachen zu lassen, das(s) vermög Kreisschreiben vom 8-ten April 1789 die sich verhairathenden Brautleute vom Bauernstande einige Obstbäume zu pflanzen verbunden sind, dass laut Kreisschreibens vom 17-ten Hornung 1797 diejenigen, welche 200 selbstgepflanzte fruchttragende Obstbäume ausweisen können, ein praemium von 6 Ducaten, oder zwanzigsieben Gulden w. w. erhalten, dann vermög Kreisschreiber (!) vom 21-ten 9-ber 1806 auf diejenigen, welche Obstbäume beschädigen, folgende Strafe festgesetzt ist, dass nemlich derjenige, der sich unterfängt Obstbäume vorzüglich jene, die im freien gepflanzt sind, in was immer für eine Art willkührlich, oder muthwillig zu beschädigen, im ersten Betrettungsfalle mit einem strengen Arreste von einer Woche, im zweiten Falle aber mit einem strengen Arreste von drei Monaten und dabei nach Unständen auch noch mit 25 Stockstreichen gerichtigt werden sollen.

Da nun durch (щось опущено) die Mühe, welche die Unterthanen bei der Fortpflanzung der Obstbäume verwenden, gesichert ist, so haben die Herren Pfarrer ihre Pfarrkinder zur Pflanzung vorzüglich der Zwetschken, der Pflaumen, Birn und Äpfelbäume auf das Beste jeden (!) Jahrs aufzumuntern und ihnen den Nutzen, welchen sie dadurch durch Ersparung der Milch, Butter nnd des Speks und in anderen Haushaltungsrücksichten erhalten, begreiflich zu machen und ihnen auch mit Beispiel vorzugehen.

Übrigens wird den Dominien unter einem aufgetragen die bezohenen Kreisschreiben in genauer Erfüllung zu bringen und auch darauf sehen zu lassen, dass, wenn ein oder das andere Brautpaar die einmal gesetzte Obstbäume vernachlässiget, solche wieder nachgesetzt werden sollen und wird den Dominien noch zur Pflicht gemacht alle Jahre hierüber im Monate X-ber dem Kreisamte die Ausweise vorzulegen. Sambor am 2 Jänner 1816. Patolisya (?) G. S.

GXXXIV. Тестамент Юрка Кибала, 4 цьвітня 1816 р.

W imie Boga w Troycy iedynego Oyca Syna y Ducha swiętego amen. Ja nizey podpisany Jurko Kibało mając uwagę na stan y kądy-

cyę, ze dni zycia naszego złe y krutkie, naywięcey, ze się tak Bogu naywyzszemu podobało, za co niech mu będzie wieczna cześć y chwała od wszystkiego stworzenia a nayprzod odemnie niegodnego człowieka, że nie wiemy dnia ni godziny zescia naszego z tego świata. Zaczym ja w słabosci zdrowia zostając w roku teraznieyszym 1816 przy dobrym zazywaniu rozumu czynie takze rozporządzenie ostatniey woli moiey w niczym nieodmienne. 1-mo. Podług dekretu wydanego z zamku samborskiego roku 1778 na pole prętuw trzy, ktore Waykowiczowe zwane, z dołu miedza Stefana Berdycza, z gory miedza Petra Zubala, wzdłuz ciągnie się od granicy groziowskiey do granicy bandrowskiey. 2-do łazy do tegoz pola należące, Waykowicowka zwane. 3-tio. Mohywka grunt Chimakow, prętow 3 bez łokcia iednego z brataniczem Stefanem Kibayło orzemy przez poł, ciągnie się od granicy groziowskiey do granicy bandrowskiey, wzdłuz miedza iedna od Pawła Boba a z drugiey strony miedza Stefana Kibały, bratanicza mego. 4-to plac (!) zas za rzyką ku Bandrowcu temuz synowi Fediowi Kibałowi wolno się postawic bez zadney sprzyczki (!) na wszystkich trzech prętach. Plac, gdzie budynek stoi, po swey matce posagu wzioł. 5-to łazy na Kimakowey dolinie zwane z Wołkaniczem, co się naydzie. 6-to łazy na Mirach zwane tez z Wołkaniczem Łuciem orze, ktoren nalezy do połłanku zarowno. 7. Synowi Iwanowi do Gałowki na posag dałem wołow pare, za ktore wzioł zł. ryn. ww. stoszescdziesiąt y dwa, krowa iedna, owsa korcy 7, żyta maca iedna (2 чверти), ięczmienia maca iedna, bobu połmacek. 8-vo, curce zas Ewie do Wyciowa posagu dałem duk. 18 w roku 1809, krow dwie, jałowka rok maiąca iedna. 9-no, zonie swoiey zapisuie krowe iedne, ku Grąziowie zagon a ku Bandrowu drugi zagon. Na (!) co my gromada y urząd mszaniecki stwierdzamy rękami swemi własnemi. Działo się w Mszańcu die 4 aprilis 1816 roku. Jurko Kibało † Lesio Paraszczak, wuyt † Jęd. Krawiec, przysiężny † Jan Paraszczak † Jan Wołoszynoski † Fedio Oleszczak † Jędrzey Siwak † Jędrzey Wołoszynoski †

CXXXV. Спір між Павлом Сисиним і Луцем Матищаком про спадщину по Павлї Сисинім, 16 червня 1816 р.

Przeswiętna c. k. felt. Łumienska (!). Odpis między stronami dwoma, to iest Pawłem Sysynem y Łuciem Matyszczakiem, nie mogąc się pogodzić o sukcessyi s. p. po Iwanie Sysynie z Pawłem Sysynem bratem.

1-mo, iz ia Luc Matyszczak podług intercyzy, iako swiadczy, s. p. Jana Sysyna wniosku iego ze wszystkiem Pawłowi Sysynowi oddaie y nato są ludzie podpisani. 2-do, złp. 20 na woły w pięcioro oddaie

100 podług rozsątku wuyta, krow 2, z ktorych iedna zdechła, a drugę oddaię zaraz w kila niedziel, owsa korcy 4, ktore przyniosł y te oddaie to iuz wszystek posag y wniosek, ktory do mnie przyniosł — iako był przy tym człowiek potocki (з Потока великого), expęs na pogrzeb y za zycia. 1-mo, długu uczynionego za zycia przepoiu w karczmie zapłaciłem Leybie, iako kwit od gromady swiadczy y wuyta, wypłaciłem zaraz po pogrzebie ryn. ww. 27 x. 36. 2-do, na pogrzeb za wutkę kwart 11, ktorych ia sam kazałem dać, wypłaciłem ryn. 13 x. 12. 3-tio, Pawło Sysyn, ktoren kazał dac wutki kwart 10 podczas tegoz pogrzebu, ia zaraz musiałem zapłacic ryn. ww. 24, od pogrzebu xiędzu ryń. ww. 10, bracstwu za swiatło 10. U Macka Sysyna pozyczonym sposobem ryn 10, u Pawła Sysyna, ktory pozyczył zyta cwierc, ryn. ww. 5, komasznio sprawiłszy za niebosz. s. p. Jana Sysyna, na ktorey x. dwoch było, kosz(tuje?) ryn. w 20. Pasow rzemiennych dwa, z ktorych ieden x(iądz?) na oblig wzioł, a drugi stary został. Kurtia stara (сїрак) od grobu brania dała się. Kurtia nowsza, tez przychodzona, dla zony odkazał. Działo się w urzędzie naszym mszanickim przy ludziach godny wiary. Nieumiјętni pisma kładziemy znak krzyza swiętego. Dnia 16 iunii 1816 roku. Lesio Paraszczak, wuyt † Ję: Krawiec, przysię(żny) † Lesio Sysyn † Hnat Bilak † Ian Michałkowski † Iacko Kibało † Luc Mysiow † Iacko Paraszczak † Fedio Steckiewicz † Ian Berdycz †

CXXXVI. Солтиси Грицьь Волощак і Іван Дорош просять лімнянську фервальтерію лишити їм побудований ними млин в уживаню за заплатою, 9 серпня 1817 р.

Przeswiętny cesarsko-krolewski urzędzie prefektury Łomnianskiey! Podpisani ze wsi Mszanca łaski y miłosierdzia przeswiętnego urzędu w następuiącey okolicznosci z nayglębszą pokorą y unizonoscią dopraszamy się. Za dozwoleniem przeswiętney prefektury zaczęlismy młynek budować y ten z wielkim naszym expensem y pracą musiemy ukończyć. Wszelakoż iestesmy nie bespiecznemi, nie wiedząc, iezeli ten młynek po kilku latach nie podpadnie licytacyi; a tak dostać by się zawsze musiał więcey ofiaruiącemu. My zaś ponieważ z ostatniego grosza wyciągnęlismy się na wybudowanie onego, kupuiąc drzewo na chałupę y na mlinnicę, kupuiąc zelazo, kamienie y inne rzeczy potrzebne y straciwszy zdrowie y siły, a nie ufaiąc się coraz wyzey płacić taxę, z wielkim naszym upadkiem krzywdą, hańbą y ze wstydem, musielismy naszą pracę tym sposobem całkiem odstąpić y nędznemi zostać na zawsze bez żadnego politowania. Więc chcąc uniknąć tego wszystkiego, co nas z wyż przywiedzionego sposobu czeka, uciekamy się do łaski y miłosierdzia przeswiętego (!) urzędu, jako do tey instancyi,

od ktorey nie zawodne wsparcie zawsze otrzymać możemy, a tym samym z wielką pokorą y nayglębszą unizonością dopraszamy się miłosierdzia y zaradzenia, ktoremi krokami, przy łaskawosci przeswiętey prefektury, nam trzeba postąpić, aby pomieniony młynek, za ułożoną raz na zawsze z niego opłatą roczną, przy nas zawsze zostawać mógł. W tym naszym żądaniu jako do wyższy(ch) urzędow bez przeswiętnego urzędu mieyscewego łaski udawać się nie możemy. Tak téż naypokorniey żądamy, aby miłosierdzie iego kierować nami chciało, a my z wielką wdzięcznoscią temi drogami poydziemy, ktoremi byśmy nasze żądanie zabespieczyć y uskutecznić mogli. Oczekuiąc w tey naszey prosbie łaski y miłosierdzia zostaiemy przeswiętnego urzędu nayniższémi sługami. Grzegorz Wołoszczak † Jan Berdyc † Сю просьбу писав тодїшний парох в Мшанци о. Іван Демяновський. Do przeswiętnego iego c. k. mosci prefektury Łomniańskiey urzędu od obywatelow wsi ka(mer)alney Mszanca pokorna prośba dnia 9 augusti 1817 roku podana.

CXXXVII. **Громадська старшина присудила, що Андрій Сисин має собі відобрати у Івана Лїнинського забране ним своє поле (к. 1816—18 р.).**

Ja nizey podpisani (!) Jędrzy Sysyn zworawszy sobie własney (!) grunt zagon na bulwę z gromackiego gruntu y posadził sobie bulwę swoię na własnim swoim zagonie, a potym Iwan Lelynskyy (Лїнинський) wijechawszy sobie na swoj grunt wojtowsky orac na len y tak bez (!) napasc odorał sobie mego gromadzkiego pola do swego wojtowskiego na pułtrzecia $^{1}/_{3}$ lokcia. Więc ja nizy podpisani (!) wiprowadzywszy komisię przez ludzy z gromady, wojta y przysięznego, gdzie najszły pole moie y przysądzyły, azebym ja nizy podpisany swoj własny zagon sobie odebrał wraz ze lnem, poniewaz Iwan Lelynsky moie bulwe zworał. Na co mi (!) zacni ludzie z gromady woyt y przysięzny podpisuiemy się, jakosmi sprawiedliwie winalezly y nizey podpisanemu znakiem krzyza swiętego. Ięędrzej Sysyn. Fedio Oliscak, woyt † Fedio Nehyna † Lesio Parascak † Jędrzey Krowiez † Iwan Bilak † Wąsil Hrycuna † Fedio Mysiow †

CXXXVIII. **Спір Андрія Сисина з стриечним братом в справі подїлу поля, 10 цьвітня 1818 р.**

Przeswietna c. k. felwalteryo (!) Łumny (!). Ia nizey wyrazony wnosze prosbę naypokornieyszą do przes. prefektury o sprawiedliwy podział y zgodę względem gruntu między braciami stryiecznemi, a to w ten sposob, iak testament s. p. dziada naszego swiadczy, mając 2 pręty pola gromadzkiego w gorney częsci, co nasze oycowie uzywali y zga-

dzali się, poniewaz rodzeni bracia byli Petro y Iwan Sysyny, takze mieli 2 pręty pola w dolnym koncu wsi, ktore są zapisane w testamencie nie wyrazaiąc na ktorego. Więc ja dopraszam się przesw. prefektury o sprawiedliwe rozporządzenie między nami, stryiecznemi braciami, to iest abym ia mogł utrzymac tych 2 pręty w gurney częsci, poniewaz na tych 2-ch prętach gurnych iestem pobudowany y są w iedną (?) blisko moich budynkow y dzielone by nie byli, iak przesw. prefektura niepozwala dzielic. A zas ozeniwszy się moy brat stryieczny, na dulne (!) pręty 2 gromadzkie, iako swiadczą Jurko Dyłyn y Lesio Sysyn, gdzie y budynek ma sobie stawic y temuz są przy rękach tychze (!) 2 pręty dolne. A iezeli by sobie krzywdził, ze są trochy podleysze, więc ia iego niechce krzywdzic ale dodaie mu ze swoiey częsci do tychze 2 prętow dolnych na dzien orania, iako i ludzie uznaią, ze krzywdy nie będzie miał. Tenze nie chce się zgodzic, tyle chce, zebym ia został z dziecmi moiemi na iednym pręcie, a on zeby trzy pręty trzymał, to iest 1 gorny i 2 dolnych. Tak ia oycowiy (!) iestem, iak y on, więc dopraszam się łaski y miłosierdzia p. p., aby łaskawa była podzielic nas, zeby zadnemu krzywdy nie było, gdyz iuz czas przyszedł w polu robic. W czym iak naypokorniey powtornie dopraszam się, poniewaz ia iednakowo przez lat 14 daczkę daie z obydwoch prętow y odwołuię się pod przysięgą na swiadkow, iak mu matka umarła, nakazywała synowi swemu Iwanowi, azeby z gurnego pręta ustąpił bratu swemu stryiecznemu Jędrzeiowi Sysynowi y swiadkowie będące przy tym Lesio Sysyn y Zofia Hermanowiczowa y syn własny nieboszki był przy tym. Dat. Mszaniec die 10 aprilis 1818. Jędrzey Sysyn †

CXXXIX. Тестамент Сенька Грицака, 8 мая 1818 р.

W imie Oyca y Syna y Ducha swiętego. Amen. Ja Senko Hrycak, będąc na ciele słabym, a na umysle zdrowym y czerstwym, czynię dyspozycyę mego maiątku. Nayprzód maiąc gruntu swego własnego, pociąznego ku bandrowskiey granicy, 3 pręty pola od miedzy dolney Jakima Opalaka a od miedzy gorney Andriia Senedy, ku stronie groziowskiey 2 pręty pola leżący między miedzami z gury od miedzy Hrycia Szewiaka, a z dołu od miedzy Andriia Senedy; łazy ku stronie bandrowskiey należące do tego gruntu, ieden łaz nad Dołynyszczi zwany, ten na poł ma być z Andriiem Senydo, miedzy miedzami z gury od miedzy Jana Michaylikowskiego, z drugiey strony Maxyma Wołoszynowskiego. Drugi łaz w Wały od granicy bystranskiey od miedzy Iwana Wołoszczaka, ten takze ma być na poł z Andriiem Senydo. 3-cia miarka pod Dołynyszczi na poł z Andriiem Senedo, miarka pod Kizim takze z Andriiem Senydo na poł, (za te miarkie ma wnuk, t. j.

Jacko powrocic Sawce Senydi 9 talarow w starych bankocetlach), tudziesz na Łazyszczu zwano (!), od miedzy dolney Andria Małyny a z gury ciągnie się do Bardyca Hrycia miedzy, ma być na poł z Andriiem Senedo. Ku stronie groziowskiey łazy, ieden Nadłazok zwany, pod dwa pługi orania, do mnie samego należy, miedzy żadney niema, gdyż poszło pomiarkami. Miarka pod Kutom z dołu od miedzy sołtystwa, z gury od miedzy Andriia Sysynego, to ma być na poł z Andriiem Senedo używać maią. Dokładam ieszcze to, iako dałem swemu zięciowi Łuciowi Sysynemu po corce swoiey Pazi posagu ieden pręt pola od granicy do granicy w obydwie strony. Ku stronie bandrowskiey leży ten pręt pola między miedzami: z gury od miedzy Sawki Dylinego, z dołu od miedzy Andriia Stasyszynego. Ku stronie groziowskiey leży ten ieden pręt pola między miedzami: z gury od miedzy Jewki Szefcowey, z dołu od miedzy Andriia Stasyszynego. Do tego gruntu łazy należące ku stronie bandrowskiey, ieden łaz na Myliwskich zwany, z gury od miedzy Sawki Dylinego, a z dołu po las, tudziesz łaz ku stronie groziowskiey do tego pręta należący, ieden łaz w Jaciowi tam tylko ma być, co do pręta należy. Łąz na Hryniowi, także iego cząstka ma być, co do pręta należy, to zięciowi swemu zapisuie wiecznemi czasy i potomkom iego. Co się tyczy siostry moiey wydaney za Iwana Kardasza do Bandrowa, tey dałem posagu na woły w pieniędzach srebrnych 8 talarow, krowe z cielenciem iedne, iałuwke przezimowane iedne, pare byczkow dałem po dwa zęby maiące; z odzieży wzieła zupan i z bielizny, co się do ni (!) należało. A poniewasz ta nie mogąc mieszkać z mężem poszła w swiat bezpotomna (i) iuż około 40-ci lat do tego czasu, iak o ni (!) nic nie słychać, więc wnuk moy Jacko Hrycak ma prawo sądownie o odebranie danego posadu upominać się. Wyżey opisany grunt ku stronie bandrowskiey prętow 3-szy, a ku stronie groziowskiey prętow 2-a z łazami opisanemi, sadami, placami, ogrodami, pastwiskami y innemi przynależytosciami pozostałym wnukom moim zapisuię wiecznemi czasy y ich potomkom do spokoynego używania. A kto by się ważył tę moią ostatną wolą (!) kasować, takowego na sąd boski za złamanie ostatniey moiey woli pozwałbym i sprawiedliwosci na niego domagałbym się. Ktorą teraz, ile pisma nieumieiętny, znakiem krzyza swiętego, trzymaiąc się własną ręką piura, podpisuie. Działo się w domu Senka Hrycaka dnia 8-o maia 1818 roku. Senko Hrycak † smiertelny. My przy tym będący, iakośmy to wszystko słyszeli z ust umieraiącego, tak na to znakiem krzyza swiętego podpisuiemy się. Ignacy Jankowski † Jan Michaylikowski † Stefan Steckowicz † Fedio Łemak † Prokop Steckowicz † Dmytro Steckowicz † Petro Melnik † Andriy Wołoszynowski † Alexander Demianowski †

CXL. **Іван Петричкович продає Грицеви Волощакови один загін поля за 30 злр. в. в. з тим застереженем, що сам буде платити податок, 24 лютого 1819 р.**

Nizey podpisany daie to pismo Hryciowi Wołoszczakowi, ktoremu przedaie ieden zagon pola zwano (!) na Mirkach, z gory od miedzy Woyciecha Jankowskiego, a z dołu od miedzy Stefana Nahyny wzdłuż od drogi, ktore wiecznemi czasy przedaie, daruie, i potomkom iego, ze do tego zagona ani ia, ani dzieci moie, zadne z sukcessorow moich do tego zagona pretensii miec nie powinni. Ktoremu Hryciowi Wołoszczakowi przedałem za summe złotych rynskich trzydziescie, № 30 w. w. i na to znakiem krzyża swiętego, trzymaiąc się własną ręką piora, podpisuie się. Signatum Mszaniec dnia 24-o lutego 1819. Iwan Petreczkowicz † przedał. Jako ta przedaża działa się przy obecnosci naszey i na to się podpisuiemy. Andriy Krawec † woyt, Łuc Zamiszczak † Ihnat Michałkow † Dmytro Misiowicz † NB. Ta ugoda między nami, że Hryc Wołoszczak kupił ten zagon, że żaden podatek nie ma dawać, tylko Iwan Petreczkowicz ma popłacać. Alexander Demianowski, notarius mp.

CXLI. **Ігнат Янківський подає жалобу на Лейбу Зандмана, що жадав великої заплати за довг, 9 жовтня 1819 р.**

W niedostatku stempla. Przeświętny c. k. urzędzie prefektury łomniańskiey! Niżey podpisany zanosze zażalenie do przeświętnego urzędu na przeciwko Leyby Sandmana. Ponieważ ja niżey podpisany będąc winien przepoy Leybie Sandmanowi, na ktoren obrachowałem się całey summy pięidziesiąt pięc rynskich w walucie i teraz wybierających (!) długów do propinacyi dałem Alexandrowi Demianowskiemu pierwszym razem 14 rynskich, drugim razem temuz dałem 9 rynskich, a Leyb Sandman wzioł u mnie sam jedne krowe z cielem (!) za 32 rynskich, co uczyni 55 rynskich, wyspokoiłem. A że Leyb Sandman niesłusznie pokłada sobie na mnie ieszcze pretensyi 11 ryns. 30 kr, gdzie nie iestem winien, na ktore i swiadka mam, że był przy obrachunku, a teraz Leyb Sandman trapi mnie exekucyą niesłusznie, gdzie ja podpisany żądam łaski przeświętnego urzędu o sprawiedliwość i oczekuie łaskawey rezolucyi. Datum Mszaniec dnia 9 8-bra 1819. Ignacy Jankowski † supplikant. Ja podpisany zeznaje to, iż byłem, kiedy Ignacy Jankowski obrachował się z Leybo Sandmanem na 55 rynskich w walucie i na to się podpisuie. Hnat Bielak †

CXLII. Громадський уряд просить, щоби Леся Михалкова лишено на ґаздівстві і не покликувано до військової служби, 10 жовтня 1819 р.

Swiadectwo. Nizey podpisany urząd i gromada wsi kameralney Mszanca, zaświadczamy tym pismem naszym Łesia Michałkowego, ktoren iest na gruncie gospodarzem, powinności skarbowe zawżdy odbywa, gruntu ma swego własnego pociążnego cztery pręty, do tegoż łazow ma gruntu pod sześć dni orania, obsiewu na tym gruncie roznego gatunku zboża ma dziesięc korcy; chudoby ma iedne pare wołow, dwie krów, iałuwek dwie, z budynkow ma: chałupa iedna, staynia z boiskiem, do tegoz ma zone i dziecko, iedną małoletne, z drugim dzieckem zostaie żona w połogach, także ma brata z żoną, ktoren zostaie kaleka, żadnego gospodarstwa prowadzic nie może, tylko przy swoim bracie, to iest Łesiu Michałku zostaie, ktoren go do smierci z żoną iego utrzymywać ma. Więc my nizey podpisany urząd i cała gromada wsi kameralney Mszańca, upraszamy iak naypokorniey, aby Łesio Michałkow mógł, jako abschitowany, przy swoim gospodarstwie utrzymać się i swoie żone z dziecmi, także i brata z żoną kalekę, ktora już żadnego do życia (?) nie maią, aby ich ratował i na dalszyi czas swoie gospodarstwo prowadził. Co my tym pismem naszym zaświadczamy i dla lepszey wiary, ile pisma nieumieiętni, trzymaiąc się własnemi rękami piora, znakiem krzyża swiętego podpisuiemy się. Datum Mszaniec dnia 10-o octobra 1819. Andriy Kraweć † woyt, Łukasz Mysiowicz † przysiężny, Stefan Łemak † z gromady, Hnat Paraszczak † Hnat Bielak † Petro Mysiow † Łesio Paraszczak † Fedio Petreczkowicz † Iwan Kohut † Hryc Berdyc † Andriy Petreczkowicz † Iwan Dorosz † i imieniem całey gromady † † † † † † † †

Miscellanea.

З незнаної польської рукописи XVII в.

[Зміст: опис рукописи і час її повстаня; дві українські пісні найдавнійшої записї; кепкованє з шляхетського походженя Хмельницького; сатира на польське військо, мабуть з часу шведчини; дві сатири на польських іновірців; гумористичний унїверсал для скликаня загального походу; загадковий лист заточника до польського короля].

Між рукописями архіва гр. к. капітули в Перемишли є одна польська (LIII, G, 27), яка доси не звертала уваги на себе лиш тому, що в катальоґу дано їй заголовок: „Wiersze i pieśni erotyczne“. А тимчасом після близшого оглянення, хочби лиш перелистованя, вона показуєть ся доволї інтересною.

Рукопись, як сьвідчать червоно витиснені на кількох листках печатки, походить зі збірки перемиського крилошанина Івана Лавровського. В паперовій окладинцї, обтягненій зверхи на зелено помальованою тонкою шкірою, представляє книжку в форматї 8-ки, що числить нинї 102 картки. Нумерував картки колись крилошанин А. Петрушевич, що й підписав ся з краю на 102 картцї: Pietruszewicz. Брак кількох карток з початку, в серединї і при кінци впадає в очи при читаню. Оправний папір обох частий окладинки записаний ріжними „пробами пера“ з давнійшого і новійшого часу. Між ними найбільше кидаєть ся в очи многократний підпис: Josephus Chwalibog. Поясняє його записка на передостаннїй картцї рукописи: „Ia iestem Właścicielem tey Książki Józef Chwalibóg“. Почерк тої записки вказує вже на XVIII або на початок XIX в. Та до значно раньшого часу, бо до XVII в. належить віднести дві за-

писки між пробами пера. Одна на передній части окладинки, се цитат із ґрунвальдської пісні:

Day nam na swiecie z Bogiem pobydz
Po szywocie w Raiu Boskym bydz.

Цитат — замітний. Вказує на той дальший процес псованя пісні в XVII в., якому вона улягала вже з часу першої появи в Польщі (гл. в моїй „Ґрунвальдській пісни“ ст. 37). Друга записка — на задній части окладинки — історична: „Coronatia Iana Kaziemierza Anno Dni 1649 die 17 Ianuarii“. Про ту записку можна сказати, що вона сучасна записаному фактови. Промовляє за тим її письмо, таксамо як письмо цілої рукописи вказує на середину XVII в.

Перегляд змісту рукописи дає підставу сказати, що ціла вона була списана вже перед 1650 р. Списувач був чоловік живий. Замісь мертвої схолястичної поезії списував собі будь що будь живійші еротики, в більшій части грубо порноґрафічні, а передовсім вносив у свій зшиток таке, що мало якусь реальнійшу основу, якийсь звязок з історичними фактами, — було сатирою на сучасні прояви. В його зшитку знаходять ся між иньшим такі на реальних фактах засновані поетичні складаня, як: „Pod czas Koronatyey Krola Władisława na iednę Roku 1633“ (котра „Chciała to wiedziec co nie nalezało, Za to odkryła co skrytem bydz miało“, — падаючи з високого балькона); — W Lublinie Anno 1635, 25 May“ (про засуд сектярів); — „Nagrobek Oycu scięto spalonemu na Trybunale w Piotrkowie Anno 1642“ (що сам собі хотів старати ся о внука — він звав ся Rzepecki); — „Dyariusz Expediciey nocney w Krakowie z Rzeznikami Dnia 25 Sierpnia Roku 1644“ (звичайна собі молодеча авантура, в якій згадуєть ся королівський лютніст Краковянин Ґальот); — List o Lisowczykach do Doctor Martin Luter od Sląskich Fangielikow. Przes Xiądz Habspert Minister Ferbitkai z Boru Wroclawskiego na Polskiego przełozony Roku Panskiego 1646“ (прозою і віршом); — „Ordinans Hetmana Na ninieyszą woyne w Warszawie naznaczone Anno Dni 1649“ (з чого, на жаль, крім заголовка не остало ся нічого). Вибравши всі стихотвори з докладно означеними датами фактів, до яких вони належать, я умисне упорядкував їх хронольоґічно. Час від 1633—1649 р. — се та хронольоґічна рамка, яка обіймає факти, що дали основу названим стихотворам, або скажім докладнійше — заінтересували списувача рукописи так, що він вніс у свій

зшиток звязані з ними поетичні твори. Лиш в один бік розширить ся начеркнена хронольоґічна рамка, коли завважимо поміщені в рукописи прозові писаня. Таких прозових писань, помимо даного рукописи заголовка: „Wiersze i pieśni erotyczne“ — є в нїй кілька, та лиш три можуть бути виразними хронольоґічними показчиками. З року 1621 походить „Diarius Expeditiey Tureckiey pod Chocinem Roku 1621“ — копія диярия Якова Собіского (по польськи), що заповнює 52 карток рукописи[1]). До тогож самого 1621 року належить гумористична „Terminata Zaciągu pospolitego ruszenia Mazowieckiego według nizey opisanego Vniuersału“. Рік 1621 — се найраньший в рукописи „terminus a quo“. Означений 1649 роком „terminus ad quem“ остаєть ся незмінний, бо уміщена в рукописи „Euangelia Ruska Schysmaticka“, якої змістом служить кепковане з шляхетського походженя Богдана Хмельницького, належить якраз до перших років Хмельниччини, коли подібні кепкованя появлялись. Вказуючи на заінтересоване Хмельниччиною у списувача рукописи, та „Euangelia“ власне впевнює мене в тім, що ціла рукопись була готова перед 1650 р. Коли б її невідомий Поляк списував іще після 1650 р., він певно подав би нам про Хмельницького дещо з тих сатиричних писань, яких много виринуло в Польщі після Берестецької битви.

Лишаючи на боцї весь той матеріял рукописи, який може представляти велику вартість для історика польської лїтератури і фільольоґа, я тут подам до відома загалу лиш те, що важне для нас, Українців, і має загальнїйше історичне значінє.

Передовсїм вельми інтересні записи двох українських пісень. В рукописи було їх колись більше, на що вказує на 86 картцї в низу поміщена замітка: „Tu sie piesni poczynaia tak Polskie iako y Ruskie y insze etc.“. І справдї, зараз на 87 картцї починаєть ся: „Piesn Ruska“, та лиш вона одна зберегла ся в цїлости, бо в дальшій части рукописи на 100 картцї знаходять ся тільки кінцеві окрухи з другої піснї. Иньші повиривано, видко, таксамо, як і початок сеї другої піснї.

Збережена в цїлости „Piesn Ruska“ складаєть ся з 7 понумерованих строф (списаних не поодинокими стихами, але in extenso). Перед першою строфою читаєть ся один стих, що формально до тої строфи не належить — щось в роді заспіву.

[1]) Називаю її копією, хоч вона не всюди згоджуєть ся в стилїзациї зі знаним диярием Собіского.

Повтореня в співі зазначені вертикальними черточками.
Ось та пісня (переписана стихами) [1]:

Oy v misty pereaslawlu pereaslawlu posered rinku :||:||:||:||:
1. Prodawala prodawala Babuseyka Toy hrin :||:||:||:||:
hdem sia wziaw kozak Ochryn
vchopyw y oskrebtaw y zyw Babusyn Toy chrin, Toy chrin, Toy hrin.

2. Prodawala :||: Babusienka reidku
hdem sia wziaw kozak chweidko
vchopyw y oskreptaw y zyw Babusinu reidku :||:||:

3. Prodawala :||: Babusienka perec
hdem sia wziaw kozak Ferenc
vchopyw y pobyw y poter Babusienki perec :||:||:

4. Prodawala :||: Babusienka kobzu
hdem sia wziaw kozak zo bzu
vchopyw y zayhraw y potouk Babusinu kobzu :||:||:

5. Prodawala :||: Babusienka Dudy
hdem sia wziaw kozak z budy
vchopyw y naduw y spaliw Babusine Dudy :||:||:

6. Prodawala :||: Babusienka Iayca
hdem sia wziaw kozak zdrayca
vchopyw y zwaryw y zyw Babusine Iayca :||:||:

7. Prodawala :||: Babusienka Sraku
hdem sia wziaw kozak z maku
vchopyw y pomiaw y wylizaw Babusinu Sraku :||:||:

Пісня, як видко, записана дуже поправно. Визначаєть ся гладкостю і співностю, як рідко яка пісня давної записї. Чи мало б се вказувати на її популярність, якій передовсїм народна пісня [2]) завдячує свою складність і ошліфоване?

Кінцевий уривок другої пісні має вже трохи кострубату форму. Деякі вислови враджують штучну роботу. І само записане пісні не грішить надмірним старанем. Той уривок такий:

Postuy postuy Holubonko rozmowlu z toboiu
Ne zury sia moy milenki budum zyty zo mnoiu
Ia ne zury sia holubie kochany
Budum z toboiu zyty ne z iynszemi Pany.

---

[1]) Не змінюю нїгде правописи анї інтерпункциї.

[2]) Чи народня? Скорше воно виглядає на зложене яким Поляком на глум козакам. — *Ред.*

Nechay choworat sczo rozumieiut
Sczo sia im podobaiet niechay sobi diiut
Boday boday moy milenki buwał zdorowenki
Sczo nezabul sczo nezabul swoiey milenenki
Boday woroha napala tuha
Sczo myni rozluczaiet milenkoho druha.

Читаючи сей уривок піснї, маємо вражінє, що се компіляция що найменьше двох пісень. Закінчене якось не лучить ся з першими чотирма стихами, тай два останнї стихи закінченя не мають ясного звязку з попередними. Та будь-що-будь, сей уривок як і цїла пісня про бабусеньку представляють великий інтерес. Їх треба зачислити до найстарших записий XVII в.

Кепкованє із шляхетського походженя Богдана Хмельницького, як сказано вже, містить „Euangelia Ruska Schysmaticka“ (15—16 карт. рукописи). Є се ординарна травестия Матвієвого евангелия гл. 1, зач. 1:

„Knychy rodeneia y plodenyia Swiatych y Swiatyc, błachowiernych Ruskich, kolise płodeli na pustynach. Da vrodili Borysa, Borys Dynisa. Dynis Mikilu, Mikita Kuźmu, Kuzma Fedora, Fedor zrodił Łazora, Łazor Iwana, Iwan Tryfana, Tryfan Pochana. Pochan Pak zrodił Hima, Him Klima, Klim Maxima, Maxim Charasima. Charasim zrodił Skurwoosyna, Skurwosyn Pak zrodił Matwiia. Matwiey zrodił złodeia, złodey Safku, Safka Proznoiustrawku. To było peret kobyłowodyniem do Babiła A po kobyłowodyniem do Babiła zrodił Kmita Kuca, Kuc Muca, Muc Łuca, Łuc Hryca, Hryc Młynàrza Kostia Brata swoo rodnoo. Młynarz vrodił Wasiła. Wasił Homu sczo vkrał to zaniosł do domu, Choma zrodił Demka, Demko Senika, Seniko Chwetka, Chwetko zonu swoiu Fennu. Fenna Nastusiu, Nastusia Magdusiu, Magdusia Mandziu, Mandzia vrodiła Krasulu, Krasula Manku, Manka Paranku, Paranka Małanku, Małanka vrodiła Vlhu, Vlha Brizeluiu, Prytuliu, Brizelia Tacu, Taca Klacu, Klaca vrodiła Izaia. Izaias vrodił Bochdona Chmielnickoo Hetmana zaporoskoo. To Vangelia Krasnaia Ruskaia o kotorey pismo Ruskoie Breszet“.

Поясненя вимагає хиба численє родів „peret kobyłowodeniem do Babiła“ і по нїм. Травестуючи так евангельське численє „до преселенія Вавилонскаго“ і „отъ преселенія Вавилонскаго“, автор навязує предкам Хмельницького гріх, званий тогдї бестияльством. Є в мене власне під рукою рукописна „Наука Соборовая“ писана в Горбі еп. Яковом Сушею 1670 р.

(власність архіва гр. к. капітули в Перемишли) [1]), де між більшими гріхами названо й „бестіалство, або з' бестією якою нечистый грѣхъ". Отже бестияльство — по кепкованям Поляка — а не шляхотство має за собою український гетьман. Тим і пояснюють ся надані його предкам назви: Kuc, Muc, Klaca, Krasula.

Тільки й усього українського матеріялу в польській рукописи XVII в. Те, що подаю дальше, не без вартости, сподіюсь, буде для історика Польщі.

Після заголовка „Ordinans Hetmana Na ninieysze woyne w Warszawie naznaczone Anno Dni 1649", поміщеного на 19 картці в низу, читаєть ся зараз на 20 картці вірші, яким брак початку, а які займають картки 20—22. Тут, видко, є люка, в якій згубив ся і „Ordinans Hetmana" і початок (мабуть подібного) дальшого стихотвору, що, хоч і без початка, все таки варт оголошеня. Отже я оголошую його:

Ten to scukru vbrawszy krochmalną buławe,
Vczynil taki woysku Ordynans, y sprawe
Straznikowstwo zarazem, dał Greboszowskiemu
Obozenstwo woyskowe komus Ricerskiemu
Komisarrstwo wypiski wziął, Barycka cestwo
Bo w nich rzeczy Rycerskich vpatrował mestwo
Pułkownici, ciesowski, Grecki y Sławienski,
Pomagał y Owsiany, Pac, y Iagodinski
Radą zas Artyleriey będzie wybranowski
Gubernator Hodaku, ber Kotowicz dworski
Kapitan Hanfelt Giza, wielki Generalny
Mądri, mężny, odwazny, do potrzeby walny.
Połozeł sie obozem Hetman pod Piliczą
Rowną mile od warki Furmanowie liczą.
Posłał zarazem w pola Pana Kupcowica
Z ktorim takze Wołoszą, wiodł Paweł woznica
Ci minawszy Czersk, pragę, Ryczywoł, Stęzyce,
Wziąwszy kałauzera wyiebaną pi [2])
Ku Lezaysku swoy Tabor odwaznie powiedli
Spracowani w przytiku w odpoczinku siedli
Ale za swą odwagą Iaseru dostali

[1]) Про неї скажу більше, обговорюючи иньші злучені з нею писаня, в студії про Пастирські посланія еп. Інокентія Винницького, яку приготовлю до виданя.

[2]) Недокінчене і в рукописи.

Wned ych pod strasz w warszawie balwierzo oddali
Ktorem lekkie splastrzykow włozeli kaydany
Bo niebespieczne mieli na swich głowach rany
A isz o pewney Ordzie przedtim słychac beło
Kilka sie społem Panow, do woyska skupieło
Pułk iego vsarz stary, szumno ustroiony
Ktorymu szykowały kurwy, cudze zony
Pan Lubaczowski ponim zludzmi walecznemi
Przybeł, tak iako y sąm wboiu woiennemi
Na Iaskrawim stepaku, welensu wieprzowem
Swinich sczecin ostrogi wszytko kształtem nowem
Rząt, kuncersz, y Buzdigan, blachmalu lnianego
Czaprak, skraiek wisniowych włoczką aftowany
Na litewską od wszytkich kopę szacowany
Dał mu Hetman w obozie, mieyscze podle boku
Gdy go witał rzekł mu tak, nie ustąpie kroku
Pan Grabianka nazaiutrz Kozackiego stroiu
Przybiezał kummunikiem dla predzego boiu
Był podnim Farbowany Muł, ciemno myszaty
Bułat perski v boku, krzywawy srokaty
Łubie w Rocławskiem kroiem, płotna kolenskiego
Rządzyk, pałasik, nadziak, sukna morawskiego
Smol mu iedne Chorągiew wiodł, drugą prowadziел
Icko, ktory sie kszałtnie pod bierletem sadził
W tydzien ponim Platemberk, swą kawalerią
Wchodził, Mars, Mars, wołaiąc, Mars na Raytarią
W kaweconie na kozie, przy niem pistolety
S cukru lodowatego, a zas bandolety
V iego kompaniey, s przedniego pierniku
Ładunki porobione, do nich z miodowniku
Z brąncberku miał swarc, trzy korneti nowe
Za koszdem polne działko, szło Muchaierowe
Na kornetach te słowa pisane wysoko
Na iednim x, na drugiem pix, a na trzeciem koko
Zaprosieł ich Pan Glinka, y z wodzem do siebie
Trzy dni dostatkiem wielkiem, czestował v siebie
Zwierzyna iego łowu, w pałkach gołebieta,
Chude gesi, y kuri, strupawe prosieta
Rosoły iedne brudne, a drugie niebiałe
Weti wedzona Rzepa, y gomołki małe
Iabłecznikiem gdy sobie podpiiac poczeli

Platemberk sie s kuchmistrzem, do siebie porwali
Ciął Mniszek Platemberka, kiełbasą wieprzową
A ongo zas sztychem pchnął, gomułką koprową
W tim gospodarz do miecza, starego marmurku
Skoczywszy, krzyknął na nich albo to na rinku
Stych podał, bronie odwiodł, y tak ich roswadził
Kazdego na swoy szałas, rozno odprowadził
Poiednani przes xiędza są Robakowskiego
Sekretarza . . . . . . [1]) Plebona Beyskiego
Ma sie Pan Hetman ruszyc, prętko ku Stęzyczy
Iako mu woysko Bartel, Pisarz polny zliczy.

Лишаючи історикам означене факту (мабуть з часу шведчини), до якого може відносити ся сей уривок сатири, подаю з черги два стихотвори, що причиняють ся до ілюстрациї положеня іновірців у Польщі в першій половині XVII в.

На 13 картці рукописи читаєть ся п. з. „W Lublinie, Anno 1635. 25. May“ :

Prozno nurkowie swą się wiarą iezą
Słusznie trybunał pokarał ich wiezą
Vcząc ich wiary zeby chcieli wiedziec
Jesli zle w wiezey, gorzey w piekle siedziec.
Wolnoc im v nas lec zadne natye
Nie przyimuią ich w konfederatye.
Idzciesz spokoiem do braci sie spieszcie
Spiewaycie sobie a więcey nie grzeszcie.
A to was było trochę ponurzono
Potym z drabiną wzgorę wyniesiono
Nie bluzniyciesz tedy raczey pokutuycie
Wieze, a piekła iak diabła sie boycie.

Другий стихотвір писаний по польськи з швабська. Попереджує його такий „List o Lisowczykach do Doctor Martin Luter od Sląskich Fangielikow. Przes Xiądz Nikiel Habspert Minister Ferbitkai z Boru wroclawskiego na Polskiego Przełozony Roku Panskiego 1646“ прозою (82 картка рукописи):

Mego łaskafemu Panu Xiedzowi Kasprowi Mydlarzowi
Ministrofi Lubelskiemu.

Moy barzo vkochany y łaskafi Xiądz Kasper. Nie zal mi tego, zem u wm w lublinie, kilka latof sluzełem iako v clofiek taki, ktory nie tylko dusze ludckiego z bledow swim naukiem, ale ciala z bruda,

---

[1]) В рукописи місце порожне.

mydlem parzo dobrim omyfas. Iakosz ia Materyi, po fale Lubelskiem stopifalem, a wm mnie takze karmil słowem Bozym, ktorego takzem sie obiad, ze za laski Bozey, Efangielium toprze fifrocic umiem, na Cathedra, fiielkiego Miasta Froclaw, a iz niebacni Lisofcikowie, nie tafno ziednego Ministrem naszego, rozsigrał sie, y w pludra mu procha nasypali; Zas ci czo przy niego byli zrozumiawszy co chcieli ropic liszofcik z naszego Xiedzem, Furt list, do Doctor nasz Her Martin Luter napisali, y w pludra mu za tim okaziem przeslania lista wlozyli. Lisofcikowie potim procha zapalili, nas prost z listem de nieba iak Heliasz na Ognistego woza fleciał. Ktorego lista iam Swego glofa, na Angielskiego, Francuskiego, Polskiego iezyka przelozełem. Wy go iako tafny Bakalarz, tego pracy odemnie fescie, a do waszego Liszowcyk pisaycie zeby od nas fiiachał y nigdi unas nie postał bo sie nasi oto będą parzo rozgniefac.

Jasnemu Swieczy y Patryarcha Swemu Panofi her Martin Luter S. T. Doctorofi Piątemu Efangelista y Apostolofi Memieckiemu Fiara Prafdzifego Archisupernitententententofi od Fiernego Swoich pokłon na ziemia.

А безпосередно за тим листом вірші (82—85 картки рукописи):

Her Doctor Martin Luter ztwoim mądrim glofem
Posluchay ciego krzywda czo go ia fąm pofiem
Iako cierpiem Chrzescianofie
Od Skurwy Sin Lisowcikofie
A ten przymknął ztego polska
Iak zli Diabel na dobry Sląska
Glupi zpetni szelag nie stoy
Pry sam Pan Bog fiele dziw broy
Czech nabafil fielkiem klopotim
Fiego Diabel co im byl potim
Zbyt naszego ludofie gubi
Cerfone złote bardziey nisz chleb lubi
Tak nielaskaf na nasz Ministrofie
Iako na pies skoro sie dofie
Rozkniefal sie był bardzo na tego
Ze niechciał wzbora naszego
Bydlo naszego tak roskfafiel
Ze y skora ledfie zostafiel
Przed tym byl tlusty kozdy piątki
Teraz niemasz fleis y na Swiątki
Niemki naszego tak bardzo szanofal

Zego bardziey nizli nas milofal
Na spady nasze chlop niezbozny
Piecze piecząnki iak na rozny
Chlopcy Swego przeswal go Ciury
Tego Diabel fymyslil ktury
By miał tylke na glowa rogi
Nigdy diabel nie był tak srogi
Ia nie twierdziem mali cos fnosie
Bo fnet naydzie iak pies po rosie
Pefnie naydzie skurwy Sin Ciura
Ale iako fisiec slugofie
Tak y Pan flasni Hultaiowie
Ieden mucha a drugi Plachta
Iak zyw w Polska niemasz taki Slachta
Nimozem vsral znim zony
Ni woz ni piernat poflecony
Tilko kobyl bardzo chudego
Kiedy glodny poiadl y tego
Ato nąm dziw czem choc chlop goli
Pan Mansfelta az z niemi glowa boli
A nas Raytar w mocnego zbroi
Iako flasny ryczerz stoi
Na pendent spady iak fody
Na pas ma muszkiet barz dobry
Frys tlusty iak pultory diabli
A na niego iak krzeslo siodli
A ten ma marny iak dudy
Lata iak frona chociasz chudy
Wszytko iak filk biega do kola
W saydak tlucze a klosno fola
Choc ucieka nieprawdę mofi
Tak on nasze raitar lofi
Tam sie bafi a tam uderzy
Iednim słowem wlasni Machlerzy
Pod Borznami gdy sie ziechali
Hans z iednim na Harc fiiechali
Pan Hans zaniem alego chybiel
Fnet mu strzalkiem prafi ok fibil
Rozgniewal sie Hans chlop ziadly
Firfal strzalkiem oko do diabli
Z frisz niechciał spasc mil Bog vchował

Bo sie był dobrz do nie przysrubował
Her Hetman Mansfelt tak sie rozgniefal
Trzy dni chleba wgębie nie miefal
Ale ty Sam Doctor Martinie
Fiele twoich fwiernego zginie
Fidzis toprze iako potrzeba
A niedasz nąm ratunek z nieba
Tys naszego nadzieia fielki
Bron owiecki od tego filki
Kiedy go ty nie będzies broniel
Pefnie sie fiara twoi złomil
Spusci na niego fielkie niemocy
Niechay piią we dnie y fnocy
Niech szaleią iako sie popiią
A niechay sie sami bobiią
I Witemberk z nami na-udry
Kędy fisi Swiety twoy pludry
Kasz nam fidac pludry Swoiego
Niechcem chorągiew miec inszego
Iesli Beben zkory Zyskofy
Straszny byl nieprzyiacielofi
Twoi Femorali robi cuda
Nie wyploszy marnego luda
Przes Katrinki zenicki twego
Przes twe pludra zbyt opuchlego
Prosim was abys go ratofal
Bedziem wm bardz podziekofal [1]).

На 14—15 картках рукописи записана така гумористична „Terminata Zaciągu pospolitego ruszenia Mazowieckie° według nizey opisanego Vniuersału. Ktory sie tak ogłasza przes Generała“:

A wsyscyscie. Iesce nie wsyscy. Zbieraycie sie za godzine wsyscy. Po godzinie znowu. A Wsyscyscie. Iuz wsyscy. Słuchayciez. Przysedł Niwersał od Krola Ie° Msc Dobrodzieia nasego, takze tez od Ie° Msc Pana Hetmana wielkiego Dobrodzieia nasego. Abyscie sie gotowali na woynę abyscie wsiadali na wase wardegi, abyscie brali Krzywule, przeplotki, abyscie brali przedsiebodła, zastawiadła, przedsiepchace, darmochwieie, pukawice, błyskawice, zelazne rekawice, trwalca nie za-

[1]) По бібліоґрафії Естрайхера брошура п. з. Habspert N. X. List o kozakach polskich do Martyn Luter od ewangielikow була видана в Кракові 1636 р.

pominaycie, poydziemy do cudzey ziemie podelwow na Glinianskie pole, będziemy tam obozem lezec, ze trzy godziny, naucem tego skurwego Syna iak to z Krolem Ie° Mscią zartowac.

По всїй імовірности той унїверсал був сатирою на недоспілий загальний похід з 1621 р. Того року Жигимонт III, хотячи йти на поміч Ходкевичеви під Хотин, наказав загальному ополченю ставити ся на Глинянськім поли. Одначе воно збирало ся так лїниво, що на початку жовтня, себто майже під кінець Хотинської справи, зійшла ся під Глинянами шляхта ледви з 6 воєводств.

А тепер найменьше може вимовний (для історика), але з огляду на незнаного списувача рукописи дуже цїнний, на 87 - 88 картках рукописи виписаний лист до короля:

Naiasnieyszy Milosciwy Krolu Panie
a Panie Nasz Milosciwy.

Ręka Panska W. K. M. nowe Cudo z Creaturą swoią czyni quoniam elevans allisisti me, uas honoris, in contumeliam factum Skruszony y ponizony wołam Vsquequo Domine, Wyznawam dobrodzieystwo W. K. M. zazdrosc dworską y obłudne niesczerych przyiacioł rady naraziely mnie na indignatią W. K M. Pana y Dobrodzieia mego, czego iako zaluie tak pokarany i obnazony z pociech ozdobey pierwszey precarium spiritum miedzy obcemi trahere potomnym y postronnym wiekom exemplar, iako dobrego y laskawego Pana Szanowac musze, wyznawam ze bez laski W. K. M. nie tylko dobrze zyc (nie mogę – перечеркнено) ale y zyc nie mogę.

Vpadam z pokorą Suppliką moią do stop W. K. M. abys Sczery pokory nie raczył odrzucac boc to iest zawsze Krolewskie dzielo parcere subiectis, a nie tak vpatku mego załuie, iako zem kiedy Dobrodzieia mego rozgniewał. Przeto y niesczescie swoie za fortune nieiaką poczitam, ze mi w dawnych błędach otworzeła oczy, dckazales iako Pan, czego załowac musze, pokazales iuz swoie Clementią Panska, stawszy sie Oycem dziatek winowayce swego. Wszytko tedy na wolą W. K. M. resygnowawszy y te rozgę z ręku Oycowskich pokornie całuiąc, prosze Dobrodzieia mego abys iescze W łasce swey Panskiey roszpaczac mi nie dał, ale propitiatus errori, mnie de persona Regia et Patria choc odleglemu, y tu iusz ad placitum W. K. M. extre zostaiącemu pozwolil mereri, a zywemu nie chciey alimento deesse y tak straszną Constitutia wszytkiemu Domowi y Familiey szkodliwa zniesc pozwolil. A ia co samo exuli relictum est Pana Boga za Sczesliwe Panowanie W. K. M. y długo wieczne lata prosząc zostawam.

Брак підпису під листом, брак всякого поясненя каже призадуматись над тим. Чи мавби се бути лист самого списувача рукописи, може й автора многих списаних стихотворів? Бо коли б він чужий лист переписував, то не мав би причини промовчувати автора листу, пояснив би як небудь той лист. Скоро-б мій здогад не був лиш здогадом, тогдї той загадковий лист набрав би великої вартости для пошукувань за незнаним списувачем рукописи і польським поетом першої половини XVII в. *Др. В. Щурат.*

Польські пісні записані Українцем при кінці XVII столїтя.

Польська вульґарна лїтература, а в тім також і памятники ліричної поезії, як звісно, мало звертали на себе увагу дослїдників. Сї останні цікавили ся — що зрештою зовсім зрозуміле — творами більш або меньш визначних поетів. Тимчасом визначні поети не завсїди надають ся для характеристики лїтературного смаку маси; вони часто служать тільки більш або меньш культурним представникам суспільства, а маси або зовсїм не зачіпають, або стають ся її добром значно пізнійше. Як характеристичний приклад сього взяти от хочаб російських поетів: в XVIII в. середна і низша інтелїґенція читала „Письмовникъ“ Курганова, який мав 11 видань, збірники наївних анекдот в родї „Веселаго Менандра“ або „Смѣющагося Демокрита“ — і находила вдоволеннє на тім „полѣ честныхъ увеселеній“, а тимчасом Сумароков, Ломоносов й иньші корифеї клясичної лїтератури пройшли в низші верстви тільки в першій четвертині XIX столїтя. Анальоґію до сього бачимо і в польській лїрицї XVII і початку XVIII вв. Її історії досї не маємо, а ще меньше маємо даних для вияснення питання про обопільні відносини польської вульґарної лїтератури з того часу до української й російської. Се питаннє я порушував почасти в деяких своїх працях. І так в першім томі „Изслѣдованій и матеріаловъ“ подав я звістки про заховані в руських рукописних збірках польські вірші, духовного а почасти і сьвітського змісту і навів при тім одну віршу невідомого польського автора: „Южъ преч яде“ (с. 190—191). Потім в „Очеркахъ по исторіи поэтическаго стиля въ Россіи“ видав я другу анальоґічну пісоньку: „Дѣвчино мила“... Значна скількість таких пісень дістала ся до

виданого проф. М. Грушевським в „Записках Наук. Т. ім. Ш.“ збірника: „Сьпіванник з початку XVIII ст.“

До сього матеріялу я ось тут додаю новий, в надії, що тут не буде зайвим усе, що яким будь способом пособляє виясненню процесса обопільних польсько-руських літературних зносин.

Та не меньше інтересна тут сторона музикальна: старопольська музика теж не належить до гаразд досліджених питань. Для доповнення звісток поданих мною в моїх „Замѣткахъ и матеріалах по исторіи пѣсни въ Россіи“ (1901, с. 41—44), я наводжу разом з текстом польських пісень в українській записи теж і арію.

Матеріял, який я отсе подаю читачам, добув я в збірнику з кінця XVII в. (друга частина 1690 рр.), який став власністю московської синодальної школи церковного сьпіву, № 136. Написаний той збірник прегарним, дрібним українським скорописним письмом і містить в собі велику скількість українських пісень з нотами. Ті пісні я видаю окремо зі своїми увагами.

Вертаємо до польських пісень. Ноти і тексти містимо без змін і поправок, полишаючи се спеціялїстам-музикам.

1. З першої пісні лишив ся тільки незначний уривок на с. 1. Ось він:

. . . .

Где ко^{л}векъ есте^{с} ꙗ̃къ ся тепе^{р} маешъ,
Чи ронишъ слезы, чи ли с ки^{м} гуляешъ.

Зпомынай завше милую родину,
Дастъ тебѣ Бг̃ъ всемогущый щасливу годину.

Можливо, що се або сильно з'українізований польский текст, або твір Українця, який знов сильно підпав впливови польської мови і стилю.

2. Під № 30 читаємо пісню вже без сумніву польську:

Бо віедзь ми ло сци а во строж по сци

є сли ест щи ра а ніе прь зе ѧ (?)

Бо віе^{дз}ь милосци
А в остро^{ж}носци
Єсли е^{ст} щира —
А ніе прьзе^{л} (sic!).

Гдзіе се^{р}цу любо
Хочажъ и згубо
Пу'де поволи
Милосцѣ ми к'воли
Милосц ми к'воли.

Побіеgніе цо в'скоки
Хоча' под облоки
Бы се^{р}це едине
Тве' видзя^{л} gодзине.

Не о^{т}біера^{м} коханіе
Або не ростаніе
Тве' щирей услуgи
На віе^{к} южъ часъ длуgій (2).

Южъ піен'та в'ложона,
Шлюбемъ ствардзона
Gдзіе серце носи
Вен'зніе gо gлоси.

За нимъ нсць трзеба
Gдзіе декретъ з' ніеба
А безъ Ѿвлоки
Разъліотъ (?) цо в'скоки.

Южъ яде с'квапливе.
Дай бже ще^{н}сливе
Цалуіе ронченка (sic),
Кайданы и пе^{н}та,

Gды ми твей милосци
Квятуіе (?) в вольносцѣ.
Тамъ ми свобода,
Віерна дву се^{р}цъ з'gода.

І змістом і стилем ся пісня підходить до жанру, який плекав в польській лірицї А. Морштин й иньші представники стилю пізного ренесансу, наслїдувачі Петрарки і його італїянських епіґонів.

3. З третої пісні № 31 маємо і ноти і текст:

зціе цы тры сво іе ки но вше ка штал скіе

здро е зар знѣ ціе ве со о бруц ціе сіе

вко ло ніех ма мо е чо ло быдзь до

2

Вдзіенчне музы парнасовіе
Везціе фліеты букъшпановіе
Везціе лютніе, везціе цытры своіе,
Киновше каштанскіе здроіе.

Дзѣсіе з моим праиятцелімъ
Хце уціешиць сіе з весельемъ.
Прзезъ сердце мелянколистей церы,
Прзезъ поціехи процедеры (sic).

Ніехъ вшендзе музыка
Валенте выкрзыка,
А серце прзеника
веселосци.

За тве здровіе милый браціе
Пенне ніехай тыліо на ціе
Сплыніе поціехъ иле в тым кіелишку,
Знайдзіе сіе кропіел брацишку.
Виватъ (7)
Коханый братъ до сту лятъ.

Коліейно браціе шахуйціе,
Здровье братерскіе шацуйсіе (sic),
Абы сіе татаре не множили,
Выпиць кто прзи тей филѣ.
Виватъ (6) видзь бугъ жецим гадъ
в свым дому.

Отся пісня очевидно переписана укладачем збірника далеко небездоганно. По стилю належить вона до численних пирових пісень з політичними натяками, яких не мало можна

знайти в шляхетських збірниках „Silvae rerum“ XVII—XVIII вв., хоча б в Імп. Публ. Бібліотеці (польск. відд., кол. Залуского й ин.).

Лишаємо польським ученим публікацію і усталенє текстів, які ми видали. Для нас головно інтересне істнованє польських пісень з поданим стилем і жанром в українськім збірнику к. XVII в. *В. Перетц.*

Кінцеві записки в староруських рукописах.

Як вихідні карти в старих друках, так або ще в більшій мірі цікаві кінцеві записки в старих рукописах. Під текстом сьвятих книг, лїтописів або збірників мішаного змісту стрічаємо нераз записку писаря, звичайно уложену в формі молитви та оправданя перед читачами за свою нетямучість, за несправність тексту; до сього додаєть ся іноді поважний, часто гумористичний вислов радости та задоволеня, що важка праця переписуваня скінчила ся, в родї прим. „Радуєть ся заяць утїкши з сїти, радуєть ся віл дооравши ниви, — оттак радуєть ся й писар дописавши книгу до кінця“[1]). Попадають ся в таких кінцевих записках також історичні нотатки, згадки про сучасних князїв, митрополитів, епископів і т. и., для яких або з яких порученя писар писав даний рукопис. Кінчить ся така записка дуже часто благанєм до читачів: „чтѣте Бога ради исправляя, а не кленѣте“ або просьбою молити ся за душу писаря та берегти його память. Деякі з тих записок здавна відомі в лїтературі, прим. та, що містить ся при кінцї Остромирового євангелія (див. Буслаєв, Христоматія, 1) або та, якою кінчить ся Палея. Та можна би зібрати ще немало невідомих доси; їх збірка могла б мати не мале значінє і язикове й історичне і навіть чисто лїтературне, бо тодї ми могли би слїдити, як протягом віків на теріторії церковнославянської мови міняли ся типи таких послїсловій. Можна би навіть іти ще далї і пошукати їх взірцїв у середньовікових грецьких і латинських рукописах і таким робом причинити інтересну сторінку до історії нашого і загально-европейського письменства.

---

[1]) Див. П. В. Владимировъ, Древняя русская литература Кіевскаго періода. Кіевъ 1900, стор. 113—118. В пізнїйших рукописах буває те саме й віршами:

Радъ птахъ, що гнѣздо совершилъ и довилъ,
Радъ писаръ, що сію книгꙋ докончилъ.

О. Петрушевич зробив у нас початок такої колекції, хоч і розкидав її по сторінках своєї „Сводной лѣтописи“. Я зі свого боку подаю тут на разї ті записки, які маю під рукою. Почну від тої, що стоїть на ст. 1132 Крехівської Палеї, списаної в XVI в. Допровадивши свою працю до хрещеня Руси і закінчивши її ляпідарним реченем: „Ї бысть вторыи Костѧнтинъ земли рꙋскои Володїмиръ“, копіст Палеї додає від себе ось яку молитву: „Ѿ ст҃аѧ цр҃ѧ Костѧнтине ї Володїмире, помозита на противныа сродником ваю и҆ люди избавлѧите ѿ всѧкїа бѣды грећскїа и҆ рꙋскїа. ѡ мнѣ грѣшнем молита сѧ Бг҃ꙋ, ꙗко и҆мꙋща дръзновенїє к Бг҃ꙋ, да сп҃сꙋ сѧ ваю мл҃твами. молю сѧ и҆ мил сѧ дѣю списанїемъ грамотица сеѧ малыа, юже похвалѧа ваю написах недостоиныи“[1]). З того, що автор сеї записки благає Константина і Владиміра, щоб помагали „сродником ваю“ і ратували людий грецьких і руських від поган, я вважав можливим (op. cit.) вивести погляд, що ся записка зложена була не пізнійше XIV віку, в часї монгольської руїни. Певне, сама собою ся догадка не дуже певна, бож на півночи, де була мабуть написана Крехівська Палея, і пізнійше не перевела ся традиція вважати князїв, особливо московських, потомками сьв. Володимира. Та все таки факт, що автор записки згадує руських князїв у множнім числї, велить догадувати ся, що він жив ще перед довершенєм процесу „збираня руської землї“, отже не пізнійше XV в.

Із трохи пізнїйшого часу, а власне мб. із XVI в. походить записка, що зберегаєть ся між рукописами моєї збірки; се одна картка fol. якогось затраченого рукопису, тай то з віддертим горішнім лївим рогом із значним ушкодженєм тексту; друга сторінка сеї картки порожня. На сторінцї 25 рядків письма, з них 8 значно ушкоджених; у низу нарисований пером інтересний орнамент: рука, що держить зроблений із плетїнки 4-кінцевий хрест. Пропускаючи два перші рядки, з яких лишило ся лиш по кілька букв, передаю решту записки, зазначуючи люки точками: …а҃ще оу҃бо ї аз……… кы на сїе, безѿвѣте……… но повелѣнаѧ бл҃гочести……… цр҃ѧ и҆ великаго кн҃ѕѧ Василїа ….а, егоже и҆мѧ горѣ и҆ долѣ подо…… возвѣсти сѧ. молю оу҃бо кы, мене недостойнаго ненаоу҃ченїѧ ради не возненавидите ни поносите, но паче ꙗко праведницы покажите милостїю ї ѿбличите. готов єсмъ прїѧти паче нежели грѣшника єлеѡм главꙋ мою мастѧща. и҆ко оу҃чилища мало видѣхъ. не своею бо волею дерзнꙋхъ на сїе

[1]) Див. Памятки, т. I, стор. LXIII.

і ѿрещи сѧ ѿнюдъ не возмогохъ, и дѣлаˣ єлико могоˣ оумаленіеᵐ си смысла. не азъ рабъ Га моєго сотвориˣ се, но всесилнаѧ десница єго состави по блговоленїю млсрдїѧ своєго славы ради прехвалнаго своєго имени і нашего ради спсенїѧ вл͠дка Хс изволи сїѧ всѧ, ємоуже бѫди блгодаренїе по достоѧнїю, слава, чсть и держава нынѣ и прсно и въ вѣки вѣкоᵐ. аминъ".

Се писано на жовтавім „репсованім" папері без водяного знака, гарним полууставом. Анї мова, правильна церковщина, анї письмо не дають підстави до якихось заключень про писаря, але зі змісту, зі згадки про „царя і великого князя Василя" видимо, що маємо тут відривок якогось твору писаного в Московщинї, може навіть у самій Москві в першій половинї XVI в. На се наводить нас згадка про царя і великого князя Василя. З огляду, що наш рукописний уривок походить із XVI в., а титул царя і великого князя в тім віцї носив лиш один Василь, а власне Василь Іванович московський, батько Івана Грізного, що панував від р. 1505 до 1532, то молитва за нього як за живого в отсій записцї вказує виразно, що вона повстала не пізнїйше, як р. 1632. Для знавцїв тогочасного московського письменства певно не важко буде віднайти твір, якого закінчене якимось дивом дістало ся до Галичини і заховало ся між ріжним шпарґалем, що полишило ся як остатнїй слід давно знесеного і забутого сільського манастирика в Долинянах.

Ще о століте далї і на Україну, спеціяльно на далеку її західну границю веде нас отся записка, поміщена на остатнїй картцї рукописного Ірмологіона, з якого зрештою не лишило ся нїчого крім отсеї картки, яку я знайшов у закристії гірської церковці в М. Ся картка формату 4-to, розділена подовжними лїнїйками на дві шпальти, а потім полїнїована мб. ножем, у одній шпальтї рідше (містить 22 рядки і досить значні прогалини), а в другій густїйше (містить 29 рядків і ще 4 незаписані з низу). В першій шпальтї кінчить ся текст Ірмолоя, а на другій читаємо (10 рядків писано киноваром, що зазначуємо розстріленим письмом):

„Д о з д ѣ є ж е п о б з ѣ с о в е р ш е н і е п р і ѧ т с і ѧ к н и г а р е к о м ы и І е р м о л о й к л ѣ т о ѿ воплощенїѧ Сна бжїѧ ахѯг. мсца Іюлѧ днѧ зі. к ѡбители стго спса. При бытности Антонїѧ Винницкого млстїю бжїею православнаго еп͠спа Премыскаго и Самборского. С п и с а с ѧ м н о г о г р ѣ ш н ы ᵐ І е р о м о н а х о ᵐ К л и м е н т ї е м ъ Канчѫзким. На то̀ чаˢ ѫста́никомъ стго Спса бѫдѫчимъ. Тѣмже возлюбленный ѿци і братїѧ єже ѡ Хѣ молю ваˢ,

Ащε мѧ где ѡбрѧщете в коем пѣнїи престꙋпленїе рꙋки моеѧ бренныѧ, оумомъ исправлѧ́те, не злоречите, молю. Не свое бо, но ѿ бж҃ственны^х^ писанїй избранно. Понеже чл҃къ есм' грѣшенъ, не агг҃лъ. всѧ бо земнаѧ помышленїѧ чл҃ч҃каѧ во ꙋмѣ аки бѣси по ѡблака^х^ нб҃ныхъ разшираю^т^ сѧ даже до кончины житїѧ сего. Паки мл҃ю ва^с^, простѣте а не кленѣте. Хвала Бг҃ꙋ давшемꙋ начати и совершити. Аминь.

Інтересно, що о. Климент Канчузький, „устайник“ манастирський, що так старанно занотував навіть побут епископа Винницького в тім манастирі, де він прів над писанем Ірмолоя, хоч сам чув, що його думки літають сьвітами „аки бѣси по облаках небесних“, забув зазначити одну досить немаловажну дрібницю, де саме лежав той манастир сьв. Спаса, в якім він подвизав ся. Можливо, що се був відомий Спасівський манастир у Лаврові, та на певно сього не можемо сказати.

На закінчене подаю простору і інтересну записку, що знайшла ся — на жаль, у досить ушкодженім стані — на остатній картці Октоіха, закупленого недавно для бібліотеки Наук. Тов. ім. Шевченка. Ся записка цікава для характеристики тої серіозности, з якою наші прадіди дивили ся на книжку та на її переписуванє.

Рокꙋ бж҃їего нарожениа ҂а҃. х҃. иг҃. м^с^ца февралѧ ке҃. днѧ списана и доконча́на бысть сїа книга имене^м^ ѡхтай пѧтогласникъ в мѣстѣ Томашевѣ, рꙋкою и працею и накладо^м^ мнѡгогрѣшнаго раба бж҃їѧ имене^м^ їереѧ Іѡанна сщ҃енника Томашевскаго. Понеже праца ѡколо писанѧ моего и старанѧ добры^х^ зводовъ, которы^х^ емъ за помочю бж҃їею ѿ давны^х^ лѣтъ поднѧлъ, до того часꙋ потѣхою вдѧчною мѧ ѡхоложаю^т^, ижъ вижꙋ всѣ книги в рꙋка^х^ людскихъ, которыми побожнїи господареве такъ дховного, ꙗко и свѣцкого станꙋ не толко црквы ст҃ыи, але и домы и столы свои оукрашаю^т^, и всѣ в ѡбецъ на ни^х^ ласкави, а и^х^ читанѧ не ѿмѣтꙋю^т^, за што имъ Гь Бъ в' день праведнаго сꙋдѫ своего заплатити бꙋде^т^ рачилъ, — досмотри^л^ ем сѧ того, ижъ ю^ж^ к' животѣ ѡстатнего писма моего, близко смрти бꙋдѫчи, а до лѣ^т^ ѿжъ ѯ҃. приходѧчи, не маю далшого вѣкꙋ надѣи. если бы пришло чого поправити ал...... людского покꙋтою и нагородою не в'стыдити. Пр[ето.....] абы тое, што^м^ молодши^м^ бꙋдѫчи писа^л^, к' старости ......трити моглъ и поправою где бы сѧ на чо^м^ ѡмыл[ил, наго]родити, а та^к^ з' смртю ѡмылокъ не ѿбѣгати и... што молодыи, а што старыи лѣта оумѣю^т^. Бо в [старших лѣтах] каченѧ прибывае^т^, и само дозна^н^е наоукꙋ доско[налꙋю] ро-

диᵀ. Трафилеᴹ на ѡ҆смогласникъ, то єᶜᵀ на ѡ҆хтай...... нѣꙗ҆кого писанѧ, которого мй Гь҃ Бь҃ ѿкрыти ра[чилъ, и] мнѡгоᴹ рѣчїй зрозꙋмѣᴸ до поправы в тоᴹ ѡ҆хтаикꙋ... оу҆казалъ и҆ написалъ. Ꙗ҆ ведле можности сило[ю да]рꙋ бж҃его што потреба принесла оу҆чинилеᴹ. П[ретожъ] тебе тиᴹ и҆менеᴹ зновꙋ, вдѧчный читєлникꙋ, до читанѧ книгъ намовлѧю, кдыжъ ѡ҆ни дневныи и҆ нощныи молбы Гꙋ҃ Бꙋ҃ ѿсылаюᵀ, ст҃ꙋю прч҃ᶜтꙋю прᶜно дв҃ꙋ мт҃рь Ба҃ нашего выхвалѧюᵀ, преславныˣ силъ нб҃сныˣ агглов бж҃їиˣ на помочъ вѣрныᴹ взывлюᵀ, пречᶜтнаго прᵒрка І҆ѡ҆ана Крᶜтлѧ ѿ причинꙋ побꙋжаюᵀ, всехвалныˣ апᶜлъ ѿ наꙋ҆кꙋ и҆ мл҃твꙋ ѹ҆миленно просѧтъ, ст҃ыхъ мч҃никѡвъ ѿ ѹ҆твєржєнїє мл҃ѧᵀ, ст҃лей пр҃пдбныхъ, прᵒркѡвъ и҆ праведныˣ женъ ѿчи вѣрныˣ о҆у҆веселѧют. Не жалꙋй же часꙋ кꙋ читаню, бо єго на добрыи рѣчи ѡ҆бернеᵂ, который дагды на прожности стравишъ, кды з' паоу҆чины полотно робиᵂ и҆ з пѣскꙋ замкы бꙋдꙋєшъ и мотылѣ на повѣтрꙋ хватаєш, которыᴹ рꙋки помазавши пометати мꙋсишъ ......кыˣ забаваˣ пожиткꙋ шꙋкаючи, и҆ дх҃овныˣ .... живота вѣчнаго достꙋпишъ. Ꙗ҆минь.

На кінці записки додано ще ось який вірш, мабуть зложений тим самим о. Томашевським:

Хвала тобѣ, Гї Бє, вседержителю и҆ ѿкꙋпителю,
иже ми даᴸ дописати сеа книги, свободителю.
Ꙗ҆къ бы з' тѧжкого выпрѧгъ ꙗ҆рма,
ныдзного и҆ роботного выпꙋстилъ вола,
и҆ ѹ҆чинилесь великꙋю свободꙋ старомꙋ,
а тое писмо зыде сѧ потомъ и҆ молодомꙋ.

Я бажав би отсим звернути увагу всіх тих, кому доводить ся мати в руках наші старі книги та рукописи, на такі й иньші записки та приписки чи то на полях, на чистих сторінках або на окладках. Усї вони, а особливо ті, що писані руською мовою, можуть мати вартість для дослїдників нашої старовини, особливо тодї, коли їх буде зібрано богато і явить ся можність їх систематичного укладу та опрацьованя. *Др. Іван Франко.*

Наукова хроніка.

Часописи за р. 1905.

(докінченне[1]).

Приступаючи до огляду „**Кіевской Старини**“ перед усім зазначуємо, що з нього виключаємо наперед усї етноґрафічні статї й замітки, які обговорені осібно низше, відкладаємо до осібного обговорення довшу розвідку д. Тихого п. з. В. Н. Каразинъ. Его жизнь и общественная дѣятельность (I—VIII) й поминаємо статї історичного змісту, які також були вже осібно реферовані в бібліоґрафічнім відділї нашого журнала так за сей, як і попередній рік[2]). Се очевидно не виключає того, щоби ми при загальній оцінцї обговорюваного нами журнала й тих річей не брали під увагу. При детальнїйшім обговореню держати мемо ся порядку самої „Кіев. Старини“: відділ статей, документи, замітки й уваги, а в кінцї бібліоґрафія. В сїм річнику спеціяльно всї вичислені нами рубрики, на яких властиво й стоїть „Кіев. Старина“, як науковий, а ще спеціяльно історичний орґан, з гори скажемо — досить слабо представляють ся; в заміну за се (коли се може бути заміною) розріс ся другий

---

[1]) Див. т. LXXIII.

[2]) Обговорені статї історичного змісту: И. Фр. Павловскій, Участіе И. П. Котляревскаго въ формированіи козачьихъ полковъ въ 1812 г. (VI. с. 309—320), Записки Н. Т. ім. Ш. т. 66, Бібл. с. 33—4; В. П-ко, Къ вопросу о народныхъ реакціяхъ въ Украинѣ въ XVIII вѣкѣ (VII—VIII, с. 108—116), Йогож, Конецъ Старой Малороссіи (XI—XII, с. 343—9) ibid. т. 69, с. 203—4; В. Модзалевскій, Полтавская интрига 1714 г. (XI—XII, с. 173—185) ibid. с. 197—203; В. П—ко, Изъ исторіи образованія на Украинѣ (IX, с. 235—47), ibid. с. 204—5; И. Фр. Павловскій, Полтава въ XIX столѣтіи (XI—XII, с. 228—342) ibid. т. 70, с. 221—7.

відділ, публїцистично-інформаційний. Одною з причин такої переміни було правда те, що ми вже мали нагоду зазначити при огляді иньшого журнала, а власне справи національного житя видвигнуті подїями в Росії. Про иньші скажемо пізнійше. Щож до статей то наперед зазначуємо — що до них з малими виїмками неможна прикласти того значіння, що ми звикли прикладати до тої назви. Чому се — сподієм ся — буде видно далї.

Переходимо тепер до докладнїйшого обговорення поодиноких статей, навязуючи до деяких й звістки подані в відділї Miscellanea. По археольоґії маємо тут одну тільки статю Твердохлєбова п. з. „Осколки старины въ зѣньковскомъ уѣздѣ“ (VII—VIII, с. 59—74). Строго науковою статею по археольоґії її властиво назвати не можна. Се радше буде справозданнє з екскурсії, яку зробив автор з менше більше археольоґічною інтенцією по згаданім повіті, який завдяки віддаленню від новочасних комунїкаційних доріг та більших цівілїзаційних центрів заховав у себе богато старовини, почінаючи від ноші тамошної людности. Автор подає досить побіжні описи старих сїльських церков, а по можности й дати їх заложення. З церковних предметів найстарші не сягають по за першу половину XVII століття. По більшій части се церковні книги, серед яких найбільше стрічаєть ся євангеліє видане у Львові 1644 р. Найстарша книжка, яку автор надибав, се акафистник з 1625 в Михайлівській церкві в селї Шенгріївцї. Решта-ж книг і иньших предметів — як і самі церкви — походять головно з XVIII в. і то більшість з другої його половини. Не так з археольоґічного, як з історичного боку інтересний для нас факт істнования тут значної скількости книжок львівського видання, що вказує на дуже оживлені культурні зносини східних українських земель з західними в XVII і XVIII в. Самаж статя, що найбільше, може служити вказівкою для будучих дослїдів старовини в дотичнім окрузї.

Статей історичного змісту — не виключаючи й де инде обговорених — як на історичний журнал загалом не богато. Йдучи хронольоґічно маємо тут перед усім статю протоєрея Петра Орловського з трохи предовгим заголовком „Участіе запорожскихъ козаковъ въ возстановленіи (іерусалимскимъ патріархомъ Θеофаномъ) православной южно-русской церковной іерархіи въ 1620 году“ (X, с. 134—141). Статя, чи радше переповіданє знайденої автором в синодальнім архіві „протестації“ православної української єрархії з 28. IV. 1621 р. — оповідає широко про заходи запорожцїв у патріярха Феофана в справі настановлення православної єрархії, замісь дотеперішної, що перейшла на унїю. Автор наводить наперед характеристику запорожцїв подану в згаданій протестації митрополитом Йовом Борецьким, де він про запорожцїв говорить, як про людий в високій мірі релїґійних і дбайливих за добро православної віри.

Дальше йде мова про властиві заходи запорожців в тій справі: як видно, запорожці порозумівали ся з патріярхом іще підчас його побуту в Москві, а потім в Київі головно під їх напором і охороною патріярх — хоч дуже неохоче брав ся за се діло з боязни перед польськими властями — висьвятив православного митрополита і епископів на всї епархії. Стало ся се в жовтни 1620 р. Описавши порядок рукоположення поодиноких епископів, автор додає: „Честь и слава запорожскому козачеству, которое главнымъ образомъ заботилось о возстановленіи западно-русской православной іерархіи!“ Дальше описує обуреннє, яке викликала ся справа в польських кругах, через те, що се стало ся без відома польського правительства. Тут вже редакція в нотцї дала від себе спростованнє, що се зовсїм не було зроблене без відома правительства, як думає автор, а навпаки правительство, як можна видїти з опублїкованого вже матеріялу — за приобіцяну козаками поміч проти Турції дало навіть потайки свою згоду на настановленнє висшої православної єрархії. Тут би можна завважати, що замість робити редакційні нотки та спростовання, яким під науковою статею не місце, булоб далеко лїпше перед видрукованєм статї звернути авторови на його похибки увагу, або зовсїм не містити річи, яка не має потрібних кваліфікацій. Змістом й часом дуже тїсно з попередною вяжеть ся й друга статя тогож автора п. з. „Кіевскій соборъ въ 1629 году“ (VII—VIII, с. 166—173). Автор так само на підставі кількох документів оповідає про не вдалий собор православних в Київі в липни 1629, що мав служити вступним кроком до порозуміння між православними й униятами, а скликано його на бажаннє польського правительства. Підозріваючи в тім підступ латинян й униятів, православні дуже невірно прийняли плян сього собора, а коли його отворено (29 липня 1629 р.), запорожці домагали ся його замкненя, що по чотирох днях й стало ся. В кінци автор робить від себе увагу: „Благодаря главнымъ образомъ противодѣйствію запорожцевъ въ нашей отечественной церкви не повторилось то, чего достигли въ 1596 г. на Брестскомъ соборѣ пропагандисти католицизма“. Найважнїйша тут хиба подана в цїлости а досї нїде не опублїкована грамота Йова Борецького, котрою він скликував на собор усїх „всякого достоинства духовного и свѣцкого высокого шляхетного и нижного посполитого стану“ людий. Як бачимо про методу і науковий апарат тих статей нїчого й говорити, самаж вихідна точка тих статей не історичний факт як такий — а радше, так сказати, звеличаннє й похвала тим, хто причинив ся до підратовання єрархії і православія. На нашу думку документи, о скільки їх подано, слїд було умістити — тільки не в відділї статей. Тогож рода й дальша, по хронольоґії статя В. Модзалевського п. з. „Лукьянъ Свѣчка въ роли похитителя церковныхъ денегъ въ пирятинской церкви (нач.

XVIII в.)“ (III, с. 469—79). Статя основана виключно на переповідженю документа знайденого в паперах пок. історика Ол. Лазаревського. Документ той — се „Выписъ истинный, якимъ способомъ быралъ ключи церковние панъ Лукъянъ Свѣчка и якимъ фортелемъ бывалъ в скарбници“; тут пирятинський протопоп Максим Федорович оповідає, як Лукян Сьвічка (син лубенського полковника Леонтія, 1688—99) через довший час заходив до церковної скарбони крадучи з відти церковні гроші. Міркуючи по тим виривкам, які подав д. Модзалевський, оповіданнє се якесь неясне, а при тім незвичайно пасивним здаєть ся нам поведеннє попа і церковних причетників, які знали, що Сьвічка забирає церковні гроші — се тягнуло ся довший час, а рішучо нічого не робили, щоб сьому положити конець, поки аж сам Сьвічка не признав ся добровільно перед попом до своєї крадїжи. Автор від себе не дає жадних поглядів на сей будь що будь інтересний побутовий (коли так можна його назвати) факт, тим труднїйше нам з поданого тут робити які небудь виводи. Найлїпше, як гадаю, булоб, в такім разї подати документ в цїлости, і тодї як матеріял мав би для нас значіннє, чого про статю не можна сказати. Більш цїнна для нас — але теж тільки як матеріял — статя В. П—ка, основана на найдених ним в київськім консисторськім архіві документах про стан українських духовних семінарій в 1760-х і 770-х рр. Статя (X, с. 126—133) служить тільки доповненнєм до обговореної де инде його статї: „Изъ исторіи образованія на Украинѣ“ (IX, с. 235—47). Переповідати чи переписувати подані д. П—ком цифри про число професорів і учнів в ріжних роках в ріжних семінаріях (Переяславській, Чернигівській, Новгород-Сіверській, Словенсько-Херсонській і Полтавській) не будемо. Зазначимо тільки піднесену вже й автором обставину, що коли в першій половинї XVIII століття число учнів сьвітських, між ними в значній мірі дітий посполитих, значно перевисшало число духовних, то, як можна з поданих тут цифр бачити — в другій половинї століття число перших чим раз то малїє при рівночаснім зростї числа других. З одного боку значнїйше число дітий духовенства в школах поясноють ся змаганнями церковної єрархії в напрямі піднесення рівня осьвіти духовенства, з другого боку чим раз менша скількість дітий сьвітських (головно козацьких і посполитських) була наслїдком матеріяльного занепаду низших верств народа через змаганнє процесу закріпощення, а далї наслїдком повільного відчужуваня школи від народа і нагинання її на московський лад.

Заки прийти до дальшого огляду статей присьвячених історичним подіям, згадаю тут наперед ще про кілька причинків до біоґрафії Котляревського. Д. Павловський, невтомний в перешукуванню полтавських архівів подає в статї п. з. „Къ біографіи И. П. Котляревскаго“ (X, с. 1—10) кілька

документів до спору між поетом і городською полтавською думою, властиво з її головою Ворожейкіним. Полтавська міська дума річно давала на „Домъ для воспитанія бѣдныхъ дворянъ", котрого Котляревський був надзирателем, і иньші добродійні інституції, котрих він був знова „попечителем", значні субсідії. А що дума часто з плаченнєм тих гроший спізнювала і виплачувала їх дрібною монетою, з тої причини в 1832 р. між нею і Котляревським вибухли непорозуміння і поет писав дуже гострі листи до думи в тій справі, так що ся остання зажадала навіть укараня поета за не „пошанованнє" її. Ґуберніяльна управа, безпосередний зверхник міської думи, не показала особливої охоти мішати ся в сю справу і вона мабуть скінчила ся нічим. Сюди належить іще замітка В. Срезневского (VI, с. 240—2) разом з листом правителя канцелярії малоросийського ґенерал-ґубернатора Новікова, де він з нагоди іменованя його членом „Общества любителей россійской словесности" подає стан просьвітних інституцій на Україні і при згадці про полтавські школи дає дуже прихильний відзив про Котляревського. Далї Павловський в замітці: „И. П. Котляревскій — ученикъ Екатеринославской семинаріи" (VII—VIII, с. 46—7) наводить звістку про побут поета в 1789 р. в згаданій семінарії і про його тодішних вчителів, котрі всї були українцями. Йогож ще одна звістка (XI—XII, ч. 65-6) про Котляревського не дає нічого інтересного.

З поміж статей історичного змісту з XIX століття треба насамперед занотувати д. Клебановського: „Къ исторіи польскаго возстанія въ Юго-западномъ краѣ въ 1861 г." (VI, с. 424—67). Подавши за Пузиревским загальний образ польського повстання в польських землях, автор переповідає спомини очевидців про приготовання Поляків на Україні, а власне в містечку Дашеві (на границї Київської і Подільської ґуберній) до того повстання. Проба з'орґанїзувати віддїл війська і рушити з ним на поміч польським військам скінчила повним розгромом зібраного віддїлу таки в Дашеві — росийським ґенералом Ротом. На подані тут детайлї покладати-ся ніяк не можна, бо сї спомини хоч і очевидців, та зате занотовані кілька десятків лїт пізнїйше, а до того не з першої руки, а переказані автором. Зрештою сама справа для нас меньше важна, а важна для нас роля в тім української людности, і вона в споминах загалом вірно представлена. Українська людність зайняла таке саме становище супроти польських затїй, на якім стояла з давних часів: ставила ся ворожо. Дальше завдяки неясним урядовим закликам помагати урядови проти Поляків і завдяки натякам на конфіскату майна повстанців, вона пробувала, як звичайно, скинути з себе панщизняне ярмо. Та росийське правительство повістало своїй тактицї також вірне: користати, коли треба, з помочи людности проти Поляків і недодер-

жувати жадних обіцянок, навіть не постарати ся хоч забезпечити людність перед панською пімстою на будуче. Стало ся й тепер так. В статї зацитовано масу випадків пімсти так на поодиноких людях як і на громадах з боку тих, котрим підчас повстання чи одиниця чи громада яким будь способом наразила ся. На закінченнє подає автор кілька циркулярів так верховної, як і місцевих властий в справі викликаних Поляками заворушень на Правобережу.

Селянськими рухами в напрямі визволення з панщизняного ярма займають й дві иньші статї, з котрих друга викликана першою і по части служить її спростованнєм. Обі вони фактичного матеріялу, крім також споминів, майже не дають. Перша з них — се Л. М. „Замѣтки къ исторіи Кіевской козаччины 1855 г.“ (I, с. 48—65). Складає ся вона з передрукованої з „Кіевск. губерн. Вѣдомостей“ в 1854 р. статї сьвященника Михайла Вишиньского, де говорить ся про вражінє викликане між селянами с. Черкаса царським маніфестом з 8. II. 1854 про кримську війну. Селяне, коли вірити авторови статї, в дуже красномовній формі заявили готовість посьвятити себе для добра царя й вітчини по приміру своїх козацьких предків. Другу частину статї чи матеріялів становлять спомини (теж тільки переповіджені д. Л. М.) сина Михайла Вишиньского Северіяна, як вписували себе селяне в козаки і як вийшли розрухи на тім тлї. Річ в тім, що селяни царські маніфести про війну, особливож маніфест з 29. I. 1855 вирозуміли по свойому, себ то як заклик вписувати ся в козаки та йти на війну, в рекомпензату за се мала бути для вписаних в козаки знесена панщина. Се власне послужило приводом до значного селянського руху знаного під назвою „київської козаччини в 1855 р.“ — а початок його вийшов по словам автора власне зі згаданого села Черкаса (Васильківського повіта). Селяне стали домагати ся від сьвящеників царського указу про вписуваннє в козаки, а що сьвященники, очевидно, не могли сього зробити, бо не було такого указу, то повстали конфлїкти між духовенством і селянами, що підозрівали його в змові з панами і затаєню указу, і сї конфлїкти нераз прибирали доволї різкі форми. В згаданих споминах о. Северіяна Вишиньского подано кілька таких епізодів, які зазначили ся насильством над сьвященниками з боку селян, а навіть смертию деяких сьвящеників, як напр. пароха села Пустоварівки (сквірського пов.) Софронія Погорецького. Спомини булиб доволї інтересними, тількиж так нещасливо поплутані та помішані з иньшим матеріялом, що годї собі виробити якийсь докладнїйший образ про дотичні події, не можучи розріжнити, де автор опираєть ся на споминах, а де знова на документальнім матеріялї. Таке представленє справи викликало з боку д. Б. Познанського статю в сїй справі п. з. „Кое-что о козаччинѣ на Украинѣ въ 1855 году“ (IV, с. 139—59). Він простує дещо з попе-

редної статї, головнож твердженнє, що початок цїлого руху вийшов з села Черкаса. На його думку — по нашому зовсїм справедливу — коли брати постійний настрій селянства проти панщини — і ніколи не вгаслої традиції серед українського селянства про витворений тут козацький устрій, додамо ми — коли брати се на увагу в звязку з царськими манїфестами, то на підставі тільки споминів не можна катеґорично твердити, що початки руху дала як раз ся або иньша місцевість ще й до того якесь незначне село; при такім станї річий початок до руху могло дати кілька місцевостий разом. Потім автор дає на основі своїх спогадів кілька епізодів з „козаччини", які дотикають Білої церкви й її околиць, де перебував сам автор, тодї малий хлопець. Як матеріял сї спомини обох авторів можуть бути тільки взяті в загальнім вражінню, ніколи одначе не в подробицях, бо треба мати на увазї, що списані вони значно пізнїйше по описуваних ними подїях, і до них увійшло певно богато рефлексій, доданих ex post, так що трудно віддїлити одні від других, а катеґоричних виводів на їх підставі робити не можна.

Як причинки до біоґрафії Шевченка подає С. Рклицкий „Три дѣла о рядовомъ линейнаго Оренбургскаго № 1 баталіона Тарасѣ Шевченкѣ" (II, с. 201—208), що по словам видавця „лишпій разъ вскрываютъ предъ нами дѣйствительно многострадальную жизнь пѣвца Украины". З тих „дѣлъ" інтересне особливо друге з ряду (№ 88), в котрім з одного боку подано за посередництвом майора Ускова заходи поета — дозволити йому на свій кошт намалювати запрестольний образ в церкві Ново-Петровської кріпости, а з другого боку слїдство проти нього за знайдені у нього при ревізії папери, за що з царської канцелярії наказано покарати його строгим арештом. Коли одначе показало ся, що знайдені у нього папери — тільки записи народних пісень, зроблені давнїйше, замінено йому арешт на передержаннє його на гавптвахтї. Се було в 1854 р. До сього доданий „формулярный списокъ" Шевченка, з котрого цитуємо опис його особи. „Росту 2 ар. 5 вер. Лицомъ чистъ, волосы на головѣ и бровяхъ темнорусые, глаза темно-сѣрые, носъ обыкновенный" (II, с. 204). А. Сокальський подає „Матеріалы къ исторіи національнаго движенія 60-хъ годовъ прошлаго вѣка" (II, с. 189—200). Тими матеріялами служить меморіял чи статя, зладжена кружком петербурських Українців, а зредаґована П. Сокальським і призначена для якогось европейського дневника. Супроти діскутовання в заграничній західно-европейській пресї польського питання в звязи з реформами Олександра II і претенсіями Поляків до українсько-руських земель з одного боку, а з другого супроти закидів частини російської преси Українцям сепаратизму, мав сей меморіял висьвітлити українську справу й вияснити становище Українців. Меморіял складаєть ся з досить вірного нарису історії українського

народа і з цілого ряду дуже неясно сформулованих українських постулятів. Доказавши, що Поляки не мають найменьшого права до України й український народ, як видно з історії ніколи не бажав ані не бажає з ними сполуки, автор схилюєть ся до сполуки з Россією. Що до постулятів, чи радше національного (а не політичного) credo то можна зібрати його в таких точках. 1) Українська національність уважає законним правом боронити свою національну індівідуальність від всяких насильних проб, 2) в тій охороні займає вона тільки дефензивне становище і жадає, щоби її ані з незнаня ані з політичних мотивів не змішувано з иньшими народностями і 3) щоб вона сама собою розпоряджала (очевидно, що до національних прав).

Заки прийти до літературно-історичних статей згадаю ще про дві, які дотикають теперішного положення коли не цілости, то хоч частин наших земель. Перша з них В. Ілліча-Сьвітича: „Дальне восточная Украина“ (V, с. 161—197) де автор згадавши про три періоди еміґраційного руху української людности до Полуднево-Уссурийського краю подає опис тамошньої великої української провінції — опис інтересний, коли б на жаль не подано його вже в надто загальних нарисах, без сліду якоїнебудь систематики і без найменьших статистичних цифр. Через се навіть матеріялом сеї статї назвати не можна. Антитезою з того огляду служить статя проф. Грушевського п. з. „Къ польско-украинскимъ отношеніямъ въ Галиціи“ (VII—VIII, с. 174—234). Не можучи вдавати ся в дальший розбір тої статї (передрукована вона з „Кіевскихъ откликовъ і вийшла осібною книжкою) завважаю лишень, що виходячи з історичних даних та опираючи ся на богатім статистичнім матеріялї автор ґрунтовно розібрав і ясно та всесторонно представив положеннє тої части українських земель під австрійсько-польським володіннєм. Вкінці маємо до занотовання ще дві статистичні статї, які дотичать української людности по тім боці кордону. Що до першої з них А. Ярошевича: „Малороссы по переписи 1897 г.“ (VI, с. 411—423) можна тільки по трохи здивувати ся, яким робом вона сюди дістала ся. Се просте досить примітивне переписаннє цифр з оголошених не давно результатів переписи людности в Росії в 1897, де насамперед подано загальне число української людности (22,175000) а потім такіж числа і процент в поодиноких провінціях і на тім кінець. За те інтереснійша друга статя в сїй самій справі Л. Личкова: „Юго-западный край по даннымъ переписи 1897 года“ (IX, с. 317—366). Автор теж опираєть ся на тімже матеріялї, але, розуміеть ся, з відповідним застереженнєм і осьвітленнєм його повноти і вірности. Потім вже подає цифри не тільки дотично числа української людности, але також що до економічних її умов, осьвіти і т. д. — комбінуючи ті цифри з такими-ж

цифрами иньших народностий, які на нашій теріторії живуть побіч нашої людности. На тій підставі робить він загальнїйші виводи досить вірні, о скільки розуміеть ся вірний і повний був матеріял на якім основував їх автор. Статя варта уваги і близшого ознакомлення з нею.

З літературно-історичних річий насамперед треба занотувати поданий Г. Вашкевичем „Переводъ П. А. Кулиша на украинскій языкъ манифеста 19 февраля 1861 года и Положенія о крестьянахъ“ (II, с. 324—341; III, с. 423—460). Над тим перекладом нічого й задержувати ся. Додати тільки треба, що дозвіл на переклад маніфеста на українську мову дано 15. III. 1861, а Кулїш зараз же до нього забрав ся. В тім виді, як його тепер подано, переклад вже був зложений в друкарни, і опублїкованне його в свій час моглоб було мати велике значіннє. Тїлькиж Кулїш його не докінчив, а через що — на се вказує додана тут кореспонденція його з державним секретарем Бутковим в тій справі, а власне, що люди до того не покликані робили свої язикові поправки, на що Кулїш ніяк не міг згодити ся й залишив роботу, через що справа упала. Можна мати сильні сумнїви, чи на часї була та авторська чи фільольоґічна дражливість, яку показав тут Кулїш, але в кождім разї приходить ся тільки пожалкувати з видавцем, що переклад Кулїша в свій час не вийшов і має тепер тільки значінє історичного документа. Про самого Кулїша маємо тут невеличкі й незначні спомини Лесї й Галї: „Воспоминанія о дядѣ П. А. Кулишѣ“ (II, с. 342—348). До сього треба додати подану І. Абрамовим виривок з документа з 1788 р. п. з. „Дѣдъ П. А. Кулиша“ (V, с. 157), з чого видно, що в супереч твердженям біоґрафів Кулїша буцїмто він був сином простого козака, дїд його Яків був сотенним атаманом — значить належав до низшої старшини. С. Єфремов з нагоди 35-лїтнього ювилею І. Левицького подає його характеристику, як письменника в статї „Бытописатель пореформенной Украины“ (I, с. 98—116). Подавши коротку біоґрафію письменника й оцїнку важнїйших його творів автор кінчить свою статю такою характеристикою ювилята: Левицький перед усїм великий знавець тих сфер, в яких бере теми до своїх повістий, по характеру своїї творчости артистичним способом — він типічний епік, що найбільше проявляєть ся в майстерних описах природи і спокійнім розбиранню скомплїкованих прояв людської душі. З останнїм ми не в повнї можемо згодити ся. В загалїж у Левицького переважає плястика, зверхний малюнок і сьвіжість кольорита. І. Житецький в статї „Украиньски оповидання А. П. Стороженка“ (IX, с. 367—382) на підставі розбору оповідань Стороженка й взагалї його творчости зводить характеристику сього письменника до такої дефініції: „Стороженко — временный и до извѣстной степени случайный гость въ малорусской литературѣ, талантливый и сильный разсказчикъ — и нечого больше“. На сю харак-

теристику можна згодити ся теж тільки з деякими застереженнями. Посмертною згадкою С. Єфремова: „Памяти Вл. В. Лесевича“ (XI–XII, с. 350—358), де подана коротка біоґрафія й оцінка його діяльности, з увагою, що українському життю посвятив Лесевич розмірно мало уваги — вичерпюуть ся літературно-історичні статї „Кіев. Старины“.

З літературно-критичних найважнійша чимала статя С. Єфремова „Литературный Банавентура“ (II, с. 302—323; IV, с. 90—116). Бонавентурою — назвою одного з персонажів Карпенка-Карого — автор охрестив осібний тип „літературних“ діячів в українськім письменстві — головно ж в драматичній поезії. Автор, виходячи з того заложення, що в розмірно слабій українській літературі того рода тип може вчинити чималі шкоди, а то й поважно загрозити дальшому її розвоєви, уважає, що булоб похибкою збути мовчанкою таку появу, й тому присьвячує Бонавентурі з властивим йому хистом написану статю. Небезпечна поява Бонавентури, по його думці, була наслідком тяжких умов істновання українського слова в Росії, що власне ліпшу літературу придавлюють, помагаючи тим самим Бонавентурі до розвою. Розібравши значне число „банавентурних“ творів ріжного рода, доводить, що тільки витворенє серед публики серіозного читача й глядача усуне Бонавентуру з нашого письменства. Статя написана гарно й з темпераментом і **загалом** вірна — тільки далеко не всюди можна згодити ся з автором, що до осіб, котрі він зачисляє до Бонавентур. При тім надто вже широким вступом попередив ш. автор свою статю, розвиваючи навіть цілу теорію драматичної поезії та її повстання; се, на нашу думку, цілком тут зайве. В. Черепін в своїй короткій, але ядерній статї п. з. „Родная історія“ (IV, с. 228—233) дає оцінку „Очерка украинской исторіи“ проф. Грушевського. Вказавши на величезну прогалину в вихованю української молодїжи (і не тільки молодїжи — додамо від себе), а власне брак науки рідної історії, котрої досї й не було з чого вчити ся, вказує на згадану книжку, котра сьому бракови зарадить. Подавши коротко зміст книжки, автор підносить її прикмети: повноту образу історичного розвою українського **народа**, при чім книжка становить строго льоґічну закінчену цілість, переведеннє одної ідеї, що видно головно в установленню звязку княвівських часів (київський період) з дальшими. Потім вказує в практичнім її приложенню „на огромное научное, культурное и національное значеніе“ книжки.

Розмірно до свого значіння ліпше вже репрезентує ся відділ: „Документы, извѣстія и замѣтки“, куди по справедливости повинно б було попасти богато річий з попередного і навпаки. Дрібними документами найбільше заступлений XVIII в. З XVII ст. маємо тут тільки „Грамоту благословляющую у евреевъ рѣзь ихъ христіянамъ покупать“ (V, с. 151),

в котрій Петро Могила позволяє християнам купувати у жидів мнясо. Інтересні оголошені проф. Перетцом: „Четыре документа къ исторіи украинскаго козачества“ (VI, с. 232—237), з котрих перший лист гетьмана Виговського з 11. V. 1659 р. до татарського бея з прошеннєм помочи, другий лист Мазепи (6. XII. 1708) до Карла XII. Два иньші — просьба підмоги взятих в шведську неволю козаків, оба з 1708 р. З иньших найбільше дібрана що до змісту збірка документів і звісток В. П—ка до історії гайдамаччини, а головно в справі Мелхиседека Значко-Яворського, котрому згаданий автор присьвячує осібну статейку „Былъ-ли игуменъ Мелхисидекъ Значко-Яворскій организаторомъ возстанія въ 1768 г.?“ (I, с. 4—7), де в звязку з иньшими звістками („Къ вопросу о судѣ надъ М. Значко-Яворскимъ“ і ин.) старається доказати, що Яворський повстання в 1768 р. не орґанізував, найліпшим доказом чого служить факт, що його за те не віддано під суд; в кождім разї, коли й говорити про нього, як орґанізатора, то хиба гіпотетично а не катеґорично. З иньших піднесу ще В. Модзалевського „Иванъ Чарнышъ и Мих. Милорадовичъ“ (II) і йогож „Къ исторіи отношеній между великорусскими офицерами и малороссійскими урядниками“ (IV). В. П—ко не потрібно подав указ Анни Іванівни кн. Шаховскому в справі свояченя Українців з Великоросами, бо сей документ кілька разів використаний в ріжних наукових працях, а в цілости уміщений в 108 т. Сборн. имп. русс. ист. общества с. 26.

З біблїоґрафії згадаю крім огляду ЛНВістника й Записок Н.Т. ім. Шевченка рецензії на книжки: Л. Ж., Запорожская Сичъ съ новымъ содержаніемъ (I), Михайло Грушевський, Оповидання (II), та сього ж автора, Спірні питання староруської етноґрафії (III), О. Барвінського, Історію України-Руси (V), І. Франка, Збирныкъ творивъ т. III. Менше важні поминаю. Ширшу рецензію проф. Багалїя на брошуру: И—въ, В. Н. Карамзинъ, мнимый основатель харьковскаго университета, відкладаємо до осібного обговорення.

На тім ми й кінчимо огляд наукової части „Кіевскої Старини“. З белєтристики були уміщені в сїм річнику передусїм преміовані на конкурсї „Кіев. Старини“: Голота, повість В. Винниченка (I—II), М. Коцюбинського оповіданнє: Пидъ минаретамы (III) і оповіданнє М Чернявського: Vae victis! З иньших велика новеля О. Кобилянської Ніоба (VI—IX), не згадуючи про дрібнїйші нариси.

На тім можна б і скінчити огляд цїлорічного наукового й лїтературного доробку обговорюваного нами журнала. Та ми уважали б його далеко не повним, коли б не додали кілька кінцевих уваг загальнїйшого характеру.

Рецензент попереднього річника „Кіев. Старини“ закінчив споді-

ваннем, що слїдуючий — себ то отсей — річник журнала буде видаваний на рідній українській мові[1]). Так воно, як бачимо, не стало ся, і вина за се, розуміє ся, не спадає на сам журнал. Та замісь того наступила тут зміна в чім иньшім, а власне, що наукова часть, якій головно журнал присьвячений, відійшла на задний плян, а за се завдяки подіям в Росії й звязаному з ними українському питанню віддїл інформаційно-публїцистичний незвичайно розріс ся: „Кіев. Старина“ в браку иньшої публїцистичної часописи взяла на себе її обовязки. Завдання сього вона одначе не сповнила як слїд хоча-б тому вже, що як орґан з науковою маркою, і то досить спеціяльний не був приступний для ширшого круга читачів, куди власне повинно йти всестороннє осьвітлюваннє українського питання, його становища. Важнїйша тут одначе була друга причина а власне, що той віддїл складав ся виключно з звісток иньших журналів тут не потрібно без усякої системи передруковуваних, а сам журнал, з дуже незначними виїмками, в тій справі нїчого не давав такого, що відповідалоб вазї самої справи й поваві журнала. Виїмками, про котрі згадано, був хиба передрук частини статї Драгоманова: „Историческая Польша и великорусская демократія“, поданої тут п. з. „Украинскій вопросъ въ его историческомъ освѣщеніи“ (XI—XII, с. 143—172), що при не страченій вартости не вповнї одначе відповідає теперішним українським вимогам. Далї змагання й проби до систематичного представлення української справи — і то по більшій части тільки справи заборони українського слова в Росії, разом з поданнєм деяких до того матеріялів, бачимо в рядї статей д. С. Єфремова під спільним заголовком: „Замѣтки на текущія темы“ (II—VI), котрі на жаль перервали ся на 6 книжцї, а на їх місци не появило ся більше нїчого. Що до тих статей, то вони обертаючи ся головно коло звісної заборони українського слова, далеко не вичерпують новочасної української проґрами збуваючи иньші справи від часу до часу лишень легкими натяками. До тогож д. Єфремов, по вродженому таланту й темпераментови зручний полєміст, брав звичайно за вихідну точку своїх виводів ворожі нашій справі голоси, отже, так сказати, зверхні причини заборон, а меньше — внутрішні житєві вимоги бороненої ним справи. В самім представленню річи дуже часто давав себе поривати, так сказати, чисто полємічним інтересам, так що його статї не вповнї можуть вдоволити читача наукового орґана і скорше надавали ся б як прегарні фейлєтони, до якогось популярного орґана.

Ми вказали на факт зменшеня наукової частини журнала і вказали також на причини сього факту. Та ми також зробили заміт і що до слабшої якости наукового віддїлу, що врештою можна завважати від

[1]) Записки Н. Т. ім. Шевченка т. 68, Н. Хр. с. 7.

довшого вже часу. В сім специяльно річнику наукові статї анї що до змісту анї до наукового оброблення, з малими виїмками, не принесли нічого такого, що можна би уважати значним новим вкладом в нашу науку. По більшій части переважає тут не оброблений матеріял, і то матеріял дуже вже загального характеру, як напр. зазначені нами спогади. По нашому переконанню отсе піднесене нами спостереженнє що до наукової вартости журнала, явище анї не припадкове анї тим меньше сумне, як би на перший погляд могло здавати ся. Річ в тім, що наша сьвідомість прийшла до тої стадиї, що й для нашої науки стало вже неможливим проявляти себе в такім нездецидованім утраквістичнім, так сказати (що до змісту і форми), характері, в якім могла чи мусїла колись виступати в того рода журналї, як власне „Кіевская Старина". Доказом a contrario може послужити високий науковий рівень вповні українських иньших журналів. Маємо усякий респект перед „Кіев. Стариною", яка незабаром сьвяткувати ме 25-лїтний ювилей свойого заслуженого істнованния, тількиж, на нашу думку, „Кіев. Старина", як і взагалї всякий иньший науковий журнал н е м а є в ж е у н а с р а ц і ї істновання, в такім нездецидованім видї. Навпаки істновання чогось такого не рішучого, треба-б уважати minus-ом в нашій науцї — як щось такого, що стоїть на роздорожу і не знає, якою дорогою на будуче йти. *І. Д.*

Етноґрафічні статї або такі, що стоять із ними у звязи, заступлені в сім річнику „Кіевскої Старини" доволї сильно. Більша частина їх була обговорена окремо, а власне: В. Доманицкій — Пѣсни о Нечаѣ (I, ст. 66—88), Ор. Левицкій — Обычай помилованія преступника, избраннаго дѣвушкой въ мужья (I, ст. 89—97), В. Доманицкій — Баллада о Бондаривнѣ и панѣ Канёвскомъ (III, ст. 480 494), Г. Стрижевскій — Сборникъ малорусскихъ сказокъ (VII—VIII, ст. 117—165), П. Несторовскій — Матеріалы по этнографіи бессарабскихъ русиновъ (X, ст. 73 —125). В сїй книжцї, в бібліоґрафії, обговорюємо статї В. Данилова про похоронні плачі. По за тим на сїм місци належить іще згадати про отсї статї й замітки:

Вол. Яблоновськый, Весилля въ с. Отакахъ, Этнографичный нарысъ (V, ст. 205—227) — опис зладжений в части на підставі запису селянина Івана Годнюка, що бував нераз старостою на весїлях, в части записаний з уст другого селянина Мих. Лискуна. Належить завважати, що весїльний ритуал тут дуже бідний, а пісень у ньому також дуже мало. Замітного не приносить він нїчого. Уваги варта хиба одна річ: в Отаках родичі молодих не бувають у церкві на шлюбі. До опису додає д. Яблоновський коротенький вступ, в якому інформує про село і його мешканців.

Ор. Левицкій, Искѣ о вырытомъ тайно кладѣ (I, ст. 1—4): тут оповіджена звичайна історія про гроші, що горіли — їх підглянув слуга і сказав ґазді, а той свому братови, по чім пішли всї відкопувати їх, але зі страху не відкопали. Пізнїйше мав їх відкопати брат ґазди і забрати виключно собі, одначе швидко потім умер. Ґазда заскаржив тодї до суду братову-вдову, жадаючи звороту своєї пайки викопаних гроший; суд присудив обвинуваченій відприсягнути ся.

Вл. Даниловъ, Къ исторіи украинскихъ духовныхъ стиховъ (I, ст. 7—10) — передруковано тут із працї проф. М. Сперанского п. н. „Южно-русская пѣсня и современные ея носители“ лїрницьку віршу:

Іще сонце не заходить, я спати ложу ся,
До споведі готую ся, Богу не молю ся і т. д.

та наведено до неї варіянт із збірки II. Чубинського, записаний Кулїшем. По гадцї автора тут маємо „фактъ превращенія лирической пѣсни бытового характера въ духовный стихъ“, що знов „представляется незауряднымъ явленіемъ“. На мою думку нема тут зовсїм того, що припускає автор. Оба варіянти се духовні вірші, тільки у Сперанского досить попсований, особливо що до мови. Звідти й походить досить значний контраст. Але зрештою пісня знана як лїрницька з иньших околиць і має все духовний характер.

А. Рудневъ, Рождественская вирша (I, ст. 12—14) — вірша дуже гарна і велика, але не розбита на стихи, лиш надрукована як проза.

Ив. Бѣньковскій, Макъ въ народной демонологіи на Волыни (IV, ст. 34—36) — автор подає тут збірку вірувань про мак, який відграє визначну ролю також у народній медицині. Розуміє ся, що таких вірувань є далеко більше і д. Беньковський не вичерпав їх.

В. Михалевичъ. Проводы (народная сатира, VI, ст. 242—247): поданий тут текст сатири на хапчиве духовенство. Належить вона до того самого роду творчости, що різдвяні та великодні вірші, які по всякій правдоподібности творили письменні люди, обізнані зі сьвятим письмом, у першій лїнії студенти, далї дяки, а деколи й попи, але які з часом переходили між народ і ставали його власністю.

Вл. Даниловъ. Отзвукъ былины о змѣеборствѣ добрыни Никитича въ украинскомъ фольклорѣ (IX, ст. 104—108) — автор наводить тут чотири редакції переказу про змія Перуна та виказує, що „легенда о змѣѣ, олицетворявшемъ язычество, и о борьбѣ съ нимъ Добрыни — продуктъ кіевскаго поэтическаго творчества“ та що „въ украинскомъ преданіи объ островѣ Перунѣ мы имѣемъ отзвукъ древней легенды Кіевской области о борьбѣ христіанства съ язычествомъ, выразившейся подъ вліяніемъ христіанскихъ мотивовъ въ фан-

тастической формѣ, а въ четвертой редакціи этого преданія находимъ далекій отголосокъ древняго южно-русскаго былиннаго творчества", а не навпаки як то старав ся доказати проф. В. Міллер, вказуючи на Новгород, як на місце повстаня прототипу билїни про Добриню Нікітїча. На наш погляд сей вивід автора має реальну підставу, й зовсїм справедливий.

Л. М. Пѣсня на освобожденіе отъ панщины — въ 1861 году (IX, ст. 110—112) — цікава пісня, що зачинаєть ся від слів:

Котили ся вози з гори тай в долинї стали!
Пани дуже щиро били, тепер перестали —

пародія на иньшу відому народню пісню, що зачинаєть ся від слів:

Котили ся вози з гори тай в долинї стали:
Любили ся, кохали ся, тепер перестали.

Пісня та складаєть ся з 10 куплетів і рефрену, що повтаряєть ся по кождім куплетї. Дуже релєфно змальовані в нїй відносини панів за панщини до селянок у словах:

Котили ся вози з гори, поломали спиці:
Вже-ж панам не заглядати дївкам під спідниці.
Иньші туди заглядали, як були сердиті,
Більше ж того, що робили не за тим, щоб бити...
Котили ся вози з гори, поломали швірнї:
Нема панам прежвєй волї, будуть жінки вірні.
Перш бувало як дївчину пан яку полюбить,
Женить хлопця против волї, долю його згубить...

Пісня правдоподібно друкуєть ся перший раз.

Л. М. Еще варіантъ малорусской баллады о Бондаривнѣ (X, ст. 9—12), записаний в Одесї 1905 р. і захований зовсїм добре.

Туркевичъ. Заговоръ отъ рожистаго воспаленія (бышыты, XI—XII, ст. 66—67) — тут поданий досить інтересний текст заговору без усяких приміток.

Поза сим належить іще тут згадати про ширші рецензії: М. Р. на „Гуцульщину" В. Шухевича, неприхильну (II, ст. 73—122) і на „Украинскіе лубочные пѣсенники" (VI, ст. 213—228), в яких приходять народні пісні. *В. Г.*

Київські **Университетскія Извѣстія** принесли в порівнанню з р. 1904 дуже мало для нас цікавого. Найперше звернемо увагу на невеличку, одначе інтересну статейку д. І. Каманїна п. з. Къ подробностямъ о началѣ войнъ Богдана Хмельницкаго (кн. 5, ст. 1—13), оперту на т. зв. „Краткой лѣтописи о войнахъ поляковъ съ козаками" (рр. 1647—1656), що увійшла в 2 ге доповнене виданне „Памятників" київської „Коммиссіи для разбора древнихъ актовъ" т. I, відд. III ст. 137—195.

Автор вибирає зі згаданої літописи все те, що в дотеперішній історичній літературі про той період або зовсїм не звісне, або представлене в инакшім сьвітлї (пр. похід Конецпольского на Крим у 1647 р., друге арештованнє Б. Хмельницького в Бужинї, оповіданнє про битву під Жовтими Водами, описи подій в рр. 1648—56); при кінці характеризує коротко незвісного лїтописця на підставі його лїтописи, якій признає визначне місце між тогочасним історичним матеріялом. Більша статя Л. Яновського п. з. Политическая дѣятельность Петра Скарги (кн. 7, ст. 1—55; 10, ст. 57—97) повинна бути обговорена пізнїйше на иньшім місци. З иньших згадаємо ще статю Г. Чудакова п. з. Западныя параллели къ повѣсти Гоголя „Портретъ" (кн. 8, ст. 1—10). З критично-бібліографічного відділу зазначимо найперше ряд інформаційних статий проф. В. Перетца п. з. Новые труды по источниковѣдѣнію древнерусской литературы и по палеографіи (кн. 4, ст. 1-62; 6, ст. 111—153; 9, ст. 155—176), де обговорені „Описи рукописів" А. Нікольского, П. Симсона, Хр. Лопарева, Вс. Срезневского, Н. Петрова, М. Сперанского, І. Сьвєнціцкого, Г. Ілїнского, К. Радченка й ин. й палеографічні студії П. Лаврова, А. Яцімірского, Л. Стояновича, П. Сімонї, А. Соболевского, С. Пташицкого, В. Успенского, Н. Воробєва й Л. Целєпі. При кінці автор подає як додатки два довші тексти: Сказаніе про початок сьвіта (з рукоп. Тверського музея, XVIII ст.) й Повість про хрестного сина Ісуса Христа (з рукоп. Церк. археол. музея при київській духовній академії, XVIII ст.). В статї п. з. Критико-библіографическій обзоръ новѣйшихъ трудовъ и изданій по славяновѣдѣнію (кн. 5, ст. 63—110; 11, ст. 177-215) подає проф. Т. Флорінский огляд 30 нових російських, нїмецьких, чеських, болгарських, сербських, хорвацьких, словінських і словацьких видань з обсягу славянської історії, історії лїтератури, фільольоґії, етноґрафії й ин.

В кінці згадаємо ще про „Отчетъ о состояніи Кіевскаго Центральнаго Архива для древнихъ актовыхъ книгъ губерній: кіевской, подольской и волинской въ 1904 г." (кн. 2, ст. 1—2), який виказує з днем 1 січня 1905 р.: актових книг — 5920, окремих документів — 414.020, старих актів — 69.284; крім того 216 описів до 216 актових книг, що містять у собі 41,981 окремих документів.

Записки императорскаго харьковскаго университета вийшли в 1905 р. тільки за два перші квартали; на виданнє двох останнїх випусків мінїстерство не виасиґнувало зовсїм потрібної суми гроший. Що тикаєть ся змісту тих двох книжок, то в виїмком двох довших статий про В. Каразина, а то проф. Д. Багалїя п. з. Новыя данныя для біографіи В. Н. Каразина (кн. I, ст. 81-164) й д. Н. Тихого п. з. В. Н. Каразинъ, виновникъ учрежденія университета въ Харьковѣ

(кн. II, ст. 1—80), які мають бути обговорені окремо на иньшім місци у звязи з розвідкою про того самого Каразина д. Тихого у „Кіевск-ій Старин-ї; нема для нас нічого інтересного. Зі статий загального характеру зазначимо тільки одну прив. доц. Н. Яснопольського п. з. Соціологія и соціальная статистика (кн. II, ст. 19—31). *Кр.*

В часописи **Труды Кіевской Духовной Академіи** треба занотувати такі статї й розвідки: Найбільша, се статя О. И. Титова, „О заграничныхъ монастирахъ Кіевской епархіи XVII—XVIII вв.“ (N. 3, 4, 6): се уривок з більшої праці автора на підставі зібраних ними і надрукованих архівних матеріялів. Починає автор з вичисленя тих монастирів, що з переходом Київа до Московської держави лишили ся за її границями й стали таким чином для київського митрополїта закордонними. Застановляючись далї на внутрішнім життю сих монастирів, автор детально вичислює адміністрацію сих монастирів і розглядає докладно степень залежности їх від київської митрополії. Окремий невеличкий уступ присьвячує далї автор братствам при закордонних монастирях, але детальнїйше питання про значіннє й внутрішне житє сих братств він не розбирає. Досить докладно обговорено за те справу відносин між київською митрополією і білоруськими епископами і суперечку їх з приводу поодиноких монастирів. Закінчуючи виясненнєм значіння сих монастирів в історії боротьби західньої Руси за віру й народність, д. Титов присьвячує кілька спеціяльних уваг єромонахам при російських послах в Варшаві, т. зв. варшавській капеллянії, залежній від київського митрополїта.

Минулої історії київської академії дотикаєть ся статя Петрова й замітка Строганова. „Кіевская Академія въ гетманство К. Г. Разумовскаго (1750—1763)“, статя Петрова, починаєть ся загальними увагами про відношеннє останнього гетьмана до духовенства українського взагалї й до київського братського монастиря. Дальший зміст статї становить характеристика внутрішнього життя академії за сей час, наукових програм того часу, далї переходить автор до виясненя економічного стану академії („самое жалкое“ с. 67), коротенько згадує в кінцї про становище студентів й наводить деякі вказівки, але взагалї се частина статї оброблена не повно (N. 5). Замітка Строганова про Давида Нащинського, ректора київської академії в XVIII в. (N. 3), невеличкою своєю частиною дотикаєть ся внутрішнього життя академії того ж часу, властиво характеризує систему наукових викладів, але другою своєю частиною, присьвяченою діяльности Нащинського як архімандрита Бізюкова монастиря, вже нас не дотикаєть ся.

В статї „Новооткрытый альбомъ видовъ и рисунковъ достопримѣчательностей Кіева 1651 г. (N. 7) описує д. Петров недавно знайдений

альбом малюнків Київа, зроблених в 1651 р. підчас перебування в Київі кн. Януша Радзивіла. Копії сих малюнків знайдено в архіві петербурської академії штук, д. Петров отримав фотографії з сих малюнків й описуючи їх, автор робить на їх підставі виводи що до історичної топоґрафії м. Київа того часу.

П. Орловський умістив дві замітки, одна про участь козаків в відновленню української єрархії патр. Теофаном в 1620 р. (N. 8) властиво історична згадка про сей епізод української історії без нових звісток й без ширшого осьвітлення подій, користна замітка з церковної історії на підставі відомих вже джерел; цікавійша друга замітка про київський собор 1629 р., бо тут наведено з рукописів київської археоґрафічної комісії грамоту м. Іова Борецкого й протестації з приводу чуток про сей будучий собор, від православних жовнїрів в польському війську і від запорожців.

Занотуємо ще промову А. Криловського перед діспутом, присьвячену загальній характеристиці львівського братства (N. 10). *Ол. Гр*

Кіевскія Епархіальныя Вѣдомости — історичних статей дуже мало: Изъ прошлаго кіевской епархіи (ч. 1 і дальші) — продовженє нарисів церковної історії України. В статях з 1905 р. оповідаєть ся про діяльність київських митрополитів кінця XVII і початку XVIII в., а саме: Ґедеона Сьвятополк-Четвертинського (1685—1690 рр.), Варлаама Ясинського (1690—1707 рр.) і Йоасафа Кроковського (1708—1718 рр.). Звістки про житє й діяльність тодїшних митрополитів уложені головно на підставі виданих київською духовною академією „Памятників православія и русской народности въ Западной Россіи въ XVII—XVIII вв.", т. I. Бібліоґрафічні уваги про книжки: А. Криловського: „Львовское Ставропигіальное братство" (ч. 26); Іконнїкова: „Кіевъ въ 1664—1855 годахъ" (ч. 32) і сьвящ. М. Попова: „Арсеній Мацѣевичъ митрополитъ Ростовскій" (ч. 34).

Волынскія Епархіальныя Вѣдомости: Къ исторіи Почаевской Лавры (чч. 2, 4, 9, 16, 17, 28 і 31) — се продовженє давно початого публїкованя документів до Почаєва. В 1905 р. подані отсї документи: інвентар Почаївського монастиря 1736 р., де описано рухоме й нерухоме майно монастиря, і дві звістки про монастир з 1798 і 1822 р. Къ исторіи древней Жидичинской Архимандріи на Волыни, А. Малевича (ч. 1 і дальші) — продовженє друкованої вже кілька літ історії Жидичинського монастиря; в 1905 р. друковано дальше документи з початку XIX в., що належать до тої історії. О началѣ г. Холма і Холмской епархіи, Гр. Ольховскаго (ч. 3) - полемізуючи з проф. Смирновим, який каже в „Богословскім Вѣстнику" (кн. за лютий 1905 р.), що до Данила Романовича Галицького Холма не було, д. Ольховський

стараєть ся показати, що Холм лише відновив кн. Данило і що він істнував богато ранїйше, ще в X–XI вв., так що тепер, 1905 р., припадає 900-лїтє Холмської епархії. Нѣсколько словъ объ историческомъ прошломъ и о современномъ состояніи Крестовоздвиженской Дубенской пустыни, Іеромонаха Стефана (Твердынскаго) (чч. 5—7). Автор подає короткі звістки про сей монастир, який у XVI в. дістав фонди від Константина Константиновича Острожського, з початком XIX в. дійшов до такого упадку, що треба було його замкнути, а 1860 р. був відновлений заходами Почаївської лаври; автор розказує історію на основі документів, що зберігають ся в архіві Почаївської лаври. Объ исправленіи богослужебныхъ книгъ. Окружное письмо уніатскаго митрополита Аѳанасія Шептицкаго къ духовенству въ 1738 г. (додаток до ч. 26 і 27) —тут дуже докладно передано подібним друком (майже факсіміле) довге окружне посланіє митрополита А. Шептицького з подрібними вказівками, де в яких книжках треба то „вимазати" то „викинути" не лише слова, але й цілі картки книг, виданих при кінцї XVII і в початках XVIII в.; до посланія доданий короткий вступ. З приводу сего посланія передруковано в ч. 34 з київського журнала „Руководство для сельскихъ пастырей" статю Н. Павлїкова п. н. „Интересный документъ". Княгиня Марія Загоровская, Григорія Рудикова (ч. 8) — тут подано кілька нових даних до питаня про особу Мариї Загоровської, жінки брацлавського каштеляна Василя Загоровського, по якого смерти вона від кінця XVII в. вела боротьбу з епископом Іпатием Потїєм за церков пророка Іллї в Володимирі волинськім. Між иншим автор доказує, що Мария Загоровська була православна.

Подольскія Епархіальныя Вѣдомости. Мѣстная старина, під сим титулом три статї: Черты изъ религіозной и бытовой жизни Подоліи въ минувшіе вѣка, Н. Я. (чч. 33—36) — отсї нариси з минувшини написані на основі ріжних записок та уваг на старопечатних книгах, що зберігають ся в каменецькім музеї подільського Церковного Історично-Археольоґічного товариства. Сї написи подані в „Описї" старопечатних книг музея, зробленім протоєреєм Е. Сїцинським і надрукованім в X вип. Трудів згаданого Товариства. На основі сего „Опису" написана названа статя. Друга статя Н. Я. (чч. 8—9) — тут подані ріжні написи на богослужебних книгах, будинках, нагробниках та инших памятках старини в деяких місцевостях Могилівського та Проскурівського повіту. Третя: Историко-археологическія и этнографическія замѣтки о м. Зиньковѣ Летичевскаго уѣзда, А. Трусевича (чч. 14—15) — крім звісток, узятих із друкованих матеріялів, подані тут уваги про оглядини Зіньківських храмів, замчища та инших місцевих памяток, а також звістки про гончарство місцевих селян, яким Зіньків славить ся на все Поділє,

і про жидівських „цадиків“, які також добули великої слави серед подільських Жидів. Бібліоґрафічні уваги про книжки: „Труды Подольскаго Церковнаго Историко-Археологическаго Общества“, вип. X (ч. 5) і Павловича: „Опытъ исторіи Замойскаго уніатскаго провинціальнаго собора 1720 г.“, Городно 1904 (ч. 8).

Полтавскія Епархіальныя Вѣдомости. Гервасій Линцевскій, епископъ Переяславскій, В. П. (чч. 2—3) — з приводу 135-их роковин смерти сего епископа, що займав переяславську катедру від 1757 —1769 р., подана його коротка біоґрафія, головно на основі друкованих жерел. Къ вопросу объ устройствѣ въ Полтавѣ церковнаго древнехранилища, Н. Орлова (ч. 8) — тут указуєть ся на потребу заложеня церковного музея. Угодники Божіи святители Амвросій и Аѳанасій — тут подані звістки про двох епископів, які лежать нетлінно в полтавськім крестовоздвиженськім соборі, але не канонізовані: про Амвросия (Серебренникова), катеринославського епископа (1786—1789 р.), що вмер 1792 р., і про Атанавия Вольховського, могилївського епископа (1795—1797), що вмер 1801 р. в Полтаві. Описаніе с. Середняковъ Гадячскаго уѣзда Полтавской губ. (ч. 26 і дальші) — тут є богато етноґрафічного матеріялу: описані народні звичаї, обряди, подані пісні і т. и. Къ исторіи Переяславской семинаріи въ третьей четверти XVIII вѣка, Вл. П. (чч. 20, 21, 23 і 26) — нариси шкільного житя, написані на основі документів, що зберігають ся в архіві київської духовної консисторії. Бібліоґрафічні уваги про книжки: Іваницького „Переяславскій епископъ Гервасій Линцевскій и начало возсоединенія уніатовъ въ западной или польской Украинѣ (1757—1769 гг.)“ (ч. 9); прот. Титова „Русская православная церковь въ польско-литовскомъ государствѣ въ XVII—XVIII вв.“ (ч. 23).

Черниговскія Епархіальныя Извѣстія. Свящ. К. К—ского: Изъ жизни св. Ѳеодосія Углицкаго, Архіепископа Черниговскаго (чч. 18—22) — на основі друкованих жерел (пр. Ейнгорна „Очерки изъ исторіи Малороссіи въ XVII г.) та архівних матеріялів подаєть ся, що Теодозий Углицький, бувши ігуменом Видубицького монастиря, був підчас гетманування Брюховецького та боротьби ріжних політичних партий наражений на ріжні обмови як з боку самого Брюховецького, так і інтриґанта тих часів могилївського епископа Методия, що уважав ся якийсь час „мѣстоблюстителемъ кіевской митрополіи“. І так 1665 р. Брюховецький кинув обвинуваченне, що епископ Методий „Теодозия Углицького, який перед королем говорив неприличні слова на государя, не лише простив за хабар 200 злотих, але й іменував ігуменом“. З другого боку й Методий писав у Москву доноси на Теодозия Углицького; так 1668 р. він обвинувачував Теодозия, що той „списуєть ся з Дорошен-

ком і Тукальським". Але сї доноси не мали значіня і московське правительство зовсїм довіряло сьв. Теодозию, а часами навіть звертало ся до него за радою. Дальше оповідаєть ся в сїй статї, які неприємности мав Теодозий від печерського архимандрита Іннокентия Ґізеля з приводу процесу за маєтности, в якім винний був Ґізель, і Теодозий тільки на домаганє чернигівського архіепископа, містоблюстителя київської митрополії, Лазаря Барановича перервав сей процес і навіть попросив пробаченя у Ґізеля. Документъ, относящійся къ личности святителя Θеодосія Углицкаго, П. Добровольского (ч. 7) — тут надруковано з поясненями грамоту Т. Углицького, чернигівського епископа, про те, що Прокопови Сенченку, атаманови шатрипському, позволено збудувати в селї Шатринцях на ріцї Дразї млин; грамота походить із 1694 р. Къ исторіи церкви на Бобровицѣ подъ Черниговомъ, П. Добровольского (ч. 12): в сїй археольоґічній потатцї вказуєть ся, що в бобровицькій церкві, збудованій 1825 р., є деякі гідні уваги предмети, а саме: тут єсть євангелиє, видане у Львові 1636 р. й перенесене, як видно з підпису на книзї, сьвящеником Чемелїовським з Поділя до Чернигова „підчас здобутя Каменця Подільського і зруйнованя цілого Поділя"; в Чернигові місцевий поміщик Василь Дунін-Борковський дав сю книжку богато оправити. Другий гідний уваги предмет старини в бобровицькій церкві, се срібний напрестольний хрест з 1686 р. Страничка изъ лѣтописи Вознесенской церкви г. Нѣжина, свящ. Н. Липского (ч. 14) — з нагоди столїтя істнованя теперішньої ніжинської вознесенської церкви подані короткі звістки про церкву, яка істнувала тут давнїйше і згоріла 1782 р.

Екатеринославскія Епархіальныя Вѣдомости. Краткія свѣдѣнія объ архивѣ Самарскаго Пустынно-Николаевскаго монастиря, В. Бѣднова (чч. 20 21) — сей монастир, що лежить 28 верст від Катеринослава, найстарший монастир у сїй країнї; був се військовий монастир під протекторатом Сїчи. Ним інтересувало ся богато дослїдників місцевої старовини, як проф. Еварницький („Запорожье въ остаткахъ старины и преданіяхъ народа", „Исторія Запорожскихъ козаковъ"), епископ Теодозий („Самарскій Пустынно-Николаевскій монастырь", 1873), архиепископ Гавриїл („Историческая записка о Пустынно-Николаевскомъ Самарскомъ монастырѣ", 1838). Останні два автори користали і з архівних даних того монастиря. Автор названої статї, оглянувши монастирський архів, не знайшов у нїм богато актів і документів, якими користували ся згадані дослїдники. Тай загалом архів монастиря не богатий на історичні матеріяли. Найранїйші справи архіва походять з 1773 р., хоч із збереженого опису видно, що тут були ще ранїйші справи, починаючи з 1753 р. З поданого автором змісту актів архіва видно,

що майже всі вони мають значінє лише для історії самого Самарського монастиря. Зрештою є там кілька документів, що належать до Київо-Межигорського монастиря, якому був підвластний Самарський монастир у XVIII в, а також до монастирів Нефорощанського, Гольмянського, Роговського і Посасенського. Серед тих нечисленних документів, що збереглись в архіві, є кілька до історії Запорожа.

Херсонскія Епархіальныя Вѣдомости: Церковно-историческій очеркъ основанія въ Херсонѣ викаріата и его жизнедѣятельность (по поводу пятидесятилѣтія 1853—1903 гг.) (додаток до ч. 4 і дальших) — се докінченє більшої, основної праці, початої в 1904 р. Сей нарис вийшов в Одесї в 1905 р. окремою книжкою (183 стор.) з портретами архиєреїв. Автор зазначений на книжцї ініціялами Е. К., що значить: епископ Киріон (бувший вікарий у подільській і херсонській епархії, опісля епископ орловський, а тепер сухумський на Кавказї). Письма Преосвященнаго Гавріила Розанова, перваго въ Одессѣ Архіепископа Херсонскаго, къ протоіерею Серафиму Серафимову (ч. 5 і дальші) — в сих листах до протоєрея, який служив в Одесї 40 лїт, починаючи з 1845 р., є богато цікавого для історії міста Одеси і її ріжних інституцій.

Воронежскія Епархіальныя Вѣдомости: Первобытное христіанство у русскихъ Славянъ, Ѳ. Ильинскаго (чч. 1—6) — статя загального змісту, написана на підставі праць Голубинского, Ламанского та ин. Духовные композиторы Воронежской епархіи, свящ. Т. Донецкого (чч. 10 і 12) — тут подані звістки про житє й музичні твори отсих місцевих композиторів: Лавинова (з початку XIX в.), Вариводи (коло 1830 р.), диякона Склобовського (коло 1840 р.), сьвящ. Яковлева, Виноградова, Попова, єромонаха Геронтия.

Курскія Епархіальныя Вѣдомости подають кілька статей про Йоасафа Горленка, білгородського епископа (1748—1754), з приводу 150-літя його смерти і 200-літя його уродженя (родив ся 8 вересня 1705 р., помер 10 грудня 1754 р.). І так: Предки святителя Іоасафа Горленко и первые годы жизни его до посвященія въ епископы, свящ. Г. Ключарева (ч. 34 і дальші) — в сїй статї подані звістки про прадїда Йоасафа Горленка — прилуцького полковника Лазаря, що брав участь у боротьбі Богдана Хмельницького з Польщею і відзначив ся під Зборовом; дїд сьвятителя Дмитро, також прилуцький полковник, був однодумцем Мазепи і разом з ним утік із своїм сином Андрієм до Турциї; Андрій вернув ся до вітчини і був помилуваний, але опісля був нераз наражений на ріжні обвинуваченя і навіть позбавлений усїх маєтків; статя не скінчена. Під назвою: Къ жизнеописанію святителя Іоасафа Горленка подано кілька статей, а саме: в ч. 36 подано за-

гальний біоґрафічний нарис сього білгородського епископа (1748—1754), зроблений на основі праці епископа Філярета: „Историко-статистическое описаніе Харьковской епархіи“. В чч. 1—2 подана проповідь Йоасафа Горленка, виголошена ним 28 падолиста 1742 р. в Москві в двірській церкві в присутности цариці Єлисавети Петровни, коли Горленко їздив туди збирати жертви на свій погорілий Мгорський монастир під Лубнами. Се одинока літературна памятка проповідництва Йоасафа Горленка; вона взята з рукописної „риторики“, в музеї української старовини в Чернигові. В ч. 9 надруковані хронольоґічні записки Йоасафа Горленка про події з його житя до іменованя на білгородську катедру. Була думка, що сї записки пропали, але в бібліотеці харківської семінарії знайшла ся копія їх — вона була в 1902 р. на археольоґічній виставі в Харкові і тепер з неї надруковано записки. В чч. 22—25 надруковано довгий реторичний вірш Йоасафа Горленка, написаний 1737 р., коли він був катедральним єромонахом у Киïві, і присьвячений київському митрополитови. В сїм вірші говорить ся про те, як якийсь чоловік був побіджений „лютим ворогом“ і „смертними гріхами“, а опісля як він звернув ся о поміч до богинь-„добродѣтелей“ і як вела ся війна тих богинь із ворогом та його військом — гріхами. Він був друкований уже в київських Чтеніях.

Кишиневскія Епархіальныя Вѣдомости подали тільки одну гідну згадки статю: Археологическая поѣздка по Бессарабіи (ч. 24) — тут подані вражіня поїздки в город Оргіїв, говорить ся про топоґрафію города і про тамошній собор старинної архитектури. Статя нескінчена.

Таврическія Епархіальныя Вѣдомости подали тільки одну статю: Св. Иннокентій, первый епископъ Иркутскій, М. Шведова (ч. 4), історично біоґрафічний нарис про сьвятителя Інокентия, що походив з чернигівських шляхтичів Кульчицьких, родив ся коло 1680—1682 р. і після визначних місіонарських подвигів у Сибірі помер 1731 р. епископом іркутським.

Холмско-Варшавскій Епархіальный Вѣстникъ: Значеніе книги „Науки церковныи“ пароха Антонія Добрянскаго въ епоху очищенія религіозныхъ обрядовъ въ Холмской Руси и на Подляшьѣ, Кораллова (ч. 1) — подані цікаві звістки про се, як у Холмщині й Підлясю мали в 1865 р. завести в проповідях українську мову. З тим розіслано всїм уніятським сьвященикам книгу галицького проповідника Добрянського[1]), але сьвященики під впливом польських діячів стали доказувати начальству, що для парохіян польська мова в проповідях більше зрозуміла, як та, якою вони говорять; одначе опісля сю книгу

[1]) Добрий то був приклад української мови!

таки прийнято і вона була загально уживана. Іосафатъ Кунцевичъ, полоцкій уніатскій архіепископъ (чч. 9—12) — подаючи біоґрафію сього діяча унії, автор звертає особливу увагу на обставини його житя і смерти, які не дають ніякої основи зачисляти його до сьвятих, як се роблять католики. В додатку до статї надруковані переклади ріжних, друкованих уже документів, що дотикають убійства Кунцевича.

Минскія Епархіальныя Вѣдомости: Древнѣйшій памятникъ славяно-русскаго письма, такъ называемая Слуцкая псалтирь (ч. 3) — в 1867 р. артист Струков віднайшов у минській епархії перґамінову рукопись псалтиря з XI-XII в.; пять аркушів тої рукописи передано звісному знавцеви славянської лїтератури І. Срезневському, який 1868 р. видав їх текст у своїй праці „Древніе славянскіе памятники юсоваго письма“, називаючи ту рукопись „Слуцькою псалтирю“. Чи рукопись звернено туди, де її віднайдено, неввісно. Тепер петербургська академія наук звернула ся до минського епископа помогти в відшуканю тої рукописи. Роблені на припоручене архиерея пошукуваня в Слуцьку і Минську показали ся безуспішними. Отже в названій статї звернено увагу духовенства на ту рукопись — із тим, аби сьвященики шукали за нею по своїх парохіях. Лядинское духовное училище, Перепечина (ч. 6 і дальші): подана історія сеї школи, заложеної при монастирі спершу, в 1809 р., як сьвітська повітова школа, і переміненої в 1834 р. на духовну.

В „Гродненскихъ Епархіальныхъ Вѣдомостяхъ“ не було нїчого для нас цїкавого. З иньших білоруських епархіальних видань занотуємо, що **Литовскія Епархіальныя Вѣдомости** подали тїльки одну гідну уваги статю: „Страничка изъ исторіи русскаго духовенства“, Б. Титлинова (чч. 15—16) — на підставі звісток, узятих із архіва синода, зроблено нарис важкого положеня духовенства за цариці Анни Івановни, в 1730—1740 рр. Докладнїйше оброблена та тема в книзї того-ж автора п. н. „Правительство Императрицы Анны Іоановны, въ его отношеніяхъ къ дѣламъ православной церкви“ (Вильна 1905).

Могилевскія Епархіальныя Вѣдомости подали: Историческая записка, читанная при открытіи Могилевскаго Церковно-археологическаго музея 18 декабря 1904 г., В. Доброславского (ч. 1). Къ исторіи единовѣрія въ Могилевской епархіи, свящ. Ѳ. Жудро (чч. 3—10) — на основі архівних актів подані звістки про роскольників і єдиновірство від кінця XVIII до 40-овил років XIX в. Могилевская духовная семинарія времени архіепископа Анастасія Братановскаго (1797—1805 гг.), Пл. Горючка (ч. 5 і дальші) — подані історичні звістки про семінарію, заложену 1758 р., на основі архіва семінарії.

Ю. С.

З російських журналів загального змісту в часописи **Вѣстникъ Европы** треба занотувати, в споминах Пипіна, деякі вказівки про Костомарова і Мордовцева (II, III), в споминах Кат. Юнге досить богато цікавих дрібничок з життя Костомарова (V) підчас його професорства в Петербурськім університеті, між тим як згадки про Шевченка (III—IV) майже нічого не додають до ранійших її згадок про поета (В. Е. 1883). Згадаємо ще замітку Г. Житецкого про Очеркъ проф. Мих. Грушевського (III) й замітку Евг. Л(яцкого?) про Збірник на вічну память Котляревському, де висловлено симпатії українській інтеліґенції в її боротьбі з тяжкими умовами істнування (I). **Русская Мысль** умістила живо й місцями ярко написаний, хоч не всюди докладний біоґрафічний начерк С. Русової про М. Драгоманова (VIII). Згадаємо ще замітки про Очеркъ проф. Мих. Грушевського (II), про видання історичних творів д. Єфименко (III) і про альманах „Багаття" та київське виданнє творів Л. Глїбова (XI). **Русское Богатство** умістило дві статї про українство: С. Єфремова „Внѣ закона" (I) про цензурний утиск на українську мову й заборони української літератури, та Б. Грінченка „На безпросвѣтномъ пути" (X і XI—XII) про ненормальні умови народньої школи й взагалї народньої осьвіти на Україні з забороною українських книжок. Занотуємо ще замітку С. Єфремова „Къ исторіи крестьянскаго представительства" про першого посла-селянина в австрійськім парляменті 1848 р. (VII сс. 180—182). **Міръ Божій** не дав спеціяльних, цікавих для нас статей; занотовати треба згадку Богучарского про Костомарова (VI сс. 36—37), некрольог Мордовцева (VII) й замітку Сторожева про Очеркъ проф. Мих. Грушевського (II). В часописї **Русскій Вѣстникъ** занотуємо статю Балова: „Характеръ и значеніе древнихъ купальскихъ обрядовъ и игрищъ" (XII), се компілятивна статя, автор лише доповнив подекуди попередніх дослїдників деякими новими вказівками, але нових виводів не робить і в своїх поглядах про ґенезу й значіння купальських обрядів тримаєть ся прийнятих поглядів й обяснень.

В часописи **Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія** занотуємо такі статї й розвідки: В. В. Стасов (нинї покійний вже) умістив велику статю „Серебряное восточное блюдо Эрмитажа" (II); річ іде про таріль з колекцій Ермітажа, студіований вже Хвольсоном, Покровським, Смірновим і признаний ними за виріб сассанїдського походження, властиво, що він був зроблений в Персії Сірійцем-несторіянином. Стасов переглядає їх арґументи, знов розбирає все, що може служити прикметами походження й на підставі свого аналїзу малюнка й орнамента на тарілї, а з другого боку на підставі аналїзу написів, зробленого Коковцевим, приходить до гадки, що се виріб середно-азийського походження,

і хоч малюнок копіовано на підставі сірійсько-несторіянських взірців, але тут є певний тюркський вплив. Стаття цікава своїми загальними увагами та вказівками на прикмети малюнка. Кулаковский в статї „Территорія славянъ по Іордану" (III) полємізує з Вестберґом що до його льокалїзації Noviodunum й lacus Mursianus як Найзідлерського озера й Neusiedl am See. В. Ляскоронський умістив з приводу Очерковъ А. Стороженка замітку „Къ вопросу о перэяславськихъ торкахъ" (IV). Тельберґ дав „Нѣсколько замѣчаній о междукняжескихъ снемахъ въ Древней Руси" (VI), підчеркуючи юридичний характер мети таких з'їздів, яко ріжницю від иньших припадкових збірок князїв; але сї снеми не мали вищого обовязкового авторітета, по його думцї. Н. Павлов-Сильванський дав статю „Символизмъ въ древнемъ русскомъ правѣ" (VI), де наводить паралелї до сих символів з правової символїки у Славян і Ґерманцїв[1]). Довнар-Запольский умістив статю про селян в в. к. Литовскім (III—IV) — ся стаття увійшла яко окремий роздїл в його дісертацію про селянство. Соболевский умістив замітку „Древняя передѣлка начальной лѣтописи" (III) про вступ до 1 Новгородської лїтописи; він доводить, що в основі його лежить якась хронольоґічна записка, написана в Київі під впливом київських подій з початку XIII в., се перерібка начальної лїтописи, але перерібка місцями досить вільна, дає іноді иньші версії оповідання, иньшу хронольоґію; з сього джерела взято й вступ до 1 Новгородської 2-ої редакції до 943 р.[2]). Істрин умістив останній V-ий роздїл „Изъ области древне русской литературы" (VIII) — статя увійшла в його окрему книжку під тимже заголовком. З области билинної поезії занотуємо А. Веселовского Былина о Потокѣ (IV) і Шамбинаго Къ литературной исторіи старинъ о Вольгѣ (XI).

В роздїлї справоздань занотуємо справоздання про київський учебний округ в 1903 р. (XI). Між некрольоґами зазначимо Веселовського згадку про Пипіна (I). В відділї клясичної фільольоґії згадаємо Латишова переклад новознайденого херсонського гимна Гермесу (V).

Нарештї між рецензіями занотуємо рецензію Чечулина на „Очеркъ" проф. Мих. Грушевського (IV) і замітку Радченка в рецензії на „Статьи по славяновѣденію" про уміщені тут українські статї проф. Мих. Грушевського (X).

В часописї **Варшавскія Университскія Извѣстія** далї тягнеть ся стаття проф. Филевича „Къ исторіи Карпатской Руси", вона друкуєть ся дуже малими уривками і доведено її тут до стор. 136-ої. Занотуємо також замітку проф. Карского про український луцидарій по ркп. XVIII в.

[1]) Сї дві статї обговорені вже були в Записках т. LXVIII.

[2]) Про сю статю замітка в Записках т. LXIX.

(N. 9). Під заголовком „Изслѣдованія въ области народной пѣсни“ (N. 1) проф. Погодин умістив замітку про пісні Жидів в Росиї, збірник виданий часописю „Восходъ“, розбираючи сї пісні по головним їх сюжетам; другу меньшу замітку становлять 10 литовських казок, записаних російським альфабетом з нюянсами про нонса, до них долучено також і переклад. В виданию **Ученыя Записки Юрьевскаго Университета** треба занотувати статю Грунского „Пражскіе глаголическіе отрывки и изъ исторіи хорватской глаголицы“ (N. 1) і більш загальну, „Санскритская христоматія“ Кудрявского (N. 2—4). **Ученыя Записки Казанскаго Университета** не дали нічого спеціяльно цікавого для нас, з більш загального занотуємо дальші уступи нескінченої ще праці Шершеневича з історії фільозофії права.

Чтенія въ Обществѣ Исторіи и Древностей Россійскихъ не дали в сїм роцї спеціяльно для нас інтересних статей чи розвідок. Сперанскій закінчив свою велику працю „Переводные сборники изреченій въ славяно-русской письменности“ (578+245 сс.)[1]. З паперів Самарина надруковано вперш давню статю покійного Бєляєва „Судьба земщины и выборнаго начала на Руси“ (написана ще в 1865—66 рр.). В двох книжках I і II уміщено збірник болгарських пісень Любена Каравелова з заміткою П. А. Лаврова. З матеріялів занотуємо „Списокъ черкасскихъ городовъ“ (з архіва Оружейної Палати): видавець кладе сей документ на рр. 1654—1656 (II), й надруковану д. Лаппо-Полоцьку ревізію 1552 р. (II). Зазначимо ще рецензію Середонина на дісертацію Лаппо про в. к. Литовське, з приводу XI-ого конкурса на премію імени Г. Ө. Карпова (I). В часописи **Историческій Вѣстникъ** треба зазначити начерк П. Л. Юдина про побут Костомарова в Саратові (N. 4), хоч автор не дає нічого такого, щоб значно доповнювало житєпись історика, але совістно занотовує все, що міг дізнатись про житє Костомарова в Саратові. Цікаві звістки про психольоґічний стан історика в ті часи. До статї додано малюнок дома, де мешкав тодї Костомаров. Б. Б. Глинскій умістив замітку про літературну діяльність Д. Л. Мордовцева (N. 2, з двома портретами Мордовцева). В невеличкій статї Лотоцького, присьвяченій побуту духовенства в XVIII в. є кілька згадок і про стан українського духовенства того часу (N. 6 „Между двухъ огней“). Оповідання Е. Н. Матросова з життя Українців в Америцї (Только русинъ, N. 6) не визначаєть ся артизмом і цікаве лише деякими подробицями побута. Зазначимо ще два ґеоґрафічні начерки Фирсова про Херсон (N. 10) і Пахомова про Днїстер (N. 1—2, По Днѣстру въ лодкѣ, цікаві побутові малюнки самого автора). Нарешті

---

[1]) Див. в відділї бібліоґрафії сього тома.

занотуємо бібліоґрафічні замітки Яцимирского про наукові й літературні публікації. В часописи **Русская Старина** зазначимо замітку Горновского, Къ исторіи харьковскаго земского ополченія въ 1812 г. (по фамілійним документам родини Хорватів, N. 3, деякі цікаві дрібнички давнього побуту й настрою тодішньої шляхти), та звістку про Каразина з 1828—29 рр. (N. 5). Занотуємо ще в статї про історика Бѣлова звістку про побут Костомарова в Саратові (N. 12) та бібліоґрафічну замітку про Очеркъ проф. Мих. Грушевського (N. 1). В часописи **Русскій Архивъ** треба занотувати замітку М. Корецкого, Старина о Базилевскихъ (N. 5), се відгомін народньої памяти про відомий епізод часів кріпацтва — конфлікт панів Базилевских з козаками с. Турбаїв; автор переказав по российськи оповідання старої Марти Рокітної з с. Турбаїв, переклав з українського народню пісню про сю подію, та ще додав, невідомо в якім звязку, народні перекази про заховані скарби в околиці. *Ол. Гр.*

Христіанское Чтеніе окрім статей Жуковича, обговорених в відділї бібліоґрафії, дало ще такі небезінтересні для нас: О сочиненіи душеполезныхъ книгъ въ XVIII столѣтіи, К. Здравомыслова (I і III) — тут вказано, що ще в „Дух. регламентѣ" піднесено потребу виданя популярних побожних книжок і про се писав навіть цар Петро арх. Теофанови Прокоповичеви в 1724 р. Але тодї ся справа не пішла в перед. Аж 1742 р. синод став наставати на виповнене сего проєкту і поручав сю справу ріжним особам, але нї в Петербурзї нї в Москві не знайшло ся відповідних людий. Тодї звернули ся в сїй справі до київського митрополита і він склав комісію з кількох осіб — учених монахів, а саме з двох архимандритів: ректора академії Сильвестра Кулябки та Осипа Занкевича, і трьох єромонахів: Варнави Старицького, Арсенїя Пятницького й Ґедеона Сломинського. Одначе члени комісії одні були дуже заняті, другі швидко повмирали, і з сього нїчого не вийшло. Аж 1745 р. предложено синодови докладний конспект або „оглавленіе на первую книжицу о собственныхъ всякаго чина занятіяхъ". Се „оглавленіе" друкує автор в цілости в додатку до своєї статї. Къ вопросу о сочиненіи и изданіи учительныхъ книгъ въ XVIII ст., Н. Одинцова (VIII) — тут з приводу статї Здравомислова подано, які популярні книги видавано в XVIII в., починаючи від „Перваго ученія отрокомъ" Теофана Прокоповича і „Православнаго исповѣданія вѣры", що були довгий час шкільними підручниками. Нѣсколько замѣчаній и наблюденій какъ post scriptum къ магистерскому коллоквіуму протоіерея Морева при защитѣ имъ сочиненія „Камень вѣры м. Стефана Яворскаго", проф. А. Пономарева (V—VIII) — тут говорить ся богато про відносини українських учених до великоросийських з початком XVIII в. Секта духоборцевъ, ея прошедшее и настоящее, С. Ставрова (II—III) — історія сеї секти, що

розвила ся на півдні Росії ще в половині XVIII в., подана досить докладно й закінчена останніми подіями: переселенєм духоборців до Канади, де вони, не хотячи піддати ся тамошним законам, мусіли дуже бідувати, хоч їм і помагало богато з росийської інтеліґенції, а Лев Толстой післав навіть із ними свого сина Сергія, коли вони переселяли ся до Канади.

Богословскій Вѣстникъ. Власть патріаршая и архіерейская въ древней Руси въ ихъ отношеніи къ власти царской и къ приходскому духовенству, Н. Каптерева (цьвітень і май) — з приводу сучасних голосів про привернене патріярхату в Росії автор дає історичну розвідку про ті права патріярха, які завели ся були на Руси, і принагідно вказує на відносини староруських митрополїтів до константинопольського патріарха. Свѣточи православія и культуры въ исторіи Румынской церкви, Н. Заозерского (май—червень) - на підставі книги епископа Арсенія (Стадницького) п. н. „Изслѣдованія и монографіи по исторіи Молдавской церкви“ (Спб. 1904) зроблені біоґрафічні нариси деяких румунських епископів, яких житє й діяльність стояли в звязку з українською історією. Сюди належать: Досифей, епископ молдавський (1671—1691), що жив якийсь час, за часів війн Яна Собєского, в Польщі; митрополїт Венямін Костакі (умер 1846 р.); епископи Неофіт (помер 1844 р.) і Філярет (помер 1873 р.) Скрібані.

Православний Собесѣдникъ, орґан казанської духовної академії не приносить в 1905 р. статей по історії, археольоґії та етноґрафії України, хиба що зачислити сюди бібліоґрафічну нотатку (в книзї за май) про книгу Ґеца: Das Kijewer Höhlenkloster als Kulturzentrum des vormongolischen Russlands, Passau, 1904. Для фільольоґії може представляти інтерес видане в книзї за липень—серпень „Слово св. Григорія Паламы на Успеніе Богоматери“ по сербській редакції XIV—XV в.

Странникъ. Митрополитъ Стефанъ Яворскій въ его перепискѣ съ Петромъ Великимъ, С. Рункевича (вересень—падолист) — отся кореспонденція, надрукована по документам державного архіва, дотикає подій в житя того єрарха, але дещо в нїй належить також до України, — пр. те, що він не хотів іти з Київа на рязанського митрополита, його заходи коло будови церкви в Ніжинї й и. Святитель Бѣлгородскій Іоасафъ, Л. (вересень) — загальний нарис житя сього владики, що походив з козацької старшини (син прилуцького полковника і внук гетьмана Данила Апостола), написаний з приводу 200-лїтя його уродженя (ур. 8 вересня 1705 р.); його память дуже поважають у тій місцевости і майже в цілій Лївобічній Україні, хоч він і не канонїзований. Гадальные дни и святки на Украйнѣ, А. Л—цкого (грудень) — сей етноґрафічний нарис написаний з посціхом, без показаня, звідки взяті ріжні звістки, подані

в статї, про обряди, віруваня і т. д. Бібліоґрафічні уваги про отсї книги: К. Е.: „Церковно-историческій очеркъ основанія въ Херсонѣ викаріата и его живнедѣятельность ва пятидесьтилѣтіе 1853—1903 гг. (цьвітень); Д. Іловайского: „Исторія Россіи", т. V: „Алексѣй Михайловичъ и его ближайшіе преемники" (липень); Ѳ. Титова: „Русско православная церковь въ польско-литовскомъ государствѣ въ XVII—XVIII вв.", т. I (падолист); „Воронежская Старина", вип. I—IV (сїчень). *Ю. С.*

Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности императорской Академіи Наукъ (том X), дають, як звичайно, багато цїнних статей і оброблених матеріялів з історії письменства й мови. Передівсїм богаті вони на статї і матеріяли по історії драми й вертепа. Звернемо тут увагу на В. Перетца — Къ исторіи польскаго и русскаго народнаго театра (Нѣсколько интермедій XVII—XVIII ст.) I, ст. 51—104 і II, ст. 378—419 [обговорені в „Записках" 1906, IV і I кн.]; Г. Георгієвского — Двѣ драмы Петровскаго времени (Дѣйствіе о князѣ Петрѣ Златыхъ ключахъ. Дѣйствіе объ Есѳири. Отрывокъ изъ неизвѣстнаго дѣйствія. Отрывокъ изъ неизв. дѣйствія о Фониліадѣ и Фелдегмерѣ) I, ст. 185—307; В. Рѣзанова — Изъ исторіи русской драмы. „Актъ о Калеандрѣ и Неонилдѣ" (пол. XVIII в.) I, ст. 335—398; Н. Виноградовъ — Народная драма „Царь Максемьянъ и непокорный сынъ его Одохисъ" II, ст. 301—338 (текст з рукописи коло 1818 р., значить найстарший, який знаємо) і „Великорусскій вертепъ" III, ст. 360—382 і IV, ст. 403—414 з текстом „Смерти царя Ирода", що перейшов, видно, через Білу Русь з Польщі до Великоросів (текст записаний автором від новгородських раєшників на Волзї) — се поки що початкові статї, які обіцяв автор продовжувати й тому підождемо з осудом про них. Далї К. Истомин дав огляд питань про редакції Толкової Палєї, I, ст. 147—184, а проф. В. М. Истрин почав друковати більшу працю „Редакціи Толковой Палеи" IV, ст. 135—203. До праць про лїтописи належить статя В. И. Сизова — „Миніатюры Кенигсбергской лѣтописи" I, ст. 1—50, де вказано на нїмецький вплив в XV в. на новгородського артиста що прикрасив ту лїтопись мінятюрами; 26 мінятур на доданих до статї 3-х таблицях позволяють згодити ся з виводами автора[1]). А. И. Соболевскій — подає „Мученіе папы Стефана по русскому списку XV вѣка" I, ст. 108—135, зі вступною статею й словарем (105—117). Се „мученіе" цїкаве тим, що переведене з латинської на церковну-славянську мову тим самим перекладчиком, що й мученіє Вита (видав А. И. Соболевський в Изв. XIII, кн. I), мученіе Аполїнарія (idem ibidem кн. II) й мученіе Георґія (А.

[1]) Про сю статю див. рецензію в т. LXVII.

Н. Веселовскій — Разыск. въ обл. дух. стих. II). Се потверджують словарні й граматичні дані. Той самий автор подає дальше тексти — „мученія и похвалы сты҃х г҃.ю ѡтрк“ (XVI в.), слова на „памѧт бг҃облжны҃х оць҃ нши҃х патріархъ“ (XVI в.) і „поученіє на блговѣщеніе“ (XIV в. „Нынѣ подобно ѥсть браїє к вамъ велегл҃но изрещи англьскаꙗ словеса“), II, ст. 130—139. В сїй книжцї ст. 1—17 знаходимо статю проф. А. Никольского „Сказаніе объ обрѣтеніе честныхъ мощей святителя Никиты Новгородскаго чудотворца“ з рукоп. XVI в.—В 4-ій кн. 66—78 проф. Соболевскій подає „Нѣсколько рѣдкихъ молитвъ изъ русскаго сборника XIII вѣка: „12) молитва на всяк день од злого чоловіка і духа, 15) м-ва Григорія Двоєслова, 2) св. Амвросія „чс҃та дши и тѣлоу“, 1) „исповѣдаиню грѣховъ“, 4) „въ тоузѣ и въ печали“, 5) к Богоро́диції, 6) „ѥгда звонѧть, ли клеплють“ 7) „ѥгда чтоуть ѥѹаглиє“ і 8) „цѣловавъше ѥѹгалє“; всї вони — по думцї проф. Соболевского — переведені з латинського. Н. Ончуков подає в статї „Печорская старина“ II, ст. 339—363 і III, ст. 210—238 цікаві звістки про старообрядські виданя й рукописї, переважно XVIII—XIX, по части й XVII в. Старші виданя й рукописи перейшли вже в руки скупщиків. Із описаних рукописей найбільш інтересний збірник 16⁰ XVIII в. в Устьцилемській волости (III, ст. 219—221) з більшим числом статей із космоґрафа, фізіолоґа й апокрифічно-леґендарних оповідань, напр. про „строфокамила“, птицю неясить, людей андроїнів, людей львообразних і т. и. Жаль тільки, що Ончуков не подав ширшого опису статей старших рукописий. — А. И. Яцимирскій подав в III, ст. 24—68 цінну статю „Изъ лингвистическихъ и палеографическихъ наблюденій надъ славянскими надписями румынскаго происхожденія (гл. Записки 1906, бібл. ст. 203 замітку З. К.). — Дуже інтересні для бібліоґрафів також замітки П. Драганова (I, ст. 324—334) „Югославянскія книги и статьи напечатанныя греческими буквами“ переважно у Болгар, македонських Славян і Сербів 1762—1883 р. і М. Попруженко (IV, ст. 229—258) про книжочку — листки „Абагаръ“[1], видану католицьким болгарським епископом Филипом Станїславовим на хорватсько-болгарській мові 1651 р. в Римі; сї листки важні для богацтва апокрифічного елементу в молитвах і задля листу „Абагара цара, кнеза еденскаго... писание Карсту Господу нашему“. В кінцї Н. Лихачев подає звістку (IV, 312—319) про Пандекти Нікона, що були власністю патріарха Феодосія Трновського.

З статей найважнїйші для нас А. Соболевского — Древне-кіевскій говоръ“ I, ст. 308—323 і Н. П. Некрасова — „О замѣнитель-

---

[1]) З латинського Abgar — Abagar.

ныхъ падежахъ: родительномъ и винительномъ въ современномъ русскомъ языкѣ" II, ст. 31—65. В останній статї автор старає ся рішити неясний проблєм: чому acc. sg. животних (неособових) іменників роду мужеського з коренями *о, и* рівний gen. sg.? — Проф. Соболевский в своїй статї, виходячи з своєї теорії про вилюднене придніпровської Руси з кін. XII і в XIII вв., та про її нове заселене в XV в. еміґрантами з колишнього галицько-волинського княжества й польськими поселенцями, не згоджуєть ся з твердженем проф. В. О. Ключевського (Курсъ русской исторіи ст. 346), ніби сї нові поселенці XV в. були потомками колишніх Київлян XII—XIII в., тому, що давній Київ не знав заміни 1) о — і, 2) не еміґрував систематичними ґрупами на полудневий і північний захід в Полїсє, Волинь і Галичину, але спорадичними ґрупами, які з часом злили ся з Полїшуками, Волиняками й Галичанами; отже нові поселенці, що залюднили в XV в. київську Україну й принесли з собою говор із переміною *о* в *і*, прийшли з Галичини, Волині й Поділя, бо північно-українські говори не знають сеї заміни (тільки о — у: ýо, ýе). Опираючи ся на памятках київської Руси домонгольського періоду, автор править, що їх мова була близшою до мови Дреговичів і Сїверян, як Галичан-Волиняків; доказом мають бути Мстиславова грамота 1130, оба Сборники Сьвятослава, Мстиславове і Юрієве евангелія, які автор порівнює з гал.-вол. Добриловим евангелієм 1164 р. Ще більше даних, по думцї проф. Соболевського, дають відписи київських текстів — як Начальна лїтопись в Лаврент. редакції, Житіє Феодосія Печерського, твори київських митрополитів Греків, перекладані в Київі: вони не знають галицько-волинських (XIV—XV в.) Стецко, Яцко, Грицко, Грицъ, а за те мають *д* з *г* — *Дюрдь, Дюрдий*; знов галицько-волинські памятники XII—XV в. не знають сеї заміни. В тім часї не звісні також галицько-волинським памяткам слова: старѣйшина в значіню не колєктивнім (начальника), зоря в знач. Morgen, Abendröthe (а не звізда) і навпаки — київським памяткам незвісні галицько-волинські (Житіє Сави XIII в., Ипат. спис.) й нинїшні українські: Кохан — кохати, Гай — гай, *к*віт. Вказує д. С. також на синтаксіс і словарний матеріял Начальної і Київської лїтописи, дуже близкий до північно-руських. Супроти сього він доказує, що старо-київський говор близший сусїднім говорам білорусько-великоруського типу (без продовженя самозвуків під впливом завмерлих глухих) „хотя — быть можетъ — съ нѣкоторыми собственными мелкими чертами". В 3-ій ч. статї автор звертає увагу на характеристичні прикмети київської фонетики XVI в. в Київопечерськім Помянику (виданім проф. Голубєвим в Чтеніях ист. о-ва Нестора VI). Північно-українське *у* замісь *о* (Л*у*зчинъ — Лозчина, Рожнѣт*у*вскаго, Р*у*мны, П*у*лтава); переміна о—а, х—ф, е—ѣ спеціяльно київські; *и* зам. *о* нема й се вказує

знов на те, що київський говор XVI в. не мав ще тої чистої полудневоруської закраски (*і* - каня), яка появляєть ся аж в часах Руїни. Та навіть ідучи за виводами автора треба б завважати, що характеристичне полудневе *і* з *о* обіймало полосу на полудне від 50-го рівноліжника, бо інакше годї було б пояснити собі, звідки взяло ся і - кане в двох кінцях Руси — на полудни в українських степах і в нас в Галичині. З другого боку „хто, звідки“ писав поминик, що так сильно а - кав і у - кав? *У* зам. *о* знаходимо часто і в галицьких памятках, як в записях з кін. XVI і поч. XVII в. в ркп. евангелію-тетр XVI в., в записї Старицї Марушки з Угнова (бібл. Народ. Дому у Львові N. 61; И. С. Свѣнцицкій — Описаніе, Изв. 1904, III, нр. 46) пр.: ст*у*пн*ю*въ поля, п*у*лъ поля, на своимь власн*у*мъ поли, у ту ст*у*и (цѣви) служити, т*ю*ткы его; а - кане поруч із українською заміною *ы* — *і*, *и*, *і*, *и* — *ѣ*, твердим *р* в ркп. Варлаамі і Іоасафі XVI/XVII в. (ibid. N. 98а. в Описанію — нр. 25). Се й дає нам підставу видїти в а = каню трохи ширше явище, як одно великоруське, тим більше, що заміна о — а в іменах власних в церк.-слав. памятках не рідкість.

З рецензій звертають нашу увагу: Е. Ѳ. Будде на „В. А. Богородицького — Общій курсъ русской грамматики Каз. 1904“ I, ст. 415—441; С. К. Булича на „А. А. Погодина — Слѣды корней основъ въ славянскихъ языкахъ“. Варш. 1903. II, ст. 420—439; І. І. Пташицького на „W. Abrahama — Powstanie organizacyi kościoła łacińskiego na Rusi. I, Lw. 1904“. III, ст. 395 419; С. М. Кульбакина на „Prof. Vondrak — O původu Kijevských listů a Pražkých zlomků a bohemismech v staršich cerkevně-slovanskych památkach vůbec. Pr. 1904“. IV, ст. 320—338 і А. І. Яцимирского на видане проф. Лаврова „Валашскій Маркъ Аврелій и его поученія“ IV, ст. 339—374.

Русскій филологическій Вѣстникъ подав кілька цікавих студий: А. Е. Ветухов дає продовжене статї „Заговоры, заклинанія, обереги и т. д. Заговоры отъ болѣзней рѣже встрѣчающихся“ (гл. 1904, I—II), від букви а—г. Автор користуєть ся переважно західно-европейськими, славянськими й українськими текстами. Звертають нашу увагу також статї моск. проф. Р. Ф. Брандта: „Нѣчто о правописной реформѣ“ і „Отвѣтъ А. С. Будиловичу на „Замѣтку по вопросу объ упрощеніи русскаго правописанія“ (I, ст. 11 - 33), в яких він обстає за проектом московської комісії про потребу фонетичного упрощеня великоруської правописи. Сюда належить — хоча не безпосередно — історична звістка варш. проф. В. А. Францева — „Съ еромъ или безъ него?“ (I, 34—37), яка вказує на укази Александра I, щоб цензура не пропускала

видань без ъ[1]). — Акад. А. С. Соболевский подає невеличку, але дуже цікаву замітку „Къ исторіи русскаго языка“ (I, 7—10), де звертає увагу на gen. pl. типу — дѣяньи, помышленьи (по памяткам XIV—XV в.) і „пооучение многыихъ, которыхъ трее, вещие сквьрньныихъ, бывшихъ страстее, дѣтее евреискыхъ“ (XII—XV в.), що відповідає польс. nadziei, чес. obyčeje. В 2 ій замітції говорить автор про склад -*ске*-, -*скѣ*-, напр. пос*ке*панъ (Сл. о пол. Иг.), рос*кѣ*пленъ (Сбор. XIII — XIV в. О—ва ист. и древ.). Вглянувши в ряд фонетично-лексикальних появ, в роді — (с)цѣпити, морь(с)цѣи, людь(с)ци; сцѣпити — štěpitu, що мають в праслявянськім корені skap-, skěp-, skap-, дальше знов в переміну *д*, *т* — *к*, *г* перед мягкими *е*, *и* (простонародні — ор$\overset{д}{г}$ен, $\overset{т}{К}$ит, а$\overset{т}{п}$екит[2]), автор виводить, що ст.-рус. *ске*пати пішло від *сте*пати. — В 3-ій замітції автор звертає увагу на се, що іменники в роді в. рус. провожатый, б.-рус. ораты пішли від ст.-рус. ратай, слугатай, ц.-сл. глашатай. — З иньших статий згадаємо ще Е. Карского — „По случаю исполнившейся 25-лѣт. редакторской дѣятельности А. И. Смирнова“ (I, 1—6) з портретом і реєстром праць; його-ж некрольоґ Смірнова (III, 185) і „Къ вопросу о границѣ бѣлорусскихъ говоровъ. Звукъ *у* вмѣсто *ы* въ нѣкоторыхъ говорахъ“ — де говорить ся також про граничні українсько-білоруські говори (I, 54). А. И. Яцимирского — Валашскія грамоты въ палеографическомъ и дипломатическомъ отношѣніяхъ (III, 49—67) з обіцянкою дати на будуче ще такий самий очерк молдавських грамот; в статї богато цікавих подробиць для тих, що почали займати ся дипльоматикою. Дві статї Е. Ф. Будде і Н. Н. Соколова про діалєктольоґічні границї і карт. Проф. Карский подає три українські пісні з польського збірника XVII в. (ibid. 400—402 ст.). В кінці цікава ще для нас статя проф. Францева о „Сравнительномъ славянскомъ словарѣ С. Б. Линде“ (III, 68—108), де говорить ся про малоуспішну і неохочу поміч російської Академії Наук в ділї виданя сього словаря та про бажане Погодина, щоб видати його; тепер матеріяли Лїнде в Осолїнеум. — З рецензий згадаємо: Сперанського про працю проф. Козака — Inschriften aus Bukowina (III, 221); Карского (III, 234) на статю В. Гнатюка „Останки аориста в нашій мові“ (Зап. 1905, II), рецензент не знаходить звязи межи:

[1]) Не від річи буде вказати, що в „Литературній Газетї“ 1829, дек. появилась цікава сатира, п. з. „Новая тяжба о буквѣ ъ. Письмо къ барону Гумбольдту отъ буквы ъ. Отвѣтъ на него Гумбольдта“, передрукована 1842 р. в „Смѣси“ 4-ої кн. „Маяка“ 64—76 ст., де їдко схарактеризувано непригідність сього церковно-славянського пережитка.

[2]) В українській мові вкажемо на анальоґічні — ледінь, ќыісто, укыіпати (тісто, утіпати — Кам. пов.).

абых — абым (пол.) — бимь (ц.-сл.) і В. А. Каминского замітку про Записки наук. т-ва ім. Шевченка 1905 р. (II, 335). Годить ся ще звернути увагу на лекції варш. проф. И. Замотина „Общественныя и литературныя эпохи русской жизни XIX в.“ (I і III), в яких говорить ся про літературно-суспільне житє в Росії з кін. XVIII, а початком XIX в. *І. С.*

Живая Старина - в сім річнику орґана Російського Ґеоґрафічного Товариства знаходимо властиво лишè одну статю з української етноґрафії, а то: „Черниговскіе Малороссы. Бытъ и пѣсни населенія Глуховскаго уѣзда, Черниговской губерніи“ Івана Абрамова (ст. 513—551); ся статя вийшла одначе окремою відбиткою і обговорена в відділї бібліоґрафії. По части можна би зачислити сюди ще статю Г. Яковлева п. н. „Пословицы, поговорки, крылатыя слова, примѣты и повѣрья, собранныя въ слободѣ Сагунахъ, Острогожского уѣзда“ (ст. 141—180), а то тому, що матеріял, надрукований у нїй, зібраний в повіті, де перевагу мають Українцї, хоч є й великоруські кольонії. Автор не збирав одначе лише сам матеріялу; йому присилали свої записки й народні учителї та письменні селяни. Роблячи записи, всї ті збирачі не подавали їх в оріґіналї, але перекладали переважно на великоруську мову, про що згадує й сам д. Яковлєв: „Иногда записывалось такъ, какъ говорятъ на мѣстномъ patois, иногда на смѣшанномъ, т. е. на мѣстномъ и книжномъ, тѣмъ болѣе... что большинство поговорокъ и примѣтъ пришлось записать въ средѣ культурныхъ людей“. Що записано від Українців, що від Великорусів, що від інтеліґентів, про те д. Яковлєв не говорить. Вправді подибують ся від часу до часу матеріяли в українській мові, але так попсовані, що їх ледви можна розпізнати, а процент їх так незначний, що може навіть не входити в рахубу. Слїди записів від „інтеліґентів“ також видні, бо подибують ся такі приповідки, яких народ нїколи не вживав і не вживає і які не тільки можна, але й треба було викинути, аби не баламутити ними людий. При порівняннях можна одначе користувати ся сим матеріялом і то не так при приповідках, які переважно знані вже з иньших збірок, як при віруванях, між якими справді є багато цїкавого.

З иньших статий звертають на себе увагу: „Великорусскія народныя присловья, какъ матеріалъ для этнографіи, Д. Зеленина“ (ст. 57—76), де автор подає характеристику пословиць, поясняє деякі з них і вказує, що етноґраф може витягти зі студий над ними. Статя ся служить вступом до виданя великоруських прислів, яке автор приготовляє.

Дуже замітні „Свадебные причеты, записанные крестьяниномъ (Вологод. г. Грязов. у.) часто бывавшимъ сватомъ“ (ст. 203—225) і подані до друку І. Волковом. Тут нема майже нїякого весільного риту-

алу, лише „причеты“, мопольоґи, які подибують ся в народній поезії хиба в голосїнях. Вправді характер їх відмінний від характеру голосїнь, але монотонність їх і ритміка не нагадують зовсім про таку відрадну подію в житю чоловіка, як вінчане, а навівають сум, немов на похоропі.

Для тих, що займають ся студіями над російськими релїґійними сектами, приносить багато цїнного і цікавого матеріялу статя В. Ольховского: „Обряды духоборцевъ“ (ст. 233—270). В 1899 р. в маю, виїхала з Константинополя партія російських духоборів, зложена з 2318 душ, під проводом Петра Веріґіна, до Канади, утїкаючи перед переслїдуванями російського-ж правительства. Автор прилучив ся до сеї партії і пробув із нею майже 10 місяців, за який час мав багато нагоди простудіювати жите сеї секти. В отсїй статї подає він свої дослїди про отсї обряди: 1) Обряд щоденної молитви. 2) Обряд богослуженя. 3) Похоронний обряд. 4) Весїльний обряд. 5) Обряд при уродженю дитини.

В просторій статї: „Пѣсни Дмитровскаго уѣзда, Орловской губерніи“ (290—414), подає В. И. Добровольский значну збірку пісень, але без усякого наукового апарату.

Нарештї належить іще згадати про малу, але дуже важну для етноґрафів замітку В. Антипова: „Суевѣрныя средства, употребляемыя крестьянами для открытія преступленій и преступниковъ“ (ст. 552—555). Автор наводить тут приклади з судових актів, як селяни відшукували злодія, вліплюючи в челюсть, із окремою церемонією, кавалок предмета, подібного до украденого. Злодїй, довідавшись про се, признавав ся, бо бояв ся, що його буде так корчити і вялити, як предмет, вліплений в челюсть. Убійника відкривали знов так, що казали підозрілим особам цїлювати убитого в пяту. Коли цїлував невинний, то убитий лежав спокійно, якже цїлував винний, то убитий мусїв буцїм то порушити ся. Ся процедура впливала так сильно на винних, що вони також признавали ся, поки ще приступили до акту.

Иньші статї в сїм річнику мають майже виключно значінє лише для російської етноґрафії, тому пропускаємо їх.

Этнографическое Обозрѣніе. Отсей річник „Этногр. Обозрѣнія“ присьвячений переважно етноґрафії т. зв. „инородцевъ“, а лише невеличка частина відступлена великоруській етноґрафії. Через те й до нашої етноґрафії належить лиш одна статя д. В. Харузїної: „Замѣтки о крестьянскомъ жилищѣ въ Верхеднѣпровскомъ у., Екатеринославской губ.“ (II—III, ст. 127—147). Авторка подає тут опис селянської загороди, до чого долучує три пляни та пять фотоґрафічних знимків. Опис не злий, але занадто сухий, а при тім робить вражінє, немов

би авторка брала ся перший раз за таку роботу і як би та робота була для неї цілковито terra ignota. Українська термінольоґія поперекручувана при тім, а нераз і пофальшована.

Іще статю: „У оренбургскихъ козаковъ, Д. К. Зеленина“ (IV, ст. 55—78) можна б тут прилучити, якби вона не була загалом занадто побіжна, хоч і цікаво написана, та якби в нїй було більше згадок про українські елементи, які вправдї з'асимілювали ся з місцевими Великорусами, але полишали по собі слїди, на що автор одначе тільки натякає.

З иньших статий можна ще згадати про отсї: 1) „Къ вопросу объ эволюціи шахматной игры. Сравнительно-этнографическій очеркъ И. Т. Савенкова (I, ст. 1—128), в якій автор показує велике обзнайомленє з предметом. 2) „Сборникъ частушекъ Новгородской губ. Д. К. Зеленина“ (IV, ст. 164—230), де надруковано значну збірку сеї новійшої ґрупи народньої творчости, бо 607 чисел. Належить признати одначе, що українсько-руські коломийки та козачки стоять далеко висше від частушок з кождого погляду: і що до змісту і що до правильности ритму і що до богацтва римів. Правда, є й між частушками деякі гарні, але їх процент не дуже високий. 3) У статї „Нѣсколько замѣчаній о русскихъ сказкахъ“ (I, ст. 158—166) говорить авторка, д. Е. Елеонська про знану повість про Бову Королевича, але не приходить до нїяких виводів. Загалом авторка анї не подала нїчого нового в сїй статї, анї не пояснила нїчого. 4) Друга статя тої самої авторки: „Нѣкоторыя замѣчанія о русскихъ народныхъ сказкахъ“ (IV, ст. 95—105), в якій вона розбирає казку про безруку дївчину (королївну), значно лїпша, хоч біблїоґрафія казки зовсїм не вичерпана, навіть зі збірників славянських народів. Через те й не могла порішити авторка питаня „гдѣ произошло введеніе сказки въ новый литературный типъ — на Востокѣ, или на Западѣ, или же этотъ процессъ свершился независимо тамъ и здѣсь“, хоч се й не так трудно рішити. *В. Г.*

З часописей польських Biblioteka Warszawska принесла тільки одну статю, що може безпосередно заінтересувати українського історика, а то невеличку розвідку дра Ст. Янтзена п. з. Polityka szkolna terezyańsko-józefińska w Galicyi (т. I, ст. 503—517). Автор обговорює докладно проєкт реформи галицького народнього шкільництва, зладжений в 1785 р. на порученнє віденської „Надворної шкільної комісії“ звісним реформатором австрійського шкільництва з 2-ої пол. XVIII ст. каплицьким парохом (пізнїйшим лїтомерицьким епископом) кс. Фердинандом Кіндерманом і перехований в архіві львівського намісництва (п. з. Mittel wie die allgemeine Schul- und Nationalverbesserung in Galizien einzuleiten und zu gründen wäre), куди свого часу був пересланий з Відня.

Провідна думка того проєкту — тїсна звязь між школою й церквою, сьвящеником й учителем. Обовязок учителїв у школах мусїли сповняти тодї в браку сьвітських людий головно сьвященики; тому й Кіндерман уважав найпершою й найважнїйшою задачею приготовити духовенство до тої важної задачі. Для того жадає тїсної злуки ґенерального духовного семінара у Львові з міською нормальною школою, де кандидати духовного стану набирали би потрібної практики. Крім того радить вислати 12-тьох духовних кандидатів на 3 роки до пражського й віденського семінара, де пізнали би нові методи у веденню шкіл. Замісь сотрудників каже іменувати т. зв. geistliche Lehrer, — духовних, що мали би кваліфікацію також на учителїв і могли заразом виконувати обовязки сьвященика й директора нар. шкіл. Розумієть ся, такий проєкт зовсїм не віддавав народне шкільництво під вплив клерикалїзму, бо всї школи мали стояти під наглядом шкільного інспектора, а й само духовенство повинно було в новозреформованих семінарах переняти ся на скрізь сьвітськими тенденціями тодїшнього осьвічено-абсолютного режіму. Наука в початкових школах повинна відбувати ся в рідній мові. Чи був одначе той проєкт акцептований „Надворною шкільною канцелярією" й чи введено його в жите — цїлий чи частину — поки що не знати. Посередний інтерес має для нас гарна статя дра Л. Кубалї п. з. Drugie „Liberum veto" (т. II, ст. 1—26). Автор оповідає, як по смерти великих (коронного й литовського) гетьманів (в 1651 й 1654 рр.) обі вел. булави опинили ся несподївано в руках короля. Одначе шляхта, хотячи з одної сторони покарати короля за ганебний жванецький похід, з другої бoячи ся, щоби вел. гетьманські булави не зістали раз на все в руках корони, що очевидно загрожувало би її свободї, постановила домагати ся на варшавськім соймі іменовання нових вел. гетьманів. Одначе в обороні короля виступила двірська партія, якої один представник, провідник пруських послів, Бонковский назвав на соймі опозиційну шляхту „найпідлїйшим станом". Розумієть ся, обиджена шляхта виключила Бонковского раз на все зі сойму, за що знов у відплату пруські посли зірвали сойм! Се стало ся саме тодї, коли Хмельницький присяг на вірність цареви у Переяславі й війна з Москвою була вже за плечима. В обуренню на короля дехто став уже говорити про його детронїзацію й пертрактувати в тій справі з Ракочим. Афера покінчила ся тим, що два місяцї потім на червневім соймі король таки зрезиґнував з обох булав, а Бонковский, вибраний на ново послом, засїв безкарно в соймі. — З иньших статий згадаємо М. Бренштейна п. з. Druki litewskie (т. I, ст. 349—364) — проба статистики дотеперішнього видавничого дорібку в литовській мові (1545—1900 рр.). І так: XVI ст. — 22 друки; XVII ст. — 31 др.; XVIII ст. — 97 др.; XIX ст. — 2058. Разом 2208

друків у 4.500.000 примірниках. — В кінці зазначимо ще статю М. Сокольніцкого п. з. Polska myśl historyczna od Naruszewicza do Lelewela (т. III, ст. 213—2к1) й статю Ст. Ґорского п. з. Z dziejów cenzury w Polsce (т. IV, ст. 455—479).

У краківськім місячнику Krytyka знаходимо в минулім році тільки одну статю, що тикаєть ся української справи, а то С. Загородного п. з. Rewolucyjno-społeczny ruch ukraiński pod zaborem rosyjskim (т. II, ст. 252—258, 425—432), на яку мусить звернути увагу кождий, хто хоче слідити за еволюцією нинїшнього суспільно-полїтичного руху на рос. Україні. Автор (як каже у замітці редакція: „один із найлїпших знавців відносин"), подавши найперше загальну характеристику українського суспільно-полїтичного й національно-культурного руху від Котляревского аж до 1900 рр., переходить коротко історію сформовання й дїяльности сїмох українських партій і фракцій, які майже всї істнують й нинї (Р. У. П., У. С. П., Н. У. П., У. С. Д. Р. П., У. С. Д., У. Д. П. й У. Р. П.). Характеризує також українську закордонну еміґрацію в Галичинї з рр. 1903—5. З иньших згадаємо тільки статю f. п. з. Z wycieczki do Rosyi (т. I, ст. 177—225), де поданий цїлий ряд заміток й обсервацій з подорожи по Росії, яку автор відбув лїтом 1905 р. Інтересні, хоч на жаль незвичайно сумні помічення на Україні (Київ).

Іще меньше цїкавого для нас приніс у тім роцї Przewodnik naukowy i literacki. В статї Волиняка п. з. O szkole powiatowej w Poczajowie (ст. 163—175) поданий короткий нарис історії монастирської василиянської школи в Почаїві (1825—1831 рр.), що складала ся з повних чотирьох кляс. Автор подає її наукові пляни, вичисляє перших учителїв з 1826 р. й учеників з 1830 р. В другій статї п. з. O Misyonarzach w Wilnie оповідає той самий автор коротко історію ордену місіонарів на Литві, а спеціяльно у Вильнї (історія їх церкви, доходи й видатки, їх дїяльність й характеристика визначнїйших осіб). З иньших згадаємо нескінчену в тім річнику статю К. Пулаского п. з. Z dziejów konfederacyi barskiej. Teki Teodora Wessla, podskarbiego w. kor. (1769—1772) й кінець розвідки дра О. Бальцера п. з. O Morskie Oko. Wywód praw polskich przed sądem polubownym w Hradcu, в якій автор виказує історично приналежність теріторії т. зв. Морське Око (на галицько-угорській граннцї) до Галичини. Розвідка вийшла також осібною книжкою.

Краківський науково-лїтературний місячник Przegląd polski не ніс у 1905 р. для нас побіч постійного обговорюваня актуальних краєвих справ у віддїлї п. з. Sprawy krajowe, нїчого інтересного.

Інтересна розвідка проф. К. Потканьского в час. Przegląd powszechny п. з. Konstanty i Metodyusz (т. LXXXV і LXXXVI) була вже обгово-

рена у Записках т. LXVI. З иньших зазначимо полемічну статю др. К. Гека п. з. Spór o „Bagarodzicę“ (т. LXXXVI, ст. 16—28), в якій автор збиває фантастичні гіпотези проф. А. Брікнера в справі голосної в останніх часах пісні „Bogarodzica“ (пор. A. Brückner, Spór o Bogarodzicę. — Pamiętnik literacki, 1905, т. III, в, 4, ст. 586—596). „Що тикаєть ся жерел, так кінчить др. Гек свою статю, — то належало-б ще бажати, аби хтось підняв ся порівняти її докладно з середньовічними піснями. З того боку можна ще надіяти ся деякого виясненя. За те иньші моменти обробили численні дослідники так усесторонно й деталічно, що при нинїшнім станї рукописів дальша робота не може принести нових, несподїваних вислїдів“. Найновійша одначе праця дра В. Щурата (п. з. Ґрунвальдська пісня, Жовква, 1906) показала, о скільки правдиві аподиктичні слова нашого автора. Вкінцї згадаємо статю кс. К. Чайковского п. з. Głos Cerkwi Ruskiej o plutokratycznym liberalizmie (т. LXXXVI, ст. 156—167, 369—380), в якій обговорений пастирський лист львівського митрополита ґр. А. Шептицького до духовенства про соціяльне питаннє, й продовженне реферату дра Ф. Конечного п. з. Nowiny z historyografii polskiej (т. LXXXII, ст. 64—81; т. LXXXVII, ст. 248—263).

Орґан львівського „Історичного товариства“ — **Kwartalnik historyczny** не приніс у 1905 р. нї одної розвідки, що тикала-б своїм змістом історії українських земель. Згадаємо хиба з відділу „Miscellanea“ статейку д. Бр. Лозїньского п. з. Z czasów józefińskich (ст. 42—64), в якій на підставі збірки циркулярів з рр. 1784—7 з лукавецької доміниї лїського (пізнїйше сяніцького) округа в Галичинї подана між ин. інтересна характеристика відносин між тогочасним католицьким духовенством і полїтичною адмінїстрацією краю (виконуваннє духовними конскрипційних, полїційних й ин. функцій, публїкації законів і розпоряджень з церковних проповідниць й ин.). Зі всїх поданих автором актів найінтереснїйший меморіял одного галицького пароха (зі Шежин) кс. І. Фаленцкого, висланий у 1785 р. до цїсаря Йосифа II в справі невідрадного положеня панщизняків у Галичинї. Там так ярко змальоване нелюдське поведенє дїдичів зі своїми підданими й витягнені в консеквенції з того такі постуляти супротив панських дворів, що автор (звісний канонїзатор ґр. Аґенора Ґолуховського за його шляхецьку полїтику) називає деякі уступи меморіялу кс. Фаленцкого „наче-б виняті з уст радикальних бесїдників, що на нинїшнїх хлопських вічах, головно у східнїй Галичинї, темою про двірські округи й про потребу відмінного укладу аґрарних відносин через подїл двірських округів, роздмухують у наївних головах небезпечні забаганки“. Сам кс. Фаленцкий виходить у нього „протоплястом нинїшнїх галицьких радикалів!“ Посередний інтерес

для нас мають статї: Колянковского про Елекцію Жиґимонта-Авґуста і В. Возіньского про гробовець Гербурта ві Львові.

Przegląd prawa i administracyi приніс у 1905 р. продовженє інтересної статї дра Г. Яворского п. з. Stosunki ekonomiczne Galicyi pod panowaniem Austryi (ст. 31—45, 121—125, 284—301), в якій автор обговорює докладно три катеґорії галицького економічного житя перед і по прилученю Галичини до Австрії (1772 р.), а то: комунїкацію, промисл і торговлю. Докладнїйше вона повинна бути обговорена на иньшім місци. В популярній формі відчиту п. з. O pochodzeniu wsi polskiej (ст. 609—654) подає проф. К. Потканьский результати своїх студій над походженнєм того типу польського села, який затримав ся був іще до пол. XIX ст. (проста улиця з хатами по обох боках, панський двір, загальний поділ поля на три части: під озимину, ярину, пасовиско й инь.). Автор констатує, що такий тип походить у простій лїнії від осад, закладаних на нїмецькім праві в XII—XIII ст. у часї великого еміґраційно-кольонїзаційного руху з над Нїмецького моря на схід; остаточне його сформованє відбуло ся в XIV ст. При тім подана його плястична характеристика.

Орґан „Нумізматичного товариства“ у Кракові квартальник **Wiadomości numizmatyczno-archeologiczne** приніс у тім роцї тільки одну статю, що може зацікавити також українського археольоґа, а то К. Болсуновського Minusińsk jako centrum kultury epoki bronzu (в. I). Автор описує 29 бронзових предметів, знайдених недавно в минусинськім округї (єнісейської ґуб. у півд. Сибірі) й набутих Б. Ханенком для київського музея, між якими є мечі, ножі, серпи, шпильки, бронзові зеркала, спряжки, ковтки й ин., зовсїм подібні до тих, які знайдено на українській теріторії. Зі всїх знахідок подані фототипічні знимки. З иньших зазначимо продовженнє статї дра Ф. Копери п. з. Materyały do inwentaryzacyi zabytków sztuki i kultury w Polsce (вв. I—IV). *І. Кр.*

Przegląd historyczny, новий варшавський двомісячник, видаваний під редакцією Я. К. Кохановского приніс для української історії, докладнїйше для історії давньої Руси, дві більші розвідки: Ст. Закшевского Nad Wieprzem i Bugiem w wieku XI i XII (стор. 359 і дальше) й А. Прохаски Dwie koronacye (про коронацію Данила і Мендовга, с. 184, 373 і д.), обі будуть обговорені окремо. З иньших робіт майже нїщо не дотикає України. З праць до історії Польщі згадаємо Влад. Колончинского Geneza „liberum veto“ (с. 145, 315 і д.), Бр. Ловїньского Sprawa kryminalna Aleksandra hr. Fredry o zdradę stanu — 1848—54 рр. (с. 89, 264 і д.), й А. Брікнера Próbki najnowszej krytyki historycznej (с. 24 і д.), в котрій є замітка до княжої ґенеальоґії

за Ярослава (с. 26); з загально історичних замітна Л. Ґумпльовича Historya a socyologia (с. 24 і д.). Із рецензій до української історії належить справоздане В. Новодворского з Стороженка Стефанъ Баторій и днѣпровскіе козаки (с. 118). *І. Крч.*

Lud. З початком 1904 р. віддало львівське етноґрафічне товариство редакцію свого орґану дд. Потканьскому та Удзелї, через що й друк його перенесено до Кракова. Треба признати, що зміна редакції вплинула на видавництво корисно, і протягом двох літ надруковано в ньому — особливо в порівнаню з давнїйшими річниками — значне число інтересних праць, а обмежено друк сирових, непорядкованих і несистемізованих матеріялів, яких уперед давано рішучо за багато, не вважаючи навіть на те, чи вони були вже друковані, коли, де, в якій формі і т. и. Разом із тим зменьшило ся значно, а властиво упало зовсїм і друковане українських матеріялів, за чим одначе нема чого жалувати, бо всї ті матеріяли були так страшно калїчені, що давно був час або віддати їх редакцію комусь, що знає порядно українську мову й етноґрафію, або перестати їх друкувати.

В сїм роцї обходило етноґрафічне товариство десятьлїтну річницю свого істнованя. З тої нагоди скликало воно спеціяльний з'їзд до Львова й урядило малу етноґрафічну виставу. Одначе і з'їзд і вистава випали доволї славо і не вспіли навіть заінтересувати ширше польської публїки, чого можна було надїяти ся. Про тревалї слїди з'їзду, чи то в формі вказаня нових напрямів у студіях над народом, чи хочби в підсумованю дотеперішних, у виказаню прогалин та поміченю працї над їх заповненем, чи в уложеню пляну, як і що належить далї робити, про те властиво й мови не було, коли не вчисляти двох досить спеціяльних рефератів, а то: С. Матусяка: „O zbieraniu imion własnych“ та С. Удзелї: „O potrzebie zestawienia i uporządkowania opowiadań ludowych“ (відчит зрештою дуже слабенький), яких вислухано вправдї, але протягом року й пальцем не кивнено, щоби порушені гадки та проекти довести до дїла. Редакція видрукувала ті реферати і на тім скінчило ся. Одиноким слїдом з'їзду є кілька рефератів, надрукованих у сїм річнику „Ludu“.

До української етноґрафії приносить сей річник дуже мало причинків тай то тільки посередно. В невеличкій замітцї „O kolędnikach na Huculach“ (ст. 100) подана звістка про відчит польського маляря К. Машковского, який він мав у тов. „Związek naukowo-literacki“ на сю тему.

Між історичними матеріялами наведена „Odpowiedź czyli „wrażda“ u ludu w XVII wieku“ (ст. 179—181), де надруковано латинський документ із польським перекладом із 1655 р., вписаний до бецької ґрод-

ської книги. Говорить ся в ньому про сварку за ґрунт двох родин з двох сусідних сїл Маластова й Рихвальда та про погрози Рихвальдцїв Маластовянам, з чого автор замітки здогадуеть ся „że u ludu w Polsce w XVI wieku była we zwyczaju diffidatio czyli zapowiedź zemsty, którą jeszcze w XVI wieku dosyć powszechnie schlachta praktykuje“. Зазначити випадає при тім, що автор доходить навіть у такій малій замітцї до суперечности, не добачивши її. В потцї говорить він так: „W Rychwałdzie pod Gorlicami mieszkają i mieszkali już w XVI w. Rusini, Lemki. W roku 1480 Rychwałd, dawniej niemiecki został osadzony na prawie wołoskiem. Zachowały sie jeszcze podówczas ślady dawniejszego niemieckiego osadnictwa“. У текстї натомість каже, що „wieś Małastów jest ruska, Rychwałdowanie zaś są niewątpliwie spolszczonymi potomkami kolonistów niemieckich“. Котре отже правда і якої нації властиво Рихвальдцї?

У невеличкій замітцї „Pisanki we wsi Mołodycz w pow. jarosławskim w Galicyi“ (ст. 188—190) подає Юстина С. кілька уваг про писанки, але не нових, не підозріваючи очевидно, що про писанки є окрема, досить широка лїтература.

У замітцї „Nazwy topograficzne“ (ст. 190—192) подає Стефан Ц. топоґрафічні назви з катастральних мап повітового суду в Дуклї (пов. Кросно), до якого належить 17 польських і 13 руських сїл. Для нас мають ті назви (з руських сїл) дуже проблематичну вартість, бо вони або спольщені, або поперекручувані, прим. Od obszarnej wody, Położenie dworskie, Studenny Werch (нам. студений), Szłob (нам. жолоб), Krzemionka, Dział, Szczop (нам. щовб), Przykra góra і т. д.

З иньших статий дуже інтересна „Szopka krakowska“ С. Чаї. Автор мав 14 текстів, записаних у ріжних селах на правім березї Висли, недалеко від Кракова. Всї ті тексти зібрав він разом, упорядкував і видав дуже гарно немов у доповнене працї дра С. Естрайхера, що вийшла в 1904 р. п. н. „Szopka krakowska, napisał dr. Jan Krupski“ як окрема книжечка „Bibloteki krakowskiej“. Розуміеть ся, що тексти тих „шопок“ ріжнять ся від східно-галицьких. Особливо впадає в очи, що Русини або зовсїм не виступають у деяких текстах, або коли й виступають, то се лиш дуже слабі ремінїсценції чогось дуже далекого й невідомого, а в східно-галицьких польських варіянтах се буває як раз навпаки, а є навіть тексти утраквістичні, на половину польські, на половину руські. З усїх тих краківських шопок належить зазначити ось що: „Шопка“ в Борку Фаленцкім (будинок) має на собі три вежі, подібні до веж на руських церквах. У текстах приходять окремі особи, що нагадують Русинів, ось які: Козак і козачка (Буґай, Ґай, Ґдуф), сам козак (Величка, III), Русин (Радзїшуф). Вони співають одначе по

польськи. В Буґаю приходить одна пісня (на жаль не скінчена, має тільки одну стрічку), що наґадує руську пісню:

Pojadę ja na Dunaju, na dudzie zachraju...

Та про неї не можна пічого більше сказати задля її уривковости. В Радзїшові приходить натомість ціла одна коломийка, що виглядає так:

Pane brate nawarych budemo sia byty,
Ne hody ty tamka, hde ja miau diwońku lubyty.

Поправлена повинна вона виглядати так:

Пане брате, товаришу, будемо ся бити,
Та не ходи, де я ходжу дївчину любити —

як се й потверджують записи коломийок. На тім і кінчить ся усе руське в краківських „шопках". Належить іще додати, що до текстів „шопки" додано кілька текстів народнїх колядок, між якими є й такі, що нагадують наші.

З ліпших статий загального змісту зазначу тут іще отсї: „Próba wyjaśnienia początku jednej z zapomnianych gier dziecięcych" Е. Лопацїньского; „Liczby 3 i 9 w nutach, wyobrażeniach, mistycznych praktykach i w zwyczajach ludowych" І. Сьвєнтка; коротенькі, але цїкаві змістом іще статейки: „Kapliczki i krzyże przydrożne na Spiżu" Ф. Таронього, де автор звертає увагу на потребу описуваня сих нераз дуже інтересних народних памяток, розуміеть ся з ілюстраціями, та І. Садовского „Młocka w powiecie wadowickim", річ, на яку в нас етноґрафи мало звертають уваги, як загалом на всї народнї занятя, хоч такі річи мають велику вагу для етнольоґії.

Статя М. Янїка „Ludność polska w Stanach Zjednoczonych Ameryki północnej" була би цїкава і цінна, коли б була оперта на матеріялах; у теперішнім видї вона виглядає більше на згадки автора з побуту в Америцї, подані майже в белєтристичній формі, а через те трудно вважати її науковою. Зовсїм ненаукова статя Г. Смульского: „Ślady słowiańskie na ziemiach dawnej Recyi i Windelicyi". Я не знаю авторового фаху, але його фільольоґічні виводи зовсїм не переконують мене і здаеть ся й иньших людий. Він збирає головно топоґрафічні назви зложені з „lech, lych, lach" (Lech, Rothlech, Lechfeld, Rothlechthal, Lechbrück, Lechrain і т. д.) і доводить, що всї ті назви славянські і що первісна їх людність була славянська. Звідси лиш один крок до того, аби сказати, що тим Славянами були Поляки, Lechici, і швидше чи пізнїйше се певно хтось зробить. Автор наводить далї й иньші ще назви і деякі з них може й справедливі, але загалом не можна не уважати статї не схибленою.

В сїм річнику подибуємо ся ще зі статею відомого всепольського

„історика“ Ф. Р. Ґавроньского п. н. „Geneza legendy o smoku w związku z istnieniem człowieka czwartorzędowej epoki“. Розуміеть ся, хто такий сьмілий в історії, як автор, що не вважає на документи, або лиш на деякі, той у фолькльорі мусить бути такий відважний, що не потребує вже ні з чим числити ся, навіть із льоґікою. У сій статї застановляєть ся автор, що то властиве за така потвора смок, з яким здибаємо ся дуже часто в казках (автор покликаєть ся головно на польське оповідане про вавельського смока). Переконаний, що „wyobraźnia ludowa nie jest bynajmniej siłą oderwaną, działającą zupełnie samowolnie, przeciwnie, w podstawie tworzonych przez nię obrazów leży zawsze rzeczywistość“ та що „wszystko to, co nazywamy legendą, podanicm, zawierać musi cząstkę prawdy“, шукає за тою правдою, але чомусь тільки коло Вавеля, хоч смоки приходять у казках усїх европейських народів і доходить до висновку, що тим мітольоґічним смоком був — печерний медвідь (ursus spelacus), бо останки його найдено під Краковом у печері na Wrzosach i na Lepiankach. Шкода лише, що аятор не вияснив, чому народ із медведя зробив смока, хоч би той медвідь виглядав инакше як нинішний, та чому народ представляє собі звичайно смока як потвору з родини плазунів, як великого змія, який деколи має й ноги, а крила все, та який звичайно має більше число голов (у казках приходять звичайно смоки з 3, 6, 9 і 12 головами, рідко з одною). Коли б ми зачали послугувати ся авторовою методою при казках і вважали, що в них усе „cząstka prawdy“, то мусїли би повірити і в шапкиневидимки і в летючі конї і в співуче дерево і в рибу, що землю держить на собі і в семимилеві чоботи і Перевернп-Гору, Вирви-Дуба і в багато-багато річий, в які нинї нїхто не вірить, навіть ті, що оповідають про те, та в які не знати, чи й вірено коли. Очевидно, в кождій казцї є „cząstka prawdy“, але не там, де її шукає д. Ґавроньский.

На кінци належить зазначити, що статї С. Добжицкого: „Ludowość w Sobótce Kochanowskiego“ та З. Ґарґаса: „W sprawie badań nad sprawnością ekonomiczną szczepów ludowych“ дуже слабо звязані з етноґрафією так, що надруковані в иньших фахових журналах більше підходили би до їх проґрами, нїж у „Ludzie“. *В. Г.*

Мадярські „Szazadok“ принесли нам в сьому роцї тільки одну розвідку, що дотикає нашої історії — се М. Вертнера „Угорські воєнні походи в XIV ст.“ (ст. 420—451); та про неї говоритиму окремо. В бібліоґрафії, взагалї скупенькій (за цїлий рік у 10-ти випусках, не обговорено навіть 80 книжок) не стрічаємось уже чомусь із нашими виданнями, що доси звичайно бувало.

Történelmi Tar. Сей рік приносить мало інтересного для нас; до української історії безпосередно не належить майже нічого, з иньших

знайдемо деякі дрібниці — отсї матеріяли: Нові матеріяли до визначення комітатових урядників за Арпадів, які подає др. Вертнер (I—II), як додаток до давнійшої анальоґічної своєї працї (Tört. Tár, 1897—8); з руських комітатів (маємо тут відомости про Берег (№ 10), Боршову (16), Шариш (47), Спиш (56), Уґочу (63), Уг (64), Землин (73). Др. Мадярі подав кілька листів до біоґрафії Яноша Кемейня (IV); пятий з них замітний хиба тим, що писаний 2 лютого 1757 у Стрию (підчас походу з кн. Юрієм II Раковцї на Польщу), а шестий — фраґмент реляції молдавського господаря Стефана про военні і полїтичні події 1657 р., писаної 12 червня, в якій стрічаємо при згадцї про поміч Хмельницького Раковцію такий висказ (перекладаю з мадярської мови): „Пан Данило, чоловік козацького гетьмана (звісний мабуть піп Данило), сказав те, що цїлком не треба вірити тому, буцїм-то гетьман писав: як що Шведи не получать ся з Москалями, то не можна думати про добрий наслїдок сеї справи; в тому його милість (Раковцї?) за богато збрехав (hazudott), бо й не пророк він, щоб знати усе; йому не треба вірити як евангеликови. Оце для лїпшої віродостойности посилаємо в. м. разом із нашим листом також лист гетьмана й Виговського. ." (ст. 473). Поміж дрібними матеріялами зазначити хиба треба лист Авґуста Шлецера (Schlözer) до Максима Гелля з р. 1772, чи там відповідь на лист Гелля, в якій мова про виданнє першої руської лїтописи та подані деякі історичні замітки (I). *С. Т.*

Archiv für slavische Philologie 1905 р. (т. XXVII) подав кілька статий, важних і для української фільольоґії, куди належать передівсїм статї проф. А. Лескина — Noch einmal ъ und ь in den altkirchenslavischen Denkmälern. I. Das Sava-Evangelium. II. Das Euchologium Sinaiticum (I, 1—40); Die Vokale ъ, ь in den Codices Zographensis und Marianus (III, 321—349) і Die vocale ъ und ь im Codex Suprasliensis (IV, 481—512). Той самий автор подає причинок „Zur Glagolitischen Schrift (II, 161—168), де, опираючи ся на виводах проф. Яґіча та на грецькій фонетиці IX в., пояснює появу глаголицьких співзвуків спільних з грецькими і переходить дальше до обяснення глаголицьких знаків для спеціяльно славянських звуків — шипячих і самозвучних. В останнїм випадку автор звертає особливу увагу на знаки для є, ѥ, ѣ, ꙗ (ѩ), і носові, причім вказує на значінє діакритичного значка, уживаного в старославянських текстах для означуваня змягченя самозвука дальшим звуком. — В 1-ім випуску находимо ще цїкаву статю проф. Н. Дурново — Die grossrussische Dialectologie in den letzten fünf Jahren (1897—1901), передану в редакцію Archiv-а ще 1901 р., але надруковану аж в тім роцї (91—125). — В 2-ім випуску звертає нашу увагу статя проф. В. Ґартгаузена — Eine altrussische Schrift

(168--172), в якій автор розбирає звістку ібн-Надіма („Ibn-abi-Jakub-el-Nedims Nachricht von der Schrift der Russen im X Jh. u. Chr.“ — Mém. de l' acad. Impér. des sciences de S. Pétersbg VI. S. Sciences polit. t. 3. S. Ptb. 1836. S. 513). Відкинувши здогад Френа, ніби подане ним письмо було взяте Русю від Синайців, автор (на підставі дослїдів про карбове письмо) ставить гіпотезу, що й ся напись належить до типу карбів. Відповідна для сеї гіпотези реконструкція написи, піддержує дїйсно його здогади, на що вказує в кінцевій замітцї й сам редактор. З. Кузеля подав до сеї статї на 320 ст. біблїоґрафічне доповнене. Запримітимо від себе, що близші дослїди над карбівницями наших карбівників, які зустрічаємо декуди по глухих закутинах між нашим селяньством — дали би мабуть також важні причинки до розвязки сеї староруської тайнописи. L. K. Goetz (Bonn) розслїджує „Die Echtheit der Mönchreden des Kyrill von Turov“ (181—195) і приходить до висновку, що „Посланіе нѣкоего старца къ богоблаженному Василію архимандриту о скимѣ“, яке Горский (Прибавленія къ твор. св. отцевъ, Каз. 1851, ст. 346-57) признає Кирилови Туровському, може бути його твором; за те поученнє, видане Невоструевим з чудовського перґ. зборника XV в. (Древнерусскія поученія и посланія объ иноческой жизни, Харк. 1862, ст. 12 сл.), порівнане з виданими проповідями Кирила Тур. (Калайдович — Памятники росс. слов. XII в. 102 сл.), доказує, що Невоструев не мав підстави, аби признавати його Кир. Туровському; міг тільки сказати: „поученіе сіе, очевидно, русское и относится къ древнему періоду“. З поміж других статей звертаємо ще увагу на А. Соболевского Einige Hypothesen über die Sprache der Skythen und Sarmaten (240—4), де автор займаєть ся етимольоґією ріжних назв старої Руси у Геродота, равенського Космоґрафа і Константина Багрянородного. — Проф. Е. Калужняцкий подав, кромі „Polnische Glossen aus dem Anfang des XV Jh.“ (ркп. № 248 в перемиськім міськім архіві) дві цїкаві для галицьких етноґрафів статї: „Die Zeitrechnung und die Monatsnamen der Huzulen“ і „Die Sonnwendlieder der westgalizischen Kleinrussen“ (269—278). Підставою для 1-ої статї служить передівсїм спостереженя самого автора, дальше досить богата лїтература в тім напрямі: працї Кайндля, материяли Козарищука й Шухевича. Автор звертає передівсїм увагу на численє Гуцулів по ґрупам сьвят — зимових, весняних, лїтнїх та осінних, дальше на те, що рік у Гуцулів має всього 363 днїв (11 місяцїв по 30 днїв, а 12-ий „марот“ 33) і розпочинаєть ся цьвітнем — березнем; за ним ідуть травень — май, гнилень (зелень) — червець, бидзень, білень (копень) — серпень, жоўтень — вересень, падолист — паздерник, грудень — листопад, просинець — грудень, січень перший, січень другий (лютий)

і марот. В 2-ій статї автор подає 9 купальних пісень — собіток із Райського і Телесниці Санної (лїського пов.). В тім самім випуску (279—299) появив ся огляд проф. М. Грушевського „Bericht über die Thäthigkeit der Ševčenko-Gesellschaft“. — Зі статей 3-го вип. звертають на себе увагу дві птб. славіста П. А. Лаврова „Die neuesten Forschungen über den slavischen Klemens“ (головно про працї проф. В. Вондрака — Studie z oboru církevněslovanského písemnictví, Pr. 1903) і „Zwei Lobreden, vielleicht von Klemens geschrieben“ (350—372), 373—384). В 2-ій статї проф. Лавров подає з Мигановичевої четьї-мінеї XVI в. (Ш- l. 22) „**Похвала вь д҃нь ст҃го павла ап҃ла: Аще кто дш҃оу павла великаго раи д҃ховныи прозоветь**“ і „**Мͨца июла а҃. д҃н сло̑ похвално ст҃хь безмьздныкь: Кроугов'ныїмь теч҃ениемь, обьхажд͛ає токь сл҃чныи свѣтлостию озарѧеть всего мира**“. Похвал ап. Павлови перерібки містить бесїди Івана Златоуста (Migne-Patr. s. g. L, ст. 473—478), між тим для другого слова нема грецького оріґінала. Проф. Яґіч в статї „Meine Zusätze zum Studium der Werke des slavischen Klemens“ (384—412) не згоджуєть ся з виводами Лаврова і Вондрака що до авторства Климента в методієвській і кирилївській леґендї та в похвалах для славянських апостолів, бо й обі леґенди і похвали для Кирила і Методія містять в собі боґато риторичного бомбасту і невірних даних, чим саме ріжнить ся від простого стилю їх найблизшого ученика Климента Словенського. Так само не згоджуєть ся проф. Яґіч із виводами Вондрака, нїби в похвалї одному мученикови Климент опирав ся на ісповідній формулї фрейзінґенських фраґментів. В тім самім зошитї подибуємо ще рецензію проф. Яґіча на працю А. С. Петрушевича „O pierwszym zawiązku familii u aryjskich narodów w szczególności u Słowian na podstawie lingwistycznych badań. Lw. 1903, (461—463). — В 4-ім зошитї надрукована статя проф. І. Верхратського — Die Mundart der Gegend von Uherci bei Lisko. B. Zwei Volkserzählungen (казки типу а) про мудрих і дурних людей, і б) запис дитини підземному царю), C. Verzeichnis einiger Lokalausdrucke (513—526). Ся статя служить доповненєм давнїйшої працї автора (Archiv XXV, 407-424), в якій подано поетичні й флексійні прикмети сього говору. До казок Верхратського додана казка „Der kluge Knabe. Fin kroatisches Märchen aus dem Kreis „Die kluge Dirne“ von V. Jagić und G. Polivka“ (611-629). *І. С.*

Часописи обговорені в сїм томі:

Кіевская Старина.
Университетскія извѣстія (київські).
Записки императорскаго харьковскаго университета.
Труды Кіевской Духовной Академіи.

Кіевскія Епархіальныя Вѣдомости.
Волынскія Епархіальныя Вѣдомости.
Подольскія Епархіальныя Вѣдомости.
Полтавскія Епархіальныя Вѣдомости.
Черниговскія Епархіальныя Извѣстія.
Екатеринославскія Епархіальныя Вѣдомости.
Херсонскія Епархіальныя Вѣдомости.
Воронежскія Епархіальныя Вѣдомости.
Курскія Епархіальныя Вѣдомости.
Кишиневскія Епархіальныя Вѣдомости.
Таврическія Епархіальныя Вѣдомости.
Холмско-Варшавскій Епархіальный Вѣстникъ.
Минскія Епархіальныя Вѣдомости.
Литовскія Епархіальныя Вѣдомости.
Могилевскія Епархіальныя Вѣдомости.
Вѣстникъ Европы.
Русская Мысль.
Русское Богатство.
Міръ Божій.
Русскій Вѣстникъ.
Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія.
Варшавскія Университетскія Извѣстія.
Ученыя Записки Юрьевскаго Университета.
Ученыя Записки Казанскаго Университета.
Чтенія въ Обществѣ Исторіи и Древностей Россійскихъ.
Историческій Вѣстникъ.
Русская Старина.
Русскій Архивъ.
Христіанское Чтеніе.
Богословскій Вѣстникъ.
Православний Собесѣдникъ.
Странникъ.
Извѣстія отдѣленія рус. языка и слов. импер. академіи наукъ.
Русскій филологическій вѣстникъ.
Живая Старина.
Этнографическое Обозрѣніе.
Biblioteka Warszawska.
Krytyka.
Przewodnik naukowy i literacki.
Przegląd polski.
Przegląd powszechny.
Kwartalnik historyczny.
Przegląd prawa i administracyi.
Windomości numizmatyczno-archeologiczne,
Przegląd historyczny.
Lud.
Szazadok.
Történelmi Tar.
Archiv für slavische Philologie.

Бібліоґрафія

(рецензії й справоздання).

Władysław Przybysławski — Repertoryum zabytków przedhistorycznych Galicyi wschodniej, Льв., 1906, стор. 77+V, з 7 табл.

Вже від довшого часу відчували дослідники з обсягу передісторичної археольоґії великий брак провідника, котрий би подав спроможність обняти цілість доси зробленого на сім поли в Галичині й звільняв би від довгих пошукувань в бібліотеках. Та власне праця, хоч не зовсім відповідає тій потребі, причиняєсь вчасти однакож дуже до улекшеня дослідів. Зібрані в ній місцевости з слідами передісторичної культури з шістнайцятьох повітів східної Галичини.

З пов. богородчанського одна лише місцевість; з борщівського 37; бучацького 7; чортківського 10; городенського 26; гусятинського 23; коломийського 5; косівського одна; надвірнянського 2; печеніжинського 2; підгаєцького 5; скалатського 13; снятинського 4; товмацького 13; теребовельського 14; заліщицького 24. Разом 187 місцевостий, однакож число се не обіймає всіх доси звісних в тих повітах. Досить богата література зісталась ще невихіснувана д. Пшибиславским і взагалі в цілій праці автора видний брак в наведеню найновійших праць, котрі в дечім значно змінили погляди давнійших дослідників. І так:

В моноґрафії пов. теребовельського напр.[1]) подає А. Байґер досить богато звісток про місцевости з слідами передісторичної культури, а однакож д. Пшибиславский не подав її, і в цілій праці не згадав і словом

---

[1]) Al. Bayger, Powiat trembowelski. Szkic geograficzno-historyczny i etnograficzny. Lwów 1899.

сеї книжки, хоч здаеть ся й з неї подає виміри каміня в селї Заздрости пов. теребовельського (с. 51). Виміри сї подані не зовсїм вірно в працї д. Байґера, а за нею також і у д. Пшибиславского, в чім мав я нагоду переконатись, будучи умисно для дослїдів на місци. Не знає також ш. автор, що на сїм камені вирізблені якісь загадкові знаки, дуже добре заховані.

При сїм таки повітї (теребовел.) не подані ще такі місцевости: Іванівка з могилою незвісного походженя; Янів з валами, могилою і городищем; Різдвяни з римським гробом; Слобідка янівська, де знайдено красно оброблений топір кремінний; Вербовець з загадковими могилами і Залаве з самітною посеред поля могилою. До лїтератури памяток в с. Беремянах і в с. Монастирку над Серетом не подає ш. автор статї А. Кіркора, друкованої в Kłos-ах[1]), а цікавої задля поглядів того вченого.

Між наведеною автором лїтературою села Городницї Медоборської над Збручом знаходить ся статя К. Шайнохи п. з. „Starożytna sfinga", котра, о скілько я міг провірити по варшавськім виданю творів К. Шайнохи з р. 1876, не має ніякої звязи з Святовидом, про якого говорить ся в сїм місци. Похибка ся, здаєть ся, має причину в хибнім наведеню з причини, що статя та надрукована побіч розвідки п. з. „Swiętowit", котру власне найправдоподібнїйше мав намір автор подати.

При кінци додає автор справозданя з розкопок поза межами пятого консерваторського округа з Розвадова над Сяном і з Дубна на Волини, котрих здобутки дістались музеєви ім. Любомірских у Львові.

При всїй неповнотї реперторія дає користну вкладку в археольоґічну лїтературу й може послужити до будучого виданя археольоґічної карти східньої Галичини, котрої брак відчуває ся дуже в наукових дослїдах місцевостий о передісторичній культурі. Очікувати лише потреба дальшого і трошки докладнїйшого оброблення сього рода решти повітів Галичини.

Богдан Януш.

Hippolyt Delĕhaye S. J. — Les légendes hagiographiques, вид. 2, Брукселя, 1906, стор. 260.

Отся книжочка, що протягом двох років вийшла вже другим виданєм, здобула собі поважне місце в лїтературі і справдї варта своєї високої репутациї. Автор її, єзуїт і визначний член колеґії Болляндистів у Брукселї, що видає знані монументальні „Acta Sanctorum Bollandiana" і обік сього двомісячник „Analecta Bollandiana", знаний і по

---

[1]) A. H. Kirkor, Zabytki bałwochwalne w Galicyi (з 3 рис.) Варшава 1879, Nr. 722 і 724.

за тим спеціяльним кругом як учений; деякі його праці (прим. про тзв. Епістолїю про неділю чи то Лист небесний) друкувала бруксельська Академія наук. Що особливо вражає в працях Делегая й иньших Болляндистів, се їх спокійний, обективний тон і критична безстрашність при трактованю всяких „дразливих“ питань; анї слїду того „клерикального“ тону і „клерикальної“ льоґіки, що стали ся характерною прикметою клерикальних публїцистів і навіть учених по ріжних краях (згадаймо хочби памятного „Лютера“ великого домінїканського вченого Деніфле!). Іп. Делегай промовляє скрізь спокійно і ясно, стережеть ся всяких наперед повзятих думок і концепцій, не полємізує, а демонструє факти і сим робить далеко більше та тривкійше вражінє, нїж усякою полємікою. Його книжка, се плід довголїтнїх студій над леґендами про сьвятих, пильного і уважного вчитаня в тисячі тих памяток, що полишило нам середньовікове письменство на ріжних мовах. Автор пануе так само над доменою західнїх, як і над доменою східнїх, сирийсько-грецьких леґенд і над сучасною лїтературою про них, от тим то його характеристики роблять вражінє повної певности і вірности.

Само собою напрошуєть ся порівнанє студиї Делягея з иньшою книжкою на ту саму тему, а власне з виданою ще 1843 р. книжкою Альфреда Морі (A. Maury, Essai sur les légendes pieuses du moyen-age); се порівнанє може найкраще схарактеризувати величезний поступ у розуміню та трактованю того делїкатного предмету, яким являють ся леґенди. Морі, один із репрезентантів школи свого часу, раціоналїст і скептик, приступає до студіованя середньовікових леґенд з наперед повзятою ідеєю, так сказати, з ключем, що має відімкнути йому всї секрети. Ся ідея, на свій час дуже цїнна і плідна, зводила ся до того, що всї тисячі середньовікових леґенд що до своєї концепциї -- варіянти і фантастичні амплїфікациї мотивів євангельських, що кождий сьвятий і кожда сьвята по інтенциї авторів їх житий мусять тими чи иньшими рисами бути подібні до Ісуса, Матери божої чи когось иньшого з євангельських героїв або хоч би когось із персонажів старозавітних книг. І на масї прикладів, а властиво чудес та поодиноких маркантних фактів повириваних із житий Морі пішов демонструвати свою тезу, не вдаючи ся в розбори тих житий як цїлости кождого для себе. Хоч і яка щаслива була ся ідея, хоч як богато причинила ся до зросту тзв. порівняної методи в трактованю лїтературно-історичних появ (тут вона й доси не стратила свого значіня), то все таки з тїснійшого, історичного погляду против такого трактованя річи можна було мати дуже важні сумніви. З представленя Морі виходило (і се була тодї загально принята думка раціоналїстичної школи), що всї сьвяті леґенди загалом — витвори чистої фантазії і про якусь їх історичну вартість нема що й говорити.

Доказом були власне „чудеса“, без яких порядна леґенда не може обійти ся як чоловік без насущного хлїба, а ті чудеса супроти раціоналїстичного канону, виставленого на самім чолї розвідки Морі від разу мусїли бути признані як витвори фантазії, і то тенденційної фантазії.

Делєгай у своїй книжці нїде не полємізує з Морі, навіть не згадує про нього, але від разу ставить річ зовсїм на иньшім ґрунтї. Для нього гаґіоґрафічні леґенди не більше й не менше, як історичні документи і він з усім спокоєм і безпристрасністю історика прикладає до них ту мірку, яку мусить прикладати історик до всякого иньшого документу. Він від разу бачить, що се документи окремого роду, що історичної правди в них мало,—а за те богато видумок, але се ще не значить, щоб вони не мали нїякої вартости для історії цівілїзації. Він аналїзує їх старанно, виказує і ґрупує їх складові части, розділює їх на окремі громади не однакової вартости. Маємо житія сьвятих оперті на чистих непорозумінях. Із сьв. Кира Александрійського зробила ся в Римі сьв. Пассера, якій і доси присьвячена одна церковця (ст. 55). Не порозумівши грецького слова amphibalus (лук) один гаґіоґраф зробив із нього сьв. Амфібаля (90). З римського придорожного каменя, на якім була зазначена 83 миля, побожна леґенда зробила памятку 83 мучеників-вояків (93). З напису на нагробнім камени, де затерло ся імя покійницї, а лишили ся лише прикметники digna et merita, повстала сьв. Емеріта (95). Напис на фундаментї публичної лазнї в Єраполї в Малій Азії, де оповідано історію подорожі фундатора тої лазнї до Риму і його поворот до Єраполя, дав привід до повстаня детальної і зовсїм фантастичної леґенди про сьв. Аверкія, фантастичної о стілько, що оповідане про поганського жерця з невеличкими змінами перенесено на сьвятого (96). II. Делєгай подає досить довгий реєстр подібних історій, уважаючи їх повставане неминучим явищем при тій методї і тенденції, якої держали ся старинні гаґіоґрафи, що в першій мірі чули себе не істориками, а проповідниками. Їх характеристики шабльонові: коли сьвятий, то вже в лонї матери усьвяченний, а коли невірний, то вже в повнім значіню „тиран“, impiissimus. Коли про якогось сьвятого не відомо нїчого крім імени, то компілюють його житіє з иньших житій, вплїтають у нього мотиви взяті з уст народних, зі старих книг. Льокальні культи, конкуренція ріжних відпустових місць, появи релїквій—се могутні чинники зросту леґенд, і автор реєструє се все з повним спокоєм, як неминучу історичну появу, викликану духом часу і живою побожністю мас народнїх. Та для критика і історика являєть ся властиве поле аж там, де він по документам (себто по варіянтам одної леґенди) з ріжних сторін і ріжних віків може слїдити розвій тої леґенди, її первісну форму, а в разї можливости історичне ядро і пізнїйші наверствованя, парости, копії та пере-

рібки. Для прикладу автор подає розбір одної такої леґенди про св. Прокопія Кесарійського, починаючи від простого і близького до фактів оповіданя Евзебія і кінчачи відгуками сеї леґенди в житіях сьв. Ефізія та Івана Александрійського.

Та найцікавійша в книжці І. Делегая VI глава, де розібрано детально твердженя і здобутки новочасних учених що до тзв. пережитків старинних поганських культів у християнстві. Не можна сказати, щоб автор вичерпав сю скомплїковану тему, та прінціпіяльно треба признати йому рацію. Християнство переймало з поганської старовини поодинокі образи, уяви, ідеї, з якими зжив ся народ, так як приймало язик і злучені в ним образи; але культу поганського не приймало ніколи, що найбільше—в разї острої конкуренції силкувало ся своїм культом побороти поганський. Що на героях християнської леґенди з часом начіпляли ся погляди, оповіданя і віруваня, які колись належали до героїв або богів поганського сьвіта (прим. на сьв. Козму і Даміяна мітичні риси грецьких Діоскурів, на сьв. Николая мітичні леґенди про Посейдона і т. и.), се виплив тої самої л і т е р а т у р н о ї еволюції гаґіоґрафії, яку схарактеризував автор уперед і яка дала церкві прим. у відомій повісти про Варлаама і Йосафа подобизну індійського Будди. Побожна цікавість вірних любувала ся тими образами, церков толерувала їх, але церковний культ ішов своєю окремою дорогою. І. Делягей розбирає деякі праці Увенера й иньших новійших учених, що силкували ся в леґендах про св. Пелагію бачити пережитки культу Венери або в леґенді про св. Лукіяна пережиток культу Діонїза, і виказує наглядно, що коли можна тут і в масї иньших випадків говорити про запозику леґендових мотивів, то про переймане поганського культу християнською церквою не може бути анї мови.

Одну увагу можна би зробити І. Делегаю: іґнороване християнських єресий і їх великої ролї при твореню леґенд, особливо в старій орієнтальній церкві. Маса звісток про творене серед старих ґностичних сект апокріфічних евангелій, діянь апостольських та апокаліпс велить нам догадувати ся, що й пізнійші секти, прим. манїхеї, не покидали сеї роботи і що як апокріфічні оповіданя на тлї евангельської та апостольської історії були з еретицького сьвітогляду перероблювані, очищувані та вкорочувані до тої міри, щоб могли бути дані до рук правовірним християнам, так само було й з леґендами про сьвятих, при чім варто зазначити, що до наших часів дійшли деякі леґенди з виразними знаками їх первісної еретицької тенденції і навіть маємо виразні сьвідоцтва про перероблюване таких леґенд у католицькім дусї. *І. Франко.*

Des Knaben Wunderhorn. Alte deutsche Lieder gesammelt von L. A. v. Arnim und Clemens Brentano. Drei Teile in einem Bande. Hundertjahrs-Jubelausgabe herausgegeben von Eduard Grisebach, Липск, 1906.

Сказати по правді, ми надіяли ся дещо більше від сього видання, ніж воно дає. Збірка Арніма і Брентано занадто відома, занадто популярна в Німеччині і по за її границями як перша проба збірного видання німецьких людових пісень, щоб треба про неї говорити ширше. Иньша річ — критичне видане з науковим, порівняним апаратом, що позволив би роздивити ся в цілій масї подібних пізнійших видань і в масї публікацій німецької пісенної творчости. Таке видане було би справді пожадане і ми, знаючи імя Едварда Ґрізебаха як визначного письменника і фолькльориста, надїяли ся від нього власне такого видання. На жаль, Е. Ґрізебах, що вмер в початком сього року ще перед виходом сеї книжки, не дав того, що можна було надїяти ся від нього. Він обмежив ся на передруковану тексту, не подаючи навіть жерел там, де їх не подали перші видавці, від себе ж додав лише передмову (стор. I—XXI), в якій оповів історію першої появи сеї збірки.

Першим імпульсом до збирання нар. пісень була, як відомо, книжка анґлїйського пастора Томаса Персі, видана в лютім 1765 р. в трьох томах у Льондонї п. в. Reliques of Ancient English Poetry, consisting of Old Heroic Ballads, Songs and other pieces of our earlier poets (chiefly of the Lyric Kind) together with some few of later date". Персі вмер 1811 р. ірляндським епископом у Дроморі, доживши до четвертого видання своєї збірки, яка зробила велике враженє не лише в Анґлїї, але також у Німеччині. Виписками з листів сучасних німецьких учених та письменників Е. Ґрізебах ілюструє се враженє, констатує вплив збірки на Гердера, Ґете і Бірґера і оповідає коротко про перші, ділєтантські збірки Ніколяї та Гердера, поки два молоді романтики Арнім і Брентано не видали з кінцем 1805, але з датою 1806 р. перший том отсеї збірки. Варто зазначити, що дехто з видних письменників старшої ґенерації, як ось відомий перекладач Гомера та иньших клясиків, Йоган Генріх Фос, накинув ся на нову збірку з завзятою лайкою, називаючи її „zusammengeschaufelter Wust", закидаючи текстови „mutwillige Verfälschungen" і навіть підроблені фальсіфікати і кінчачи досадними словами, що в останнїх (2 і 3) томах збірки „wird ein heilloser Mischmasch von allerlei buzigen, truzigen, schmuzigen und nichtsnuzigen Gassenhauern samt einigen abgestandenen Kirchenhauern uns vorgeschüttet". Справді, не легко зрозуміти сердитість старого Фоса, хоча з другого боку правда була в тім, що в збірці Арніма і Брентано до дійсних народнїх пісень домішано масу передруків із старих летючих листків і навіть із нових поетів, в тім числї навіть таких бездарних, як

Шфефель. Та не вважаючи на се книжка мала успіх і була незлічені рази передруковувана, і отсе нове, дешеве виданє (2 кор. за оправлений том) певно придбає її тисячі нових прихильників. Наукового ж обробленя треба ще почекати. *І. Ф.*

М. И. Сперанскій — Переводные сборники изреченій въ славяно-русской письменности. Изслѣдованія и тексты. (Чтенія въ Имп. Обществѣ Исторіи и Древностей россійскихъ при Московскомъ университетѣ, 1901, кн. IV, стор. VI+154+48; 1905, кн. I, стор. 157—450; кн. II, стор. 451—577+49—245).

Ся величезна моноґрафія — се нарешті фундаментальна праця про ту частину староруського і старославянського письменства, що відома під назвою фльорілеґіїв і якої найвиднійшою і найпопулярнійшою появою була староруська „Пчела" ріжних редакцій. Проф. Сперанский присьвятив тим збіркам апофтеґм і речень мало що не двацять літ праці і дав нам книгу, що справді може принести честь російській науці. Автор перевів свою працю строго методично, слідить початок і розвій кождої окремої памятки, її первісну форму і пізнійші розгалуженя на ріжні редакції і не зупиняючи ся на староруських та старих славянських (сербських та болгарських) текстах, скрізь доходить до первісних, грецьких жерел і з великим друкованим та рукописним апаратом усталює звязки та взаємини там, де доси переважно видко було хаос або каприз ріжних невідомих редакторів, або копістів. Він не жалує праці, богато труду присьвячує дуже детальному порівнаню текстів слово за словом і реченє за реченєм, бере до помочи язикові та історично-літературні досліди, щоб дійти до як найдокладнійших і найпевнійших висновків. При кождім новім тексті він докладно розбирає всю присьвячену йому доси літературу на всіх приступних язиках і критично зводячи в купу та контролюючи здобуті нею висновки доповнює їх новими матеріялами та увагами. Ще раз показуєть ся і на сьому полї вага славянських рукописних перекладів із грецького, які в многім доповняють наші відомости про самі грецькі тексти. Досліди проф. Сперанского подають також цінні причинки до історії сербської, болгарської та старої української літератури і через те його книга повинна стати ся настільною книгою кождого славіста.

У вступнім розділї подає автор дефініцію апофтеґм, ілюструючи їх визначенєм ріжниці між ними і приповідками (приповідки народні, коротші, плястичнійші, апофтеґми довші, книжні, більш абстрактні, звичайно виривки з писань або промов якихось славних мужів і передають ся на письмі). Автор вказує їх початок у старій Греції в четвертім столітю до Хр., вказує на грецьку школу, що плодила той рід пись-

менства, що з разу служив для цілий фільозофічного навчаня, та з часом, особливо перейшовши на римський ґрунт, вібрав у себе афоризми юридичного, полїтичного та етичного змісту, в тій розширеній формі був унаслїджений християнством і розріс ся в величезні антольоґії, впорядковані ріжними методами, де виписки зі старих клясичних та гелєністичних письменників чергували ся з виписками із сьв. письма та отців церкви. Найважнїйші з тих антольоґій, се „Сьвяті паралєлї“ Івана Дамаскина, „Сьвяті главизни“ Максима і „Пчола“ якогось монаха Антонія. Перша з тих антольоґій містила з разу лише церковні тексти, та з часом була розширена доданєм клясичних афоризмів; дві дальші, залежні від неї і роблені по части на її подобу, були від разу мішані, християнсько-клясичні.

„Сьвяті паралєлї“ Дамаскина хоч були перекладені на церковнославянську мову, але не здобули собі тут популярности. До нас дійшла усього одна їх копія, тай то неповна. Проф. Сперанский опублїкував просторі витяги з неї і доказав детальною аналїзою змісту й язика, що переклад був доконаний у Болгарії десь у XIII в. Головна частина праці (роздїли III, IV, V і VI) займаєть ся „Пчелою“, а власне найширше оброблений розд. III (стор. 155—329) займаєть ся найстаршою Пчелою, що в XII чи XIII в. була з грецького перекладена „на Руси, скорѣе всего на югѣ ея, гдѣ былъ и культурный центръ болѣе близкій Византіи“ і то безпосередно на старо-руську мову, тодїшню лїтературну мову Руси (стор. 329). Цікавий для нас невеликий екскурс автора (стор. 305—314) на питанє про відносини „Пчелы“ до „Моленія“ Данила Заточника. Доси висловлювано в російській науцї здогад, що Данило черпав із „Пчелы“. Проф. Сперанский усталивши дату першої редакції Пчели на XIII, а другу на XIV вік констатує, що з першою редакцією Моленіє не має майже нічого спільного, а ті 5 афоризмів, що виявляють деяку спільність, узяті Данилом запевно не з „Пчелы“, а з письма сьвятого або з Геннадієвого „Стословця“, що містив ся вже в Сборнику Святослава. Більше схожого бачимо між Моленієм і пізнїйшою, тзв. другою редакцією „Пчелы“, але тут очевидно, що ся друга редакція черпала із „Моленія“, а не навпаки. Значить, дослїд над перекладами „Пчелы“ не дає нам ніякої вказівки на час повстаня і склад „Моленія“.

Як доповненє до сеї розвідки про стару руську „Пчелу“ подано в розд. IV огляд сербських уривків „Пчелы“, які „оказують ся всї частинами скороченої перерібки руської Пчели“. Інтереснїйший у розд. V огляд болгарської „Пчелы“, якої філїяцію проф. Сперанский віднайшов у однім сербськім (Крушедольськім) рукописї і в тім староболгарськім рукописї, що містить переклад хронїки Малялї (тут властиво лише зміст,

титули розділів, а текст самої Пчели затратив ся). Проф. Сперанский показує, що ся Пчела пішла від окремої редакції грецького тексту і була зроблена невалежно від руської.

Особливо цікавий для нас розд. VI, де розібрано українсько-руський переклад Пчоли з 1599 р., доконаний у Дермані. Сей переклад, що сильно був розширений на Україні в XVII і XVIII в., виявляє сліди болгаризмів у мові і проф. Сп. доходить до висновка, що його роблено з грецького друкованого видання при участи якогось монаха-Болгарина, що пробував тоді в Дермані. При тій нагоді автор дає ширшу характеристику діяльности кн. Курбського в Білій Руси та кн. Острожського, що був патроном дерманського манастиря, і пробує схарактеризувати ролю, яку грав сей манастир у історії просьвіти та письменства при кінці XVI і в початку XVII в.

Дальші розділи праці проф. Сперанского (VII—XI) присьвячені дрібнійшим збіркам духовних і сьвітських афоризмів, а власне збіркам Менандра і Григорія Богослова, Ніла, Ісіхія, Варнави та звязаним із ними безіменним фльорілеґіям, вибіркам із Сираха і Соломона, збіркам Геннадія, Евагрія, Таласія та Івана Златоуста і нарешті італїянській збірці Fiori di virtù, що в XV в. повстала у Венеції і тодіж була перекладена між иньшими також на сербську нар. мову, а з Сербії прийшла також на Русь під заголовком „Цвѣты дарованія“.

Можна-б посперечати ся з автором хиба за його історіософію в першім розділї його праці. Проф. Сперанский занадто, здаєть ся, повірив католицьким і православним ученим (головно француському академікови Ґастону Буассіє), представляючи історичний перехід від античного поганського сьвіта до християнства як тихий, орґанїчний зріст, мало що не як іділлю, в якій християнство майже від самого свого первопочину являєть ся як первородний син античного сьвіта, як побідитель, що обіймає в спадку культурні надбаня античного поганства і ублагородивши їх своїм духом передає їх грядущим поколїням. Власне старі фльорілеґії на думку проф. Сперанского грали тут важну педаґоґічну ролю. Вони були витвором грецької школи, перейшовши на римський ґрунт збогатили ся плодами римського полїтичного та юридичного думаня, знов переходячи на византийський ґрунт виеманципували ся від римських форм, але збогатили ся християнськими елементами і таким робом служили мостом, на якім грецька клясична мудрість зливала ся і братала ся з новою, християнською. Менї видаєть ся, що старинні фльорілеґії ніяк не можна вважати реперторіями та маґазинами античної науки і культури, а власне навпаки, що се були виплоди упадку тої культури, немов розрізнені колоски зібрані з ріжних нив богатого духового житя, повиривані з цілости, через що вони й не давали понятя про жадну

науку, а навпаки, були шкідливі раз тому, що привикаючи до тих виривків пізнїйші поколїня швидше забували самих авторів і все старе письменство, а по друге тому, що даючи молодїжи до рук отї фльорілеґії школа давала їй рівночасно шкідливу ілюзію, що се справдї вся „книжная мудрість“, сим приучувала її до книжкового, словесного замісь річевого думаня, вбивала охоту і вмілість до власної критики й дослїду і клала основи тої авторітативної педаґоґії, де все опираєть ся на словах і на цитатах, із забороною власного суду і обсервації, якої відстрашливий образ представляє наука середнїх віків. По новійшим дослїдам перехід від поганства до християнства не був іділлею, а великою боротьбою, в якій зруйновано масу культурних здобутків античного сьвіта, а християнство відіграло тут ролю не мирного спадкоємця, а власне головного, ідейного ворога, який переняв від побідженого античного сьвіта тілько дещо з його культурного надбаня. Певна річ, фльорілеґії в иньших краях, прим. на Руси, не були симптомом упадку наукового думаня і могли навіть дати імпульс до паростків нового розвою (прим. наш Данило Заточник), але первісні грецькі та старохристіянські твори сього рода не треба мірити пізнїйшою мірою, а треба старати ся відповідно зрозуміти їх значінє для того часу, коли вони повставали. Вже прим. сам факт, що найстарший відомий нам християнський фльорілеґій, „Сьвяті Паралелї“ Ів. Дамаскина — заявляє себе виключно християнським, з виключенєм усякої поганської мудрости, велить догадувати ся, що процес розвою йшов троха не такою дорогою, як се малює проф. Сперанский. *Ів. Ф.*

С. П. Розановъ — Матеріалы по исторіи русскихъ Пчелъ (Памятники древней письменности CLIV), 1904, стор. 128.

Отся невеличка розвідка, хоч писана незалежно від просторої моноґрафії д. Сперанского, все-таки доповняє її деякими деталями. Як відомо, крім основних редакцій „Пчелы“ та иньших фльорілеґіїв старшої формації у нас було в обороті богато редакцій скорочених, перероблених. До таких належать власне ті рукописні збірки апофтеґм, які обробив д. Розанов. Перша з них, з початку XVI в., має титул „Пчела а си словца избранна, ѿ старчества наказанья“, зложена з тексту староруської Пчели і дрібнїйших збірок Варнави, Менандра та Старчества, се-б то збірки правил манастирського житя, якій д. Розанов перший присьвятив близшу увагу (стор. 13—18), хоч і не чув себе в силї доходити до жерел сеї збірки та означити її редакції, полишаючи се будущому спеціяльному дослїдови. Далї він порівнює опублїковану ним Пчелу з сербськими збірками, з Моленієм Даниловим, з Менандром і Дерманською Пчелою, та обмеженість матеріялу не позволяє йому дійти

до важнїйших позитивних результатів, а те, до чого він дійшов, у головному сходить ся з результатами праці Сперанского. Друга збірка опублїкована д. Розановим, має титул „Цвѣты сельные“ і визначаєть ся тим, що до звичайних складових частий Пчели редактор додав виписки із Стефаніта і Іхнілата. Нарешті третя статя, се невеличкий вибір Изъ Пчелы словеса избранная, що має деяке значінє як проба самостійного уґруповання старого матеріялу і також задля своєї мови. *Ів. Ф.*

Dr. Ludwik Boratyński — Kozacy i Watykan. Kartka z dziejów dyplomacyi kozackiej za Stefana Batorego (Przegląd polski 1906, кн. IV, жовтень, стор. 1—40).

З часів панованния Баторія, коли козаччина вперше стала ширше звісна з своєї боротьби з Туреччиною і Татарами, маємо також вперше пляни введення її в загально-християнську лїґу против „ворогів хреста“; такі пляни ставив Ольбрахт Ласкиӣ, Молдавець Івашко (див. с. 26 розвідки), а з одним таким пляном знакомить нас і автор розвідки. Він замітний поперед усього тим, що вийшов з рук Італїянця й то не високого дипльомата, лиш звичайненького собі чоловіка, що вмів як-так держати перо в руці.

Коли 1583—4 рр. перебував в Польщі папський нунцій Больонето (се було в звязку з антітурецькими плянами курії), його секретар Ґамбеті познакомив ся з якимсь козацьким „capitano“; з'єднав собі його дарунками й козак зачав перед ним відкривати своє серце. Описав йому в гарних красках лицарський побут козаків, їх війну з бісурманами, жалїв, що король неохочий до сеї війни і вкінци заявив, що він готов з десятьма тисячами козаків в 12 день пійти на Константинополь і пустити все з вогнем; тодї безперечно повстануть против Турків Серби, Волохи, частина перекопських Татар, прийдуть з помічю донські козаки й Черкеси — й Турків не буде в Европі. Перед Ґамбеті відкрила ся несподїванна перспектива здобути широку славу і він забрав ся від разу до дїла. До своєї „impresa“ втягнув Криштофа Дзержка, таксамо горячокровного дипльомата, котрий зрештою був добре обізнаний з Туреччиною, бо часто відбував посольства. Він підпер ентузіястично справу і виготовив навіть (6 марта 1585 р.) для Ґамбеті спеціяльний меморіял, в котрім вичислив всї прикмети козаків і їх славні побіди над Турками. З сим меморіялом поїхав Ґамбеті до Венеції, на котру числив як на давнього ворога Турків, — але тут приняли його зимно, бо тодї був їм потрібний спокій. Тодї проектодавець подав ся далї, до кардинала Сан Марчельо, та лише письменною дорогою, бо їхати до Риму не мав за що, але і в курії справа не пішла: Ґамбеті навіть не дістав відповіди. Так зістала ся без вислїду перша дипльоматична проба Італїянця в козацькій

справі; лишила ся тільки кореспонденція і меморіяли, що кидають дещо сьвітла на коваччину часів Баторія.

Вже тоді виводили імя козаків від швидкої кози; зрештою повстанне козацтва толкували татарськими нападами: мовляв, людність задля непокоїв тікала на острови. Тих місцевих козаків доповняють приходні з усяких націй, що приходять туди для боротьби з Татарами. Козаки живуть з рибальства, ловів і війни; вони добрі пушкарі, мають човни ріжного роду і величини і знають добре плисти по морі. Розріжняють ся ясно королївські козаки, котрих є 1500 під окремим гетьманом, і незалежні козаки, між котрими є 14—15 тисяч добрих вояків. З воєнних подвигів козаків згадує ся, що в службі молдавського господаря Івонї 600 козаків розбило 4000 Молдаван і положило трупом 10000 Турків; в війнї Підкови 1800 козаків здобуло цїлу Волощину; під Тегинею 7000 козаків збавило житя 5—6000 Турків (так в оповіданню козацького старшого, у Дзєржка 10000 Турків; fama crescit eundo!).

Хто був сей козацький capitano, що потягнув Ґамбеті до таких широких плянів? Автор силує ся доказати, що се був Іван Оришовський, звісний старший королївських козаків. Сього напевно доказати не можна. Доказом має бути се, що сей таємничий козак мав під своєю рукою 2000 козаків (с. 27) — цифра зближена до 1500 козаків, котрі мали бути в королївській службі: з сього висновок, що тим козацьким дипльоматом був начальник королївського віддїлу — Оришовський. Але з тодїшних актів знаємо, що королївських козаків було не 2000, лише 500; чому-ж би Оришовський не знав чи не хотїв виявити, кілько має козаків в своїм віддїлї? Іще друга річ збиває гіпотезу автора. Козак оповідає про напад на Тегиню так, якби був не лиш очевидцем, але й гетьманом, проводиром, жалує ся на короля, що покарав смертю 32 найлїпших молодців та не дає козакам ходити на море; чи так говорив би старший королївського віддїлу, утвореного як раз на се, щоби козаків ужити до чого иньшого й не давати їх ходити в морські походи? Отже думка автора не така певна, якою він її вважає, й треба би її ставити обережнїйше.

Розвідка опирає ся на римських актах. Як зачуваємо, акти нунціятур з часів Баторія будуть незабаром публїковані краківською академією наук. Коби справдї так! *Ів. Крипякевич.*

П. Жуковичъ — Историческія обстоятельства, предшествовавшія вовобновленію патр. Θеофаномъ западнорусской церковной іерархіи (Христіанское чтеніе, 1905, V—VI).

— Первый польскій сеймъ послѣ возстановленія

патр. Θеофаномъ православной церковной іерархіи (там-же, XI—XII).

Статї ш. професора становлять продовженнє його давнїйших праць (Сеймовая борьба православнаго дворянства съ уніей, 3 книжки).

Факт відновленя єрусалимським патріярхом Теофаном західно-руської церковної єрархії і можливість сего факта автор пояснює збігом особливих обставин тодїшного історичного житя. На сї обставини зложили ся: по перше 30-лїтня війна, яка розгоріла ся тоді на західній границї Польщі і в яку так чи инакше було втягнене польське правительство, а по друге події в житю Запорожцїв, які стали ся між Деулинським примиренєм Польщі з Москвою і відновленєм єрархії. Як-раз тоді, коли козаки були невдоволені Раставицьким договором, який уложив 1619 р. „старший" запорожцїв Петро Конашевич та иньші козаки з польськими комісарями, і бунтували ся, — розгоріла ся 30-лїтня війна. Цїсарські посли робили заходи, аби спонукати Запорожцїв до участи в сїй війнї, але се їм не вдало ся. За те звербовано т. зв. лїсовчиків, які, вернувши ся з московського походу, своїм своєвільним поведенєм накоїли чимало лиха в ріжних околицях і яких польське правительство, прихильне цїсареви Фердинандови II, радо післало йому на поміч. Поведенє лїсовчиків на Угорщинї викликало невдоволенє Турції, що грозило Польщі війною. Польща стала стягати свої війська на захід і південь. Тимчасом Запорожцї, невдоволені своїм положенєм, скинули Сагайдачного зі „старшого" й вибравши на його місце Якова Неродича Бородавку, зробили морський напад на турецькі землї. Се, а також молдавські справи довели до війни Турції з Польщею. В вересни 1620 р. Жолкєвского розбито під Цецорою недалеко Днїстра. Ся катастрофа послужила головним імпульсом для Українцїв, коли вони зважили ся самовільно, без відповідного дозволу польського правительства, відновити в осени 1620 р. православну єрархію, до чого причинив ся також побут у Київі єрусалимського патріярха Теофана, що мав уповажнення від константинопольського патріярха.

Події, які відбували ся перед і підчас того відновленя південноруської церковної єрархії в 1620 р., описав автор головно на основі незвісного в науцї документа, — „протестації митрополїта Йова Борецького та иньших єрархів з 28 цьвітня 1621 р., по рукописи архіва західно-руських уніятських митрополитів (в архіві синода). Ся протестація має бути видана в другім випуску академічного „Сборника статей по славяновѣдѣнію", що виходить під редакцією академіка Ламанского. В сїй „протестації" знаходимо між иньшим таку характеристику запорожського козацтва:

„Козаки — писав про них митрополит Йов Борецький з иньшими

єрархами — наш рід, наші брати і правовірні християни. Про них думають, що вони простаки, які не мають ні науки ні розуму, а їх підбивають духовні... В них від природи острий ум і дарована Богом розсудливість. А ревність у вірі, привязанє й любов до церкви живуть у них і процвитають від давна... Вони до нинї родять ся, хрестять ся й живуть у тій християнській вірі, яку їх предки разом зі сьв. Володимиром приняли від константинопольської церкви, живуть вони не як погани, а як християни, мають сьвящеників, учать ся сьв. письма, знають Бога і приписи своєї церкви. Коли пускають ся на море, то найперше відправляють молитву, даючи сим сьвідоцтво, що за християнську віру йдуть на невірних. Другою своєю цїлю кладуть визволенє взятих у неволю. При тім складають благочестиві обіти дати частину своєї добичі на церкви, монастирі, шпиталї й на духовенство. Для спасеня своєї душі викуплюють невільників. Будують нові церкви й монастирі та збогачують їх. А коли вони памятають про віру і благочестє в пустинних місцевостях, то тим більше повинні дбати про се, вернувши ся до дому, по селах, маючи батьків, братів і рідню між духовенством. Перед тим, заки ми стали єрархами й оселили ся в Київі та на Українї, вони заявляли про свою віру, писали, посилали та присягали. Звісно й далеко чути, що вони не тільки не потребують у сїй справі побудженя з боку духовних, але ще й самі пильнують як їх, так і міщан, упоминають їх, навіть із погрозами, аби не було в вірі ніякої переміни та не було зносин з відступниками-униятами. Досить згадати про те, що було недавно і що мало-що не скоїло ся в Печерськім монастирі задля того, що київський біскуп увійшов у вівтар. Який був галас і роздражненє! Ледви їх заспокоєно. Жалобу на монахів Печерського монастиря подано до самого Запорожа, ґенеральній радї. Нїчого дивного, що вони мають звістки про переслїдуваня православних униятами. З ріжних повітів, з міст і сїл, приходять люди приставати до козаків, одні по своїй волї, иньші наслїдком кривд і руїни, як духовні так і сьвітські. Нїщо иньше не викликує стільки неспокою на Українї, що унїя й переслїдуваня Руси задля неї, а також беззаконства та гнет бідних людей. Направду, униїти самі розпалюють гнів козаків, коли наганяють до них нашу скривджену братию й наповнюють нею Україну ..“

В другій статї автор подає перебіг нарад сойму про охорону держави з огляду на турецьку війну, а також про „заспокоєнє руської религії“ й відновленє православної єрархії. Жерелом для перегляду соймових нарад послужив авторови крім друкованих матеріялів рукописний дневник того сойму, що зберігаєть ся в Віляновській бібліотецї під Варшавою.

Ю. С.

Переяславскій епископъ Гервасій Линцевскій и начало возсоединенія уніатовъ въ западной или польской Украинѣ (1757—1769 гг.), С. Иваницкаго, Камінець, 1904, ст. XII+392, вел. 8^0 (відбитка з X т. „Трудів подольск. церк. истор.-археолог. общества").

Працю свою ділить автор на вісїм частин, крім вступу. Перша частина містить біоґрафію Лїнцевського. Родив ся він правдоподібно в однім з київських передмість, але коли, як звали ся його родичі та як названо його при хрестї — не знати. По укінченню київської дух. академії мав вступити між 1722—36 р. в київ. Михайлівський монастир, принявши імя Гервасія. Певна річ доперва, що від р. 1735 був він в тім монастирі „намісником" для „попеченія о суммахъ монаст." аж до р. 1742, коли як архимандрит та начальник четвертої місії перебуває в Китаю десять лїт. Набувши слави „дѣятельнаго" урядника-місіонаря, вертає в Росію та дістає по двох лїтах переяславську катедру.

В другій частинї розповідає автор про церковні відносини, серед котрих прийшло ся працювати Гервасію на катедрі. На вилюднену при кінци XVII в. правобічну Україну удало ся польським панам стягнути українську людність обіцянками ріжних пільг. Щораз сильнїйша власть Польщі (особливо по прутськім договорі) замінила тамошнїх поселенців на безправну масу. Одним з польських дарунків для укр. православних осадників, що належали до київської митрополії, а пізнїйше до переяславського епископства, була унїя, завзято ширена унїятами і католиками (то час по 1717 р., по тїснїйшім компромісї унїї з Римом). Унїяти перед усього не допускають в Київ до сьвячення „аколїтів" (кандидатів на сьвящеників), котрі задля того беруть сьвячення від волоських епископів або вдають з себе унїятів. Заходи коло насильного переведення унїї дратували православних Українців. Вони зглядають ся на поміч гайдамаків, що справдї часто являють ся оборонцями православя (с. 52), та на Росію, що бере на себе роль оборонця прав. віри.

В трьох дальших главах переходить автор діяльність Гервасія та Яворського, ігумена мотриненського монастиря, що старають ся при помочи російського й польського двора завести на Українї якийсь modus vivendi. Гервасій орґанїзує православне сьвященство та ширить православє, а першим поважним вислїдом його працї був перехід на православє 22 парохій разом зі сьвященством в р. 1761. Унїяти грозять в листах Гервасію та стримують зріст православя всїми способами. Релїґійний настрій підносить ся, заострений антаґонїзм викликує перші конфлїкти. Мелх. Значко-Яворський, душа цїлого руху, пісданий петербургським правительством до Варшави, щоб дістати потвердженнє привилея від нового короля (січень 1766), подає правительству реєстр кривд

православних (в 60 точках), але по причині сильно ворожого духа до дісідентської справи дістає лише потвердженне привилеїв на свобідне визнаванне православної віри. По повороті з Варшави (цьвітень) готує копії універсалів для оголошення їх людови, котрий на вість про них масами переходить на православє via мотроненський монастир, а уніятські сьвященики „усиновляють ся" у Гервазія. Тоді католики беруть ся до сильнійших способів. Побіч папських „бреве", ріжних листів з погрозами від „сильних" уніятського мира слідують вершки їх подвигів: мученича смерть Дан. Кушніра, убитє сотника Харка та увязненнє і знущаннє ся над Мелхиседеком. Під той час Гервасій пише до своєї пастви „успокоюючі" листи...

Тимчасом підчас сойма 1766/7 Росія стає панею ситуації. Репнін творить православну конфедерацію в Слуцьку та підпирає її військом. Одначе незабавки Росія кокетує з уніятами, а Репнін зчеркує з посеред умов польсько-російського трактата вже вписану точку, де говорило ся про поворот з унії на православє.

В шестій і семій части розповідаєть ся про вибух і здавленнє народнього повстання.

Український народ, доведений до крайности грабежами, нападами і насильствами барських конфедератів, обурених за мінімальні уступки сойма для православних — повстає під Желізняком і Ґонтою (в пол. мая 1768 р.). Автор малює досить ярко образ повстання, оповідаючи крім головних його провідників про значнійших (про Неживого, Швачку, Боднаренка) — де виступали та коли, де і ким були розігнані або увязнені.

По хвилевім погромі Коліївщини Катерина II хоче маніфестом своїм відтягнути українське селянство від „разбойниковъ", однак повстанський рух з припливом селян та під проводом Запорожців міцнїв та ставав небезпечним не лише Полякам, але й Москалям („не надо ихъ обоихъ миловать", слова проклямації козака Івана [ст. 240] або: „ляховъ мнѣ ничево бить, буду рѣзать ся зъ москалями", слова оборотного ватажка, Губи [ст. 241]). Длятого Росія, получивши ся зі Стемпковским, що дістав „ius gladii" від польського короля над Україною, ужила всіх сил, щоб розбити ненаручний і ворожий для неї рух. Москва, Стемпковский, татарські напади, в додатку пошесть і голод були причиною, що на Україні протягом 1769 р. запанував мертвецький супокій.

В остатній частині дізнаємно ся про стан православної церкви по повстанню та про зріст православної віри серед дальших „гоненій" зі сторони католиків і Росії.

В „Заключенії" переповідає нам автор конець житя Гервасія. Умер він 22 грудня 1769 р. в Київі, куди казала йому Катерина II перенести ся з Мотроненського мон. За призволом синода перевезено тїло

Гервазiя в Переяслав 13 лютого 1770 р. та поховано „въ общей архипастирской усыпальницѣ за лѣвымъ клиросомъ“. Поданнєм характеристики Гервасiя в панеґiричнiм тонї кiнчить автор свою працю.

Такий змiст працї. Подавши його, подамо тепер свої замiтки.

Як вже з наголовка працї видно, автор хоче займити ся Ґервасiєм, переяславським епископом, що жиє серед бурливих часiв вiдомого повстання з 1768—9 рр. Ну, гаразд, подумає читач, познайомить нас автор з чоловiком, котрого особа тiльки вiд часу до часу вигляне й то мовби через серпанок та яснiйше зарисуєть ся на тлї сеї релїґiйно-нацiональної боротьби, — одначе автор ставляє своїй працї ще дальшу програму. В передмовi - вже завдалегiдь заповiдає вiн, що дасть працю, якої ще не було досї про той перiод нашої iсторiї, бо хоч з посеред бiльшого числа праць i розправ про тi часи виднiють двi вельми поважнi працї: Ѳ. Лебединцева: „Архимандритъ Мелхиседекъ Значко-Яворскiй“ та М. Кояловича: „Исторiя возсоединенiя западно-русскихъ унiатовъ старыхъ временъ“ — та вони обi кривають. Бо праця Кояловича, пiсля автора, задля браку жерел, якi пiзнiйше видано, немає „доста повного осьвiтлення вiдносин га особи Гервасiя“ й разить читача нетерпимiстю до ворогiв православя. Лебединцеву закидує, що в його працї „вторая половина 1768 г., начиная съ извѣстнаго возстанiя гайдамаковъ или уманской рѣзни и годъ 1769-й — совсѣмъ почти не затронуты“ (ст. 5) й iнсiнуує йому просто тенденцiю сторонничо представити справу, „возможность чего допускалъ и самъ авторъ (Лебед.) не имѣвшiй подъ руками источников другого происхожденiя“ (ст. 4). Найбiльше вже гiршить ся д. Iваницький, що Лебединцiв представляє героєм та першим подвижником унiї архимандрита Мелхис. Яворського, так що иньшi дiячi не меньш значнi як архимандрит, а мiж ним на першому мiсци Гервасiй Лїнцевський — зiстають ся в тiни. Проте Iваницький визначує собi за задачу виказати, що Ґервасiй був найвиднiйшим i то головним дiячем i провiдником змагань українського народу „къ древнему благочестiю“, а Яворський тiльки „принималъ весьма дѣятельное участiе... такъ, какъ былъ ближайшимъ помощникомъ переяславскаго владыки въ этомъ дѣлѣ“ (ст. 2—3). Видно, яке становище назначив автор для Гервасiя; але трохи згодом побачимо, що против волї автора сам владика нераз зходить з так високого педесталю, на якiм поставив автор свого героя — та що через се преосьвященний немало самого д. Iваницького компромiтує.

Та поки що варто б бiльш задержатись на першiй частинї; вона в дечiм iнтересна i характеристична. Се частина, в котрiй автор найдовше займаєть ся Гервасiєм, а найменьше дає про нього позитивного; в сеї части пробиваєть ся також по трохи метод автора, з яким вiн

досить легко і поверховно розвязує основні питання, не поглубляючи та не провірюючи матеріялу, з якого користає, та любить широко розтягати річ вмішуваннєм непотрібних справ, що зовсїм сюди не належать.

Як зі змісту видно, про уродженне Гервасія, батьків, молодече життє в „сьвіті", про побираннє ним науки, про час вступлення його в монахи — аж до 1735 р. (коли став вже в михайлівськім монастирі „намістником"), нїчого певного автор не вміє сказати та ставить лиш самі гіпотези. Так прим. не знає автор імени, яке Гервасій дістав при хрестї та місця родження – отже він правдоподібно собі так комбінує: (бо в противнім разї ніяк не знаємо, з якого жерела він і тото „дещо" про Гервасія подає): знана вже річ, що 1735 р. знаходимо Гервасія в київськім михайлівськім златоверхім монастирі, а що для „воспитанниковъ духовной академіи (київської) самимъ удобнымъ, даже единственнимъ путемъ къ болѣе или менѣе видной и широкой дѣятельности являлось принятіе монашества" (ст. 9), отже правдоподібно Гервасій перед вступленнєм до монастиря мав бути вихованцем київської академії, а з того виходить припущеннє, що мусїв мати десь близько родичів, хочби на котромусь із київських передмість, або десь недалеко Київа. Хоч се все дуже непевне, не зістає нам нїчого лїпшого, як припустити се разом з автором. Але звідки пр. знає автор та так докладно означує, що батько Гервасія був сьвященником, що жив на передмістю г. Київа „вотчины Софійскаго монастиря, деревни Жилянъ" — се таки нам годї сказати[1]). Ще цікавійше ставить автор гіпотезу що до „мирського" імени епископа „Линцевский".

В катальозї одного професора, що мав курс теольоґії в київській академії в тім меньше-більше часї, знаходить автор слухача „Григорія Лѣнцевскаго", він ідентіфікує його з Гервасіемъ Линцевскимъ, кладучи між ними „или", а між „и" а „ѣ" знак рівности. Що до імен, то каже автор, „сходство... начальныхъ буквъ именъ Григорій и Гервасій... располагаетъ къ тому, чтобы отожествить указанного слушателя теологіи съ Гервасіемъ Линцевскимъ и въ имени Григорій видѣть мірское имя послѣдняго" (с. 8). А що той Григорій Лѣнцевскій, записаний в катальозї професора яко слухач року „n", міг мати лїт

---

1) Трудно навіть припустити, щоби автор послугував ся тут статею протоєр. Гер. Крамаренка п. з. „О дѣятельности преосьв. Гервасія па паствѣ переяславской", о котрій сам говорить, що се річ малої стійности. (Крамаренко цитує (!) місця з дневника прот. Якима Білїнського, сучасника Гервасія, хоч дневника сам на очи не видів, а лише його зміст переказували йому доперва внуки і правнуки Білїнського). (Гл. ув. 1, ст. 7).

„m“ — ergo наш Гервазій на імя мірське Григорій вродив ся меньше-більше між рр. „p—r“. Як бачимо, дуже легко та дотепно розвязує собі д. Іваницький сю „дрібничку“ та витягає з них консеквенції. А преці коли-б був автор з увагою прочитав матеріяли, ним самим зібрані, був би знайшов, що сьвящ. Григорій Лѣнцевскій жив таки в тім часї та й то дуже можливо, що то як раз той самий, з котрого автор хоче зробити преосьв. Гервазія. (Гл. матеріяли в додатках, показчик [Nr. XXI, ст. 348] між сьвящен. уманської волости Ч. 28, в селї „Полковнича Гребля“). Цікаво, що був би зробив автор, коли б знайшов був в згаданім катальозї крім Григорія Лѣнцевскаго так пр. Герасима Пенцевскаго, або Георгія Лынцевскаго, розумієть ся з ріжними датами уродин і т. и.

Про характер Гервазія, його наклін віддавання сій або тій науцї і т. и. за перший період його життя знає автор тілько се, що говорить про Гервазія його особистий ворог, Сморжевскій в „Запискѣ о Китайской міссіи“. Характеризує його автор враз зі Сморж. як чоловіка мірних здібностий, хвалька, яко урядничу ляльочку з суворим обличем — в руках правительства („ученія средняго, ума тупаго...“ ст. 9). Нї то провіривши, нї то не висловивши своєї гадки, приймає то все за добру монету, хоч сам про се добре знає, що „характеристика эта написана лицомъ, враждебно настроеннымъ къ Линцевскому, пропитана желчью, дышетъ злобою...“ (ст. 8), та тим паче, що факти инакше говорять пр. про його „тупоумність“. Знаємо, що його в монастирі вибирають „намістником“ та поручають йому справу фінансову, яка там тодї кепсько стоїть (ст. 9), що Гервазій стає на чолї місії в Пекин як архимандрит, зістає вкінци епископом на переяславській катедрі, відлученій щойно доперва недавно від митрополії київської, загроженій від неприятелїв православя, зовсїм не зорґанїзованій.

Щоб одначе чим небудь заповнити прогалини в відомостях й так скупих і непевних, які нам приносить про Гервазія в першій части — розговорюєсь автор досить широко про „заботы“ Гервазія коло місії, про розпустне житє місіонарів та їх зносини з католицькими, про лихе мешканнє, де були члени місії приміщені, про трудність вивчити китайську мову і т. и. Та тут не цікава нїчим навіть сама діяльність Гервазія в Пекинї, а китайські обставини вже нас зовсїм не інтересують.

Інтереснїйше було б щось довідатись про відлученнє переяславської епархії, на котрої території по більшій части мали місце народні рухи, почути щось про попередників Гервазія на переяславськім столї, — чи не приготовили вони може по части ґрунту для розширення православія, з котрим так тїсно звязане повстаннє і т. и., але автор і так не велику історію переяславської катедри (в 1757 р. минав 29 рік

вiдлучення на ново, як самостiйну) збуває кількома словами, або всаджує в нотки яко рiч мало важну.

Вище згадано, що автор взяв собi за задачу i за програму своєї працi представити Гервазiя яко головного провiдника народнього повстання та iдеального апостола православiя на Українi. Та наведу лише кiлька сцен з траґiкомедiї, вiдограної епископом, якi вiдбувають ся на фонi найгорячiйших хвиль в житю нашого народа — а ясно стане, що високе становище, на яке ставляє Гервазiя автор, треба змодiфiкувати, що Гервазiй далеко не такий великий пропаґатор, а тим бiльш „вожд“ народа, яким його хоче мати автор, — виходить вiн просто як чоловiк доброї волi, з соломяним запалом, але без енерґiї i витревалости; з душi рад та вельми льояльний, глядить на се, щоб бути у „сильних мiра сего“ в не злiй опiнiї та не мати на собi нї скази.

З початку, коли Росiя не показувала ще своїх карт, та вичiкувала подiй, Гервазiй досить енерґiчно кидаеть ся, щоб ратувати загрожене православє, та коли вiдносини що раз бiльше загострювались, ставали грiзнiйшими, а до того ще коли росiйське правительство дало до зрозумiння епископови, що йому се не подобаєть ся,—вiн вагаеть ся, не знає що почати („Богъ вѣсть како устроити“), замiсць стати на чоло народа та гаразд дiлом повести; замiсть аби мав опанувати запал народа, здержуючи виладованнє його сили до слушного часу — нарiд, можна сказати — його опанував та перейшов над ним до порядку дневного. Нехай говорять факти:

Так прим.: коли православє чим раз бiльше ширило ся, а люд горнув ся до мотронинського монастиря, то архипастир, хоч „рад“ дуже подвигам народнїм i силї народнього ентузiязма — при прийманню на православє бавить ся в формальности, котрi з певностю не прискорювали темпа в прийманню, радить не покладати великих надiй на мотронинський манастир i „пригадує“ українським селянам, що вони „елико можно, должны склонятись папамъ своимъ и ихъ просити о свободу и никакимъ образомъ не прогнѣвити ихъ, а тоє (присоединенiе къ православiю) дѣлати не раптово...“ здати ся „Єго промислу Божескому“ а врештою „Богъ вѣстъ како то устроити[1])“. Не диво, що нарiд не слухає сих „кроткихъ совѣтовъ“ так „сильного“ заступника та звертаєть ся з неясними надiями до бiльш щирого i рiшучого Мелхиседека.

Належить припускати, що подiбних „кроткихъ совѣтовъ“ бояв ся й Мелхиседек вернувши з Варшави, вимовляючись пустими фразами („теперь и нѣчимъ и нѣколи и нѣздужаю“ ст. 96) вiд запрошень епископа; бояв ся знайтись мiж молотом i ковалом: з одної сторони мiж iнструкцiями

---

[1]) Ч. IV, ст. 95—6.

свого зверхника, а з другої сторони між голосом чести й сумління, що кликав вести почате діло наперед. На таку гадку напроваджує ще й те, що Мелхис. висилає (24 цьвітня) — як автор говорить — листи універзальні й копії королївських привилеїв „даже безъ предварительнаго разрѣшенія преосв. Гервасія“ (ст. 97). Се значило би, що Мелхис. побоював ся евентуального недозволу або просто й заказу на щось подібне.

Та одначе се мусимо брати в цїлою обережністю та провірити, а що найменше висказати сумнїв, чи справдї без відомости Гервазія Мелхиседек висилав універзали і т. и. В „донесенію Гервасію объ арестованіи Мелхисед.“[1]) читаємо щось просто противне. Там сказано, що коли 26 серпня[2]) арештованого Мелх. привели до офіціала (унїята Мокрицкого) та коли сей з лайкою та криком запитав Мелхис., чому розіслав читати по церквах „свои права“ (себто унїв. листи та привілеї кор., що зате управняли вільність визнавати православє), Мелхиседек тодї з цїлою повагою та гідностю, але рішучо та твердо відповів: „Читали де по церквамъ православнимъ короливскія привилегіи даннис на благочестіє, не въ вашихъ церквахъ, а въ благочестивихъ нашихъ, которіи нѣкогда въ уніи не были и то все чинилось по повелѣнію моего архипастиря“. Цікаво, що на се так не двозначне місце покликуєть ся й автор на доказ чогось якраз противного...

Хиткість та змінчивість архипастирського характера пробиваєть ся і в пастирських листах Гер. Пише пр. листи в часї хвилевої полекші для православя (гл. зміст ч. V), числом три. Коли ще Росія не сказала свого слова, а Репнїн творив конфедерації, коли ще салдати були близько — то листи владики два перші вийшли „огнисті“; але скоро владика довідав ся про результати сойма (мінїмальної уступки!), про зміну політ. фронта Реплїна, пише третий лист дуже „успокоительный“. Взиває православних, щоби вони подякували Богу, цариці, королеви і річи посполитій (за ласкаві та „благородні“ уступки) та щоб „были всѣ вѣрпыми сынами Рѣчи Посполитой та воздерживались отъ мести“ (ст. 151).

Ще яркійше представляє нам характер Гервазія його захованнє супроти коліїв-гайдамак: колії, де в яке прийшли село, питали ся перед усього, чи сьвященик благочестивий, чи унїят; коли унїят — змушували його йти „усиновлятись“ до Гервасія. Таким чином зароїлось в Переяславі від унїятів, нераз по вісьмох денно приймало православє. Гервазій — як каже автор — хоч „в душі радий з коліїв оборонців віри“ — то потім, щоби спекатись та відкинути від себе найменшу тїнь підозріння, називає їх „разбойниками, злодѣями, безчинниками-ґайдама-

[1]) Лист 26 серпня 1766 в Арх. Юго-Зап. Россіи, Ч. I, т. 2, N. XCIX, ст. 353.

[2]) Листи універзальні висилає Мелх. при кінци цьвітня.

ками, имъ-же кончина вѣчная погибель“, заказує вірним зносити ся з ними і т. д. (ст. 205—7). В серпнї присилає Гервасій до синода виказ „добровольно возвратившихся“ на православє сьвящеників, залучає до того свої маніфести та вказує на них як на результат своєї працї над поздержаннєм руху, заразом перепрошує, що від 1765 р. так часто затрудняв синод своїми „доношеніями“.

Вже то сам автор запримітив, що трохи переборщив, коли характеризуючи Гервазія в закінченню, каже про нього, що хоч слабість і старість робили його слабосильним, хоч „недоставало ему предусмотрительности, широты взгляда и твердой воли, то онъ охотно пошелъ на стрѣчу народному стремленію къ православію“... „полагаемъ, что въ исторіи многострадальной Украины онъ является если и не выдающимся, то всеже весьма замѣтнымъ церковнымъ и народнымъ дѣятелемъ“ (ст. 280).

Щоби часом Гервасій не знайшов небезпечного для себе конкурента в особі Мелх. Яворського, усуває автор останнього на дальший плян, споминаючи про його діяльність досить рідко. Через се годї обяснити декотрі інтересні питаня, пр. чим став так славний мотроненський монастир? Сього питання не стараєть ся автор вияснити (над сим застановляли ся вже тодї католики, порів. Арх. Юго-Зап. Рос. Ч. I, т. 2, N. CIX, ст. 420). Рівнож цікаво знати, яке становище заняла київська митрополія, коли її молоденька „дщерь“ знайшла ся в такій небезпечности.

Невважаючи на закид автора Кояловичу, що він не розповідає як слід про „событія“ — сам автор позволяє й собі на сей гріх. Бо в другій части дає нам тільки злегка начеркнені полїтичні відносини та троха більше церковні, одначе не каже нїчого про причини, що привели до сього пристрасного вибуху народу, до сього ґрандіозного та стихійного виступу мас, не доторкнув ся навіть їх психічної аналїзи. Вправдї автор зазначив тїснїйші рами своїй працї, та вже длятого самого, що широко і детайлїчно оповідає про повстаннє і веде свою річ аж поза його конець, вартаби хоч трохи місця присьвятити причинам. Раз тільки, цитуючи місця з листа Румянцева до російського правительства, каже автор, що Румянцев доходить „до довольно правильнаго взгляда на причины украинскаго возстанія“. Таксамо — по гадцї автора — кор. Станислав зближав ся до них, оповідаючи в листї до одної з французьких дам про рух на Українї (ст. 220—221).

Любить автор деколи роздувати дрібні факти до великих розмірів та надавати їм велике значіннє: пр. (на ст. 66) в посьвяченню Мелхиседеком церкви, збудованої і посьвяченої униятами, бачить автор „шагъ явно враждебный уніи, явное вторженіе въ ея предѣлы,

явное пренебреженіе къ ея правамъ и преимуществамъ“ (ст. 72—3). Шл. Любиньский скаржить ся в листї до Гервасія на мотроненський монастир і мошногорських монахів, що вони „какихъ угодно прихожанъ исповѣдаютъ, вѣнчаютъ,... говорятъ, что уніатскіе священники миропомазуютъ гусинимъ жиромъ“..., по гадцї автора Гервасій „не могъ одобрить такихъ грубыхъ способовъ пропаганды, такого глумленія надъ уніей“.

Варта ще згадати про стисле відграничуваннє автором „гайдамаків“ від „коліїв“. Колїї у нього, се народні повстанцї під проводом Залїзняка і Гонти, але не дальше заняття Уманя — потім тї два поняття мішають ся у нього; гайдамаками зве він так добре розбишацькі банди які і учасників руху з р. 1750. Таксамо зве автор звичайно і меньші відділи коліїв.

Неприємно вражає нераз, що авторови імпонують часом ще „русскіе штыки“ (ст. 144). Російських салдатів, що приходять підперти конфедерацію, завязану Репнїном в Слуцьку, представляє як добрих духів, ангелів хранителїв (ст. 137). Або занотуємо такий висказ (ст. 185): „И такъ около двухъ недѣль „пропанували“ Желѣзнякъ съ Гонтою въ Умани“.

Автор любить всаджувати в текст богато цитатів (нпр. ст. 250—56) або примірів на що небудь, нпр. на переслїдуваннє православних уніятами наводить аж одинайцять фактів (ст. 154—162) на цїлих вісьмох сторонах, замість вибрати два-три яркійші або відослати читача до ч. I, т. 3 Арх. Юго-Зап. Росс., де вони майже всї зібрані. Оповідаючи знов про переслїдуваннє сьвященика з Сикави „ляхами“ (ст. 106—7), не каже автор, що взяв се з А. Ю. З. Р. Ч. I, т. III, N. XIX, ст. 140—151. Часом покликуєть ся на жерела, які на те не дають йому найменшого права, клясичним приміром згадана вище ув. 312, на ув. 299 і ин. Деинде (ст. 39) оповідаючи про втечу православних сьвящеників до Росії задля „гвалтовническихъ наѣздовъ“ (уніятів), каже автор, що покористував ся актами, котрих „множество имѣется въ архивѣ кіевс. консист.“ (ув. 100), але не наводить нї одного! Тут вірити д. авторови хиба на його слово.

Місцями (особл. в части 2 і 3) праця д. Іваницького пригадує нам складом, цитатами і т. д. працю Лебединцева: „М. Значко-Яворскій“, хоч далека вона від ентузіязму тепла для справи, яким навіяна праця Лебединцева.

Що до тектонїчної сторони праця має також деякі хиби: автор розповідає в I части довго про Гервасія, нараз вриває, в II части займаєть ся відносинами на Українї, але й тї знов вривають ся, а автор знов переходить до Гервасія; подібне бачимо при кінци працї, де довший час мало коли що довідуємо ся про Гервасія: слїдимо за подвигами православя в р. 1770, і аж в закінченню довідуємо ся,

що Гервасій умер ще тамтого року (1769). Здаєть ся було би ліпше, якби був автор вияснив вперед нам обставини, аж тоді доперва увів переясл. владику і подав ті скупі звістки про його молодість та сильно обкроїв історію його діяльности в Китаю.

Ми може занадто спинили ся на хибах праці, хотячи подати критичну оцінку її. Тепер же в цілою силою мусимо піднести, що при деяких хибах праця д. Иваницького служить поважним вкладом в історичну літературу того часу та дає цінний, суцільний образ народнього повстання з р. 1768 (праця кінчить ся на 1769 і поч. 1770 р.), доповнюючи його відомостями з нових матеріялів, зібраних самим автором. *І. Шпитковський.*

Іван Кревецький — Цуцилівська трівога в 1848 р. Причинки до історії останнїх днїв панщини в Галичинї (Відбитка з „Наукового Збірника", присьвяченого проф. Михайлови Грушевському учениками і прихильниками з нагоди його десятилїтньої наукової працї в Галичинї 1894—1904), Льв., 1906, ст. 38, вел. 8⁰.

— Аґрарні страйки і бойкоти у східній Галичинї в 1848—49 рр. До історії боротьби за суспільно-економічне визволене українських мас у східній Галичинї. (Відбитка з фейлєтону „Діла" чч. 135—137 з р. 1906), Льв., 1906, ст. 23, 16⁰.

Коли приходить ся мінї ось тут сказати кілька слів про названі у горі статї, не можу скрити радости, що в тов. Кревецькім дістаємо нового робітника на ниві історичної науки як раз для галицько-руських полїтичних обставин в серединї XIX в. Окрім дра Франка, що принагідно заходив на се поле і як добрий знавець його давав цїнні причинки, а навіть нариси з тієї епохи (Панщина і її скасоване), по смерти скупого на наукову продукцію Ост. Терлецького, д. Кревецький таки одинокий у нас, що відгребує сю так недавню, а так уже призабуту історію Галичини. Про вагу пізнання її нема що й говорити — галицька суспільність ще не дійшла до епільоґу тієї драми, що почала ся 58 літ тому назад. Витаємо отже щиро сього нового робітника, що вже окрім більшої розвідки про оборонну орґанїзацію руських селян 1848—9 рр., уміщеної у „Записках" (тт. LXIII, LXIV і LXXIII), дав ще дві статї з історії того часу, та всіма дав доказ пильности й наукової сумлїнности.

„Цуцилівська трівога" — се незначний випадок у хуртовинї 1848 р., може навіть сьмішно дрібний, та все ж дуже характеристичний для історії соціяльно-полїтичних відносин на Руси. Побили ся в коршмі пяні люди — а в польській краєвій опінії зроблено з сього формальну хлоп-

ську революцію, чи там контр-революцію. Та щож, в тому не було б нічого незвичайного, як би не те, що тут самі собою пруть ся на ум анальоґії... Не кажучи про XVII ст., приклади такої psichopathiae hajdamacicae у Поляків на Руси доволї часті: прим. давнїйше 1768 і 1789, а й тепер певна частина галицько-польської суспільности ще не виздоровіла з сеї хороби („бунти і різнї“ в Косівщинї 1904 р., в Надвірнянщинї, Скільщинї та Підгаєччинї 1906 р.). Д. Кревецький мав на думцї сї анальоґії, навіть заголовок дібрав анальоґічний до розвідки В. Антоновича про 1789 р. Що до самої розвідки д. К–ого, то автор старав ся використати все, що мало звязь із сею справою, богато назбирав з рукописних жерел (у дуже добрій пригодї стали йому записки Остермана, що переховують ся в бібліотецї Н. Т-ва ім. Шевченка), а все передав повно і без тїни пристрасти або тенденції. Ся безпристрастність, прикмета взагалї похвальна, доводить автора инколи до гіперобєктивности (прим. на початку V розд. він обвинувачує тодїшню полїтичну адмінїстрацію в Галичинї в демаґоґії і нетактї, хоч у цуцилівській справі вона в тому цїлком безневинна, хиба в иньших). З методичного боку мав би я замітити до сеї розвідки ось що. Разом із головною подією говорить автор і про богато иньших, які тілько посередно вяжуть ся з нею, і то не в формі загальної характеристики поля, людий і часу, а як про рівнорядні факти. Се методична хиба, якої наслїдком у більших розвідках буває ся немила проява, що автор губить ся в оповіданню, а читач у читанню. Дальше, на мій погляд, у головнім текстї такої розвідки як отся — не спеціяльно критичної, повинно бути як найменьше повних виписок з жерел, а вже хиба виїмково, в ориґінальній формі їм місце у нотках і дописках; тимчасом у автора через міру оповіданнє переплетене довгими виписками з жерел, часто ориґінальними. З сею хибою звичайно ходить у парі ще иньша — а й вона єсть у автора. Се недоста критичний розслїд жерел. В сїй розвідцї прим. виходить так, як би автор подав усе pro і contra згаданої події, а кінцеве рішеннє — що справдї було на річи, полишив читачеви. Правда, тут читач не довго буде у сумнїві (і в сьому випадку мабуть стане по сторонї уряду), але тілько „мабуть“, дальше того не пійде — він більше догадуєть ся. Се рішучо належало між обовязки самого автора— показати дїйсний стан річи у Цуцилові, а не вдоволяти ся загальниками та тілько субєктивно давати більше віри урядовим реляціям. Або прим. автор виписує богато з записок Г. Боґданьского та анї одним слівцем не говорить, що він думає про історичну певність тих записок. Отсе головні замітки до „Цуцилівської трівоги“, яка й попри них все таки остаєть ся корисним вкладом в історичну лїтературу. Її авторови треба побажати дальших успіхів на сьому полї.

Друга стаття — про страйки і бойкоти 1848—9 р. — має крім наукового ще й публїцистичний характер, як історичне pendant до злоби нинїшнього дня. Матерія справді інтересна, хоч матеріялу поки що дуже маленько. Автор зібрав увесь, який на разї було можна, і дав доволї плястичний образок, хоч тілько в начерку. Тим способом 1848 р. осьвічено ще з одного боку, доси цілком темного. Се безсумнївна заслуга д. Кр—ого. Читаючи його безпретенсіональне оповіданнє, мусїв я поневолї сполучувати нові понятя зі старими і доходити до деяких вислїдів. На мою думку, досить загальна проява аґрарних рухів 1848—9 р. сильно підтинає вкорінені у нас погляди про чисту реакцийність у тодїшнїм публичнїм житю Галицької Руси. В деяких кругах став сей погляд просто доґматом, а за ним прийняв ся сьвятий обовязок опльовувати усю тодїшню галицько руську суспільність. Певно, тих, які нїколи не сумнївають ся у своїм знанню, се може не переконає, для них усе буде Владислав IV „великий король“, Хмельницький — мантїй, а „Рутенець“ 1848 р. — реакцийний ідіот. Та про те докладнїйше пізнаннє того часу очистить без сумнїву значну частину тих Рутенцїв, а що найменьше признасть їм що найцїннїйше в людській етицї — добру віру. Д. Кр—ий не належить, що правда, до безкритичних ворогів 1848 р., всеж таки не міг увільнити ся від суґґестії в тому напрямі. В III роздїлї своєї статї говорить він про те, як ставила ся до селянської боротьби тодїшня руська інтелїґенція. Відповідь на те: „погано“ (ст. 17), хоч тодїшня „Руська Рада“ успішно виступила проти намісника ґр. Ґолуховского за його справдї варварську протистрайкову відозву. Се тому погано, що опісля „Зоря Галицька“ сама відраджувала селянам страйків мотивами, с ь о г о д н я переважно наївними, або опортунїстичними, але н а т о й ч а с може й нормальними не для самої тілько Галичини (прим. що змови робітників противні ідеї вільного зарібку — такий був загальний погляд старого лїбералїзму); в кождому разї у відозві З. Г. не слїдно нїякої ворожої селянству тенденції. Але не в тому річ. Важнїйше те, що евентуальний закид (до певного степеня оправданий) в полїтично-соціяльній незрілости належить ся хиба „батькам Руси“, як на иньшому місци висказує ся автор, а не всїй тодїшнїй інтелїґенції. Противно, ми маємо деякі, глухі що правда, але дїйсні відомости, що попри ультральояльних і нерозумних „батьків“ була на Руси й лївиця, розмірно досить радикальна і неприхильна опортунїзмови батьків. Колись, як галицькі полїтичні архіви станнуть доступні історикам, буде можливо про се більше сказати; на разї маємо лише інтересні натяки, як прим. що золочівська Р. Рада взяла ся була до правного обезпечення становища двірської служби і т. ин. Коли читати реляції ґр. Ґолуховского до Відня про Русинів, (скілько оповістив його біоґраф, Бр. Лозїньский), то проти волї

набираємо певної симпатії до сих останнїх — як замітив був уже й др. Франко. Так само несправедливий дещо докір автора, що в справі індемнїзації та сервітутів „та сама інтелїґенція“ не здобула ся на нїщо більше, як тільки на традицийні петиції й заяви (ст. 23). Тут мале питаннє: А чи могла вона здобутись на щось більшого? Чи те „щось більше“ було б справді щось принесло кращого ніж петиції й заяви? Відповідь дасть історія останньої реформи виборчої закона в Австрії.

С. Т.

Проф. Т. Д. Флоринскій — Славянофильство Т. Г. Шевченка (Оттискъ изъ Университетскихъ Извѣстій за 1906 г.), К. 1906, ст. 28.

Ну, і нехай скаже хто, що в Россії не настали нові часи! Дивіть ся, д. Флоринський став так „снисходительний“, що присьвятив Шевченкови окрему офіціяльну розвідку, — Шевченкови, головному репрезентантови ненависної для д. Ф—ого української лїтератури! От, що за ласка... Розумієть ся автор вибрав із Шевченка як раз те, що такий зворот робило можливим: Шевченкове словянофільство. І комуж про се писати як не київському славісту, маркованому панславісту, що тепер вперве покинув давнїй свій прінціп і навіть занотував дещо з української наукової лїтератури! Ну, і якіж результати ласки д. Флоринського? Та в тім і діло, що нїякі, що більше — ся розвідка, то одна компромітація більше для київського професора. Дуже жаль, що перші ознаки його прихильности до української лїтератури вийшли так фатально... Розкажемо коротко. Автор знав, що в р. 1897 подав пок. М. Стороженко незвісний доси поетичний твір „Славянам“ як Шевченкову власність. Зміст сієї поезії, найбільше апострофа до „двоглавого орла“, припав дуже до вподоби д. Ф—ому і мабуть тілько ради сього твору він написав розвідку, бо загальні виводи при кінці її опирають ся майже виключно на розборі „Славянам“ і тілько задля того противставить він Шевченка нелюбим новочасним „сепаратистам“. Як би д. Ф—ий був окрім самої поезії ще знав, що таки того самого 1897 р. наукова критика доказала, що поезія „Славянам“ не Шевченкова, а (мабуть) Костомарова, то певно був би розвідки не писав і втік перед компромітацією. Та на ньому пімстило ся його власне іґнорованнє українського письменства, бо критика на поезію „Славянам“ появилась у львівській „Зорі“ (написав її др. І. Франко). Ось так головна підвалина будівлї проф. Ф—ого показала ся фіктивною і ціла будівля розвалила ся. Правда, про Шевченка як про славянофіла можна доволї писати і без таких апокріфів як „Славянам“, тож і остання частина розвідки моглаб мати сама для себе наукову вартість. Та „могла б мати“, але не має.

Око автора було звернене у спеціяльний бік, тому навіть не вибрав він усіх місць із Шевченкових творів, де мова про Славян (прим. Гайдамаки) — видно, що навіть не прочитав докладно „Кобзаря“, а про дневник, листи, ріжні спомини нема анї згадки; тому то не могло бути й мови про те, щоб тема (без сумнїву інтересна) була віповідно оброблена. Навіть у сьому, що автор знав і написав, методичний бік розвідки не богато приносить чести київському ученому. Добре було б і те, щоб автор на будуще краще виписував українські тексти, як в отсїй розвідцї.

С. Т.

Eine alte Schulanekdote und ähnliche Volksgeschichten. Ein Beitrag zur vergleichenden Märchenkunde von Prof. Dr. Georg Polívka (Zeitschrift für österr. Volkskunde, XI річник, відбитка)., ст. 8, вел. 8⁰.

Є в нас анекдот — очевидно шкільного походженя — в якім оповідаєть ся, як батько селянин питав свого сина, що ходив до ґімназії, чи багато вміє вже по латиньски. Син був очивидно не з тих, що рвуть ся дуже до науки, але був доволї хитрий, тому почав батькови відповідати, що гній по латиньски гноятус, вили вилатус, а віз возатус. Але старого мужика також не в тїмя били. Коли почув проте таку відповідь, сказав сухо: Від теперка будеш брати вилатус, а ними гноятус та вйо на возатус! [1]) Проф. Ю. Полївка розбирає в зазначеній працї отсей анекдот, та стараєть ся виказати його ґенезу. На нашу думку він лучить одначе непотрібно сей анекдот із иньшим, в якім оповідаєть ся також про ученика або про вояка, що не були довший час у своїм селї, а повернувши, забули буцїм то свою мову так, що не можуть собі ніяк пригадати назви грабель, доки наступивши на зубцї, не дістали граблиском по лобі. Так само зовсїм відмінний від першого третїй анекдот, в якім оповідаєть ся про вояка, що побувши в війську, забув так рідну мову (у нас знїмчив ся, пор. відому комедійку „Знїмчений Юрко“), що навіть із рідною матїрю не може порозуміти ся, але приневолений підступом, говорить дуже гарно, а в кождім разї далеко лїпше, як чужою мовою [2]). Всї сї анекдоти зовсїм самостійні і коли б приходило їх навіть лучити, то хиба другий з третїм, але нїколи не належав би до них перший. У першім цїле вістре сатири звернене проти того, що субєкт удає, буцїм то він знає чужу мову так добре, як свою; у другім і третїм анекдотї субєкт удає, що не знає своєї мови, хоч її знає добре. Отже тут зовсїм неподібні дві крайности! Не диво проте,

[1]) Пор. В. Гнатюк, Галицько-руські анекдоти, ст. 98—99, ч. 263.
[2]) Тамже, ст. 16—18, ч. 56—59.

що проф. Ю. Полївка мусїв на кінцї своєї працї от що сконстатувати: „Die Fäden, welches diese einzelnen Erzählungen in die minutiösesten Details manchmal zusammenbringen, trotzdem sie auf weit entfernten Orten aufgezeichnet werden, zu verbinden, aufzudecken, ist kaum möglich. Manches mag auf eine gemeinsame Quelle zurückgehen, manche Ähnlichkeit mag wohl auf Zufall beruhen und vielleicht mag bloss der Anlass zu einem solchen Schwanke von der alten Erzählung herrühren. Einzelnes wird gewiss als selbstständige Erfindung anzuhen sein. Gewiss ist auch nicht die Hoffnung ausgeschlossen, dass in den alten Schwanksammlungen irgendeine ähnliche oder gar gleiche Erzählung verborgen ist“. *В. Г.*

Проф. Юрій Поливка. Навсѣхъ не угодишь. Притча А. Сумарокова и ея параллели. (Оттискъ изъ „Русс. Фил. Вѣстника“). Варшава, 1906, ст. 14, 8⁰.

Відомий у нас, хоч досї мабуть не друкований в етноґрафічних збірках, анекдот (письменного походженя) про те, як батько з сином ішли на ярмарок і вели з собою конину на продаж; їх здибають по дорозї ріжні люди і дорікають їм: 1) що вони йдуть оба пішки і конина йде в порожнї, хоч один із них міг би на нїй їхати; 2) що батько сидить на converting конинї, а малий хлопець мусить мучити ся ідучи пішки; 3) що молодий хлопець їде, а старий батько мусить іти пішки; 4) що оба їдуть і мучать конину так, що хиба з неї шкіру продадуть, але не її саму. Проф. Полївка наводить богату бібліоґрафію сього анекдота і порівнує ріжні його відміни між собою. Історії сюжета не наводить супроти того, що її обробив К. Ґедеке ще 1861 р. (пор. Orient und Occident, I, ст. 531 і д.), а за ним і иньші, як Г. Естерляй, Ґастон Парі, Р. Келєр і т. д. Свою задачу означує автор так: „Мы желаемъ ограничиться только тѣмъ, что указали надлежащее мѣсто въ развитіи нашей повѣсти славянскимъ версіямъ ея“. Очивидно, що й така, чисто бібліоґрафічна праця корисна для етноґрафів, особливо західно-европейських, які ще дуже мало розглянули ся в богацтві славянської етноґрафії, а особливо менших, або недержавних народів. *В. Г.*

Владиміръ Даниловъ, Одна глава объ украинскихъ похоронныхъ причитаніяхъ (К. Старина, 1905, XI—XII, ст. 193–209).

— Взаимовліяніе украинскихъ погребальныхъ причитаній и бытовыхъ пѣсень (ib. III, ст. 230—236).

— Носители похоронныхъ причитаній въ Малороссіи (ib. IV, ст. 303).

Автор займає ся від довшого часу похоронними голосїнями, да-

вав уже про них кілька заміток, а в будуччині має намір оголосити про них довшу студію, з якої тепер подає один розділ про тавтольоґізацію думки в голосінях. Перед тим вказує одначе на їх давність і наводить згадки про них у літописи. Понадто передруковує одно голосінє зі „Сказанія о святыхъ Борисѣ и Глѣбѣ“. При тім звертає увагу, що етноґрафи мало займали ся в нас голосінями, хоч вони з неодного боку варті близших дослідів. Переходячи до своєї теми, вказує передовсім на форму голосінь: „По характеру стиха причитанія приближаются къ думамъ. Какъ въ послѣднихъ, такъ и въ первыхъ, силлабизація стиха совершенно отсутствуетъ, т. е. по количеству слоговъ стихи являются не равными между собою. Однако и отъ стиха думы стихъ причитаній имѣетъ свои отличія. Раздѣленіе думы на отдѣльные стихи построяется на синтаксической цѣльности каждаго стиха, съ одной стороны, и выдѣляющей его въ самостоятельную единицу риѳмѣ съ другой. Ту же синтаксическую цѣльность стиха и риѳму (чаще всего глагольную, какъ и въ думахъ), строго опредѣляющую стихъ, мы находимъ и въ причитаніяхъ“ (ст. 202—203). Дальше наводить автор приклади з голосінь на варіовану тавтольоґію (повторене одної думки в ріжних формах), синонїмічну тавтольоґію (висловлене одного понятя двома рівнозначними словами) пр.: До кого-ж менї прихилити ся і притулити ся), просту тавтольоґію (повторене того самого слова, пр. Ой їж же, їж сусїдонько, | Ой їж, не жури ся) та на синтаксичну ґрадацію (синтактичне зміцнене вислову, що розвиває попередню думку). Дуже добре було би, як би автор, студіюючи голосїня, зайняв ся також їх виданєм. Дещо матеріялів знайшов би він уже в друкованих збірниках, а дещо міг би дістати з рукописів, коли-б оголосив відповідну відозву в українських (заграничних) і тутешних виданях.

У другій статейцї автор наводить виїмки з деяких пісень та голосїнь і з порівнаня їх приходить до такого виводу: „Такимъ образомъ мы наблюдаемъ здѣсь весьма интересный для характеристики украинскаго народнаго творчества обмѣнъ мотивами между отдѣльными видами поэзіи — похоронными причитаніями и лирическою бытовою пѣснью, раскрывающій передъ нами самостоятельную жизнь народнаго слова: оно, безплотное, живетъ и движется, переходя изъ устъ въ уста и находя многообразныя пристанища въ душѣ человѣческой“. На сей висновок можна згодити ся, але лише в части; вплив пісень на голосїня не підлягає сумнїви, але що до впливу голосїнь на піснї, то се можна заквестіонувати; голосїня взагалї се переважно імпровізації і певно нема нїякої особи, що передавала би їх слово в слово, як пісню. А супроти того вони, як щось нестале, не можуть впливати на сталу пісню. Хіба авторови удасть ся

доказати, що є десь голосіня неімпровізовані, про що одначе можна сумнївати ся.

В третій замітці застановляєть ся автор, хто у нашого народа переховує голосіня, і зовсім справедливо вказує на женщин. При тім порушує цікаве питане, чи є в нас наємні плачки і відповідає так: „Долгія и повсемѣстныя наблюденія за жизнью народа въ Малороссіи нигдѣ не обнаруживали существованія въ его средѣ особой профессіи плакальщицъ по покойникамъ. По всей Малороссіи, а также въ Галиціи оплакивать умершаго предоставляется его роднымъ, ближайшимъ родственникамъ и сосѣдямъ: жена оплакиваетъ мужа, мать дѣтей, дочь мать и отца, сестра брата, сосѣдка сосѣдку. Оплакиваніе покойниковъ, впрочемъ, не обязательно, однако болѣе чести тѣмъ, кто оплакалъ умершаго чоловѣка, и счастливѣе умершій, котораго хорошо оплакали при погребеніи“. Одначе далї сам автор вказує на слїди, що „прежде въ малорусскомъ народѣ существовала профессія плакальщицъ по найму“ і на доказ наводить згадку про те польського поета Кльоновіча в „Roxolania“ та один анекдот, де таки плачка каже: „Тужу, тужу за решето бобу: чи дадуть, чи не дадуть, так мої сльози дурно пропадуть“. Зараз одначе додає: „Но уже это насмѣшливое отношеніе къ наемнымъ слезамъ показываетъ, что наемъ плакальщицы не былъ обычнымъ явленіемъ обихода и представлялся народу страннымъ“. Правда, що у нашого народу оплакує помершого в першій лїнії рідня, але бувають випадки, що наймають також плачок. На Гуцульщинї ся річ не викликує здивованя, там обовязкові голосіня, і котра жінка не має фантазії голосити, наймає чужу жінку, що голосить за неї, а вона тільки плаче, як звичайно. Так само бувало давнїйше на Поділю (в Коропци, Буч. пов.) і так здаєть ся буває і в иньших місцях, де є голосіня. В багатьох місцевостях не знають голосіня, тільки звичайно плачуть, там отже нема потреби наймати плачок. Також можна більше згадок зібрати про плачок у лїтературі; я наведу тут три такі згадки, надруковані в VI т. „Етноґр. Збірника“ під ч. 195 (Як вдови плакали), 197 (Як дївка плакала по мамі) і 198 (Плачка). В першім анекдотї жінка нарікала, що чоловік умер і не пошив на дасї дїри, через що капало до хати. В голосїню вийшло се так:

Чоловічи! жура моя!
Лишила сє дера твоя.
А ти казав, що зашиєш,
А ти вмер тай лишиєш.

А друга вдова мала таку саму дїру і першій „помагала плакати: Тош то, кумко, і в мени ґпра, ґпра! Тош то, кумко, з неї тиче, тиче“. В другім анекдотї говорить ся виразно: „То єднї доньцї вмерла мама;

а вона ни мала жилю плакати, тай наймила си сусіду, аби за ню плакала". А те, що ті згадки приходять в анекдотах, не вказує зовсім на глузливі погляди до плачок, тільки на комічні слова плачок серед зовсім невеселих обставин, що може притрафити ся й кому иньшому і де інде. Иньші думки автора, прим. про те, що лучить усї голосїня разом, або що українські голосїня не виробили собі форми так як великоруські або сербські, але за те „оказались дѣйствительнымъ выраженіемъ душевной боли и скорби объ утратѣ милаго и дорогаго сердцу человѣка" вповні оправдані і з ними треба згодити ся. *В. Гнатюк.*

Иванъ Абрамовъ, Черниговскіе Малороссы. Бытъ и пѣсни населенія Глуховскаго уѣзда. Этнографическій очеркъ. Спб., 1905, ст. 42.

Отся брошурка належить до таких праць, що відповідно до свого замашистого та широкого титулу дають далеко менше, якби можна сподївати ся, а тим самим викликують несмак у читача та жаль до автора, що замахуєть ся, хоч знає, що не перескочить. Вправдї автор сам звузив уже головний титул, обмеживши чернигівських Українцїв на глухівський повіт, але в дїйсности навіть не згадує про той повіт, лише про одну місцевість, містечко Воронїж (місце уродин П. Кулїша), тай то не малює побуту містечка і не наводить комплєту співаних там пісень, а подає тільки ріжні відривки етноґрафічних матеріялів і то переважно не нових, через що вони й не мають майже нїякої вартости.

Ось зміст праці д. Абрамова, зроблений ним самим: 1) Ґеоґрафічне положенє описуваної місцевости. 2) Перекази й історичні звістки про неї. 3) Одїж людности. 4) Пісні. 5) Обжинки. 6) Весїльні обряди і пісні. 7) Хрестини. 8) Колядки і щедрівки. Царь Максимілїян. 9) Засїванє (на новий рік). 10) Дїточі небилиці. 11) Лїрники і їх пісні. 12) Запусти. 13) Весняні забави й пісні. 14) Вірованя. 15) Закінченє.

Як бачимо, сей зміст зовсїм не годен віддати вповнї побут Воронїжан, бо має занадто багато браків, через які промовчують ся ріжні сторони народнього житя, що належать до народнього побуту. Але й визначені теми не належить уважати за беззакидно виконані.

Ґеоґрафічний огляд, приміром, обмежаєть ся у автора на те, що він пояснює, де лежить Воронїж, більше нїчого. В історичнім оглядї наведено два документи, тай то оба друковані вже: один представляє собою жалобу Воронїжцїв на сотника Потапа Назаренка (за часів царя Петра I) за надужитя; другий — контракт громади з попом у справі виплачуваня треб. Роздїл затитулований „Пісні" має всього 4 сторони друку, а хибаж у таких рамах можна представити богацтво пісень навіть хочби одної місцевости? Але й між наведеними піснями нема нї одного

порядного варіянта, а майже все фраґменти, ще й до того попсовані. Що, приміром, за пісня отсе:

Чоловиче глуповати,
Нащо везешь жинку продавати?
Самъ Богъ бачить зъ неба,
Що гроши на подати треба.

Коли б автор був заглянув до збірників українських пісень, був би знайшов не один прототип сеї пісні і був би зрозумів, що такого фраґменту не можна друкувати, бо він не представляє нічого і ним не можна ніде покористувати ся.

Обжинкові пісні подані на 2 сторонах друку. За те весілє обіймає ст. 12—27, отже записане ширше, але так само недокладно, як усе иньше. А тим часом тип вороніжського весіля дуже цікавий і автор був би певно записав його ліпше, коли б перед тим був заглянув бодай до Чубинського та Грінченка і пізнав, які там є описи та як вони зроблені. Правда, записати добре весілє не так легко; при тім треба мати конечно старосту і свашку, що виступають у весільнім обряді як головні особи, ведуть його і уважають, аби всьо було сповнене як слід, отже й мусять знати добре увесь обряд. Розумієть ся, й иньші особи, як дружби та дружки, можуть доповняти опис. Без того весільний церемоніял не буде повний, бо одна особа не годна всього тямити, а тим часом переважна частина описів весіль походить лише від одної особи.

Із хрестин (пів сторінки!) можна зазначити те, що в Вороніжі передають при них попам іще до нині „чвертку" горівки. Про колядки і щедрівки сказати хиба те, що між ними (на не цілих 4 сторонах) нема ні нових, ні інтересних. Народня „кумедія" п. н. „Царь Максиміліян", яку представляють окремі ґрупи, зложені з 19 парубчаків, дуже замітна, але вона надрукована в „Извѣстіяхъ" петербурської академії наук (1904, т. IX, ст. 266—298), а тут про неї тільки згадано. Засіванє на Новий рік можна промовчати, за те між діточими небилицями належить згадати дві, одну віршом (Помішала ся вода з піском), другу прозою (Здраствуй, Мішка), які мають етноґрафічну вартість. Таку саму вартість має також лірницька пісня про Хому і Ярему, і тільки не цотрібно подана вона в розділї „Лірники", хоч там нема нічого більше крім сеї пісні. Розділ „Весною", де мали б бути веснянки, не має навіть пів сторінки друку. За те між віруванями, що виносять повиж 2 стороні, є кілька цікавих.

Автор закінчує свою працю згадкою про указ 1876 р. в справі української мови та про його наслідки між селянством, яке не маючи ніякої просьвіти в рідній мові, гине в страшній темноті. Я ж зі свого боку можу закінчити бажанем, аби етноґрафічні матеріяли записували й

дальше і то кождий, хто має до того спромогу та охоту, і записувано все, що можна записати, не вяжучись тим, чи воно могло бути вже записане й друковане, чи ні. Не всї одначе записувачі повинні зараз друкувати все, що записали. Вони мусять доконечно познайомити ся перед тим уже з друкованими матеріялами, а коли се неможливе для них з яких причин, повинні передавати свої записки відповідним інституціям чи особам до опублїкованя, які вже будуть знати, що зробити з переданим матеріялом. Інакше дістанемо все етноґрафічний баляст, який не принесе ніякого хісна, а навіть не оплатить коштів виданя. *В. Гнатюк.*

Волынская Губернія, географическо-историческій очеркъ, составилъ С. Каретниковъ, изданіе первое, Ковель, 1905, ст. 90+мапа.

Автор означив на своїй книжці, що се перше виданнє, очевидно — твердо віруючи в появу дальших. Супроти того хотїлось би дати йому деякі ради на будуще, але се тяжко — занадто прийшло ся б обтяжати автора працею, яка, очевидно, йому не під силу.

Автор в передмові зазначує свою цїль — познайомити, „безъ большой затратой времени“ з ґеоґрафією й історією „этой части великаго Русскаго государства, волею судьбы оторванной па нѣсколько вѣковъ отъ своей матери Россіи, подвергавшейся въ этотъ періодъ всевозможнымъ бѣдствіямъ и лишеніямъ, по сохранившей завѣты матери своей — православную вѣру и русскую національность, и снова возвратившейся подъ кровъ своей чадолюбивой матери“.

Далї довідуємо ся, що автор для своєї працї покористував ся „главнымъ образомъ данными, находящимися въ словарѣ Брокгауза и Эфрона, сочиненіями Батюшкова „Волынь“, А. Папкова „Братства“, а также и другими источниками (исторіей Карамзина, Соловьева, Иловайскаго и др.)“. З поміж сих „и др.“, очевидно, дуже важне місце займали „Памятныя книжки Волынской губ.“. Джерела, як бачимо, не завсїди сьвіжі або наукові, але безперечно дуже „благонамѣренні“ і під масть автора підхожі. Читач, що хотїв би познайомити ся з історією Волини, розуміє ся, знайде для сього иньші підручники, ш. авторови невісні, а для ґеоґрафії й статистики — звернеть ся до його джерел-енциклопедії Брокгауза-Эфрона і Памятних книжок. *М. Г.*

Doliny rzek wschodnio-karpackich i podolskich, napisał Dr. Walery Łoziński, Льв., 1905.

Праця др. Лозиньского складає ся з трох частий: I. Дїланє пливучої води. Ерозія і аккумуляція в долинах подільських і східно-карпатських рік, II. Погляд па історію водної сїти в обох теренах і III.

Прояви красові на поверхні Поділя. В першій частині (ст. 1—23) подає автор значінє і вплив ерозії: ділає вона не лише на підошву ріки, але також на боки, підмиває береги, а вони усуваючи ся розширюють долину ріки. Найсильнійше ділає ерозія в горішнім бігу ріки, де вода пливе скоро. В бігу долішним, при малім спаді води ерозийне діланє води незначне, а спокійність ріки дає можність аккумуляції річного матеріялу — піску, намулу і т. и. В горішних бігах при бистрій воді осаджує ся лише матеріял грубший, як пісок грубозернистий та камінє. Через бистроту води тераси такі не лишають ся сталими, їх нищить та забирає перша ліпша більша течія ріки найчастійше підчас весняних повіний. В історії рік є періоди, в яких то переважає ерозія то знов аккумуляція. Періоди аккумуляційні пізнаємо по терасах, яких не змогла знищити ерозійна сила ріки. Якість терас не лише дає доказ минувшої аккумуляції, але говорить також про транспортову силу та про спад ріки. Тераси шутрові служать виразом скорого бігу ріки або доволі значного спаду; противно — тераси намулу, мілкого піску та глини. Автор порівнує тераси рік східно-карпатських і подільських та вказує їх ріжниці Тераси перших складають ся в горішнім і середущім бігу з каміня та більшого шутру, а доперва в кінці долішного бігу шутер і камінє перегороджені верствами матеріялу дрібнійшого піску, ілу та намулу. Цілком противно діє ся в терасах подільських рік. Шутер являє ся тут дуже рідко, а головними складовими частинами терас служать глини й іли та скорупи мякунів. Того рода тераси в горішнім бігу подільських рік вказують на дуже пинявий рух ріки, коли в них могли заккумулювати ся так дрібні матеріяли, так що на перший погляд, з зверхньої форми судячи можемо їх брати за осади озер. Докладне розслідженє терас вказує на осади річні утворені, при дуже повільнім бігу води. Твердженє се попирає автор такими критеріями: а) змінність і ріжноманїтність матеріялу, з якого складають ся тераси, б) розміщенє скоруп мякунів, в) положенє терас зглядом нинїшного корита рік. Ріжниці характеру терас в ріках східно-карпатських та подільських доказує подана таблиця спаду рік: Лімниці, Чорної Бистриці і Серета. З таблиці видно, що коли спад східно-карпатських рік малїє (хоч не пропорціонально), у ріках подільських підпадає він змінам, так що середущий їх біг значить незначний спад (0·14) в порівнаню до долїшного (1·185). Наслідки сього бачимо в явищу, що горішні та середущі біги подільських рік пригожі для твореня ставів. Не менше відбивають ся ті наслідки в краєвиді долини рік (пр. Серету). В горішнім бігу вони широкі, а забагнене дно служить місцем аккумуляції дрібного матеріялу. Низькі береги спріяють виливам води на цілу долину ріки, де осаджує ся річний осад. Понизше ставу тернопільського кінчить ся повільний біг ріки

Серета, спад її стає більший, а наслїдком того зміняє ся до непізнаня краєвид долини. Серет втинає ся в плиту подільську та пливе доволї глибоким яром по палєозоічній підошві. Жерела не виступають тут при коритї ріки, як се було в її горішнім бігу, але спливають з висше положених верств, наносять много лєсу та взадною ерозією втинають ся глибоко в подільську плиту, творячи побічні яри. З збільшенем спаду води біг ріки стає скоршим, яр звужує ся, а ріка починає ерозію лїнїйну, себто чинить ерозію на дно корита. Анальоґічні відносини бачимо на Днїстрі; вище Нижнева, де яр Днїстра складає ся з формаций міоценських і мезозоічних, він широкий та переповнений алювіяльним утвором; з хвилею вступленя в формацію палєозоічну яр Днїстра звужує ся, утвори алювіяльні зникають і такий характер яру тревае весь час, поки ріка пливе палєозоічною формацією.

Подаючи ріжницї в коритах рік східно-карпатсьих та подільських, звертає Ловиньский увагу на терен, які ті ріки перепливають. Гірський терен з верствами повигинаними сприяє ерозії, ріка вглубляє ся сильнїйше, підмиває легко тонкі верстви осадових скал та виставляє їх на ділане атмосферичних чинників. Пригожою обставиною для ерозії східно-карпатських рік служить і се, що ідуть вони поперечно до карпатського пасма та частїйше зустрічають ся з нерівностями та заломами верств. Сильний спад тих рік ерозує та зносить на доли навіть грубший матеріял; сього не бачимо у подільських рік в їх горішнім бігу. Майже поземо положені верстви спиняють діяльність ерозії, а повільний біг рік склонює ся більше до аккумуляції. Пиняво пливуча вода не має стільки сили аби перенести навіть легкий ілястий чи намулистий матеріял на подальші місця; вона аккумулює його на днах рік, через що творять ся на їх підошвах верстви глини, які спинюють діяльність ерозії та заслонюють властиве дно ріки від нищення чинниками атмосферичними.

В роздїлї другім (ст. 23—57) дає автор погляд на історію водної сїти обох теренів. На розвій рік складають ся три чинники: ерозія, денудація і вітрінє скал. Автор, беручи на увагу чинники в обох просторах, підносить спільну їм обом прикмету: молодість річної сїти так на Подїлю як і у східних Карпатах. За молодостию рік карпатських промавляє мала скількість виеродованого матеріялу та брак значнїйших ороґрафічних змін у давнім видї Карпат; значний, а неодностайний спад карпатських рік, як се бачимо з таблицї, поданої автором, стрімки стоки долин та високі хребти, що становлять водні діли, говорять за молодечим віком рік, які не мали ще часу зіставити поважного наслїдку своєї діяльности. Подібні обставини промовляють і за молодостию Поділя. Згідність тектонїки в ороґрафією вказує наглядно на факт, що ерозія не змогла затерти ще давної різьби Поділя; тектонїчні нерівности давних періодів

можна ще нинї вiдчитати в морфольоґiї поверхнї. Коли глянемо на лїнивий бiг подiльських рiк в ïх меандрах, то з першу здає ся нам, що маємо перед очима старий краєвид. Одначе се мана; вузкi яри наглядно вказують на ïх молодий вiк, а побiчнi чинники ставлять питанє цiлком iнакше. Яри подiльськi утворили рiки не в одностайнiй акцiï в протягу многих лїт, але противно ïх витворила ерозiя в доволї короткiм часї, коли на Подiлю панували цiлком иньшi вiдносини вiд тих, якi бачимо нинї. Їх витворила ерозiя в перiоду палєодiлювiяльного.

Початок рiчноï сїти Днїстра датує ся з часiв, коли уступило з тих обшарiв море, а подiльська плита дiстала нинїшний нахил по причинї пiднесеня хребта гологiрсько-кремiнецького. Для унагляднення нерiвного дiланя ерозiï подає Лозиньский часи ïï рiжноï iнтензiï. Вiн розрiжняє три перiоди ерозiï: I — перiод сей сягав до епохи палєодiлювiяльноï; в тих часах була ерозiя слаба, як се бачимо з покладiв тогочасних осадiв. II — сей перiод обiймає епоху палєодiлювiяльну, пiдчас нього були богатi опади атмосферичнi, наслїдком того ерозiя дiлала дуже iнтензивно, в тiм часї утворила вона яри нинїшньоï глибини, спричинила повстанє меандрiв, якi мусїли колись вплинути на скорiсть бiгу подiльських рiк; був се час, коли на пiвночи Подiля лежали ледiвцї, якi подали можнiсть сильним опадам атмосферичним. III — уступленєм ледiвцїв зачинає ся третий перiод розвою — епоха неодiлювiяльна. Атмосферичнi опади устають, а настає час клїмату степового i осаджуванє лєсу. Ерозiя в тiм перiодї дуже слаба. Дно рiки не поглублює ся нiяк, а завдяки меандрам дiлає, хоч дуже поволи i слабо, ерозiя бiчна та розширює долину рiки.

Ерозiя схiдно-карпатських рiк не була також одностайною — сталою. Критерiями того служать: а) кiтловини в першiм перiодї тектонiчних змiн в Карпатах, б) велике число невiдпливових озер, в) замкнена цiлiсть карпатських гiр та брак полученя ïх з тогочасним морем. Рiки Карпат полiґенетичнi. Горiшнi ïх бiги старшi, долїшнi, позакарпатськi — молодшi. Горiшнi iстнували вже тодї, коли побiч Карпат стояло море, долїшнi утворили ся пiзнїйше.

Палєодiлювiяльна епоха вiдбила ся подiбно як на подiльських рiках так i тут; хиба лиш з тою вiдмiною, що ерозiя того перiоду була багато iнтензивнїйшою, як на Подiлю Причиною того по гадцї автора вище положенє рiк: атмосферичнi опади там багато сильнїйшi як на долах. В дальшiм перiодї по уступленю ледiвцїв, а з настанєм степового клїмату стає ерозiя малою. Одначе i тепер наслїдком бiльшого спаду в порiвнаню з подiльськими рiками дiлає вона на дно та хоч з меншим успiхом все ерозує долину. Побiч сього зносять рiки навiяний лєс та творять

з него цілі лави, які бачимо на лївім березї Чечви і Лімниці між Ріжнятовом і Калушем.

В третім роздїлї (ст. 57 69: Krasowe zjawiska na powierzchni Podola), що властиво ніяк не лучить ся з двома попередними пї з темою, означеною в наголовку розправи, а радше надавав би ся до осібної розправи, займає ся автор явищами адрийського красу на поверхнї Поділя. Перше таке явище — лїйки кітловатої форми, які виступають серед покладів ґіпсу на Покутю і Поділю. Морфольоґічно показують вони велику анальоґію до „долин" Красу. Ґенетично заходить між одними і другими ріжниця; підчас коли красові повстають переважно через розширенє щілин і споїв міжверствових, подільські творять ся через западанє підземних печер, які повстали через вимитє покладів ґіпсових скал. Переконанє, що такі западй були причиною місцевих трясень землї на Поділю, збиває Лозиньский тим, що лучали би ся вони майже щоденно.

Другим явищем красовим виступають лїйковаті заглубленя (ока, вікна) наповнені звичайно жерельною водою. Виступають вони серед сенону на північнім сходї від Золочева. Вода до тих лїйок спливає долїшними верствами, однак досить пиняво. Се явище тїсно звязане з покладами сенонського марґлю. Ріжниця з анальоґічним красовим явищем лежить між иньшим в змінним опадї атмосферичнім в красї, підчас коли у нас вони одностайні. І еще одна анальоґія явищ красових і подільських — автор зве їх кріптокрасовими; се творенє елювіяльної глини через розпущенє горішних лїтотамнїових верств ґрунтовою водою. Явище се ґенетично анальоґічне з красовим, а ріжнить ся від нього жовтою краскою, підчас коли краска елювіяльної глини terra rossa.

До своєї працї долучив автор десять знимок фотоґрафічних, виконаних ним самим; сї знимки виконані і викінчені прегарно, так що (при добрім доборі прикладів) дають і нефаховому читачеви ясний погляд на силу діланя ерозії, аккумуляцію і т. и. В текстї вихіснував він богату, хоч на жаль не всю лїтературу (Рамон, Уліґ, Рудвицький); се відбило ся на працї, яка через се тратить на вартости, а то з тої причини, що автор будує теорію не виключно на автентичних дослїдах, але на працях других (Зубер, Дунїковский, Ломнїцкий, Тесєре). Новість, яку подає нам автор, се річне походженє терас на ріках подільських. Вправдї, як зазначив проф. Ромер, нїхто не сумнївав ся в такім походженю тих терас (Kosmos, 1906, річник XXXI, зош. I, ст. 29), то все таки здало ся б розтягнути свої дослїди на ширший терен та певними даними поперти свій проблєм. Тема була дуже невдячна, бо вимагає много труду і працї на самім теренї, але праця загально представляє ся гарно, написана приступно, може надто приступно на наукову. *Вол. Ґеринович.*

М. Сперанскiй, Рукописное Собранiе библiотеки Историко-филологическаго Института кн. Безбородко въ г. Нѣжинѣ. Прiобрѣтенiя 1904—1905 гг. Нїжин, 1905, стор. 40 (Извѣстiя Истор.-фил. Института кн. Безбородко, т. XXII).

Дуже великим придбаннєм бiблїотеки за лїта, обнятї справозданнєм, була колєкция покiйного проф. В. В. Качановського (обiймає 20 рукописий лїтературного характеру i 41 рукоп. документiв) i дари автора опису. З огляду на лїтературне значiннє звертають на себе увагу отсї рукописи: N. 162, Збiрник сербського письма на грубiм паперi з половини XIV в., де маємо статї про сьв. Макарiя, знайденого недалеко раю, про новосотвореного Адама i перший вiк, Хожденiе Богородицы по мукамъ, Сошествiе Iоанна Предтечи въ адъ, Хожденiе въ рай сьв. Агапiя. В N. 168 знаходимо важнi статї для iсторика старославянської лїтератури: вiдривок з притчi про Акира (XVII в.), откровенiе Варуха (виданi в описи в цїлости). Для iсторика української лїтератури далеко бiльший iнтерес представляють NN. 163 i 179. В N. 163 — ряд друкованих i рукописних проповiдий Теофана Прокоповича, Гаврiїла Бужинського й ин. церковних проповiдникiв українського походженя; мiж статями — шкiльна драма без заголовка, писана в 2 ряди українською скорописю XVIII в., всїх появ 6 i прольоґ. В N. 179 цїлї три пєси, важнi для iсторiї української драми XVIII в.: двi рiздвяннi драми i пєса про Кира. Крiм сього представляє деякий iнтерес з початку XIX в. N. 170, вiрша в N. 154 зi слїдами українського походженя i задля своєї старинности Апостол з XIV в. на перґамiнї, N. 153, сербського письма.

В. Перетц.

А. А. Титовъ, Рукописи славянскiя и русскiя пренадлежащiя дѣйств. чл. Импер р. археол. общ. И. А. Вахрамѣеву, выпускъ пятый, Москва, 1906, стор. IX+417+240.

По вiсїмлїтнiй перервi д. Тiтов випустив в сьвiт продовженнє своєї працї, якої перший том видруковано ще в 1888 р., другий i третїй в 1892, четвертий в 1897. Чимала книга, що мiстить опис — декуди занадто короткий, декуди знов без потреби розводнений — подає вiдомости про рукописи колєкцiї д. Вахрамєєва (в Ярославлї) н-ри 851 - 1116. Всї тi рукописи належать до XVII, XVIII i XIX вв. i для iсторика лїтератури мало цїкавi; дещо бiльше для льокальної iсторiї, передiвсїм для ярославської епархiї. Тi рукописи описанi — як у д. Тiтова часто буває — зовсїм по дилєтантськи: лиш малотямущий дилєтант може допустити в наукову роботу iнформацiйного характера зайвi реторичнi екскурсiї, в родї замiтки про Кассiяна Рила (стор. 20 22), або передрук листiв без всякої вартости для iсторiї, навiть мiсцевої, може й шановних,

але вповні незамітних діячів. З другого боку зустрічаємо декуди нічим неоправдану побіжність — напр. N. 911: „Ев. Толковое“ — а чіє? не подано; або N. 874, л. 79: „Слово евангельское о случаѣ чудномъ“ — яке? д. Тітов не згадує навіть початкових слів статї — елементарна річ, що повинна бути звісна кождому, хто хоче мати претенсії, щоб дати опис скільки небудь наукового характера.

Вглядаючи ся в зміст рукописей, описаних в працї д. Тітова, відзначимо тут переклади: Звѣзду Пресвѣтлую, N. 909 і Великое Зерцало NN. 954 і 955; декілька рукописий містять в собі Страсти (882—887 і 1033); в N. 1047 копію повісти про Савву Ґрудцина, N. 958 Діалоги братів Ліхудів. З рукописий, що дотикають України й діячів Українців, згадані в пятім томі опису: Піитика N. 976, Житє Йова Скитського з Покутя N. 1116, тестамент м. Стефана Яворського N. 1022, там також Діаріуш Димитра Туптали, ростовського митр., а в N. 1036 його ж Исповѣданіе.

Цікавий культурно-історичний матеріял знаходимо в опублікованих — в цілости або в витягах — описах знесених монастирів. Там подані викази книг монастирських бібліотек, які вказують, що вже при кінцї XVIII в. друкована книга витиснула майже зівсім рукописну, а нові (розмірно) духовні твори — старину, яку звичайно подибуємо по монастирських бібліотеках XVII в. Між книгами подибуємо й працї українських духовних авторів, що заходили з полудня на далеку північ.

В. Перетц.

Краткое описаніе рукописей церковно-историческаго древнехранилища при братствѣ св. бл. вел. кн. Александра Невскаго, Вып. I. Володимир (на Клязмі), 1906, V+154 стор.

Зложений д. С. Недешевим короткий опис, обіймає 161 рукописей, що по своєму змісті належать до катеґорії книг сьв. Письма, богослужебних, доґматично-полемічних, дидактичних, по части історичних, з поміж яких більша частина паде на аґіоґрафічні твори грецького й руського походженя. В переднім слові подає автор дані про початок „Древнехранилища“: свої рукописні надбання завдячує воно суздальським і володимирським монастирям та церквам. Знаходимо там всего 312 рукописей XV—XVIII в., а з них більша частина походить з XVI і XVII в. Із поодиноких рукописей важні — для своєї старинности або змісту й прикрас — отсї: Евангеліє XV в., № 20, Єрусалимський Патерик XV в. № 135; з поміж творів св. отців згадаємо Дионізія Ареопаґіта, XVI в № 26; Григорія Богослова 16 слів з толкованнями, Никити Іраклійського XVI в. № 27, 28; Златоуст XVII в.

№ 29, відмінний в дечім від звичайного укладу, писаний в 1625 р.; другий Златоуст, № 30 (дефект), писаний в XVI в., в звичайнім укладі; Златоуст № 31, списаний в XVII в. Звертаємо ще увагу на твори авви Доротея, Єфрема Сирина (№ 34), Теодора Студіта (№ 36), Григорія Сінаїта, Симеона Нов. Богослова (№ 37), Никона Черногорця (№ 38, 39), Йосифа Волоколамського (№ 40, 41), Максима Грека (№ 42, 43). Велике число рукописий прикрашене орнаментованими заставками та мінятюрами. Мінятюри знаходимо в отсих рукописях: в Псалтири № 4, XVIII в. малюнок ц. Давида чорнилом й зеленавою фарбою, так само в Псалтири XVII в. № 5, ~~XVIII~~ в. № 6 і № 7. В Євангелію XVI в. № 19 знаходимо мінятури, що представляють сьв. Марка й Луку (красками). Богато мінятур знаходимо в Апокаліпсисї XVIII в. № 25. Деякі рукописи повні записок, по яким довідуємо ся про історію книги. Евангеліє № 9, XV в. передає якийсь Сичев в р. 1566 25 марта до Печерської Лаври, а в 1582 р. якийсь Уколов купує його в „литовськім“ городї Пропойску у Черкас та віддає до монастиря в Стародубі. Зістає воно там не довго: дальша записка подає, що „сие евангеліе оправил срѣбром булатном Коношевич козак войска Запорозкого за отпущеніе грѣхов своих и за отца своего Коноша и за матерь свою Пелагію до храму Пресвятой богородицы Чигиринской“ (ст. 9). По гадції автора опису — яка, здаєть ся, вимагає провірки — згаданий там козак Коношевич „есть не кто иной, какъ знаменитый гетманъ Петръ Коношевичъ Сагайдачный. Онъ могъ пріобрѣсти это евангеліе во время многочисленныхъ походовъ въ числѣ прочей военной добычи, а потомъ пожертвовалъ его въ Чигиринскую церковь“. Із Чигирина передає Єванг. капітан петербурського полку Ів. Андр. Борѣтинский в незнану близше церков Пресьвятої Богородиції; з відси переходить Єванг. з рук до рук і попадає в карачаровську церков Володимирської ґубернії, а з відти переходить в кінції до Древнехранилища. Докладнійший опис сеї рукописи поданий в Владимирских епархіяльних вѣдомостях 1888 р. ст. 259. Иньші записки говорять також про ціну книг і переплету, подають дати написаня книги, а передівсім — що для нас найважнійше — вказують на цілий ряд старинних рукописий володимирсько-суздальського походженя, які в науції були до тепер майже вповні не знані. Що до самого виконаня працї д. Недєшева, то про її плян довідуємо ся з передного слова: автор не змагав до сього, щоб подати нам палеоґрафічні, граматичні та фільольоґічні розслїди над описуваними книгами. За мету поклав він собі використати по можности всесторонно зміст рукописий, описуючи їх по відділам та передаючи докладно заголовки кождої статї. Хоча д. Недєшев старав ся докладно задержати ортоґрафію описуваних рукописий — не обійшло ся, на жаль, без прикрих друкарських похибок, що засіяли його користний труд.

В. Перетц.

- Bibliografia historyi polskiej, wspólnie z Dr. Henrykiem Sawczyńskim i członkami kółka historycznego uczniów Uniwersytetu lwow. zebrał i ułożył Dr. Ludwik Finkel, część III, zesz. I—III, 1904—6, Кр., ст. XLVIII+1143 — 2150.

Скорше, нїж можна було судити з повільного темпа II тому, котрого публїкація зайняла редакторови цїлих десять лїт, вийшов третїй і останнїй том сеї публїкациї; далеко більший від попереднього, він вийшов протягом пяти лїт, в трох випусках, і тепер маємо вже цїлість. Том містить в собі: передмову до цїлого видання і деталїчний оглав його, далї — в 1 випуску огляд лїтератури полїтичної історії: реєстр важнїйших праць по історії загальній і загально-словянській, загальні працї по історії Польщі, лїтература поодиноких провінцій і вкінцї перегляд лїтератури по історії Польщі в хронольоґічнім порядку описуваних подій. В II випуску містять ся доповнення до цїлої працї, по р. 1900, і справленнє помилок. В III випуску великі (коло 30 арк. тїсного друку) показчики імен осіб, місць і авторів XIX в.

Загальний характер працї зістав ся тойже в сїм останнїм томі, як і в попереднїх. Безперечно, тепер, коли маємо показчик річевий і іменний, буде лекше при користанню поборювати трудности, які насуває уклад працї, й поки польська наука не здобудеть ся на лїпший підручник, історики довго ще мабуть будуть мусїти звертати ся до сеї книги, для контролї свого бібліоґрафічного матеріялу і за можливими вказівками. Як довідуємо ся з передмови автора, перший том уже встиг розійти ся. З сього факту др. Фінкель робить досить несподїваний випад на мене:

Prof. Hruszewskij przyznaje mi dobrą wolę, ale ja mu jej przyznać nie mogę[1]), gdy dochodzi do wniosku, że szkoda było kosztów na to dzieło. Niech się pocieszy, bo zanim zdołałem wydać ostatni zeszyt, już część I. i początkowe zeszyty części II. są zupełnie wyczerpane. W krótkiej recenzyi jego jest także kilka omyłek drukarskich[2]).

---

[1]) Ся апостофа читаєть ся в нотцї, з відсилачем до тексту, де др. Фінкель згадуючи про оцїнки його працї, пише: odsądził zaś od wszelkiej wartości, porówno jak bibliograficzne dzieła Estrejchera, prof. Hruszewskij, przyznaiąc tylko dobrą wolę autorowi Bibliografii historyi polskiej (c. XI).

[2]) З сих слів читач передмови дра Фінкля, незнайомий з моєю рецензією, може набрати переконання, що я в своїй рецензії займав ся виловлюваннєм друкарських помилок з його працї. А тим часом воно трохи инакше дїло стоїть — прошу заглянути до моєї рецензії. Зрештою й друкарські помилки зовсїм инакшу мають вагу в бібліоґрафічнім показчику, обовязанім до дипльоматичної докладности, нїж в журнальній рецензії.

Слабка та потїха, яку дає мині др. Фінкель. Може його показчик і кілька разів розійти ся за браком лїпшого, але через те він не стане лїпший і через те не змінить ся моя гадка про нього. А що незвичайно здержлива в тонї (хоч хиби працї давали богатий матеріал до як сьміливійших інвектив, чи кепковань), далека від яких-небудь винувачень дра Фінкля за хиби того матеріала, який він дістав і не міг зробити лїпшим, не вважаючи на всї старання, — рецензія моя дає йому привід підсувати мині злу волю, то се може бути характеристичним хиба для особи самого дра Фінкля, як ученого і чоловіка.

М. Грушевський.

Книги й статї обговорені в сїм томі:

Н. Барсуковъ — Жизнь и труды М. Погодина, т. I—XX, 1888—1906.

W. Przybysławski — Repertoryum zabytków przedhistorycznych Galicyi wschodniej, 1906.

H. Delahaye — Les légendes hagiographiques. 1906.

L. v. Arnim und C. Brentano — Des Knaben Wunderhorn. Alte deutsche Lieder, 1906.

М. Сперанскій — Переводные сборники изреченій въ славянорусской письменности, 1905.

С. Розановъ — Матеріалы по исторіи русскихъ Пчелъ, 1904.

L. Boratyński — Kozacy i Wałykan, 1906.

П. Жуковичъ — Историческія обстоятельства, предшествовавшія возобновленію патр. Өеофаномъ западно-русской церковной іерархіи, 1905.

— Первый польскій сеймъ послѣ возстановленія патр. Өеофаномъ православной церковной іерархіи, 1905.

С. Иваницкій — Переяславскій епископъ Гервасій Линцевскій и начало возсоединенія уніатовъ въ западной или польской Украинѣ, 1904.

І. Кревецький — Цуцилівська трівога в 1848 р., 1906.

— Аґрарні страйки і бойкоти у східній Галичинї в 1848—49 рр., 1906.

Т. Флоринскій — Славянофильство Т. Г. Шевченка, 1906.

G. Polívka — Eine alte Schulanekdote und ähnliche Volksgeschichten, 1906.

Ю. Поливка — На всѣхъ не угодишь. Притча А. Сумарокова и ея параллели, 1906.

В. Даниловъ — Одна глава объ украинскихъ похоронныхъ причитаніяхъ, 1905.

— Взаимовліяніе украинскихъ погребальныхъ причитаній и бытовыхъ пѣсень, 1905.

— Носители похоронныхъ причитаній въ Малороссіи, 1905.

И. Абрамовъ — Черниговскіе Малороссы, 1905.

С. Каретниковъ — Волынская губернія, 1905.

W. Łoziński — Doliny rzek wschodnio-karpackich i podolskich, 1905.

М. Сперанскій — Рукописное собраніе библіотеки Историко-филологическаго института кн. Безбородко въ г. Нѣжинѣ, 1905.

А. Титовъ — Рукописи славянскія и русскія принадлежащія И. А. Вахрамѣеву, 1906.

Краткое описаніе рукописей церковно-историческаго древнехранилища при братствѣ св. бл. вел. кн. Александра Невскаго, 1906.

L. Finkel — Bibliografia historyi polskiej, III, 1906.

